

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมือง
จากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

The Transliteration and Analysis of Governmental Forms
from Phayao Chronicle Scripture, Sri Kom Khum Temple Edition

ภายใต้แผนงานวิจัย

พลวัตเมืองพะเยา: ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
กับการจัดการตนเองตามแนวพุทธศาสนา

Phayao dynamics: The Movement of Socio - cultural Change
and Self Management by Buddhism Approach

โดย

พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760064

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมือง
จากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

The Transliteration and Analysis of Governmental Forms
from Phayao Chronicle Scripture, Sri Kom Khum Temple Edition

ภายใต้แผนงานวิจัย

พลวัตเมืองพะเยา: ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
กับการจัดการตนเองตามแนวพุทธศาสนา

Phayao dynamics: The Movement of Socio - cultural Change
and Self Management by Buddhism Approach

โดย

พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760064

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub – Research Report 1

The Transliteration and Analysis of Governmental Forms
from Phayao Chronicle Scripture, Sri Kom Khum Temple Edition

Under Research plan

Phayao dynamics: The Movement of Socio - cultural Change
and Self Management by Buddhism Approach

BY

Phrakhupalad Suwadthanajariyakhun, Dr.
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus
B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610760064

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมืองจากคัมภีร์
ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

ผู้วิจัย: พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, ดร.

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมืองจากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ มีวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา และ เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและหลักการปกครองบ้านเมืองเชิงบูรณาการ การดำเนินการศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการปริวรรตเอกสารคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคม คำจำนวน ๑ ผูก วัสดุที่ใช้จารได้แก่ ใบลาน จารด้วยอักษรล้านนา มีทั้งหมด ๕๔ หน้า จารเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๑ นับถึงปีปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๒) อายุได้ ๙๑ ปี หลังจากปริวรรตเสร็จได้ให้ผู้เชี่ยวชาญทำการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและภาษา แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์

จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาแบ่งออกเป็น ๔ ตอนหลักๆ คือ ตอนที่ ๑ กล่าวถึง ตำนานปู่เจ้าลาวจก หรือลาวจักรราช ปฐมกษัตริย์เมืองหิรัญเงินยางเชียงแสน ตอนที่ ๒ กล่าวถึง ตอนพญาศรีจอมธรรมได้แยกตัวจากเมืองหิรัญเงินยางเชียงแสนมาตั้งเมืองพะเยาในปี พ.ศ. ๑๖๓๙ ตอนที่ ๓ กล่าวถึง กษัตริย์องค์สำคัญของเมืองพะเยา คือ ขุนเจืองธรรมิกราช พ่อขุนจำเมือง และกล่าวถึงความสัมพันธ์ของอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรเชียงราย และอาณาจักรพะเยา ตอนที่ ๔ กล่าวถึง ประวัติการก่อสร้างพระเจ้าตนหลวงพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของพะเยา และความสัมพันธ์ของเมืองพะเยาหลังถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนา

หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา พบว่า มีหลักการปกครองที่ใช้สืบต่อกันมาอยู่ ๓ หลัก คือ หลักพ่อสอนลูกของท้าวลาวจักรราช จำนวน ๑๒ ข้อ หลักประเพณีธรรมของพญาศรีจอมธรรม ปฐมกษัตริย์เมืองพะเยา จำนวน ๗ ข้อ แต่สามารถถอดหลักการปกครองได้ ๑๒ ข้อ และพบหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการปกครอง คือ หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ นอกจากหลักการปกครองทั้ง ๓ ยังพบรูปแบบการปกครองของอาณาจักรพะเยาที่พญาศรีจอมธรรมทรงวางรูปแบบการปกครองไว้อย่างเป็นระบบ นอกจากหัวเมืองน้อยใหญ่ที่อยู่รอบนอกแล้ว ในเขตพื้นที่เมืองพะเยา หลังจากได้ทำการกำหนดเขตพื้นที่แล้ว ยังได้แบ่งการปกครองออกเป็นออกเป็นเขตเรียกว่า พันนา ได้ ๓๖ พันนา มีการแบ่งอำนาจหน้าที่ และมอบนโยบายในการปกครองอย่างเป็นระบบ สามารถนำมาบูรณาการกับการบริหารการปกครองในสมัยปัจจุบันได้ โดยหลักการปกครองทั้ง ๓ หลัก มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม หลักธรรมาภิบาล และทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งเป็นหลักที่ใช้ในการปกครองในสมัยปัจจุบันนี้

คำสำคัญ: การปริวรรต, หลักการปกครอง, หลักพุทธธรรม

Research Title: The Transliteration and Analysis of Governmental Forms from Phayao Chronicle Scripture, Sri Kom Khum Temple Edition.

Researchers: Phrakhupalad Suwadthanajariyakhun, Dr.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus

Fiscal Year: 2560 / 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This study had 2 important objectives; 1. To transliterate chronicle scripture, Sri Kom Khum temple edition in order to analyze the governmental concept and Buddhadhamma in Buddhism in terms of government appeared in chronicle scripture, Sri Kom Khum temple edition and, 2. To study and analyze governmental integration forms and concepts.

The qualitative research method was applied by transliterating 1 chapter chronicle scripture, Sri Kom Khum temple edition which was contained 55 palm leaves written in ancient Lanna language before B.E. 2471. After finishing transliteration, the content and language accuracy were examined by the experts. After that, it was analyzed according to the research objectives.

The findings were revealed as follows.

The ancient scripture was divided in to 4 sections as follows; the first section was about the legend of Phu Jao Lao Jog or Lavajakkarat, who was the governor of Hirunghunyang Meung Chiang Saen ancient city while the second section was about when Pha ya Srijomdram separated himself from Hirunghunyang Meung Chiang Saen city and founded Phayao city in B.E.1639, the third section was about the important Phayao governors, Khun Jiengdhammigraj and Phor Khun Ghummeung. This section also described the relationship between Phayao city, Sukhothai kingdom, and Chiang Rai kingdom. The last section was about the history of building Phra Jao Thonlunag, the important Buddha statue of Phayao as well as the relationship of Phayao city after being united in Lanna kingdom.

The finding also indicated that there were three inherited governmental concepts which were as follows; 12 principles of ‘Father teaches children’ governmental principles of Tao Lawajukkaraj and 7 principles of fornication (or Phaveneeyadhum) of Phaya Srijomdhum, one of the former Phayao governor. There were only 12 governmental principles appeared in the scripture as well as 7 things leading never to decline but only to prosperity; conditions of welfare (or 7

Apaniyadhum). Phayao governmental form was created systematically by Phaya Srijomdhum. The sculpture was well - described about the development of city government in former times. The determined area was divided into three governmental zones called Punna. There were 36 Punnas and each Punna had its deconcentration, duties, and systematic government policies which could be integrated with current governmental administration. All three ancient governmental concepts harmonize with Buddhaddhamma, Good Governance, and Structural Functionalism, which are regarded as being able to be used in current government.

Keyword: Transliteration, The governmental concept, Buddhaddhamma

กิตติกรรมประกาศ

ในการทำวิจัยเรื่องการปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมืองจากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำครั้งนี้ ทางคณะผู้วิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากบุคลากรในพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นทุกแห่ง จึงทำให้งานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา ซึ่งนำโดยนางสายรุ้ง ธาดาจันทร์ วัฒนธรรมจังหวัดพะเยา นางสาวนันทยา พวงงาม ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริม และเจ้าหน้าที่วัฒนธรรมทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือทั้งร่างกาย และแรงใจ ในการจัดประชุมเพื่อระดมความคิดเห็น

ขอขอบคุณ อาจารย์เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ นักวิชาการอิสระ ที่ให้คำแนะนำชี้แนะข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยา และขอขอบคุณกลุ่มเยาวชนพิพิธภัณฑสถานเมืองขุนควรวัดที่คอยช่วยในการจัดพิมพ์ข้อมูล และช่วยในการจัดการประชุม

ที่สำคัญอย่างยิ่งทางคณะผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้โอกาสแก่คณะผู้วิจัยได้ทำงานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งจะเป็นคุณูปการแก่พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสืบไป

พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, ดร.

๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญรูปภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๔
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๕
บทที่ ๒ การปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ.....	๑๖
๒.๑ โครงสร้างคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ.....	๑๖
๒.๒ หลักเกณฑ์การปริวรรตและการแปลความหมาย.....	๑๗
๒.๓ คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ปริวรรตจากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย.....	๒๑
๒.๔ คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ปริวรรตจากภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง.....	๓๙
บทที่ ๓ วิเคราะห์หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา.....	๕๙
๓.๑ หลักการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา.....	๕๙
๓.๑.๑ ความเชื่อในหลักสมมติเทพ.....	๕๙
๓.๑.๒ หลักการปกครองบ้านเมือง.....	๖๐
๓.๑.๓ หลักการเลือกชัยภูมิเพื่อตั้งเมืองพะเยาของพ่อขุนศรีจอมธรรม.....	๖๑
๓.๑.๔ การประกอบพิธีสถาปนาเมืองพะเยา.....	๖๓
๓.๑.๕ นิมิตทำนนวนดวงชะตาเมืองพะเยา.....	๖๔
๓.๑.๖ พ่อขุนศรีจอมธรรมให้สำรวจไพร่พลในเมืองพะเยาและหัวเมืองขึ้น.....	๖๗
๓.๑.๗ เขตแดนเมืองพะเยา	๗๑
๓.๑.๘ พ่อขุนศรีจอมธรรมสั่งสอนเรื่องปาเวณียธรรมและหลักอภิธานิยธรรม.....	๗๒

๓.๑.๙ พญาเจ็ยงประสูติ - ยุทธวิธีแผ่อำนาจสู่เมืองน่าน และเมืองแพร่.....	๘๑
๓.๑.๑๐ ช้างคู่บารมี.....	๘๒
๓.๑.๑๑ พญาเจ็ยงครองเมืองพะเยา และออกศึกช่วยลุง.....	๘๓
๓.๑.๑๒ พญาเจ็ยงสวรรคตในสนามรบขุนจอมครองเมืองพะเยา.....	๘๕
๓.๑.๑๓ พญางำเมืองประสูติ - พญางำเมืองครองเมืองพะเยา.....	๘๖
๓.๑.๑๔ พญามังรายประสูติและขึ้นครองเมืองเชียงใหม่.....	๘๗
๓.๑.๑๕ พญามังรายยกทัพสู่เมืองพะเยาเจอกองทัพธรรมของพญางำเมือง.....	๘๘
๓.๑.๑๖ พญาร่วงแอบลักลอบเสพสังวาสกับนางเทวีของพญางำเมือง.....	๘๙
๓.๑.๑๗ พญามังรายตัดสินคดีความ.....	๙๑
๓.๑.๑๘ พญามังรายสถาปนาเมืองฝาง บุคตี่เมืองหริภุญไชย และสถาปนาเวียงกุมกาม ๓ กษัตริย์ ร่วมกันเลือกชัยภูมิสร้างเมืองเชียงใหม่.....	๙๒
๓.๑.๑๙ พระมเหสีพญางำเมือง - และพญางำเมืองสิ้นพระชนม์.....	๙๓
๓.๑.๒๐ ดำเนินพระเจ้าตนหลวง.....	๙๔
บทที่ ๔ การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและหลักการปกครองบ้านเมืองเชิงบูรณาการ.....	๑๐๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๑๑๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๐
บรรณานุกรม.....	๑๑๗
ภาคผนวก.....	๑๑๙
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๑๒๐
ภาคผนวก ข ภาพถ่ายการลงพื้นที่ดำเนินการวิจัย.....	๑๒๘
ภาคผนวก ค การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๓๐
ภาคผนวก ง ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๓๒
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๓๔

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

ภาพแสดงการตัดสินใจกระทำทางสังคมของบุคคลของ ทัลคอตท์พาร์สัน.....

๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บ้านเมืองในอดีตมีรูปแบบการปกครองที่คล้ายๆ กัน แต่ถึงกระนั้นก็มีความแตกต่างกันตามลักษณะของภูมิประเทศ รัฐโบราณไม่มีอาณาเขตที่ชัดเจน แต่ก็พอมีหลักฐานกล่าวถึงบ้างทำให้ประมาณอย่างคร่าวๆ ได้ว่า ดินแดนล้านนาหมายถึงอาณาบริเวณที่ประกอบไปด้วยเมืองกลุ่มหนึ่ง อาณาเขตทางทิศใต้จดเมืองตาก และจดเขตแดนด้านเหนือของอาณาจักรสุโขทัย ทิศตะวันตกจดแม่น้ำสาละวิน (ฝั่งซ้าย) ทิศตะวันออกจดแม่น้ำโขง (ฝั่งขวา) ทิศเหนือจดเมืองเชียงรุ่ง เมืองในบริเวณส่วนขยายขอบของล้านนา เป็นส่วนที่รัฐล้านนาแผ่อิทธิพลไปถึงในบางสมัยเท่านั้น^๑ บ้านเมืองต่างๆ ในดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์ มีขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้าง ที่เป็นขนาดใหญ่มี ๒ บริเวณคือ บริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ – ลำพูน กับบริเวณที่ราบลุ่มเชียงราย – พะเยา สภาพภูมิประเทศที่มีเทือกเขาขวางกั้นพื้นที่ราบให้แยกออกจากกัน แต่มีช่องเขาเล็กๆ ติดต่อกันกับแหล่งอื่นๆ ทำให้บ้านเมืองเหล่านี้มีพัฒนาการเติบโตไม่พร้อมกัน บ้านเมืองเก่าแก่ที่สุดอยู่บริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ – ลำพูน มีเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) เป็นเมืองสำคัญตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มน้ำแม่ปิง มีพัฒนาการเป็นเมืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ (หรือหลัง พ.ศ. ๑๒๐๐) อันเนื่องมาจากการขยายอิทธิพลของแคว้นละโว้ (ลพบุรี) ที่เป็นบ้านเมืองหรือรัฐขนาดใหญ่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง ต่อมาเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) ขยายขอบเขตไปยังเมืองเขลางค์ (ลำปาง) บนที่ราบลุ่มน้ำแม่วัง ส่วนบริเวณอื่นๆ มีชุมชนเล็กๆ กระจุกกระจายอยู่ตามที่สูงกับที่ราบ ยังไม่รวมตัวเป็นบ้านเมืองใหญ่มีเรื่องราวความเป็นมาในลักษณะของคำบอกเล่าหรือนิทานปรัมปราเช่น บริเวณที่ราบลุ่มเชียงราย – พะเยา มีคำบอกเล่าเรียกว่า “โยนก” ต่อมาภายหลังเมื่อรวบรวมบ้านเมืองบริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ – ลำพูนกับบริเวณเชียงราย – พะเยาและบริเวณใกล้เคียงเข้าด้วยกันจึงเรียกรวมทั้งหมดว่า “ล้านนา”^๒

เมืองพะเยาเป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน ในระยะแรกๆ เรื่องราวของเมืองพะเยา มีบันทึกไว้ในตำนานและพงศาวดารต่างๆ เป็นต้นว่า ตำนานเมืองพะเยา พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และพงศาวดารโยนก เป็นต้น แต่หลักฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันถึงการมีอยู่ของเมืองพะเยาในอดีตนั้นคือข้อมูลจากหลักศิลาจารึกซึ่งพบมากในเมืองพะเยา^๓ ภูกามยาวหรือพยาว ซึ่งปัจจุบันคือจังหวัดพะเยา อดีตเคยเป็นเมืองเก่าแก่แต่โบราณมีความเจริญรุ่งเรืองและมีประวัติศาสตร์มายาวนาน จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจาก

^๑ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

^๒ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา*, (กรุงเทพฯ: พินเณศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^๓ พระมหาโยธิน ฐานิสฺสโร, *๑๐๐ ปี หอวัฒนธรรมนิทัศน์*, (เชียงราย: อินเตอร์พรีน, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

แหล่งโบราณสถานต่างๆ ในจังหวัดพะเยา เช่น โบราณสถานบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงบริเวณกว๊านพะเยาเคยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณ มาก่อนยุคร่วมสมัยกับแคว้นหริภุญชัย อายุสมัยประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ – ๑๘ เป็นอย่างช้า กลุ่มชนที่อยู่อาศัยในดินแดนแห่งนี้ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งเชื่อกันว่าคือ กลุ่มชนพวกลัวะและอีกกลุ่มเป็นกลุ่มชนจากภายนอก มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มวัฒนธรรม พวกชนชาติไต และกลุ่มวัฒนธรรมพวกมอญทวารวดีในหริภุญชัย การอยู่ร่วมกันในสังคมทำให้เกิด การผสมผสานหรือแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนโดยผ่านกระบวนการทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น เป็นชนบทร่วมประเพณีและคติความเชื่อต่างๆ^๔

แรกเริ่มเดิมที เมืองพะเยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์มีเอกราชสมบูรณ์ มีกษัตริย์ปกครองสืบ สันตติวงศ์ ตั้งแต่ราชวงศ์ลาวจั่งกราช ปฐมกษัตริย์แห่งนครเงินยางเชียงแสน ปรากฏตามตำนานเมือง พะเยา^๕ เมืองพะเยาหรือตามที่ในตำนานบางแห่งว่า เมืองภูกามยาว หรือเรียกกันอย่างสั้นๆ ว่า เมือง พะเยา หรือเมืองพะยาว เมืองพะเยาเป็นเมืองโบราณเก่าแก่เมืองหนึ่งในภาคเหนือ ซึ่งปรากฏตาม ตำนานเมืองเงินยางเชียงแสนว่า นับตั้งแต่ลาวเคี้ยงได้มาสร้าง “เมืองหริภุญนครเงินยาง” เมื่อตติย ศักราช ๑๕๓ ตรงกับ พ.ศ.๑๓๓๔ และได้มีเชื้อสายครองสืบต่อมาได้ ๑๑ ชั่วกษัตริย์ ก็ถึงขุนเงินฯ ได้ เสวยราชย์เมืองหริภุญนครสืบมาและมีราชบุตร ๒ องค์ๆ ที่มีนามว่า ขุนชิน หรือขุนชื่น องค์น้องชื่อ ขุนจอมธรรม ทั้งสององค์พี่น้องกำลังอยู่ในวัยคะนองทั้งคู่ ขุนเงินผู้บิดาทรงรำพึงว่า บุตรเราทั้งสองอยู่ ร่วมกันนี้ ก็เปรียบเสมือนช้างสารสองตัวอยู่ร่วมโรงเดียวกัน ซึ่งย่อมจะมีแต่จะเป็นอริกันเท่านั้นสมควร ที่จะจัดแจงแบ่งให้บุตรทั้งสองไปอยู่เสียคนละเมืองจึงจะดี ทรงดำริเช่นนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงแบ่งราช สมบัติให้เสมอกัน แล้วโปรดให้ขุนจอมธรรมไปครองเมืองภูกาม (หรือเมืองภูกาม)^๖

ขุนศรีจอมธรรม หรือ จอมผาเรือง ขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ครองเป็นพะเยา เมื่อราวจุลศักราช ได้ ๔๕๘ ปีชวด นพศก พุทธศักราช ๑๖๓๙ ทรงมีบทบาทเป็นอย่างมากในการวางรากฐานการ ปกครองเมืองพะเยา เพราะทรงทำการกำหนดเขตแดนเมือง การเลือกที่ตั้งเมือง การสำรวจพลเมือง ของเมืองพะเยาทั้งภายในเมือง และตามหัวเมืองขึ้นต่างๆ ทรงวางหลักการในการปกครองเพื่อให้ บ้านเมืองมีความผาสุก และปลอดภัยจากอริราชศัตรู จึงไม่ปรากฏการศึกษาสงครามในสมัยของพระองค์ ทรงมีโอรส ๒ องค์ คือ ขุนเจือง หรือ พญาเจืองธรรมิกราช และขุนของ

ขุนศรีจอมธรรม ครองราชย์ด้วยความสุขสวัสดิ์ ประทับด้วยทศพิธราชธรรมได้ ๒๔ ปี พระชนมายุได้ ๔๙ ชันษา ก็สวรรคต ครั้นเมื่อสิ้นขุนศรีจอมธรรมแล้ว ขุนเจืองโอรสองค์ใหญ่ก็ได้ขึ้น ครองเมืองพะเยาสืบต่อมา ขุนเจืองหรือพญาเจืองถือว่าเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง ในตำนานเมืองพะเยา พระองค์สามารถแผ่ขยายอำนาจไปยังลุ่มแม่น้ำกก แม่สาย แม่วัง และแม่โขง ฟากตะวันออก รวมทั้งยังสามารถรวบรวมพวกแก้วหรือพวกญวน เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และพงศาวดารโยนก กล่าวถึงประวัติของขุนเจืองว่า “ขุนเจือง ประสูติที่เมืองพะเยา เมื่อวันอังคาร ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ (ตรงกับเดือน ๗ เหนือ) ปีเถาะ ฦศก

^๔ เกรียงศักดิ์ ชัยตุรณ, **ศิลปวัตถุที่พบในเมืองพะเยา**, (พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๒๕.

^๕ พระธรรมวิมลโมลี, **เมืองพะเยา จากตำนานและประวัติศาสตร์**, (พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒.

^๖ สงวน โชติสุขรัตน์, **ตำนานเมืองเหนือ**, (นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๕.

จุลศักราช ๔๓๖ พุทธศักราช ๑๖๑๗ เวลาใกล้รุ่ง เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ชันษา ขุนเจืองได้ไปคล้องช้างที่เมืองน่าน พญาน่านได้ยกธิดาชื่อ นางจัน ให้เป็นชายา หลังจากนั้นจึงได้ไปคล้องช้างที่เมืองแพร่ พญาแพร่ก็ยกธิดาชื่อ นางแก้ว ให้เป็นชายา”

หลังจากขุนเจืองเสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งเมืองพะเยาแล้ว เวลาต่อมาได้ ๖ ปี มีศึกแควมาตีประชิดเมืองเงินยางเชียงแสน ซึ่งขณะนั้นขุนชิน ผู้เป็นลุงครองเมืองอยู่ ขุนเจืองจึงได้ยกทัพจากเมืองพะเยา และเมืองบริวารไปร่วมช่วยรบ ตามคำขอของขุนชินผู้เป็นลุง เมื่อขับไล่กองทัพแควออกไปจนสิ้นแล้ว ขุนชินก็ยกธิดาชื่อ นางอ้วนคำค้อนเมือง ให้เป็นชายาของขุนเจือง

ต่อมาขุนเจืองให้ขุนชินผู้เป็นลุง ขึ้นครองเมืองตามเดิม ส่วนขุนเจืองได้ยกทัพเข้าตีเมืองล้านช้าง และได้ยกพลเข้าตีเมืองแควได้อาณาเขตประเทศแควทั้งหมด เกียรติยศก็ปรากฏเลื่องลือ มีเดชานุภาพแผ่ไปทั่วทิศานุทิศ พญาสมันตราชทั้งหมด มีพญาห่อชื่อ “ร่มฟ้าเก้าพิมาน” เป็นประธาน มาชุมนุมกันที่ภูเขาดินในเมืองแควประกันกระทำพิธีปราบดาภิเษกขุนเจืองให้เป็นจักรราชในเมืองแคว ในปีชวด วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ เวลากลางงาย จุลศักราช ๔๙๖

ขุนเจือง แรกได้ครองราชย์สมบัตินั้น มีพระชนมายุได้ ๒๖ ชันษา ครองอาณาจักรโยนกได้ ๒๔ ปี ไปปราบเมืองล้านช้างและครองเมืองแควนานถึง ๑๗ ปี สิริชนมายุได้ ๗๗ ชันษา ก็สิ้นพระชนม์

ส่วนเมืองภูมามยาว หลังจากขุนเจืองสละราชสมบัติเพื่อขึ้นไปครองเมืองหิรัญนครเงินยางแล้ว ขุนของผู้นั้นมาขึ้นครองเมืองภูมามยาว สืบต่อมา ขุนของมีโอรส ๒ องค์ คือ ลาวเก้าแก้ว มาเมือง (ขุนแก้วแวนเมือง) และลาวเหิง เมื่อขุนของได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ขุนแก้วแวนเมือง หรือขุนแก้วมาเมือง ผู้เป็นราชบุตร ก็ได้ขึ้นครองเมืองภูมามยาวสืบต่อพระบิดา ขุนแก้วแวนเมือง มีโอรสดังนี้คือ

๑. ขุนจอมปราสาท
๒. ขุนเล่า
๓. ขุนพัน
๔. ขุนเส้า
๕. ขุนมิ่งเมือง

ทุกพระองค์ได้สืบราชสมบัติต่อๆ กันมาจนมาถึงยุคสมัยขุนมิ่งเมือง ผู้เป็นอนุชาองค์เล็ก

ขุนมิ่งเมือง มีโอรสสืบราชบัลลังก์ คือ ขุนจำเมือง หรือพญาจำเมือง กษัตริย์แห่งแคว้นพะเยาร่วมยุคสมัยเดียวกับพญามังราย แห่งแคว้นเชียงราย และพระยาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) แห่งแคว้นสุโขทัย ซึ่งในช่วงยุคสมัยของพญาจำเมืองนับว่าเป็นยุครุ่งเรืองของเมืองพะเยา ดังปรากฏหลักฐานสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยความที่เมืองพะเยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีความเป็นมายาวนานและยังปรากฏเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนาน ซึ่งประเภทของตำนานเมื่อพิจารณาเป้าหมายของการเขียนแล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนานแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ตำนานฝ่ายวัดหรือตำนานพุทธศาสนา และตำนานฝ่ายเมือง หรือพื้น^๗ ลักษณะของตำนานเมืองพะเยาเป็นลักษณะตำนานฝ่ายเมือง หรือพื้น

^๗ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า ๖.

พื้นเป็นภาษาล้านนา นิยมใช้กันมาแต่โบราณหมายถึงประวัติความเป็นมา ส่วนคำว่า “ตำนาน” เป็นภาษาขอม พื้นและตำนาน สองคำนี้ในล้านนาใช้ปนกัน บางทีใช้รวมกันเป็น “ตำนานพื้น” พื้นจะให้ความสำคัญต่อประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองโดยเฉพาะกษัตริย์และราชวงศ์เป็นแก่นของเรื่อง^๔ ตำนานเมืองพะเยาก็มีลักษณะของพื้น ดังนั้นจึงให้รายละเอียดเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองในอดีตได้เป็นอย่างดี ทำให้เห็นรูปแบบการปกครองบ้านเมืองในอดีตว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร มีแนวคิดและหลักการในการปกครองอย่างไร แต่ด้วยความที่ตำนานได้มีการคัดลอกต่อกันมาหลายช่วงอายุคนทำให้มีความแตกต่างกันไปบ้าง แต่เนื้อหาหลักยังคงอยู่ ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำก็เป็นอีกฉบับหนึ่งที่คัดลอกสืบต่อกันมาด้วยภาษาล้านนา ดังนั้นจึงทำให้เกิดความสนใจในการที่จะปริวรรตเนื้อหาของตำนานดังกล่าวเพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงรูปแบบการปกครองบ้านเมืองในอดีต โดยวิเคราะห์ภายใต้หลักพุทธธรรม อีกทั้งยังทำให้เกิดความสนใจในการบูรณาการหลักการปกครองในอดีตสู่การปกครองบ้านเมืองในปัจจุบันด้วย อันจะเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองพะเยาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา
- ๑.๓.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและหลักการปกครองบ้านเมืองเชิงบูรณาการ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ รูปแบบการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีตมีลักษณะเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ มีหลักพุทธธรรมใดบ้างที่ปรากฏในหลักการปกครองในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา
- ๑.๓.๓ มีหลักพุทธธรรมข้อใดสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปกครองในสมัยปัจจุบัน

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

- ๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้สนใจศึกษาในประเด็นต่อไปนี้ คือ
 - ๑.๔.๑.๑ รูปแบบและหลักการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ
 - ๑.๔.๑.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา เปรียบเทียบกับหลักพุทธธรรม
- ๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๐๖๖.๑๘๑.๐๐๒ พย.๐๑ ๑๔๐ ๐๒ ๐๐ ต้นฉบับเป็นเอกสารจารบนใบลานมี จำนวน ๑ ผูก ๕๔ หน้าลาน จารปี จ.ศ.๑๒๙๐ (พ.ศ. ๒๔๗๑) เป็นเอกสารที่คัดต่อกันมาจากฉบับเดิม สภาพปัจจุบันพบว่ามีความเก่าแก่ตามกาลเวลาและ

^๔ อ้างแล้ว, สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า ๘.

เสี่ยงต่อการชำรุด แต่ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ ที่อยู่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในหอพระไตรปิฎกวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา หมายถึง คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๐๖๖.๑๘๑.๐๐๒ พย.๐๑ ๑๔๐ ๐๒ ๐๐

การปริวรรต หมายถึง การเปลี่ยนคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๐๖๖.๑๘๑.๐๐๒ พย.๐๑ ๑๔๐ ๐๒ ๐๐ ฉบับอักษรภาษาล้านนา เป็นภาษาล้านนาอักษรไทย

การแปล หมายถึง การแปลคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาภาษาล้านนาอักษรไทย เป็นภาษาไทยกลาง

พุทธธรรม หมายถึง หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๐๖๖.๑๘๑.๐๐๒ พย.๐๑ ๑๔๐ ๐๒ ๐๐

หลักการปกครอง หมายถึง หลักการปกครองที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๐๖๖.๑๘๑.๐๐๒ พย.๐๑ ๑๔๐ ๐๒ ๐๐

กฎหมายยาว หมายถึง ชื่อเมืองพะเยาในอดีตที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบและหลักการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา และวิเคราะห์หลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดและเอกสารรายงานการวิจัยที่สามารถนำมาเป็นฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

๑.๖.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม

คำว่า พุทธธรรม^๔ ประกอบด้วยคำว่า พุทธะ + ธรรมะ พุทธะ แปลว่า ท่านผู้ตรัสรู้ ผู้รู้ อริยสัจ ๔ อย่างถ่องแท้ ส่วนคำว่า ธรรมะ แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวะธรรม สัจธรรม ความจริง ดังนั้นคำว่า พุทธธรรม คือ หลักคำสั่งสอนหรือพระธรรมวินัย ตามแนวพระไตรปิฎก และอรรถาธิบายตามแนวคัมภีร์ชั้นรอง เช่น อรรถกถา ฎีกา หรือปกรณ์พิเศษ ของพระพุทธศาสนา

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๔.

นิยายเกรวาท เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคน ทั่วไป จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มั่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกกระดัยยังผลให้ผู้ศึกษาเอง มีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรมว่า พุทธธรรมเป็น คำสั่งสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือครอบคลุมตั้งแต่ระดับปัจเจกไป จนถึงระดับสังคมทั้งหมด^{๑๐}

๑.๖.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล

ความเป็นมาของธรรมาภิบาล

คำว่า Good Governance มีใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อปี ๑๙๘๙ ในรายงาน เรื่อง Sub Sahara Africa: From Crisis to Growth ซึ่งเป็นรายงานที่ธนาคารโลกพยายามวิเคราะห์ ถึงความล้มเหลวของรัฐในแอฟริกาในการพัฒนาประเทศ คำว่า Good Governance เริ่มมีบทบาทใน แ่งของโลกาภิวัตน์ก็เพราะทั้งธนาคารโลกและกองทุนเงินระหว่างประเทศต่างเชื่อว่า การพัฒนาอย่าง ยั่งยืนจะทำได้โดยหากประเทศนั้นปราศจาก Good Governance หากกล่าวอีกนัยหนึ่งได้มีการผูก โยงคำว่า “การพัฒนา” เข้ากับคำว่า “Good Governance” หรือการกำหนดกลไกอำนาจรัฐในการ บริหารจัดการทรัพยากรของประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม

ธนาคารโลกได้สร้างลักษณะของธรรมาภิบาลระดับโลกขึ้น เพื่อให้หน่วยงานและเครือข่าย ในองค์กรผลักดันให้ประเทศต่างๆ ดำเนินตามแนวทางธรรมาภิบาลซึ่งลักษณะองค์ประกอบที่ กว้างขวางนี้ไม่ได้ชี้ชัดว่าประเทศนั้นๆ จะต้องอยู่ภายใต้ระบบการเมืองการปกครองแบบใดแบบหนึ่ง อย่างเฉพาะเจาะจงและพบว่าในช่วงแรกของการใช้คำนี้ยังมีความไม่ลงรอยกันระหว่างองค์กรระหว่าง ประเทศ แต่เนื่องจากอิทธิพลของธนาคารโลกที่มีอยู่อย่างมากมายในไม่ช้าคำว่า “ธรรมาภิบาล” จึงเป็นคำ ที่มีการใช้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทยปี ๒๕๔๐ ก่อนที่จะ หลุดลามไปสู่ประเทศต่างๆ อย่างรวดเร็ว

ความหมายของธรรมาภิบาล

ได้มีผู้ให้นิยามความหมายหรือคำจำกัดความ สามารถสรุปนิยามคำว่า ธรรมาภิบาล (Good Governance) ได้กล่าวคือ

พจนานุกรม American Heritage Dictionary (๑๙๘๒) อธิบายว่า Governance หรือ อภิบาลว่าหมายถึง ๑) The act, process, or power of governing; governance: ๒) The state of being governed ซึ่งเมื่อแปลตรงตามตัวอักษร คือการกระทำกระบวนการ หรืออำนาจในการ บริหารปกครอง ซึ่งเมื่อมีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องนั้น มีความหมายครอบคลุมถึงรัฐ (State) และระบบ ราชการ (Civil Service) และเมื่อมีการนำมาใช้ในองค์กรภาคเอกชน อาจเติมคำว่า corporate governance

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาให้ได้ผล*, (กรุงเทพฯ: สำนักงาน คณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

หลักการธรรมาภิบาลพื้นฐานหลักการ ๕ ประการ ที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากลและใช้กันแพร่หลายในประเทศไทย เป็นของ UNDP^{๑๑}

๑. หลักนิติธรรมและสิทธิ (Legitimacy and voice)

- การมีส่วนร่วม
- มุ่งมิตีร่วม

๒. ทิศทาง (Direction)

๓. ผลการดำเนินงาน (Performance)

- สมองความต้องการ การที่สถาบันและกระบวนการต่าง ๆ
- ประสิทธิภาพ/ประสิทธิผล

๔. ความพร้อมรับผิด (Accountability)

๕. ความยุติธรรม

หลักพื้นฐานของการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี

ประกอบด้วยหลักพื้นฐาน ๖ ประการ ดังนี้

๑. หลักนิติธรรม หมายถึง การตรากฎหมายที่ถูกต้อง เป็นธรรม การบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย การกำหนดกฎ กติกาและการปฏิบัติตามกฎ กติกาที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด โดยคำนึงถึงสิทธิ เสรีภาพความยุติธรรมของสมาชิก

๒. หลักคุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์ จริงใจ อดทน มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัยประจำชาติ

๓. หลักความโปร่งใส หมายถึง การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ

๔. หลักการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความคิดเห็นในการตัดสินใจในปัญหาสำคัญของประเทศ เช่น การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ

๕. หลักความพร้อมรับผิด หมายถึง ความตระหนักในสิทธิหน้าที่ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะของบ้านเมือง การกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ตลอดจนเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และมีความกล้าที่จะยอมรับผลดีและผลเสียจากการกระทำของตน

๖. หลักความคุ้มค่า หมายถึง การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนร่วม เช่น ทรนงค์ให้คนไทยมีความประหยัด ใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ^{๑๒}

การนำแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อต้องการอธิบายให้เห็นปัญหาที่ก่อให้เกิดการจลาจลในมณฑลพายัพ พร้อมทั้งหาแนวทางที่จะนำไปสู่ความสันติ ตามหลักของธรรมาภิบาล

^{๑๑} วิภาส ทองสุทธิ, *การบริหารจัดการที่ดี*, (กรุงเทพมหานคร: อินทภาษ, ๒๕๕๑), หน้า ๕๒ - ๕๓.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕ - ๑๓๔.

๑.๖.๑.๓ ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม (Structural – Functionalism Theory)^{๑๓} เชื่อว่าโครงสร้างของสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของสังคม โครงสร้างแต่ละส่วนของสังคมจะมีหน้าที่ของตนเอง และประสานสัมพันธ์กับโครงสร้างอื่นๆ สังคมจึงจะมีดุลยภาพ นักทฤษฎีคนสำคัญ คือ ออกุสต์ คอหม์, เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์, เอมีล เดอร์ไคม์, ทัลคอตต์ พาร์สัน และเจฟฟรีย์ อเล็กซานเดอร์ นักทฤษฎีเหล่านี้ได้เสนอแนวความคิดและสาระสำคัญของทฤษฎีไว้โดยสังเขปดังนี้

ออกุสต์ คอหม์ เสนอว่าสังคมประกอบด้วยโครงสร้างต่างๆ หลายส่วน เช่นเดียวกับร่างกายของมนุษย์ที่ประกอบด้วยอวัยวะต่างๆ โครงสร้างแต่ละส่วนเหล่านี้จะทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน แต่ต่างประสานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ สังคมจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข หรือมีดุลยภาพ (Equilibrium)

เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ มีความเห็นเช่นเดียวกับออกุสต์ คอหม์ และขยายความเพิ่มเติมว่าโครงสร้างของสังคมจะเพิ่มความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความหลากหลายและแตกต่างไปจากโครงสร้างเดิมเสมอ แต่จะยังคงเชื่อมโยงประสานไม่ได้แยกออกจากกันแต่จะรวมกันในลักษณะของการบูรณาการ (Integration) เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนขึ้นก็ยิ่งทำให้เกิดความแตกต่างทางสังคมมากยิ่งขึ้น ทำให้สังคมขาดดุลยภาพสมาชิกจึงต้องปรับตัวในรูปแบบต่างๆ เช่น การแบ่งงานกันทำ การจัดระเบียบทางสังคม เป็นต้น ทำให้สังคมยิ่งเพิ่มความซับซ้อนและเกิดความแตกต่างกันเป็นความพิเศษเฉพาะอย่าง (Specialization) แต่สังคมจะมีดุลยภาพเพราะโครงสร้างต่างๆ ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนและประสานสัมพันธ์กับโครงสร้างอื่นๆ ด้วย

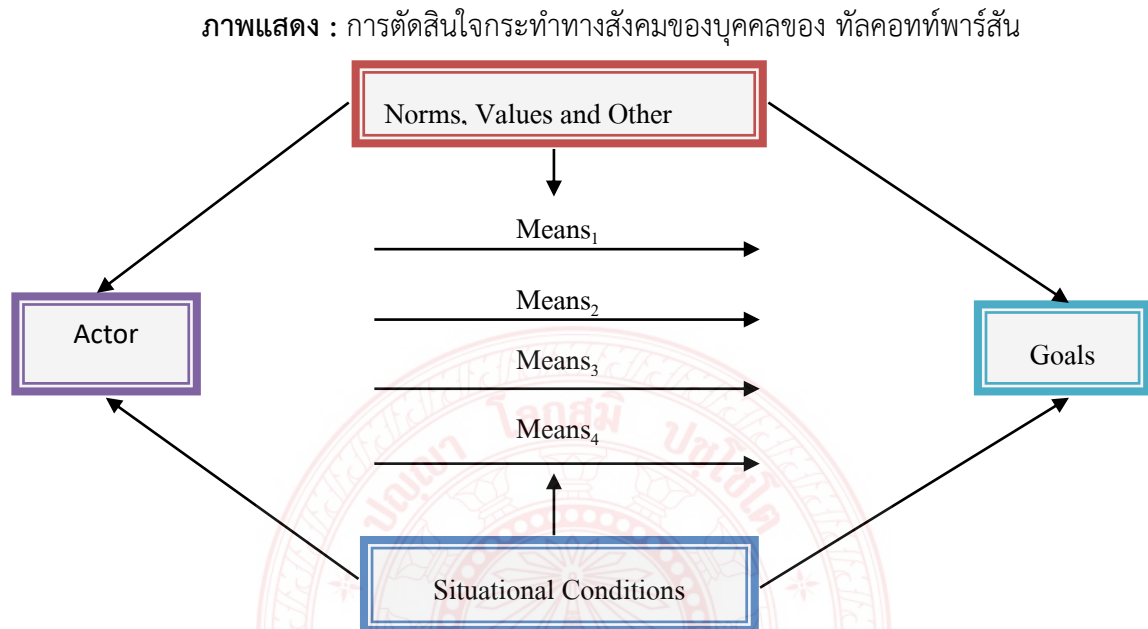
เอมีล เดอร์ไคม์ ได้เสนอเรื่องการมีดุลยภาพของสังคมว่าเกิดจากการยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Solidarity) โดยในสังคมขนาดเล็กที่มีโครงสร้างง่าย ๆ จะมีการยึดเหนี่ยวทางสังคมโดยยึดถือค่านิยม จารีต ประเพณี ความคิด ความเชื่อ เจตคติแบบเดียวกัน (Mechanical Solidarity) ส่วนสังคมขนาดใหญ่ที่มีโครงสร้างซับซ้อน การยึดเหนี่ยวทางสังคมจะเป็นไปตามสถานภาพและบทบาทที่บุคคลดำรงอยู่ (Organic solidarity) การยึดเหนี่ยวทางสังคมจะเปลี่ยนแปลงจากแบบแรกไปเป็นแบบที่สองตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีโครงสร้างง่าย ๆ ไปสู่สังคมที่โครงสร้างซับซ้อนเสมอ

ทัลคอตต์ พาร์สัน (ค.ศ. ๑๙๐๒ - ๑๙๗๙) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันเป็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ทำให้ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ นิยมรับอย่างกว้างขวางจนเป็นทฤษฎีหลักของสังคมวิทยา ทฤษฎีหนึ่ง แนวความคิดที่สำคัญ คือ

แนวความคิดเกี่ยวกับองค์การทางสังคม มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคมและรวมกันเป็นองค์การด้วยความสมัครใจ การตัดสินใจกระทำทางสังคมของบุคคลจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ (Actor) เป้าหมาย (Goals) วิธีการที่เลือกใช้ (Means) สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง (Situational Conditions) และตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน คือบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม

^{๑๓} สนธนา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑ - ๗๓, ๗๖,

และความคิดต่างๆ ที่ผู้กระทำนำมาใช้เพื่อเลือกวิธีการที่จะให้บรรลุเป้าหมาย (Norms, Values and Other Ideas) ดังแสดงไว้ในรูป

ที่มา: (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ๒๕๔๐: ๓๔)

จากรูป ถ้าจะยกตัวอย่างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับลูกค้า อาจอธิบายได้ว่า เมื่อลูกค้า (Actor) มีเป้าหมายจะไปซื้อสินค้าอย่างหนึ่งจากพ่อค้า (Goals) ลูกค้าจะเข้าใจในบรรทัดฐาน สถานภาพและบทบาท เจตคติความเชื่อของตนเองที่จะปฏิบัติต่อพ่อค้า (Norms, Values and Other Ideas) ในสถานการณ์ที่เกี่ยวกับการซื้อขายของนั้น (Situational Conditions) ดังนั้น ลูกค้า จะมีวิธีการต่างๆ (Means) ที่จะได้มาซึ่งสินค้า เช่น ทำงานเก็บเงินไว้เมื่อได้เงินครบก็ไปซื้อ เป็นต้น ใน ขณะเดียวกัน พ่อค้าจะปฏิบัติต่อลูกค้าทำนองเดียวกัน เช่น มีมารยาทในการพูดคุย เป็นต้น เพื่อดึงดูด หรือจูงใจลูกค้าให้มาซื้อสินค้าของตน

การกระทำระหว่างผู้กระทำ หรือความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อการวิเคราะห์บุคคลต่างๆ ใน สังคมได้ และจะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้นได้นั้น มีเงื่อนไขสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ผู้กระทำจะต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานภาพและบทบาทของตน
๒. ระบบสังคมต้องพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง หรือ พฤติกรรมที่เบี่ยงเบน

จากสังคม

แนวความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจาก กระบวนการความสัมพันธ์เกี่ยวกับข่าวสาร พลังงานภายในระบบ และพลังงานระหว่างระบบต่างๆ ถ้า หากมีข่าวสารและพลังงานมากเกินไป จะทำให้มีข่าวสารหรือพลังงานเป็นผลออกของระบบมาก

เกินไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น เช่น ถ้าคนในสังคมมีเหตุจูงใจมากจะทำงานหรือแสดงบทบาทมาก และอาจทำให้ต้องเกิดการจัดระเบียบ บทบาทบรรทัดฐาน และระบบค่านิยมของสังคมใหม่ แต่ถ้าหากมีข่าวสารหรือพลังงานน้อยเกินไป เช่น ถ้าคนในสังคมมีค่านิยมขัดแย้งกันจะทำให้เกิดการขัดแย้งทางบรรทัดฐานหรือเกิดการเสียระเบียบขึ้น ก็จะส่งผลกระทบต่อระบบบุคลิกภาพและระบบอินทรีย์ ดังนั้น การควบคุมข่าวสารจึงเป็นทั้งแหล่งที่จะทำให้เกิดดุลยภาพและเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมขึ้นได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมควรเป็นแบบวิวัฒนาการ เพราะเหตุผลที่สำคัญ คือ

๑. ทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างระหว่างระบบย่อยของสังคม
๒. ทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างในแต่ละระบบย่อยของสังคม
๓. ทำให้เกิดการเร่งในเรื่องราวบูรณาการของสังคม เกิดหน่วยหรือโครงสร้างด้าน

บูรณาการใหม่ๆ

๔. ทำให้ระบบย่อยของสังคมสามารถดำรงอยู่ได้

เจฟฟรีย์ อเล็กซานเดอร์ นักทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่อีกคนหนึ่งได้เสนอแนวความคิดที่จะปรับปรุงทฤษฎีให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น โดยเสนอให้เปลี่ยนแปลงทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยมเป็นทฤษฎีหน้าที่นิยมแนวใหม่ (Neo – Functionalism) และเสนอแนวความคิดไว้ ดังนี้

๑. **ต้องดำเนินการโดยอาศัยตัวแบบเชิงพรรณนาของสังคม** ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันจะก่อให้เกิดรูปลักษณะอันเป็นแบบแผนขึ้น แบบแผนดังกล่าวจะทำให้ระบบมีความแตกต่างไปจากสภาพแวดล้อมของระบบองค์ประกอบของระบบจะมีความเกี่ยวพันกันในรูปของการสังเคราะห์ (Symbiotic Connected) และปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ นี้ จะไม่ถูกกำหนดโดยพลังครอบงำใดๆ

๒. **ต้องให้ความสำคัญในเรื่องการกระทำและความเป็นระเบียบ** ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ทั้งการกระทำที่มีเหตุและการแสดงออกต่างๆ ด้วย ซึ่งมีขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น

๓. **บูรณาการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ** เพราะการเบี่ยงเบนและการควบคุมทางสังคมเป็นสิ่งที่ทุกสังคมไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ บูรณาการทำให้สังคมมีดุลยภาพ แต่เป็นดุลยภาพที่เกิดจากดุลยภาพขององค์ประกอบต่างๆ ของระบบ รวมกับดุลยภาพที่เป็นพลวัต

๔. **บุคลิกภาพ วัฒนธรรม และระบบสังคม** มีความสำคัญต่อโครงสร้างสังคม และการแทรกซึมของระบบดังกล่าวเข้าไปภายใน จะก่อให้เกิดความตึงเครียด จึงทำให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง และต้องควบคุมอยู่ตลอดเวลา

๕. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคม** ก่อให้เกิดความแตกต่างในระบบสังคม ระบบวัฒนธรรมและระบบบุคลิกภาพ การเปลี่ยนแปลงจึงไม่ได้เป็นผลของการปฏิบัติตาม หรือความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เป็นผลจากความกดดันของบุคคลและสถาบันสังคม

การนำทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม มาประกอบการศึกษาครั้งนี้เพื่อใช้เป็นตัวอธิบายลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่อาศัยอยู่ในลำนานาในช่วงที่เกิดเหตุการณ์ เพื่อชี้ให้เห็นระบบทางสังคม บทบาทหน้าที่ทางวัฒนธรรมที่มีต่อ ค่านิยม ความเชื่อ การแสดงออกของคนในชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับชุมชนและ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

๑.๖.๑.๔ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural resource

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการหรือชุดของการกระทำใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า มรดก หรือ heritages ที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชนซึ่งชุดของการกระทำใดๆ ที่เรียกว่าการจัดการนั้นมักประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่อง คือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (Resource Research)
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource assessment and evaluation)
๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (preservation)
๔. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม (resource-based community business)
๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ในชุมชน นอกชุมชน และสาธารณชนทั่วไป
๖. การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (enforcement)
๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization)

๑.๖.๒ การทบทวนวรรณกรรมและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๑ คณะกรรมการวัดสูงเม่น ได้เรียบเรียงหนังสือ “คัมภีร์โบราณกับังงาน ประเพณีตามธรรม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานของครูบาศรีวิชัยญาณวิเศษญาณสมาธิมหาเถร นักปราชญ์แห่งล้านนารูปหนึ่งที่มีผลงานทางด้านสังคม ชีต เขียน อักษรธรรมคัมภีร์โบราณไปทั่วทั้ง ล้านนาและล้านช้าง หนังสือคัมภีร์โบราณกับังงานประเพณีตามธรรมเล่มนี้ กล่าวถึงประวัติวัดสูงเม่น ว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในภาคเหนือ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง โดยลักษณะพระพักตร์และการก่อสร้างองค์พระประธานของอุโบสถวัดสูงเม่นมีความคล้ายคลึงกับองค์พระประธานของวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาวเป็นอย่างมาก และในปี พ.ศ. ๒๓๗๘ ครูบาศรีวิชัยญาณวิเศษแห่งวัดสูงเม่นได้ไปรวบรวมคัมภีร์ธรรมที่วัดแห่งนี้แล้วนำมา บูรณปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมที่วัดสูงเม่นในภายหลัง ในส่วนของประวัติและผลงานครูบาศรีวิชัยญาณวิเศษ ญาณสมาธิมหาเถร สรุปได้ว่า ท่านมีชีวิตอยู่ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นผู้คัดลอกคัมภีร์ธรรมเก่าให้อยู่ใน สภาพที่ดี ตลอดจนสามารถรจนาขึ้นมาใหม่อีกจำนวนหนึ่ง จนได้สร้างมณฑปและหอไตรวัดสูงเม่น เพื่อประดิษฐานคัมภีร์ธรรม ทำให้วัดสูงเม่นกลายเป็นวัดที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมภาษาล้านนาไว้มาก ที่สุดในประเทศไทย ที่สำคัญมีประเพณีที่คล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของชาวล้านนาทั่วไป คือเชื่อว่าการฟัง

ธรรมและสร้างคัมภีร์ธรรมถวายวัดเป็นกุศลที่ยิ่งใหญ่ มีอานิสงส์มาก เป็นผลให้พุทธศาสนิกชนชาว ล้านนาและชาวสูงเม่น มีความเชื่อและพร้อมใจกันสร้างคัมภีร์ธรรมถวายให้กับวัด และมีการจัดเก็บ รักษาโดยใช้ประเพณีตากธรรม ซึ่งถือว่าเป็นกุศลโอบายสำคัญที่ต้องการน้อมนำผู้คนให้เข้าถึง หลักธรรมคำสอน นอกจากนั้น พระสุธีรัตนบัณฑิต (พระมหาสุทิตย์ อาภากร) ยังได้ศึกษาตามรอย เส้นทางครูบามหาเถร โดยนำคณะเจ้าอาวาส พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ คณะกรรมการวัดสูงเม่น และ บรรดาญาติธรรมเดินทางไปยังหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อแสวงหาประวัติครูบาปัญญาญญาสี่ และความเป็นมาของการตากธรรม ได้พบหลักฐานต่างๆ ที่ท่านได้สร้างไว้มากมาย อาทิ องค์พระ ประธาน พระพุทธรูป ศิลารีก อักษรล้านนา ฯลฯ และได้พบข้อมูลขั้นตอนของการตากธรรมที่วัด สบลิษา ในปีเดียวกันได้มีการศึกษาตามรอยครั้งที่สอง หลังจากนั้นจึงได้สืบทอดงานประเพณีตาก ธรรมที่วัดสูงเม่นขึ้น เพื่อเป็นการบูรณะรักษาคัมภีร์ใบลาน ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้สืบทอดมา จนถึงทุกวันนี้^{๑๔}

๑.๖.๒.๒ วุฒินันท์ กันทะเตียน ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราช นิติ” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์ราชนิติที่สัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นในด้านการ ปกครอง การบริหารประเทศปฏิสัมพันธ์ระหว่างคำสอนของพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ใน คัมภีร์ราชนิติในด้านการปกครองการบริหารประเทศและการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์ราชนิติสำหรับ นักปกครองนักบริหาร ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาคำสอนในคัมภีร์ราชนิติมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นใน ด้านการปกครอง การบริหารประเทศ ๒ ด้าน คือ ด้านหลักการเป็นกษัตริย์ที่ดี และด้านหลักการ ปกครองของกษัตริย์ โดยมีเนื้อหาบางส่วนสัมพันธ์กับคัมภีร์อรรถศาสตร์ มานวธรรมศาสตร์ คัมภีร์ชุด นิติคดี และวรรณกรรมอื่นซึ่งมีเนื้อหาในลักษณะเดียวกัน สำหรับคำสอนในด้านหลักการเป็นกษัตริย์ และหลักการปกครองในภาวะปกติมีปฏิสัมพันธ์กันในทางสนับสนุนกัน แต่ในภาวะสงครามพบว่า กษัตริย์ทรงใช้อุบายวิธีในการทำลายข้าศึก ใช้คำสอนในลักษณะผูกเวรกัน ซึ่งเป็นการขัดแย้งกับหลัก คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ไม่สนับสนุนการผูกเวรกัน พบว่าเป็นการปฏิบัติพระราชาณกิจที่ได้รับ อิทธิพลจากคำสอนของพราหมณ์ คำสอนในคัมภีร์ราชนิติมีอิทธิพลต่อแนวคิดการปกครองของไทย สมัยโบราณตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแปลตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วน วัตถุประสงค์ด้านการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์ราชนิติสำหรับนักปกครองนักบริหาร ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์ใช้หลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุธรรม การมีความรู้ความสามารถเป็นหลักปฏิบัติ ในภาวะสงครามก็อาจนำหลักธรรมในคัมภีร์มาประยุกต์เป็นหลักการบริหารความเปลี่ยนแปลงหรือ ภาวะวิกฤตได้ โดยใช้ปัญญาแทนการทำสงคราม ผู้วิจัยเห็นว่าวิธีเอาชนะกันด้วยสงครามนั้นมนุษย์ใน ปัจจุบันไม่ควรนำมาใช้อีกต่อไป^{๑๕}

๑.๖.๒.๓ พระมหาสุทิตย์ อาภากร ได้สรุปไว้ในดัชนีพนธ์เรื่อง “การศึกษาองค์ ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ใน เทศกาลต่างๆ ของล้านนา” ว่าดินแดนล้านนามีความเป็นมาที่ยาวนาน เริ่มตั้งแต่อาณาจักรโยนกแถบ ลุ่มแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย และอาณาจักรหิรัญนครเงินยาง หรือเมืองเชียงแสนมา ปรากฏหลักฐาน

^{๑๔} วัดสูงเม่น, คัมภีร์ใบลานกับงานประเพณีตากธรรม, (แพร่: หจก.โรงพิมพ์ธุรกิจแพร่, ๒๕๕๒).

^{๑๕} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชนิติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

ที่ชัดเจนในสมัยทริภุชชัย (พ.ศ.๑๒๐๔) และเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์มังรายที่มีนพบุรีนครพิงค์ เชียงใหม่เป็นราชธานี (พ.ศ.๑๘๓๙ – ๒๑๐๑) ความเจริญของล้านนานั้นมีความเป็นมาควบคู่กับ พระพุทธศาสนาซึ่งก่อให้เกิดการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น มังคลัตถทีปนี จักรวาลทีปนี ที่รจนาค้นโดยพระสิริมังคลาจารย์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และ วชิรสารัตถสังคหะ ที่รณา โดย พระรัตนปัญญาเถระ รวมถึงวรรณกรรมของพระเถระรูปอื่นๆ ในล้านนา ที่ถือว่าเป็นวรรณกรรม ชิ้นครูที่มีความไพเราะและชั้นเชิงในการแต่งที่ให้อรรถรสและความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งได้เป็นแบบอย่างของการรจนาวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนาในยุคต่อมา และแต่ละเรื่องล้วนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมที่ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและบริบททางสังคมในล้านนาได้เป็นอย่างดี ในบรรดาวรรณกรรมเหล่านั้น วรรณกรรมที่มีความสำคัญอีกประเภทหนึ่งคือ วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของ ล้านนา ด้วยเหตุที่คัมภีร์ธรรมทั้งสองประเภทได้มีส่วนสำคัญในฐานะที่เป็นฐานความเชื่อของการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นรากฐานที่สำคัญของการส่งเสริมวัฒนธรรมจารีตประเพณี และที่สำคัญเป็นแนวคิดความเชื่อและวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ซึ่งปรากฏเป็นองค์ความรู้ในด้านต่างๆ คือ ๑) องค์ความรู้ที่แสดงถึงความเป็นมาแนวคิดและ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ๒) องค์ความรู้ที่มีผลต่อการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณี และค่านิยมทางสังคมของชาวล้านนา และ ๓) องค์ความรู้ที่สร้างกระบวนการผสมผสานความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับหลักคิด และวิถีการปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมวัฒนธรรมจารีตประเพณี โดยมีอิทธิพลต่อแนวคิดความเชื่อการเมืองการปกครองจารีตประเพณีในแผ่นดินล้านนารวมทั้งการสร้างวรรณกรรมใน สังคมไทยและที่สำคัญยิ่งคือเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม ส่วนบริบททางสังคมวัฒนธรรมและ พระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้นพบว่า ๑) การให้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ชนชั้นปกครอง ๒) การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากที่ต่างๆ ๓) ความ แตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของพระเถระ และ ๔) ความเชื่อในเรื่องของอานิสงส์การสร้าง ธรรม เขียนธรรมถวายวัดมีความสัมพันธ์กับการสร้างวรรณกรรมในล้านนาซึ่งได้ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อและหลักศีลธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน^{๑๖}

๑.๖.๒.๔ สุเทพ พรหมเลิศ ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์” จาก การศึกษาพบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ได้รวบรวมเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ตำนาน และเรื่องเล่าสืบ กันมา เช่น คัมภีร์ทีปวงศ์ คัมภีร์มหาวงศ์เดิม และพงศาวดารลังกา เป็นต้น มีลักษณะคำประพันธ์เป็น แบบปद्यะ คือร้อยกรอง โดยมีคาถาประเภทปฐยาวัตรมากที่สุด มีรูปแบบในการแต่งโดยใช้คาถา จำนวน ๑๙ ชนิด คือ ปฐยาวัตร วสันตติลก สัทธา อินทรวีเชียร อุเปนทรวีเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ โอปปงันทสกะ อุปชาติ (กิตติ มาลา อัททา ภัททา รามา อิทธิ และพุทธิ) มาลินี ไตฎกะ มันทกกันตา มัตตมยุระ ปัทสสิณี รุจิรา เวสสเทวี สัททูลวิกิพติ โททะกะ อปรวัตตะ ลักษณะ ทางไวยากรณ์พบว่าตอนต้นที่แต่งโดยพระมหานามมีลักษณะการใช้ไวยากรณ์บาลีแบบเคร่งครัด แต่

^{๑๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏใน วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

เนื้อหาส่วนที่แต่งเดิมในภายหลังโดยเฉพาะสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ อาจได้รับอิทธิพลจาก ไวยากรณ์สันสกฤตบ้าง คัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยอสังการทั้งสี่ทาลังการและอรรถาลังการ ตามที่มีความนิยมในยุคสมัยสอดคล้องกับคัมภีร์สุโฆธาลังการที่แต่งขึ้นในยุคสมัยใกล้เคียงกัน และมีการใช้ และการบัญญัติศัพท์ใหม่เกี่ยวกับชื่อของบุคคลและสถานที่ที่เป็นภาษาบาลีโดยเลียนเสียงเดิมบ้าง ใช้ ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยแปลจากความหมายของคำเดิมบ้าง ศัพท์บาลีผสมกับคำในภาษาอื่นและเขียนรูปภาษาบาลีบ้าง คัมภีร์มหาวงศ์เป็นคัมภีร์ที่ให้คุณค่าทั้งทางวรรณคดี ด้านสังคม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการเมือง การปกครอง ตลอดจนประเพณีของสติปัญญา และมีอิทธิพลต่อคัมภีร์วรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทยหลายคัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ จักวาททีปนี มังคลัตถทีปนี สังคีตยวงศ์ ปฐมสมโพธิ โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวิป ส่วนอิทธิพลที่มีต่อประเพณีไทย ได้แก่ ประเพณีวันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา ประเพณีการสวนมนต์พระปริตรและการสวดพระอภิธรรม ประเพณีการบูชาพระสฤปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ส่วนอิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวัฒนธรรมไทยพบว่า ด้านสถาปัตยกรรม คัมภีร์มีอิทธิพลต่อการสร้างวัดหลายแห่ง เช่น วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด วัดช้างล้อม วัดมเหยงค์ วัดมหาธาตุ ด้านประติมากรรมไทย ได้รับอิทธิพลเรื่องการสร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ และด้านจิตรกรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องจิตรกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติ โดยเฉพาะการวางองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนัง^{๑๗}

จากงานวิจัยที่ได้ทบทวนทำให้เห็นได้ชัดว่า นอกจากคัมภีร์ล้านนาจะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ส่วนสืบสานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ในหลายๆ เรื่องได้สะท้อนถึงวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครองของล้านนาในอดีต ทำให้ทราบถึงจารีตประเพณี ความคิดความเชื่อ และข้อปฏิบัติพื้นฐานของสังคมล้านนา โดยมีหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตอีกด้วย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) โดยการสำรวจเอกสารและรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือ

๑.๗.๑.๑ ศึกษาหลักพุทธธรรมจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในเอกสาร คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

๑.๗.๑.๒ ศึกษาเอกสารคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ซึ่งเป็นเอกสารจารบนใบลาน จำนวน ๑ ผูก มี ๕๔ หน้าลาน จารปี จ.ศ.๑๒๙๐ (พ.ศ.๒๔๗๑) โดยทำการปริวรรตคัมภีร์เอกสารใบลานซึ่งจารด้วยอักษรภาษาล้านนา ออกมาเป็นภาษาล้านนาอักษรไทย และทำการปริวรรตภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง

^{๑๗} สุเทพ พรมเลิศ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

๑.๗.๑.๓ จัดเวทีประชุมกลุ่มย่อย โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาล้านนามาร่วมวิเคราะห์ เนื้อหาที่ปรากฏในตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) คือ หนังสือเอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง โดยจะทำการตรวจทานเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การเปรียบเทียบเนื้อหาที่ปรากฏในเอกสารคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ว่ามีความสอดคล้องหรือแตกต่างกันในจุดไหนบ้าง

๑.๗.๓ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยา จากหนังสือ เอกสาร ผลงานวิจัย บทความและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ข้อมูลทุติยภูมิ ได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎีข้อค้นพบต่างๆ นำมาวิเคราะห์เป็นประเด็นตามตัวแปร จัดทำเป็นหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้มา จัดทำเวทีเสวนาทางวิชาการโดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาล้านนา มาร่วมวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของเมืองพะเยา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในเอกสารคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ แยกแยะเป็นหมวดหมู่ แล้วจึงนำมาเขียนวิเคราะห์สรุปเป็นรายงานผลการศึกษาต่อไป

๑.๗.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการปริวรรต มาวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา เพื่อบูรณาการกับการปกครองตามหลักพุทธธรรม

๑.๗.๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ นำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

- ๑.๘.๑ ทำให้ได้ต้นฉบับตำนานเมืองพะเยา ที่ปริวรรตจากภาษาล้านนาสู่ภาษาไทยกลาง
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงหลักการและรูปแบบการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีต
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงการใช้หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการปกครองที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา
- ๑.๘.๔ สามารถนำหลักการปกครองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยามาบูรณาการกับการพัฒนาเมืองพะเยา

บทที่ ๒

การปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

ในการศึกษาคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ได้ทำการศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ รูปแบบการจาร สภาพของเอกสารที่ใช้ศึกษา โดยกำหนดหลักเกณฑ์การปริวรรตและการแปลความหมายไว้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

๒.๑ โครงสร้างคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

พื้นตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ปัจจุบันต้นฉบับได้สูญแล้ว คงเหลือแต่เอกสารที่ถ่ายได้ด้วยไมโครฟิล์ม ที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการถ่ายไว้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่คัดลอกสืบทอดกันมา ไม่ปรากฏประวัติผู้แต่งที่ชัดเจน เพียงแต่เขียนไว้ตอนจบว่า ฉบับที่นำมาศึกษาปรากฏข้อมูลการเขียนในตอนท้าย

“ข้าพเจ้าเขียนตำนานเมืองพะเยาแล้วจุลศักราชได้ ๑๒๙๐ ตัว ปีเป็กสี่ เดือน ๙ ลง ๑ คำ พร้าได้วัน ๑ แตร ชื่อข้าต้นหน้อยพระมหาผล ยอมอาศัยอยู่ปฏิบัติครูบาโท วัดจันทวิมานค่านกวันนั้นแล”

โดยใจความคือ ข้าพเจ้าเขียนตำนานเมืองพะเยาเสร็จจุลศักราช ๑๒๙๐ ตัว (พุทธศักราช ๒๔๗๑) ปีเป็กสี่ (ปีมะโรง) แรม ๑ ค่ำ วันอาทิตย์ ชื่อข้าพเจ้าพระมหาผล อาศัยอยู่ปฏิบัติครูบาโท วัดจันทวิมานค่านก ซึ่งไม่ทราบว่าปัจจุบันได้แก่วันอะไร จำนวน ๑ ผูก มีเนื้อหาจำนวน ๕๔ หน้าลานวัสดุที่ใช้ในการจารได้แก่ใบลาน จารด้วยอักษรภาษาล้านนา สภาพคัมภีร์สมบูรณ์เกือบทั้งหมด มีเพียงบางบรรทัดที่อักษรเลือนไปบ้าง แต่ยังสามารถอ่านหรือคงเนื้อความได้ โดยจะใช้วิธีการปริวรรตจากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย และแปลความหมายจากภาษาล้านนาเป็นภาษาไทย

โครงสร้างในการเขียน แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เล่าประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ลาวจิงกราชตั้งแต่เมืองหิรัญเงินยาง เชียงแสนในลักษณะนิทานปรัมปรา

ตอนที่ ๒ การแยกตัวมาตั้งเมืองภูกามยาว หรือพะเยา ของขุนจอมธรรม เล่าถึงการเลือกชัยภูมิ การกำหนดเขตแดนเมือง และหลักการปกครอง

ตอนที่ ๓ เล่าถึงประวัติของกษัตริย์องค์สำคัญของเมืองพะเยา คือ พญาเงี้ยวธรรมมีการาษ และพญาจ๋มเมือง

ตอนที่ ๔ ในตอนท้ายได้เขียนถึงประวัติการสร้างพระเจ้าตนหลวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองพะเยา

๒.๒ หลักเกณฑ์การปริวรรตและการแปลความหมาย

คำว่าปริวรรต ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง หมุนเวียน เช่น ปริวรรตเงินตาม; เปลี่ยนแปลง, เปลี่ยนไป, แปรไป^๑ ในการศึกษาครั้งนี้การปริวรรต หมายถึง การเปลี่ยนคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ที่จารด้วยอักษรล้านนา ภาษาล้านนา เป็นอักษรไทย ภาษาล้านนา จากนั้นจึงแปลภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลางอีกครั้งหนึ่ง เพื่อนำไปวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับหลักการปกครองที่ปรากฏในคัมภีร์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

จากการศึกษาเกี่ยวกับการปริวรรตภาษาหรือวรรณกรรมจากระบบอักษรหนึ่งไปสู่อักษรอีกระบบหนึ่งพบว่ามียุ่ด้วยกันหลายวิธีการ ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปริวรรตจะเลือกใช้วิธีการใดตามความจำเป็นและเห็นว่าเหมาะสม การปริวรรตคัมภีร์อักษรล้านนาและวรรณกรรมล้านนาที่ผ่านมามีความหลากหลาย การปริวรรตที่เป็นมาตรฐานได้รับการนิยามอย่างแพร่หลายและเป็นแม่แบบในปัจจุบันมี ๒ แบบ คือ การปริวรรตตามหลักเกณฑ์ที่พระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสิโว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพายัพและพจนานุกรมไทยพายัพ และการปริวรรตตามแบบ สิงฆะ วรรณสัย ซึ่งทั้งสองท่านใช้เกณฑ์ที่ยึดเอาอักษรวิธีล้านนาเป็นหลัก เนื่องจากมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะที่ค่อนข้างตายตัว

อย่างไรก็ตามการปริวรรตด้วยวิธีการดังกล่าว กลับไม่ตอบสนองการอ่านของบุคคลทั่วไป เพราะบางครั้งไม่สามารถอ่านออกเสียงตามได้ จึงมีการปริวรรตตามเสียงที่ปรากฏ โดยไม่ได้ยึดระบบอักษรวิธีล้านนา เช่น การพิมพ์คำขอด้วยอักษรไทยเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๕ ของ เมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ต่อมาได้ขยาลิขสิทธิ์ให้เจ้าของร้านประเทืองวิทยา และในปี พ.ศ.๒๕๑๐ นายประเทืองได้พิมพ์วรรณกรรมคำขอด้วยอักษรไทยอีกหลายเรื่อง วิธีการปริวรรตดังกล่าว บางท่านเรียกว่า วิธีการแบบร้านประเทือง^๒

ในปี พ.ศ.๒๕๒๘ ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดการสัมมนาเพื่อกำหนดข้อตกลงในการปริวรรตอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย เพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในการประชุมดังกล่าวมีมติร่วมกันว่า การปริวรรตวรรณกรรมจากระบบอักษรหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่งนั้น วรรณกรรมฉบับปริวรรตที่เกิดขึ้นย่อมจะสูญเสียเอกลักษณ์ทางภาษาแบบเดิมไป ดังนั้นผู้ที่สนใจวรรณกรรมล้านนาอย่างจริงจัง หรือนักวิชาการควรจะศึกษาวรรณกรรมล้านนาที่เป็นตัวอักษรล้านนาโดยตรงจึงจะเหมาะสมที่สุด วรรณกรรมล้านนาที่ปริวรรตเป็นอักษรไทยเป็นเพียงสื่อชั่วคราวที่จะช่วยให้สาธารณชนทั่วไปสามารถเข้าถึงวรรณกรรมล้านนาได้ในขั้นแรกเท่านั้น ที่สำคัญในการอ่านวรรณกรรมล้านนาฉบับปริวรรต ผู้อ่านต้องตระหนักอยู่เสมอว่า วรรณกรรมที่ตนอ่านนั้น คือ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๒.

^๒ ตฤภากรณ์ แสนปรน, “การปริวรรตเอกสารโบราณล้านนา เพื่อการศึกษาเรียนรู้รายวิชาวรรณกรรมไทยท้องถิ่น”, รายงานการวิจัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๓, หน้า ๑๑.

วรรณกรรมล้านนาและเป็นภาษาล้านนา ส่วนอักษรไทยที่ปรากฏอยู่เป็นเพียงสื่อที่อาจช่วยให้ผู้อ่านสามารถออกเสียงและเข้าใจความหมายได้ตรงกับฉบับอักษรล้านนาเท่านั้น

การปริวรรตอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย จึงอาจทำได้ ๓ ระดับ^๓ คือ

๑. การปริวรรตโดยการถ่ายเทียบตัวอักษรและเครื่องหมายทุกชนิด ที่ปรากฏในต้นฉบับอย่างเคร่งครัด วิธีการนี้ในที่ประชุมเห็นว่า ทางกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยศิลปากรได้มีการกำหนดไว้ร่วมกันเป็นที่แน่นอนแล้ว จึงไม่ขัดข้องที่จะใช้วิธีการเดียวกันในการปริวรรตเอกสารประเภทจารึกอักษรล้านนาต่อไป

๒. การปริวรรตโดยใช้อักษรและวิธีผสมอักษรแบบไทยกลาง

๓. การปริวรรตโดยใช้อักษรไทยบันทึกเสียงอ่านของชาวล้านนา เป็นการปริวรรตโดยการบันทึกเสียงอ่านโดยไม่คำนึงถึงรูปศัพท์ (แบบร้านประเทืองวิทยา) วิธีการนี้เหมาะสำหรับการเผยแพร่วรรณกรรมล้านนาให้แก่คนในท้องถิ่นล้านนาโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม วิธีนี้เป็นไปได้อย่างยาก เนื่องจากไม่สามารถบันทึกเสียงอ่านให้แม่นยำตรงกับกรออกเสียงที่แท้จริงได้ อีกทั้งการออกเสียงของคนในแต่ละพื้นที่ก็แตกต่างกัน

วรรณกรรมล้านนาที่ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่แล้วจะมีเพียงบางเล่มเท่านั้นที่กำหนดเกณฑ์การปริวรรตไว้เป็นข้อตกลงเบื้องต้นในการอ่าน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย ดังตัวอย่างการกำหนดวิธีการปริวรรตของนักวิชาการบางท่าน เช่น

บำเพ็ญ ะวิน^๔ ได้กำหนดวิธีการปริวรรต ดังนี้

“...ยึดตามพจนานุกรมฉบับแม่ฟ้าหลวงโดยพยายามคงต้นฉบับไว้ให้มากที่สุด ส่วนที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุดคือ พยัญชนะท้าย เพราะพยัญชนะท้ายนั้นต้นฉบับเองก็ได้ได้คงตัวพอที่จะยึดเป็นเกณฑ์ได้ไม่ เหมือนพยัญชนะต้น ที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอพอยึดเป็นกฎเกณฑ์ได้ ดังนั้นพยัญชนะท้ายจึงต้องปรับโดยอาศัยธรรมเนียมของล้านนา และอักษรวิธีที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน การปรับโดยอาศัยธรรมเนียมของล้านนา คือ การปรับโดยยึดตัวสะกดและเพิ่มตัวการันต์ เพื่อไม่ให้ออกเสียงอย่างภาษาบาลี เช่น กัมม, ัมม, สัคค, มัคค, สัจจ, สัตต เป็นต้น บางคำที่ต้องการให้ออกเสียงพยัญชนะท้ายอย่างการออกเสียงภาษาบาลี ก็เพิ่มสระ อะ เช่น บุคคละ, พุทธะ, เถระ, ชัตติยะ, ปมาทะ, อัถะ ดังนั้นเป็นต้น การเขียนที่ผู้อ่านเห็นแปลกที่สุด คือ คำเป็นต้นว่า คี (กี), พาย (กาย), อนทราย (อันทราย), ตูเรียนตรี (ตฺริยตฺนตรี) คำต่างๆ เหล่านี้ได้คงไว้ตามต้นฉบับ ส่วนคำที่มีหลักฐานเชื่อถือได้ว่าเป็นคำไทยแท้ หรือเป็นภาษาถิ่นตระกูลไท ก็คงตัวสะกดไว้ตรงตามมาตรา เช่น เข้าสาน ไม่เป็น “ข้าวสาร” ตามอักษรวิธีปัจจุบัน ดังนั้นเป็นต้น จึงคงไว้ตามเดิม ส่วนคำหรือวลีที่เป็นของล้านนาโดยเฉพาะ เช่น หมั่นคฺง (หมั่นคอง), สุธญูร้างราม

^๓ ตูลาภรณ์ แสนปรน, การปริวรรตเอกสารโบราณล้านนา เพื่อการศึกษาเรียนรู้รายวิชาการวรรณกรรมไทยท้องถิ่น, หน้า ๑๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

(ว่างเปล่า), ร้างจับ (ระจับ), เป็นหลายชุม (มีหลายพวก) ดังนั้นเป็นต้น จัดว่าเป็นลักษณะดั้งเดิมหาควรเปลี่ยนตามสมัยนิยมไม่ หากเปลี่ยนแล้ว อรรถรสและสุนทรีแห่งภาษาดั้งเดิมจะหายไปแล้วไร้เสน่ห์โดยสิ้นเชิง...”

สมหมาย เปรมจิตต์^๕ กล่าวถึงวิธีการตรวจชำระและเกณฑ์อื่นๆ ประกอบในหนังสือตำนานที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว ดังนี้

๑. เขียนตามอย่างอักขระเดิม เมื่อเห็นว่าคำเหล่านั้นจะสื่อความหมายได้ เช่น กอง ไม่เป็น กลอง, ทำ หรือ ทำ ไม่เป็น ทาม, หริญไชย ไม่เป็น หริญชัย, พวยาว ไม่เป็น พะเยา, ละพูน ไม่เป็น ลำพูน, คี ไม่เป็น คีอ, ทั้งหลาย ไม่เป็น ทั้งหลาย, สิบหาย ไม่เป็น ฉิบหาย, เข้า ไม่เป็น ข้าว ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้มองเห็นขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของภาษาในยุคที่ผ่านมา ซึ่งจะเป็นแบบเดียวกันทุกภาษา

๒. บำรุงให้เป็นระบบการเขียนปัจจุบัน เช่น ลคอธ เขียนเป็น ละคร, คัม เป็น กั, ประกาน เป็น ประการ, กล้าทาน เป็น กล้าหาญ, เกียร เป็น เกลียณ, เทียร เป็น เทียน (ยกเว้น เทียรยอม), มล้า เป็น ม้า ฯลฯ

๓. คำผสมที่มีรูปคำศัพท์ต่างกัน เช่น พระยา เจ้าพระยา ที่ปรากฏในตำนานนี้ แต่มีความหมายอย่างเดียวกัน หรือคำผสมที่มีลักษณะแตกต่างกันที่ท้ายคำ หรือสรวัยคำและเป็นคำขยายวิสามานยนามเช่นกัน โดยความหมายเป็นบุคคลหรือตำแหน่งเดียวกัน แต่เขียนต่างกันบางที่ ก็จะอนุวัตรไปตามที่เขียนในที่นั้นๆ

นอกจากการปริวรรตตามระบบปกติที่เคยทำมาแล้ว ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. การทำเชิงอรรถ
๒. การตรวจสอบความถูกต้องของศักราช
๓. การทำศัพทานุกรมศัพท์
๔. การทำดรรชนีคำค้นชื่อบุคคล ยศ ตำแหน่ง ชื่อเมือง วัด แม่น้ำ ภูเขา ฯลฯ
๕. การทำเรื่องย่อ
๖. การทำหัวเรื่อง

อุดม รุ่งเรืองศรี^๖ เขียนถึงเกณฑ์การจัดทำข้อมูลสถาปนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการปริวรรตอย่างละเอียด ซึ่งถือว่าเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์และได้รับความนิยมน้อยแพร่หลายโดยกำหนดรูปอักษรล้านนา การออกเสียงและรูปอักษรปริวรรตแบ่งเป็นพยัญชนะต้น สระ ตัวสะกด ตัวเลข และเครื่องหมายกำกับอักษร

^๕ ตูลาภรณ์ แสนปรน, การปริวรรตเอกสารโบราณล้านนา เพื่อการศึกษาเรียนรู้รายวิชาการวรรณกรรมไทยท้องถิ่น, หน้า ๑๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ส่วน สรัสวดี อ๋องสกุล^๗ กำหนดวิธีการปริวรรต และยกตัวอย่างคำที่ปริวรรตบางคำไว้ดังนี้

๑. การปริวรรต อนุโลมตามตัวอักษรและรูปศัพท์ในภาษาไทยตัวพิเศษในอักษรล้านนาจะปรับตามอักษรไทย เช่น สะสองห้อง ใช้ ส, ค คน, ค ควาย ใช้ ค ควาย อย่างเดียว

๒. พยายามปริวรรตตามต้นฉบับ เช่น ชื่อเฉพาะ บางครั้งต้นฉบับเขียนไม่เหมือนกันได้แก่ ลานช้าง – ล้านช้าง, ลานนา – ล้านนา, ไสย – ไส จะปริวรรตตามต้นฉบับเพื่อให้อ่านทราบว่าต้นฉบับเองก็เขียนไม่แน่นอน

๓. การปริวรรตยึดหลักถ่ายเทียบตัวอักษรไม่ใช่เสียงอ่าน เช่น หัว ไม่เป็นเมืองบัว, เทียว (เดิน) ไม่แก้เป็น เตียว, ยกเว้น ไพ แก่เป็น ไป ทั้งหมด

๔. การปรับสระ อนุโลมตามรูปศัพท์ในภาษาไทยกลาง เช่น พรยา ปรับเป็น พระยา สระเสียงสั้น – ยาว ปรับตามความเหมาะสม เช่น คำว่า ขุดหัว บางครั้งใช้ ขุดหัว จึงแก้ ขุดหัว เป็น ขุดหัว , สระไอ “ไ” และ “เ” ใช้ตามความเหมาะสม (แต่ไม่ใช่ “อัย” เนื่องจากไม่เคยพบในล้านนา)

๕. ศัพท์ล้านนาที่มีเสียงพิเศษจะคงไว้ เช่น แมยั้ง (ไม่ใช่ แม่หญิง), หมั่นคง (ไม่ใช่ มั่นคง), เข้า (ไม่ใช่ เป็น ข้าว) คำพ้องเสียงคงรูปศัพท์เดิมไม่แก้ไข เช่น ชาย (ไม่เป็น ทราย), ข้า (ไม่เป็น ฆ่า)

๖. ข้อความในวงเล็บเป็นของผู้ปริวรรต ลักษณะวงเล็บมน () จัดทำเพื่ออธิบายความให้ชัดเจน ลักษณะวงเล็บแหลม < > เป็นตัวบอกเลขหน้าคัมภีร์ใบลาน ส่วนวงเล็บ [] ขยายข้อความที่สมบูรณ์

จะเห็นได้ว่างานปริวรรตเล่มสำคัญๆ มักจะบอกเกณฑ์การปริวรรตไว้ แต่อย่างไรก็ตาม การปริวรรตตามเกณฑ์ต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แม้จะกำหนดให้ครอบคลุมหรือตกลงวิธีการปริวรรตให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน การถ่ายอักษรจากภาษาหนึ่งไปสู่อีกภาษาหนึ่งนั้น ก็มักจะมีปัญหาในการนำไปปฏิบัติที่ไม่ลงตัวในข้อปลีกย่อยหลายประการ เช่น คำว่า หื้อ ผู้ปริวรรตบางท่านอาจใช้คำว่า ให้, คำว่า ไป บางท่านใช้คำว่า ไผ เป็นต้น หรือ อักษร ค, อย ที่มีในอักษรล้านนาเมื่อปริวรรต ซึ่งน่าจะปริวรรตตามนี้ บางท่านเปลี่ยนไปใช้ ค, หย แทน โดยให้เหตุผลว่า ทำให้ผู้อ่านสับสนและอุปกรณ์การพิมพ์ส่วนมากไม่ได้กำหนดไว้

หลักเกณฑ์ในการปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา

หลักเกณฑ์ในการปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้หลักเกณฑ์ผสมผสานกัน คือ

๑. ปริวรรตตามต้นฉบับเดิมให้มากที่สุด
๒. ยึดตามสำเนียงการอ่านของพื้นถิ่น ที่เข้าใจตรงกัน
๓. สามารถแปลความหมายสู่ภาษาไทยกลางได้

^๗ อ่างแล้ว, ตฤาภรณ์ แสนปรน, การปริวรรตเอกสารโบราณล้านนา เพื่อการศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมไทยท้องถิ่น, หน้า ๑๔.

หลักเกณฑ์ในการแปลคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาจากภาษาล้านนาสู่ภาษาไทยกลาง

หลักเกณฑ์ในการแปลคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาจากภาษาล้านนาสู่ภาษาไทยกลางจะใช้หลักเกณฑ์เดียวคือ การคงความหมายเดิมไว้มากที่สุดโดยใช้ภาษาไทยกลาง ไม่เคร่งครัดในอักขรวิธี เช่น หื้อตาน เป็น ถวายทาน หรือ ให้ทาน, มล้า เป็น ม้า, ค่ เป็น กี่ เป็นต้น

๒.๓ คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ปรีวรรตจากอักษรล้านนา เป็นอักษรไทย

หน้า ๑

ศรีสุภะไยยะมังคละ วรระสิทธิ สวัสดิ์ฯ ตี้นี้จักกล่าวตำนานแห่งพระยาภุมมเทวดาตนชื่อว่าลวจังภุมมเทวราช ตนมักใคร่หื้อเป็นคุณในพุทธศาสนาจึงเล็งแลดูในเมืองคนหันศาสนา พระพุทธเจ้าจักตั้งอยู่ในเมืองยวนตราบ ๕,๐๐๐ พระวัสส์ดังอัน ลวจังภุมมเทวราช จึงมันตนาเจียรจากับด้วย ภริยาเมียรักแห่งตนว่า ภัทเท ดูกรนางกาละอันนี้ก็เป็นกาละอันควรรา(เรา) ทั้งสองลงเมื่อเป็นท้าวพระยาในเมืองคน เลือยกยออย่างศาสนาพระพุทธเจ้าควรจ๊ะแล เทวดาผู้เป็นเมียก็รับเอาคำผัวตนว่า สารุ ดีดี แล้วจึงเนรมิตอุโกหเรญญเสนียะ ยังคันไถเงินอัน ๑ ก่าย(พาด) แต่จอมเขาลงมาแหวกกลางโต่ง(ทุ่ง) ผาเร้ากับผากองนั้นแล้ว คนทั้งหลายหันจึงเรียกกันมาดูมากนัก ชาวยวนทั้งมวลมีพระยาเจ้าเมืองเป็นเก้าแล อุปราชา เสนาอามาตย์ มนตรี ทั้งคหบดี และนักบวช ทั้งพ่อค้าแลชาวเมืองทั้งหลายพากันมาดูมากนักแล้วเขาก็ปุจฉาสารุการมากนักด้วยคำจำเทวดาตนนั้นเป็นอันวิเศษมาเนรมิตคันไถเป็น

หน้า ๒

อันดิงามมากนักส่วนว่า ภุมมะเทวดาทั้ง ๒ มีภุมมะเทวดาทั้งหลายพันตนหากมาแวดล้อมเป็นบริวารมากนักก็ลงมาด้วยคันไถเงิน ผัวลงมาก่อนเมียตามหลังกึ่งทางฉัตร ปิดป่าว จาวมอน ดูวิลาศ องค์อาจและหมั่น(เสียงดัง) ด้วยเสียงตริยะดนตรี เป็นอันม่วนเพาพะพะเหมาะแก่หมู่คนทั้งหลายมากนักแล กว้านลงมารอดแผ่นดินแล้วจึงเนรมิตแท่นเงินอัน ๑ กว้างสิบสองศอก ยาว ๑๗ ศอก สูง ๘ ศอกไว้ในร่มไม้พุทธานี้ชื่อว่าไม้ต้น ต้นใหญ่สูงมีสาขากว้างขวางมากนักแล ส่วนภุมมะเทวดาก็ขึ้นยืนอยู่เหนือบนแท่นเงินอันนั้นแล้วกล่าวซึ่งคนทั้งหลายว่า ดูราเพื่อนทั้งหลายเราเป็นพระยาเทวดาตนชื่อว่าลวจังกะเทวดาราช จึงใคร่ลงมาเป็นพระยาแก่สุทธานแล้วจักสั่งสอนสู่ทั้งหลาย หื้อรู้ธรรม หื้อตั้งอยู่ในไตรรัตน์ สรรณะคมนา จุคนดีหลีจ๊ะแล คนทั้งหลายก็รับเอาคำว่า สารุ ดีดี จุคนแลเหตุตั้งอันที่นั่นได้ชื่อว่า เจียงสา ตราบบัดนี้แล มีกว่าเทวดาทั้ง ๒ ก็จุติกาลกิริยาแล ที่นี้จักจาด้วย ปฐมศักราชก่อนแล ศักราชตั้งตัว ๑ ในปีกัตเมต ศักราชได้ ๕๑๙ ตัว ลำดับมาเถิงปีเมือง

หน้า ๓

ไล่ แต่ปีพระเจ้านิพนพาน นับแต่ปีพระเจ้านิพนพานมาเถิงปีเปิกยี่เอา ๕๑๙ มาสมกับกัน มี ๘๐๐ ตั๊ดพระยาตนชื่อว่า สิริจักขุ เสวยเมืองลังกา ตั๊ดศักราชใหม่ตัว ๑ ในปีกัตเหมาตั้งแต่นั้นมาได้ ๘๐๐ ตัวเล่า กั้นเถิงปีเปิกเส็ดหัน พระยาอนรุทธเสวยเมืองพุกาม ตั๊ดเสียเล่าแล้วจึงตั้งแถมตัว ๑ ในปีกัตไก่อเป็นตติยศักราชตั้งแต่นั้นมาบัดตักก้าเตอะแล ตั้งแต่นี้ไปจักจาด้วยโอปาปติ ก่อนแล

ท้าวเกิดมาในปีกุนไทยว่า ปีกัดไก่เดือนเป็ง เม็งวัน ๖ (ศุกร์) กล้าหม้ายามเที่ยงวันกันว่าตัวเกิดมาแล้วเครื่องราชภิเชก ก็บังเกิดมาพร้อมจันแล ส่วนภุมมเทวดาทั้งหลายพันตนแล มนุสส ผุ้คนทั้งหลายมีท้าวพระยาเป็นเก้า ก็พร้อมกันราชภิเชกท้าวโอปาตติ หื้อเป็นพระยาปรากฏว่า ลวจักรราชแล้วเวร (มอบ)เมืองทั้งมวลหื้อท้าวได้ส่วยเก็ง (ครึ่ง) ๑ ส่วนว่าเทวดาพันตน ก็รู้ว่าเมี้ยนมงคลอันราชภิเชกแล้ว ลางฟ่องก็อยู่ร่ากับด้วยท้าวลวจักรราช ลางฟ่องก็หนีขึ้นเมื่อ ด้วยคันไถเงินอันนั้น กันเทวดาทั้งหลายขึ้นเมื่อแล้ว อัน..

หน้า ๔

ว่าคันไถเงินอันนั้นก็กลับหายเสียแล แต่นั้นไปคนทั้งหลายผุ้อยู่ไกลมาบตันจิ้งร้องถามเซิง(เซ็ง)กันไปมา ลางฟ่องก็กล่าวว่า เงื่อนยัง ว่าอัน เหตุนี้เมืองอันนั้นลวดได้ชื่อว่า เมืองเงื่อนยังเมื่อลูนมานี้ลวดได้ ชื่อว่าเมืองเงินยาง มาตราบัดนี้แล ลวจักร(ราช) ก็ปงราชอาชญาหื้อมังเอาแท่นเงินมาตีหื้อเป็นบัว เป็นตอง แล้วตอกตราเป็นเงินยางหมายหื้อรู้ว่าเป็นเงินทิพย์ แล้วก็จำหน่ายหื้อเป็นทานแก่ยากคนขอทั้งหลาย แล้วสร้างแปงพระธาตุเจดีย์ และกุฏิวิหาร ตามราชศรัทธาแห่งตนแล ที่นี้ความราชาปรากฏด้วยคำว่า ท้าวนี้มีบุญสมภารมาก หยวดจากฟากฟ้า(ตกมาจากฟากฟ้า) ลงมาเกิดด้วยโอปาตติในเมืองเงินยาง กระทำให้สุขเกษมแก่บ้านเมืองมากนักแล ความอันนั้นลวดแผ่กว้างออกไปสู่บ้านจุเมือง คนทั้งหลายทิสานทิสะ ก็เข้ามาอ่อนน้อมยินดีอยู่เป็นราชเสวนามากนัก ตั้งแต่นั้นมาได้ ๑๖ ปี พระยาตนเป็นเจ้าเมืองยวนที่นั้นจึงชุมนุมมายังท้าวพระยาเสนาอามาตย์ และปโรหิตทั้งหลายหื้อหา

หน้า ๕

ฤกษ์วันยามอันดีอันเป็นมงคลแล้ว ส่วนว่าตนพระยาอันมีเสนาอามาตย์หากแวดล้อมเป็นบริวารก็นำยราชบรรณาการทั้งหลายมีต้นว่า รด และ นาง ช้าง ม้า ข้าคนเงินคำผ้าเสื่อทั้งหลายเข้าไปถวายแก่ท้าวมากนักแล้วก็เชิญขึ้นหอสงฆ์ชำระองค์เกศเกล้าด้วยน้ำ มุทธาภิเชกอันบรรพราเป้งเต็มในหอยสังข์ ผุ้เป็นใจมงคลแล้วก็เวรยังรัฐบาลเมืองทั้งมวลหื้อท่านได้ส่วยแล้วจึง ตั้งชื่อขึ้นแถมใหม่ว่า ลวจักรราชกษัตริย์ว่าอันก็มีแล ส่วนมหากษัตริย์ตนนั้นก็สั่งสอนยังปาเวณียะธรรมแก่ท้าวพระยา เสนาอามาตย์ ปชชนราชทั้งหลายหื้อได้ตั้งอยู่ในไตรรัตนคมนาจนแล้วท้าวก็อยู่ส่วยราชสัมปตติในเมืองเหรียญนคร ก็เตียนยอมขึ้นไปอุปฐากมหาชินธาตุเจ้าดอยตุงทุกปีขาด ก็หื้อตามดามิละทั้งหลาย ๕๐๐ คน หื้ออุปฐากพระมหาธาตุเจ้าด้วยตามดิงโบราณราชวงศ์ทั้งหลายอันสืบราชปาเวณียะมานักนั้นแล เตียนยอมหื้อความสวัสดิสดีแก่ชาวเมือง

หน้า ๖

ทั้งหลายแล้วเทว่าหาราชบุตตา บุตติ บมีลึงญิง ลูกจาย อันจักสืบราชวงศ์ไปพายหน้าบได้ ท้าวก็จึงเจียรจากับด้วยราชเทวีแห่งตนว่า ภัทเท ดูกราน้องรักแก้วพี่ ส่วนว่าราตั้งสองลงมาเกิดในมนุสสโลกเมืองคนอย่างนี้ก็เปื้อว่าใครหื้อมีท้าวพระยาเป็นธรรมิกคำจุศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าหื้อรุ่งเรืองไปเสี่ยงจริกาลยาวนานนัก บัดนี้ป้อยบมีลูกอันจักสืบยังราชวงศ์ นางจุจจักรักษาศิบ ๕ ศิล ๘ แล้วจุจอิชฐานซึ่งเทวดา อินทร์ พรหม ทั้งมวลแล้วจุจขอเอาลูกผู้จักสืบราชวงศ์เดื้อะ ส่วนว่านาง

พระยาก็รับเอาคำผัวแห่งตนด้วยคำว่าสาธุดีแท้แล้วอั้น แล้วนางก็กระทำตามคำพระยาจุประกาศ หั้นแล บ่บานเท่าใดนางก็ทรงครรภ์ ได้ ๑๐ เดือนบวรมวลแล้วก็ประสูติได้ลูกผู้ ๑ ในปีรวายสัน กันว่ากุมารผู้นั้นใหญ่มาปอย่างเดียวไปมาได้แล้วตั้งอั้นนางก็ทรงครรภ์ ๑๐ เดือนเต็มบวรมวล แล้วจึงประสูติได้ลูกแถมผู้ ๑ ในปีเปิดเส็ด กันว่าราชกุมารผู้ถ้วน ๒ ปอย่างเดียวไปมาได้ตั้งอั้นนาง ก็มาหั้นยังนิ..

หน้า ๗

มิตตะ ฝันเห็นควรเป็นอัศจรรย์มากนัก ฝันเห็นแก้วลูก ๑ มีรัศมีรุ่งเรืองงามตกลงมาแต่ บนอากาศกลางหาวแล้วก็เข้ามาสู่อุ้งมือแห่งนาง มีรัศมีส่องแจ้งทั่วเมืองเงินยางทั้งมวลแล้วนางก็มี ความโสมนัสจมนิยนิมิตมากนัก นางก็สะดุ้งตื่นขึ้นคะจ้ง แล้วนางจึงไปเล่านิมิตฝันแก่พระยาเจ้าตน เป็นผัว ส่วนว่าลวงจิงกราชมหากษัตริย์ก็พิจารณาอุนิมิตฝันอันนั้นก็รู้แจ้งแก่ใจตนแล้วท้าวทักกล่าวว่า ดู กรานางเจ้าจิงมีความสวัสดิ์ดีเตอะ บัดนี้ลูกผู้ประเสริฐมีบุญสมภารอันได้กตาทิการมามาก ก็หากมา เอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางแล นางจงรักษาคัพพะแห่งนางไว้หื้อดีเตอะลูกผู้นี้จักยิ่งเหลือกว่าลูกสอง คนอันเกิดมาก่อนนั้นจะแล กันว่านางทรงครรภ์ได้ ๑๐ เดือนเต็มบวรมวลแล้วจึงประสูติได้ลูกแถม จาย ๑ มีท่าเนตอันเล่างามมากนักประกอบด้วยบุริสลักษณะล้วนล้วนจุประกาศเกิดมาในปี กดไจ้ ตติยะศักราชได้ ๖๒ ตัว เดือน ๑๐ เป็ง เม็งวัน ๕ (พฤหัสบดี) ไทยดับเมา

หน้า ๘

กันเกิดมาแล้วท้าวตนเป็นพ่อจิงใส่ชื่อว่า ลาวเกล้าแก้วมาเมือง เมื่อขึ้นใหญ่มาปอแป้ ราชการแล้วตั้งอั้น เมื่อนั้นยังมีปู่ตัว ๑ ใหญ่เท่าเตนข้าวอันใหญ่มีลูก ๒ ตัว ใหญ่เท่าเตนข้าว อราม เมื่อกกลางคืนมันย้อมปาเอาลูกมันมากัดกินข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลายเสียก็มี คีบจังกัดตาย คีบควายก็ต้าว เมื่อนั้นพระยาตนพ่อจิงใช้ลูก ๓ คนหื้อไปปองเอาปู ๓ ตัวนั้นหื้อได้ว่าอั้น เขาก็ไปจ้อมตามรอยปู ๓ ตัวนั้นก็หั้นรอยล่องน้ำไปลอดดอยอัน / ก็หั้นปู ๓ ตัวนั้นเข้าอยู่ในรูถ้ำหั้น เจ้าสองคนผู้ปี้ก็อยู่ เอาขันชุดรูปอยู่หั้น จิงบังคับแก้วมาเมืองผู้น้องหื้อเอานั่ง(อุปกรณ์ดักสัตว์) ไปกางไว้ตั้งปายใต้(ภายใต้) หล้ากับตั้งปายเหนือหัวห้วยปุ่นแล้ว หื้อได้ถืค้อนก้อมเกิดแฮเฝ้าอยู่ป้อนเหยี่ยวว่าบูมิกำลัง เล่นหนี ไปเสียจว่าอั้น แก้วมาเมือง ผู้น้องหล้ากล่าวว่าเราทั้ง ๓ คนพี่น้องมาทันปูหั้นแล้วเต่าดาจ้วยกันชุด เอาตาย พี่ป้อยว่าจักหื้อเข้าไป ชำบไปแล้วอั้น ส่วนว่าพี่ทั้ง ๒ นั้นก็ดำแล้วก็จำผู้น้องไปเต่าได้ ส่วนแก้วมาเมืองผู้น้องก็

หน้า ๙

เอานั่งไปกางไว้ปายได้น้ำห้วยปุ่นแต่หั้นแล แก้วมาเมืองผู้น้องก็ถืเอาค้อนก้อมแฮ้เกิดบูบ ปูอยู่หั้นวันค่ำ ส่วนว่าพี่ชายทั้ง ๒ ชุดปูได้เหตุรูปเป็นผาหิกหยาบแก่นแข็งนัก ๒ ขาก็กึ่งก้อนหิน อันใหญ่ดี(ปิด) รูปไว้แล้วก็เอากันหนีเมื่อบ้านเสียบอกน้องสักคำ จนถึงหล้าค่ำตาวันตก แก้วมา เมืองผู้น้องจึงขึ้นห้วยมาหาพี่ทั้ง ๒ กับหั้น ก็จิงมาทั้งคำทั้งคืน ก็เมื่อบอกเหตุอันนั้นหื้อแก่พ่อพระ ยาฟิงจุประกาศหั้นแล กันพระยาตนพ่อได้รู้เหตุอันนั้นแล้วก็จิงเจียรจาสั่งสอนลูกแห่งตนว่าเจ้า ทั้งหลายยังหวังเป็นท้าวพระยาเมื่อหน้าอย่าละกันบตีหนา หนีมาบ่เรียกบร้องบอกน้องบตีแล ผู้รัก

เท่าหนึ่งปลาจาก ผู้จึงเท่าสาตกะลา มินตาบหันหน้า พี่ต่าบหันหน้าน้องบตี หน้าตุหูกมาใส่ต่าง
หย่าง พ่องจ่าง(ชานาญ)เมื่อบกพ่องถกลงวัง พ่องรังหื้อได้พ่องไก้หื้อเสีย พ่องจัก(ตัง)หื้อถืพ่องตีหื้อ
ห่างบตีนา เจ้ายี่จัก(ตัง)เมื่อซ่ายอ้ายจักเมื่อขวา ชิงกัว่าชิงกา ชากัว่าชาแกง อ้ายกัว่าจักจี ยี่กัว่า
จักแกง ปั้งบตันสูกบ้อยถอดมาจับดีแล จาตีท้าวพระยาใช้ไป

หน้า ๑๐

ที่ใดต้องไต่หื้อสุดซุดหื้อได้ จุงหื้อมีไมตรีติดต่อหื้ออว้ยหน้าล่อโพเจียรจากันจึงดีแลลูก
เหย ว่าอันแล้วในเมื่อพระยาตนปอส่งสอนดั่งอันส่วนพี่อ้ายทั้งสองคนก็เกียดบ่ฟังคำพ่อสักอัน กั้นตก
วันลุนพุกเจ้าส่วนลาวเกล้าแก้วมาเมืองนั้นจึงปาวริพลคนทั้งหลายหื้อถืหอกดาบ มือกนาถ หน้าไม้
ค้อนก้อม เสียมจก ไปมากนักรักหื้อก้างนังไว้ปายไต้หน้าแล ขุนน้ำดีแล้วจึงหื้อซุด ๓ รอยเสียมจึงถอง
ปู ๓ ตัวนั้นแล ลูกปูตัว ๑ แล่นออกมาก่อนไปถุกนั้งเขาลุมกันฆ่าเสียหื้อตาย แล้วจึงเก็บเอาคิม
เมื่อแบ่งกอง ปูสองตัวแม่กับตัวพ่้นั้นจึงแล่นออกมาลุน คนทั้งหลายลุมกันฟันกับเข้า บุบตีด้วยไม้
ค้อนกับดาบเหตุมีระอองอันแข็งมากนักรุกนั้งก็บูดขาดไปได้ฆ่าคนตายมากนักร ปู ๒ ตัวนั้นจึงล่องไป
ด้วยน้ำแม่อัน ๑ แล้วไปถึน้ำแม่รวกล่องน้ำแม่รวกไปถึน้ำแม่ของคนทั้งหลายชี่ ช้าง ม้า ไส้ไปกับ
ตัน ส่วนว่าปู ๒ ตัวนั้นก็เข้าไปลื้ออยู่ยังถ้ำอันเป็นเง้อมผาลักนักร คนทั้งหลายจักเอาก็กได้ก็ปากันปึก
(กลับ)เลิกหนีเมื่อ

หน้า ๑๑

แล เมื่อลาวเกล้าแก้วมาเมืองจึงจากับด้วยพ่อลาวหลวงตนเป็นพ่อว่าเราด้อมล้อมกันอยู่บ่
ดูแพร่ กั้นแพร่ก็จึงดูหลายตาย ขอพ่อเจ้าลาวหลวงจุงจักปลูกแบ่งตุข้าทั้ง ๓ พี่น้องนี้ไปอยู่ละแห่ง
ละคนเตอะจักอยู่กับกันอุปฐากพ่อแม่ตราบเตมาแก่ชราดั่งอันก็กลัวภัยยะเกิดมีภายหลังหน้าเหตุว่าพี่ ๒
คนนี้เป็นอันขัดขึ้นนักรแล ว่าอันเมื่อนั้นลวจักราชตนพอกับันราชสมบัติ ช้าง ม้า ข้าคนหื้อเสมอกันจุ
คนแล้วปายลุนท้าวที่หื้อผู้พี่ไปกินเมืองม้าเจืองของ หื้อผู้กลางไปกินเมือยงยงหันแล ท้าวที่หื้อไป
นำเอามายังนางแก้วรูปทิพย์อันเป็นลูกสาวแห่งพระยาเมืองหลวงปูคา มาเป็นเมียลาวเกล้าแก้วมา
เมืองอันเป็นลูกลุนแห่งตนแล้ว ท้าวที่สอนปาเวณียะธรรมแก่ลาวเกล้าแก้วมาเมืองจุประการหันแล
ท้าวที่อยู่เสวยราชสมบัติตราบอายุได้ ๑๒๓ ปี จุตติในปี่รวงเป่า ตติยศักราชได้ ๑๒๓ ตัว ศาสนา
พระพุทธเจ้ากาล่วงแล้วได้ได้ ๑๓๐๓ พระวัสสาที่มีแล ลาวเกล้าแก้วมาเมืองเสวยเมืองแทนพอกั
ศักราชเดียนนี้แล ลาวเกล้าแก้วแทนได้

หน้า ๑๒

๒๕ ปี จุตติไปส่วนว่าราชวงศ์ทั้งหลายก็เสวยเมืองสืบๆ กันมาด้วยลำดับกันมา จักคณะ
นาตั้งแต่ ลวจักราชมาตราบถึท้าวลาวเคียงได้ ๑๙ เจนท้าวแล ส่วนว่าท้าวลาวเคียงจำลำเปิงว่า
บ้านเมืองอันใดแลหารั่วเวียงเจียงแก่นปัดตั้งอันก็บ่สมควรจักเป็นราชธานีเมืองใหญ่ แลข้าศึกมา หา
ที่พึ่งบ่ได้แล อันว่าทางตุงม่อนกุดกไหนดควรกูสร้างเวียงขึ้นที่นั่นเตอะ ว่าอันแล้วท้าวที่ไปพิจารณาดูที่
อันจักสร้างเวียงนั้นหันแล แล้วก็หื้อตัดเอาหัวยางอัน ๑ ไปเกี่ยวเอาถ้ำอัน ๑ แล้วจึงเมื่อเหนื่อลอด
แม่น้ำอัน ๑ จื่อว่าแม่ละวา ช้างวันออกเอาตีนนาเป็นแดนกันซึ่งแล้วก็หื้อคนฟันหื้อลาบเปียงเสียง

งาม ที่สูงก็หื้อคำต่าก็หื้อยอ ตีตอกก็หื้อสินที่หินก็หื้อเปกเสีย ข้าที่น้ำก็หื้อกายชั่วข้าม แล้วนิมนต์เจ้า
ภิกขุสงฆ์ไปสุตฺรมนต์ที่จักตั้งคຸ່ມน้อยแห่ง ๑ ท่ามกลางเวียงแห่ง ๑ ประตຸเวียงตั้ง ๓๖ แลแจ้ง
เวียงทั้งมวลแล เอาคาเขียวแลฝ้ายลวงแหวดเวียงทั้งมวลแล้วหื้อขุดขุมอันจักฝังเสาอินทิลและสำเวียง
แล้วก็หื้อใส่น้ำสุตฺรมนต์ใสในไหแล้วจึงหื้อสุตฺรมนต์ตั้งลำเลมหาสมัยไยยะตั้ง ๗ สุตฺรธัมมจักรพร้อม

หน้า ๑๓

แล้วจึงเอาแก้ว ๗ ประการ แสงทั้งหลายต่างๆ แผ่นยันต์ทั้งมวล มีต้นว่า ฝนแสนห่า
ยันต์ฟ้าฟัก ลำเวียงแสนจั้น ยันต์มณีโชติ ใส่ไหจั้น แล้วใสในดินเสาจุแห่งแล้วก็หล่อคำ(ทอง) เป็นรูป
ช้าง รูปม้า รูปวัวรูปสุภาไว้ในทิศทั้ง ๔ ด้านแล้วกันถึงฤกษ์วันยามอันดีก็หื้อตีตุริยะดนตรี ช้อง กลอง
ทั้งมวลแล้วหื้อปกลเสาแลลำเวียงทั้งมวลหื้อพร้อมตามกันยามเดียวกันแล อัน ๑ ก็หื้อฝังคำ เป็กหมื่น
แสงสุริยะ ๓ ลูก ควรค่าเมือง เป็ก ๓ ลูกมหานิล ๓ ลูก บอรรณ (มรกต) ๓ ลูก แก้วก้อ
(ทับทิม) ๓ ลูก ควรค่าเมืองจุลูกแล สัพพะยันต์ทั้งมวลใส่ในไหคำฝังไว้ใต้หอสงรวนออกนอกนอกนหัน
แล เพื่อหื้อเป็นมงคลศรีเตจะอนุภาวะสืบสายท้าวพระยาไปปายหน้าชั่วลูกหลานเหลนตีแล แลเหตุ
ตั้งอันเวียงอันนั้นได้ชื่อว่าสาย เหตุว่าเวียงนั้นเกี่ยวแม่ละวา ได้ชื่อว่าแม่สาย มาต่อเต้าบัดเดียนนี้
แล ท้าวลาวเคียง สร้างเวียงเหรียญนครในปี่ร้างเม็ต เดือน ๖ เป็งเม็งวันอาทิตย์ ไทกต สี ยามกอง
งาย ฤกษ์ ๑๖ ตัว จื่อว่า จิตะ ตติยะศักราชได้ ๑๕๓ ตัวแล คณะณตั้งแต่ท้าวลาวเคียงมาถึงขุน
เงินได้ ๑๑ เจน กษัตริย์น้อย

หน้า ๑๔

อยู่เวียงเงินยางสายจุนแล ส่วนลาวก้อ ลาวเกื่อง อันไปกินเมืองม้าเจียงของ และเมือง
ยอนนั้นมีลูกหลาน เหลนแพร่หลวงหลายมากนักเขาก็แต่งแบ่งกันไปกินเมืองทั้งหลายเป็นหลายแห่ง
หลายที่เขาที่สร้างบ้านแบ่งเมืองไปตามวิสัยแห่งเขาแล ส่วนขุนเงินสวยเมืองเหรียญนครแทนพ่อตน
บ่่านเท่าใดก็มีลูกชายสองคนผู้พี่ชื่อว่าขุนชิน ผู้น้องชื่อว่าขุนศรีจอมธรรม ส่วนว่าขุนเงินผู้พ่อ จึงลำ
เป็ง(ลำพัง) ว่าชาติข้างสาร ๒ ตัวจักหื้ออยู่ร่วมโรงเดียวกันก็จักกระทำยุทธกรรมกับด้วยกันแล ใน
ลูก ๒ คนนี้ควรกูหื้ออยู่แลคนละเมืองเตอะว่าอันแล้วก็บั้นราชสมบัติ ข้าง ม้า ข้าคนทั้งมวลหื้อเสมอ
กันแล้ว ก็หื้อขุนจอมธรรมไปกินเมืองพุกามยาว แต่หั้นแล สวณขุนศรีจอมธรรม ก็ห้างสักกุลเสนา
โยธาแล้วสัมปยุ ครั้วทั้งมวล บรมวลพร้อมแล้วจึงยกออกจากเมืองเงินยางไปด้วยวันยามอันดีแล ส่วน
ว่าท้าวตนพ่อก็มีพระราชาอาญาหื้อท้าวพระยาอันเป็นราชวงศ์และเสนาอามาตย์สุโยธาแก้วหาร
ทั้งหลายมาตามตวยส่งมากนักเพื่อหื้อมีราชาปรากฏไปทั่วบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งมวลแล ส่วนว่าขุนศรี

..

หน้า ๑๕

จอมธรรมแลสกุลเสนาโยธา ก็มาตามระยะคาวตางนานได้ ๗ คินจึงมารอดเมืองพะยาว
จึงมาตั้งทัพอยู่บ้านเชียงหมื่น ที่ข้างดอยยูก (ดอยจุก) หั้นแล ท้าวตั้งทัพพักยังอยู่ที่นั้นตามปาเวณี
แห่งราชวงศ์ ท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อน กันท้าวพระยาตนใดจักมาเสวยราชสมบัติในเมืองพะ
ยาวที่นี้เตียนย้อมมายังบ้านเชียงหมื่นหั้นก่อนเหตุเป็นเก้าเมืองแต่ก่อนแล ก็แต่งเสนาผู้จื่อว่า พันธ
เสนากับไพร่หื้อซื้อสามผญา หื้อได้เข้าไปเลียบเล็งผ่อดูยงวเวียงเจียงแก่นทั้งมวลยังจักมีไยยะภูมิ

รู้ว่าบมีนั้นจา ส่วนว่าท้าวที่ยังอยู่หั้น หลายวันในฐานะที่นั่นก็เป็นอันไกลน้านัก ท้าวกั้หื้อชุดเหมื่องเอาแม่สายดาหื้อไหลเข้ามาวันออกบ้านเชียงหมั้นหื้อริพล ช่าง ม้าได้อาบได้กินในฐานะที่นั่นลวดได้ชื่อว่าแม่เหมื่องมาตราบัตเดียวนี้แล ส่วนว่าเสนาผู้ชื่อว่าพันธุเสนาและโปรหิตผู้ชื่อว่าสามผญา ก็ปากันไปพิจารณาด้วยที่อันจักเป็นมงคลแลเป็นมงคลก็เชิงเอาหื้อรู้กระบวนเวียงทั้งมวลลงกว้างมี พันวาลงยาวมี พันปลายสองร้อยวา คือลิก ๗ วา ประตุมิ ๘ ประตุมิ เวียงสูงหนวันตก

หน้า ๑๖

ตำหนวันออก สระใหญ่มีหนอีสาน สระใหญ่มีหนพายัพ ก็รู้ว่าหากเป็นใจมงคลอันประเสริฐ เวียงตั้งอยู่ที่ทางดอย สดมีไม้ ๓ ต้นอยู่ริมประตูวันออกเวียงตั้งอยู่ฐานะที่นั่นตามท้าวว่านามราชสี นามสิหราช แล้วก็เอาเนื้อความตั้งมวลคินเมื่อไหว้สาขุนศรีจอมธรรมท้าวก็มีราชอาชญาหื้อเสนาอำมาตย์แลโปรหิตผู้ฉลาดหื้อได้ห้างดาตงแต่งเครื่องฉลองเมืองตามอุปเทศจึงไปราชนาณินต์พระสงฆ์คณะทั้งหลายกับทั้งเจ้าตนจักเสวยเมืองหื้อเข้ามาในหอมณฑก มณฑปอันประดับงามด้วยคะปวงมาไลแลตายดอกไม้ห้อยย้อยไว้แล้วก็หื้อเรียรายผะผายข้าวตอกดอกไม้ของหอมรดจุกำพะที่ปฐูปเทียนเจาะ(จุด)ตามไปให้รุ่งเรืองงามแล้วหื้อไปนำเอามายังสิริรุกมมงคลมีเสวาลิลเป็นต้นในรัตนะสุวรรณราชาฎะมาเป็นมงคลแล้วไปฝังไว้ประตูเมืองแลประตูคุ่มน้อยแล้วเอาสิริรุกขนามะ มาฝังไว้แบ่งเสาประตูเวียงตั้ง ๘ แล้วก็ราธนาพระสงฆ์สูตรมนต์ทั้งมวล มีอานานายสุดต์ อัสถิอุณห์สสะวิไชย ทั้งมวลสูตรไชยตั้ง ๗ แลมหาสมัยและมหาสันติง แลสักกปัญหาเอาแดน ออ

หน้า ๑๗

โขโสภควา ทั้งมวลแล้วสูตรวชิรประการทั้งมวล ๗ คาบแล้วหื้อได้บูชาท้าวทั้ง ๔ เสียก่อนแล้วหื้อแบ่งชะตวง ๘ อันใส่เครื่องร้อยจະตวงกันว่าสูตรมนต์แล้วหื้อส่งออกไป ๘ ทิศ หื้อปล่อยนกปล่อยปลา สัตว์ทั้งหลาย ๔ ติน ๒ ติน แล้วเอาคร้วตานถวายแก่พระสงฆ์เจ้าจุนแล้วหยาดน้ำไปหาท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ เทวบุตรเทวดาอินตาพรหมทั้งหลาย แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็เวนราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลหื้อแก่ท้าวศรีจอมธรรมหื้อได้เป็นใหญ่เสวยราชสมบัติบ้านเมืองทั้งมวลหื้อได้เป็นเจ้าแก่ปชชาณะราชทั้งหลายแล้วเิงรวายสีกลางคินนั้นท้าวศรีจอมธรรมก็มารำเปิงในใจตนอยู่ไ้ๆว่าบ้านเมืองที่นี้กาลไปพายหน้าจักร้ายและดีเป็นสันใดนี้จา เิงรวายตริจักดาไกล่รุ่งท้าวก็กลับไปน้อย ๑ ยังมีเทวดาตน ๑ มากล่าวยังอักขระ ๓ ตัวแก่ท้าวพระยาจอมธรรมว่า สุระกะ ดั่งนี้ผิว่ามหาราชเจ้าใครรู้บ้านเมืองจักร้ายแลดีปานใดดั่งอันจุพิจารณาตามอักขระ ๓ ตัวนี้เตอะ อักขระ ๓ ตัวนี้หากเป็นนิมิต ๓ ประการแล กล่าวเท่านั้นแล้วก็ภัยไป

หน้า ๑๘

แลกันว่ารายตริคินนั้นแลรุ่งแจ้งมาแล้วดั่งอัน ท้าวกั้เรียกหามายังโปรหิตทั้งหลาย ๘ คน มีโปรหิตผู้ชื่อว่า สามผะยา อันจบเพศทั้ง ๓ เป็นประธานแก่โปรหิตทั้งหลายมาแล้วก็เล่านิมิต ๓ ประการนั้นหื้อโปรหิตได้พิจารณาจุประการหั้นแล โปรหิตทั้งหลายพิจารณาครู้แล้วจึงให้ท้าวศรีจอมธรรมว่าในนิมิตบทว่า สุ นั้นคือว่าสุวรรณมณิรัชชฎะ แลผิว่าท้าวพระยาตนใดเสวยเมืองพะยาวที่นี้ยังประกอบด้วยศีล ๕ ศีล ๘ มีผญารู้แต่โบราณปาเวณียะธรรมกระทำหื้ออุตุมิจาเรียมแก่นครฐานะ

บ้านเมืองแลเสนาอำมาตย์ปชานะราชแลสมณะพราหมณ์ทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในคลองอันดีจุประการ แล มีในกาลเมื่อใด อันว่าความวุฒิจำเรณูธรรม ๔ ประการคือว่า อายุ ก็ยืน วรรณะเนื้อทนก็งาม คือ ประกอบไปด้วยกายิกะสุขในตนตัวแลประกอบไปด้วยกายพะละแลปัญญาพะละแลสวัสสดีบริมวลดด้วย อุปโภคและบริโภคบริมวลดจุประการแก่ตนเป็นพระยาเจ้าเมืองแลแก่ตนตัวเสนาอำมาตย์แลไพร่น้อย ประชาชนรัฐทั้งมวล แลเป็นดังแก้วเงินคำสุน (รวม) กันไว้แน่นแล นิमितบทว่า ธ นั้น คือว่าธัญญาธัญญัตถ จะ

หน้า ๑๙

ทั้งมวลแลหัวเมืองน้อยทั้งหลายเป็นต้นว่าเมืองงาว เมืองกวาว เมืองชะเอียบ เมืองเจียง ม่วน เมืองสะ เมืองปง เมืองออย เมืองจิม เมืองสะลาว เมืองครอบ เชียงแลง เชียงคำ เมือง หลวง เมืองลอ เมืองเทิง แซ่เหียง แซ่ลู่ ปากบอง หนองขวาง เวียงป่าเป้า เจียงแจ แจ้คอด เมือง วัง แจ้ซ้อน แจ้หลวง เมืองพาน แจ้ห่ม มาพร้อมจวบ่านจุเมืองแล้วจึงมีราชอาณาจักรหื้อจงด้นบุคคลใน ท้องเขตแขวงเมืองพุกามยาว ลูกเมืองตั้งมวล ส่วนว่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายแลนายหนังสือเสมียน ทั้งหลายก็ไปจดหมายเอาเส้นคนจวบ่านจุเมืองจุแห่งจุต์แล้วส่งรวมทั้งมวลมีคนแสนแปดหมื่น ส่งรวมทั้ง หัวเมืองนอกมีคนล้าน ๓ แสน ๒ หมื่น ๓ พันคน (๑,๓๒๓,๐๐๐ คน) แล้วจึงตั้งไว้ ๓๖ พันนา และ ๕ คนไหน เป็นนาย ๑ คิง คนไหนหื้อเยะนา ๕ ต่าง คือว่า ๕ หมื่นเข้าเจือแล ตื่นจัก จา ฯ (บั้งเก้านี้ข้าพเจ้าดูเฝ้าแต่มี บั้งปลายพระแดงแต่มีเพราะว่าแต่มีภักดี(พร้อมกัน)ตั้งเฝ้าแต่มี วันเดียวกันแล จุลศักราชได้ ๑๒๙๐ ปีเปิกีสี่เดือน ๙ ออก ๓ คำพรว่าว่าไฉนจันทรยามสันตอน (ฉันทพล) แล้วหันดีแล - ข้อความแทรกในตำนาน)

หน้า ๒๐

สธัมโม ภิตตจิตโต รสสยกา กเลยายณวตต สมปนโนโสภิตต

หน้า ๒๑

คัพะ เนตติ คือว่าในกาลเมื่อใดคือว่าท้าวพระยาตนเป็นเจ้าแก่ที่นี้แลเสนาอำมาตย์แล ไพร่น้อยปชานะราชกับสมณะพราหมณ์ทั้งหลายบั้งตั้งอยู่ตามคลองธรรมอันชอบหื้อล้วนล้วนเสมอกันแล ปาเอากันกระทำการอันเป็นบาปผิดจากคลองธรรมแลกระทำการกุศลอันเป็นบุญชอบธรรมก็มีพ้อง ดั้งอันกันว่าท้าวพระยาบั้งตั้งอยู่ในคลองธรรมอันดีอันชอบบั้งเสมอกันพ้องใจบุญพ้องใจบาปแลมีกาล เมื่อใด ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ไพร่น้อยปชานะราชทั้งหลาย ก็จักเหี้ยวแห่งถอยเถียวไปเป็นดังกอง ข้าวตัง แลกองข้าวสับ สุนกัน(ปนกัน) นั้นแลนิमितบทว่า กะ นั้น คือว่า กลีกลังกันหัง กันหา คือใน กาลเมื่อใดท้าวพระยาตนเป็นเจ้าเมืองพะยาวที่นี้กับเสนาอำมาตย์แลไพร่น้อยปชานะราชกับสมณะ พราหมณ์กับเอากันตั้งอยู่ตามคลองธรรมอันชอบแลบั้งตั้งอยู่ตามปาเวณียะธรรมแลอุปนิยธรรมและ กระทำหิงสราวิปปิเบียนแก่กันร้ายนัก เป็นต้นว่าปเสนหาพารแลอทินนาทาน อภิกตาวตณหาติ ผจญแป้แล้วแลเอาอัน ๑ คือว่าโบราณปาเวณียะธรรมอันท่านตนเป็นใหญ่เป็นผู้รู้หากได้บุญยุติตั้งไว้ หื้อวุฒิจำเรณูสุขเกษมแก่บ้านเมือง

หน้า ๒๒

มาแต่ก่อนป้อยกับตาม บ่เอาหินทะติ แลมาตัดสินรึดม้างเสียมาแต่งตั้งขึ้นแถมใหม่หื้อได้เป็นการเดือดเนื้อร้อยใจแก่ปชานราชบ้านเมืองแลมีเมื่อใดตั้งอันไพรน้อยทั้งหลายก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์นั้นกันไพรน้อยเดือดร้อนเป็นทุกข์เสนาอามาตย์ทั้งหลายจักเดือดร้อนเป็นทุกข์นั้นกันเสนาอามาตย์เดือดร้อนเป็นทุกข์ตั้งอันท้าวพระยาตนเป็นเจ้าเมืองก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนักเป็นดังในบทพุทธานจกร ว่า เอโก ราชา วิหณญา จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนักก็จักเหี่ยวแห้งถอยถอย คสส เป็นดังถ่านไฟดำนั้นแล กว้านท่นท้าวศรีจอมธรรมได้ตรัสรู้นิมิต ๓ ประการนั้นแล้วท้าวก็มีโสมนัสจมน้ำยนิมิตมากนักแล้วท้าวศรีจอมธรรมก็มีอาชญาหื้อเอาหนังสือพื้นเมืองตำนานเมืองมาเลียบเลียงดูหื้อรู้จุ้ประการแล้วท้าวก็สน่าจำจ้อไว้ในใจแห่งตนแล้วท้าวก็ขมุนมมายังท้าวพระยาอันเป็นราชญาติวงศ์แลเสนาอามาตย์

หน้าที่ ๒๓

ที่นี้จักจาด้วยห้องพันนาก่อนแล ๑ พันนาเชียงดี ๒ พันนาครกหลวง ๓ พันนาคิม ๔ พันนาแปน ๕ พันนาเคง ๖ พันนาแจตาก ๗ พันนาปิม ๘ พันนาม่วง ๙ พันนาชัน ๑๐ พันนาแลง ๑๑ พันนาгим ๑๒ พันนาโต่งหลวง ๑๓ พันนาไชย ๑๔ พันนาโลใต้ ๑๕ พันนาเจียงเคียน ๑๖ พันนาธัน ๑๗ พันนาเอียน ๑๘ พันนาภูช่วย ๑๙ พันนาควั ๒๐ พันนาเจียงจี ๒๑ พันนาสาเลา ๒๒ พันนาชะนาค ๒๓ พันนาช้าง ๒๔ พันนาแจหัว ๒๕ พันนามแห่นัน ๒๖ พันนาแจจ้าง ๒๗ พันนาเจียงเคียน ๒๘ พันนาแจกาด ๒๙ พันนาต่อไค้ ๓๐ พันนาไร ๓๑ พันนาแก้ว ๓๒ พันนาเรือง ๓๓ นาสร้างหลวง ๓๔ พัน นามูล ๓๕ พัน แคว้นเอียน ๓๖ พันนาเข้า ๆ จาด้วยนับทั้งหัวเมืองอันอื่นกับในเมืองพุททามยาวทั้งมวลมี ๒๖๔ พันนาแล

ที่นี้จักจาด้วยปักแคว้นแดนดินแห่งเมืองพุททามยาวนี้ก่อนแลฯ ทิศหนวันตกแจ้งได้มีผาหลักไกล่(ไก) เป็นแดน ตัดไปหนวันออกไปจับขุนผากาดรวงแล้วไปจับจำบอน ไปจัดตามาน แล้วไปจับศรีธำไปจับไฮ ๓ เจือแล้วไปจับสบน้ำห้วยปู้แล้วไปน้ำรุ้ง(พุง)

หน้า ๒๔

ล่องน้ำรุ้งไปน้ำยมไปจับสบน้ำปัง แลไปจับสบห้วยตองแล้วไปจับสบห้วยบอกตอง แล้วไปจับตาด ๒๐ วา แล้วขึ้นไปจับกัวเข้าใต้ แป๊ะไ้ไปจับกัวแก้วแล้วไปจับกัว ๓ นาขวาง ที่นี้ฝั่งหินไว้ หั้น ๓ ก้อน หื้อเป็นกัมมะยะฐาน (หลักฐาน) สืบชั่วลูกหลานเหลน ไปพายหน้าตัดค่าไว้ว่าค่าพันค่าจะแล แล้วไปจับกัวระสี(ฤาษี)ซำก้อปลาก่อตัวน้อยตัวใหญ่ไว้หั้นแล้ว ไปจับน้ำแม่สายตาแล้วไปจับกัวซาง แล้วไ้แป๊ะไปจับกัวตุ้มแล้วไปจับกัวเสื่อซาเปี้ยไ้แป๊ะไปจับดอยปลาง ไ้สันดอยปลางไปโปรดแม่พาด ตัดไปหนวันตกไ้แป๊ะสันกลางไปป่งปู้ ตัดไปจับน้ำแก้ว ขึ้นน้ำแม่แก้วไปจับกัวแก้วดอยคุย แล้วไปจับแม่ควาขึ้นน้ำควาไปจับกัวม่วง แล้วไ้แป๊ะรองไปหนไ้ไปจับกัวรูเหล่า ไ้สันไปจับม่อนจิกจ้อง ร่องไปจับกัวขุนท่าไปจับดอยตั้งปายไปวันตกดอยหนอกไปจับผาหนอกจัว ไปจับต่ง(พุง)แจ่มานไปไ้ควผาหลักไ้ที่เก่า แต่เจ่นท้าวตนหนีปราบไปหนวันตกแจ้งไ้มีดอยรามาก่อนเส้าเป็นแดนหนไ้มีประตูผาเป็นแดน หนวันออกแจ้งไ้มีน้ำนะเป็นแดน หนวันออกมีดอยอุ้ฟ้าเป็นแดน หนวันออกแจ้งเหนือ

หน้า ๒๕

มีดอยยาวเป็นแดน หนเหนือมีน้ำทรี คือน้ำแม่กก เป็นแดน หนวันตกมีดอยลังกาเป็นแดนแล กันว่าบุคคลผู้ใดใครรู้แจ้งตำจุกจิกผ่อหูหนังสือปิ่น(พิน)ผูกหลวงปู่เตอะ ท้าวทักสอนยังปาเวณียะธรรม อับปหานียะธรรม แก่ท้าวพระยาเสนาอามาตย์ ปชชานราชทั้งหลาย อันว่าปาเวณียะธรรม ๗ ประการมีดังนี้ว่า ตัวคนเดียวบ่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมืองตาย เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่กว่าตนก็ยังมีตาย กว้านโทษบ่พอฆ่าก็อย่าฆ่า โทษบ่พอตีไหม(ปรับ) ก็อย่าไหม ขุนหมื่นหื้อกิดหมื่นจัน ขุนแสนหื้อกิดแสนจัน ท้าวควรมีแสนตาเป็นพระยาควรฟิงแสนหู รู้ที่หูหื้อได้หันแก่ตา ได้หันแก่ตาควรพิจารณาถ้วนถี่ก่อนแล จาติเป็นเจ้าแก่ปฐวีดินได้ยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชาสัตว์นิกายทั้งหลายดังอันแน่นว่าข้ารายขโมยโจรทั้งหลายจักมาบีบเบียนบ้านเมือง เขาจักมากระทำกบได้ เฝียบเหมือนดังไขเตียน(เทียนไข) เล่มเดียวจักเผายังน้ำมันหาสมุทรดังรือ จักร้อนได้นั้นจา อันนี้เป็นกำเรียเมืองอัน ๑ แล อัน ๑ หื้อสร้างร่วแบ่งเวียงหื้อดีหื้อเป็นที่เป้ง(เพ็ง)เมือง

หน้า ๒๖

เมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ หื้อได้ป่าวเตือนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอามาตย์และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือนหื้อได้เียะไรทำนา คำชาย ปลุกกล้า ปลุกหมากปู กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไปหื้อได้ขุดน้ำบ่อ สร้างศาลา แบ่งข้าว สร้างแบ่งหนทางเตียว ปลุกไม้ไผ่ขยายตามข้างทางที่เป็น ช่วงก็หื้อแบ่งช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวานปลุกต้นดอกต้นดวงก็หื้อปลุกจุประการในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนจุน ผู้ใดกินบ้านเมืองใดอยู่บ้านเมืองใดบ่ปลุกบ่ฝังบ่สร้างบ่แบ่ง หื้อได้ถอดนาเสีย ผู้ใดหมั่นบ่ค้ำนรู้ปลุกรู้สร้างรู้แบ่ง หื้อผู้นั้นได้อยู่กินที่นั่น อันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๒ แล อัน ๑ อาณาจักรวัดติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่เจ้จนลวจังกราช หากสั่งสอนไว้สืบบ่ กันมายังคลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปหื้ออยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม ตโตครุภี ม้าวฉัตร หินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แลอัน ๑ หื้อได้กระทำมิตรกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แล อัน ๑ ขุนผู้ใดกิน

หน้า ๒๗

เมือง รู้สร้างบ้านแบ่งเมืองที่ดินดังว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนักดังอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้หื้ออยู่กินไปตราบต่อเต้าตายกันตายหื้อลูกมันแทนต่อไปบ่เตเอาคร้ามมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเตอะอันนี้เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๔ อัน ๑ ข้าพระยาไปสู่ไพร่เมืองมีลูกหญิงลูกชายเท่าใดจงไว้เป็นไพร่เมื่อนับเลี้ยงอย่าเอาเป็นข้าหลวงแม้ว่าข้าปายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้ตายก็อย่าเอาคร้ามมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายผิวว่าฝูงข้าหลวงไปสู่ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ดินดังอัน ผิวว่าลูกบ่มีหื้อเอาคร้วผู้ชามาเล่มเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยากนักแกอันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๕ แล อัน ๑ เสนามนตรีผู้มีปัญญาฉลาดอาวธูรู้ตคลองคติโลกคตธรรมรู้โบราณบุราณ อันเป็นปาเวณียะธรรม อับปหานียะธรรมแต่งบ้านแบ่งเมืองดินนัก แต่งอันใดหื้อแล้วอันนั้นจำคำก็เป็นบทเป็นบาท

หน้า ๒๘

เป็นข้อบ่งชี้ข้อก่อกวนกันบ่นถ้อยปนคำไฟ (พูด)อันใดก็อยู่อันนั้นบ่ล่ายบ่เลี้ยง บกีน(คำ)จ้าง (ป้องกันอันตราย) มนตรีสิ่งนี้หายากนักเมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใดเท่าได้หื้อเอา แต่เท่านั้นอย่าเอาครัวเจ้อสายมันลูกหลานมันมีหื้อเลี้ยงไว้สืบเจ้อสายมันหาเจ้อคนผู้ดีนี้หายากนักแก อันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๖ แลประการ ๑ หมอโหราหมอยาคนพิช หมอรู้ยาช้าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะแลรู้ศาสตร์ศิลป์ กิติ จ่าบ้านจ่าเล่ม จ่าสาบ พ้อครัวรู้โฉลกคำอาหารการกินทั่วพระยาภิรมย์ นายหนังสือเมืองกิติ จาเมืองจ่าไต่กิติ เขาผู้นี้ตายอย่าหื้อครัวเยียวเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา หื้อลูกหลานเขาได้สืบสายเขาต่อไปอันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๗ แล

ที่นี้จักไขข้อปัญหาณิธรรมเล่าแล อธิบายปัญหาณิธรรม ๗ ประการมีดังนี้ อภินนาหาสันนิบาตนิ ผู้เป็นใหญ่หื้อพร้อมประสมชุมนุมกันวันไหนวัน ๓ คาบอย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตัวกิติ แต่บ้านเมืองทั่วพระยาผู้อื่นกิติพร้อมกันสนี้ก็เป็นอธิปไตยณิธรรมอันถ้วน ๑ แล สมควรอุปถัมภ์ ก็นมา

หน้า ๒๙

พร้อมชุมนุมกันแล้วหื้อลูกหนีเมื่อพรา้งกันฝึกจ้ออันใดมีหื้อพร้อมกันกระทำแล้ว แม้นข้าศึกมากหื้อทั่วไปรับพร้อมกันอย่าหื้อต่างตัวต่างคิงกับด้วยกัน อันนี้ก็เป็นอธิปไตยณิธรรมอันถ้วน ๒ แล ปัญญาตนาสมมติหาญตนาปัญญาเพนิต แม้นสวไรศาไรค่านาราชทัณฑะ อันทั่วพระยาหากแต่งแบ่งหื้อจำเริญวุฒิแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ(โบราณ) อย่าตัดอย่าหย่านเสียส่วยไร อันใดบ่มีแต่ก่อนแต่โบราณนั้นอย่าให้มียาตัดใหม่ใส่แถม อันนี้ก็เป็นอธิปไตยณิธรรมอันถ้วน ๓ แล บัณฑิตโบราณเกมุลล เกสกุโรนิตเตสจวน โสตพพ มยนิติ ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณอันหื้อจำเริญแก่บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครุบายเสียงถามควรปฐา ควรฟังยังคำขุนผู้้น ควรปฏิบัติตามคำคนทั้งหลาย ผู้รู้อันนี้ก็เป็นอธิปไตยณิธรรมอันถ้วน ๔ แล กุลธิโยกุลธิดาโย โอลิเสนติ ญิงผู้ใดหนุ่มมีรูปงาม เปิงใจคนยังนักญิงผู้้นเป็นเมียท่านกิติบ่สู้บ่มักเพื่อยู่กับด้วยคน

หน้า ๓๐

ผู้เป็นใหญ่ ก้อย่าคบงาเอาด้วยอำนาจอาญาแห่งตนอันนี้ก็เป็นอธิปไตยณิธรรมอันถ้วน ๕ แล อนุตตราหินยาตยานกลิมมิก อธิปไตยณิธรรม สันฐานที่ใดเป็นต้นว่าไม่เลี้ยงเสียเมืองในบ้านในเมืองแลแดนเมืองกิติหากเป็นพลกรรมปฐาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปปฐาเลี้ยงดูแล พลกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุวุฒิจำเริญแก่บ้านเมืองอันนี้ก็เป็นอธิปไตยณิธรรมอันถ้วน ๖ แล สิวณดาธมมิกสมณพรมณานิธมมิกการกษา คุตติสสิวิทิตตา อัน ๑ ชาวเจ้าสมณะพรหมณ์อันมีศีลได้สุตเรียนมากได้ป่าเป้งธุระ ๒ ประการคือคันถธุระ และวิปัสสนาธุระแลสถิตอยู่ในพระอารามกฐินวิหารที่ใดกิติ ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนกิติหื้อผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าหื้อคนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายบีบเบียนชาวเจ้าแล บีบเบียนยังเขตต์วาทารามที่นั้นอย่าหื้อไปบีบเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั้นคือว่าต้นไม้ดอกไม้ลูกไม้

หน้า ๓๑

หน่วยไม้หื้อชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล หื้อเลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ หื้อข้าวบิณฑบาตเป็นทานทุกวันอย่าขาดแม้ชาวเจ้าลำบากด้วยเปิยธิพยาธิ์ก็หื้อแต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรมอันก็เป็นอุปพหริยธรรมอันถ้วน ๗ แล ส่วนท้าวศรีจอมธรรมก็สั่งสอนปเวณิธรรมแลอุปพหณิธรรมแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย เสนาอามาตย์ ปิซจจานราชทั้งหลายแล ท้าวพระยาทั้งหลายหื้อปิกคินเมื่อหาบ้านเมืองแห่งเขาจุดนแล้ว ท้าวก็อยู่เสวยเมืองได้ ๓ ปีก็บังเกิดได้ลูกผู้ ๑ เกิดมาปิกัดหม้าเดือน ๗ เป็ง เม็งวัน ๓ ไทยกาบเส็ดยามแตร์รุ่ง คือ ๒๗ อยู่เม็ด ลาหู่ อยู่กุมภ ๓ อยู่มังกร ๕ อยู่กรกฎ ๖ อยู่ตุล ลัคนาอยู่ มีน กันเกิดมาแล้วก็เอาหมอโหรมาถวายเป็นราชกุมารตนนี้จักได้เป็น เอกราชปราบสักกะชุมพูทวีปทั้งมวลเต่าปบินไปในอากาศได้สิ่งเดียวเท่านั้นแล เกิดมาประมาณ เอกมาสเดือน ๑ ท้าวก็จึงชุมนุมมายังญาดิราชวงศ์สาทั้งหลายยังเมืองเชียงแสนมาพร้อมแล้วก็ห้างดาเครื่องครัวทั้งหลายอัน

หน้า ๓๒

จักรกระทำมหารหู่ขวัญแห่งราชกุมารคือว่าหลอนเดือนหื้อมีที่ฆาอายุหื้ออยู่หมั่นยืนยาวมากนักแล้วจึงใส่จื่อว่าเจ้าขุนเจือง ส่วนในรวายตริยามกลางคินอันนั้นเครื่องทิพย์ ๓ ประการก็เกิดมีมาเตียมอยู่ปางข้างแห่งเจ้าขุนเจือง คือ ดาบศรีภักญ์ไชยทิพย์ แสงทิพย์ น้ำตันคณชิตทิพย์ ก็เกิดมีมาพร้อมกันมียามเดียนั้นแล ตติยศักราชได้ ๔๒๑ ปีแล รอดตติยศักราชได้ ๔๒๓ ปีรวงใส่ข้าเกิดมาแกมคน ๑ ใส่ชื่อเจ้าขุนจ้อง ส่วนว่าเจ้าทั้ง ๒ พี่น้องก็จำเริญขึ้นใหญ่มาแล้วตั้งอัน ส่วนเจ้าขุนเจืองท่านก็เรียนเจิงช้าง เจิงม้า เจิงหอก เจิงดาบ เจิงค้อน เจิงพ้อน เจิงรำ เจิงปล้า เจิงตีละกวย ด้วยศาสตราเพททั้งมวลเลี้ยงบ่หลอแล ส่วนเจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๖ ปีไปคล้องช้างเมืองน่านพระยาน่านตนชื่อว่า พลเทวะ มีความยินดีเอาลูกสาวถวายนคน ๑ ชื่อว่านางจันทะเทวี เอาหื้อแก่เจ้าขุนเจืองกับช้างแกมร้อยตัววันนั้นแล เจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๘ ปีไปคล้องช้างเมืองแป เจ้าเมืองแปตนชื่อว่า พระยาพรหมวังโส มีความยินดีเอาลูกสาว

หน้า ๓๓

ถวายนคน ๑ ชื่อว่านางแก้วษัตรีเอาหื้อแก่เจ้าขุนเจืองกับช้าง ๒ ร้อยตัว เจ้าขุนเจืองมีช้าง ๓ ร้อยตัว มีช้างปานคำเป็นต้น แลเมื่อเจ้าขุนเจืองจักได้ช้างปานคำ เจ้าขุนเจืองนอนหลับอยู่ในกลางคินนั้นจักดาไกล่รุ่งแจ้ง เทวดาเนรมิตเป็นคนมานุสสโลก มากล่าวแก่เจ้าขุนเจืองว่ากัณมหาราชเจ้ายังใครได้ช้างตัวประเสริฐตั้งอัน ยังมีช้าง ๓ ตัวแล ตัว ๑ ชื่อว่าช้างงาไฟ กัณชีไปทางไดย่อมไหม้ทั้งโลก ตัวถ้วน ๒ ชื่อว่าช้างอ้ายกำงาเขียวแทงคนเดียวตายเลี้ยงทั้งทีป(ทวีป) ตัวถ้วน ๓ ชื่อว่าช้าง ปานคำ เตียนยอมนำเอาเจ้าแห่งตนไปปราบทวีปแล กัณมหาราชเจ้ายังใครได้เปิงใจตัวใดจงเรียกเอาเตื่อว่าอัน เจ้าขุนเจืองได้พิจารณาจึงออกปากตอบเทวดาว่าเราใครได้ช้างปานคำนั้นแล้วอัน เทวดาจึงกล่าวว่าในวันพุกนี้หื้อมหาราชเจ้าได้ไปอยู่ที่ท่าน้ำวังผา漾จักมีช้าง ๓ ตัวร้องมามหาราชเจ้าจงป็นขึ้นชีเอาตัวถ้วน ๓ นั้นเตื่อหากแมนช้างปานคำว่าอันแล้ว

หน้า ๓๔

หนีไปแล ที่แท้เทวดาหากกล่าวเป็นปัญหาว่า ช้างงาไฟชี้ไปทางใดใหม่ทั้งโลกนั้น กันได้เมือง ๑ แล้ว ลวดได้ปราบทั้งโลกทั้ง ๔ ทิปแล ช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวตายทั้งทีป นั้นกันได้เมือง ๑ แล้วลวดได้ปราบสักกระชุมปูที่ทั้งมวลแล ช้างปานคำยอมนำเอาเจ้าไปปราบที่ปนั้น กันชีไพรอดไหนก็ได้ปราบแพรวอดหันแล แม้ว่าขุนเจืองจักเอาตัวอื่นก็ได้ เทว่าได้ออกปากกับด้วยเทวดาว่าจักเอาช้างปานคำนั้น สองตัวมาก่อนกับเอาเพื่ออันแล กันว่าขุนเจืองได้ช้างปานคำแล้วก็อยู่เป็นอุปราชกับด้วยพ่อท้าวจอมผาเรื่องคือท้าวศรีจอมธรรมในเมืองปูกามยาว หันแลส่วนท้าวศรีจอมธรรมผาเรื่อง เสวยราชสมบัติเป็นพระยานานได้ ๒๑ ปี อายุได้ ๗๙ ปี จุตี ขุนเจืองก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อต่อนานได้ ๖ ปี ศีกแก้วมาตกเมืองเจียงแสน ท้าวขาวและ เองกา เป็นแก้วแก้วท้าวพระยาทั้งหลายมีริพล ๓ ล้าน ช้าง ม้า มากกว่าแสนตัว พระยาชินตนเป็นลุงยินเคียงใจมากนักจึงใช้หมื่นพิจิตตรา อันเป็นเสนาถือราช

หน้า ๓๕

สาส์นมหาพระยาเจืองตนเป็นหลาน ว่าบัดนี้ท้าวขาวและเองกา ก็เอาริพลมามากนักขอหลานจูงรีบเร็วขึ้นมาด้วยด่วนป็นแต่ ส่วนนางโศค่าควรเมืองกับแบ่งจันผงและราชสมบัติทั้งมวลลงก็เวรเกนหื้อแก่หลานจุประการจ๊ะแล พระยาเจืองได้ยินคำอันนั้นมีใจยินดีเหมือนดังพระยาอินทร์จักได้รับศึก ส่วนท้าวก็ตีกลองใจนันทะเถรีปาวริพลเมืองพะยาว แลชะลาว ลอ เทิง กวาวหงาว คอบคำ เชียงแรง ชะเอียบ เชียงม่วน สะปง ออย จิม และเมืองสอง เมืองงาว แจ่มหม แจ่มหลวง ป่าเป้า เมืองวัง ป่าบอง หนองขวาง แจ่มเลี้ยง เจียงแจ่ม แจ่มคอด แจ่มหาน แจ่มลุง มาพร้อมแล จึงจกยกออกจากเวียงไปตั้งทัพไชยอยู่ยังดอนแห่ง ๑ จัดดุริพลคนหารได้ ๓ แสน ๖ หมื่น ๓ พัน ช้าง ๗ พัน ม้า ๓ หมื่นตัว เหตุตั้งอันดอนที่นั้นจึงได้ชื่อว่าดอนไชยหนองหลวง ที่นั้นจึงได้ชื่อว่าหนองหารหลวง ปายลุนปากคนบ่อยู่ที่เก่าวรว่าหนองฮ่างมาถึงกาลบัดนี้แล กันจัดพลเหมียดหมื่นแล้วท้าวก็ยกยาตราออกไปถึงแม่หนาด ส่วนนางอัครมเหสีทั้ง ๒ แลนางนาสนมทั้งหลายอัน

หน้า ๓๖

ไปตวยตามส่งขุนเจืองถึงฐานะที่นั้นแล้วจึงเอาช้างไปล้อมช้างเจืองกล่าวถวายนว่า มหาราชเจ้าจุมมีไชยชนะปราบแป้ข้าศึกศัตรูจุงหื้อได้ปราบชุมภูทวิปจุงรับคินมาจุมตุแม่ ห้อยศเจ้าแผ่แสนเมืองระหวั้นเหตุตั้งอันฐานะที่นั้นจึงได้ชื่อว่าล้อมช้างมาถึงกาลบัดนี้แล ขุนเจืองจึงสั่งกับนางอัครมเหสีว่าฟ้ไปศึกปางนี้หากบ่มาเสียแต่ตั้งอันเมื่ออัครมเหสีทั้ง ๒ จุงคินเมื่อหาพ่อหาแม่แห่งเผื่อแต่เตอะ ท้าวสั่งเท่านั้นแล้วก็พรากจากที่นั้นไปถึงเมืองคัว จึงมัดพรานป่าผู้ ๑ แชน้ำไวคิน ๑ เหตุที่นั้นเมืองคัว จึงได้ชื่อว่าเมืองพราน ต่อแต่กาลบัดนี้แล ตั้งแต่นั้นไปก็ลำดับไปถึงไปเชียงต้ง เชียงซางตราบถึงเมืองเชียงแสนแล้ว ก็เข้าไปด้วยประตูเวียงหนวันตก กันว่าขุนเจืองไปถึงแล้วพระยาชินก็เวยราชสมบัติบ้านเมืองแลนางโศค่าควรเมือง หื้อแก่เจ้าขุนเจืองแล้วจึงเลี้ยงริพลเจือง ๓ วันแล้วจึงออกรบด้วยแก้วท้าวก็ได้

หน้า ๓๗

ไฉยชนะปราบแป้แก้วแล้วจึงไล่ส่งศึกหื้อพ้นเขตเมืองแล้วคืนมาเสวยราชสมบัติอยู่เมืองเงินยางเชียงแสนบนานเท่าใดจิเอาริพล ๖๖๖,๐๐๐ (๖ แสน ๖ หมื่น ๖ พัน) ไปปองเอาเมืองลาว เมืองแก้ว ได้แล้วลวดได้ปราบสักกะราชชุมพูทวีป ทั้งมวลงค้ำแต่เมืองแมน ค้างแต่เมืองแมนตากอกบ่มา น้อมท้าวก็ยกิพลไปรบรบวตไปตายเสียที่รบหน้าศึกบุ่นแล กว้านพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชจติไปแล้ว ท้าวจอมผาเรืองแว่นฟ้าคำขากินเมืองเชียงแสน แทนได้๑๕ ปี จติไปแล้วท้าวจอมแปงตนลูกแทนเมืองได้ ๗ ปีจติไปบ่มีลูกสักคนแล ที่นี้จักจาด้วยห้องขุนจอนตนน้องก่อนแล ท้าวก็อยู่เสวยราชสมบัติเมืองพะเยาแทนพี่ตนด้วยอันประกอบชอบ ทศราชธรรม ส่วนว่าบ้านเมืองก็วุฒิจำเริญอยู่สุขเกษมยิ่งนักเหตุว่าท่านได้เรื่องจำเริญเมือง ๗ ประการแล อับพาณิยธรรมและ ประเว..

หน้า ๓๘

ณิยธรรมอันหื้อจำเริญบ้านงามแก่บ้านเมืองกับด้วยท้าวตนพ่อแห่งตนแล ส่วนว่าขุนจอมลูกชาย ๒ คนกล้าหารยังนัก ผู้พี่ชื่อว่าขุนเหิง ผู้น้องชื่อว่าขุนแก้วแว่นเมือง ก็มีแล ส่วนว่าขุนจอมแปงหลานพระยาเจืองเสวยเมืองเชียงแสนได้ ๗ ปีจติไปบ่มีลูกสักคนข้ามาขอเอาขุนเหิงลูกขุนจอนผู้เป็นพี่ขุนแก้วแว่นเมือง เมืองพะเยาเมื่อเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนแลเก่าก็มีแล ส่วนว่าขุนจอมเสวยเมืองได้ ๒๐ ปีจติตอายุได้ ๖๙ ปี ขุนแก้วแว่นเมืองก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อแห่งตนก็มีแล ที่นี้จักคณนายังท้าวพระยาทั้งหลายตั้งแต่ท้าวศรีจอมธรรมมารอดพระยาจำเมืองได้ ๑๓ เจนท้าวนี้ก็ไ้เสวยเมืองพะเยาจุนตนแล ส่วนว่าจำเมืองเกิดมาปีเปิกเส็ด เดือน ๖ เป็ง เม็งวัน ๕ ไท เต้าไ้ ยามพลันรุ่ง ฤกษ์อยู่กรกฎ ๑๒๔๖๗๘ อยู่กิด ๓ ธนู ลัคนาอยู่มรกด ๑๗ ตัว ชื่ออนุราธ ศักราชได้ ๖๐๐ ตัว แล ท้าวตนนี้สติปัญญาปัญญามีมาก

หน้า ๓๙

นักท้าวจำเริญขึ้นใหญ่มาได้ ๑๕ ปีไปเรียนศาสตร์เพศกับด้วยเทพรสิตนอยู่ด้วยตัวนจบบรมมวลงแล้ว ใหญ่มาอายุได้ ๑๖ปีไปเรียนศาสตร์เพศกับสุกทันตรฤาษีตนอยู่ดอยเมืองละโว้จบเพศบรมมวลงกับพระยาร่วงเมืองสุโขไทย ได้เรียนศาสตร์เพศร่วมครุเดียวกับด้วยกันแล ส่วนจำเมืองอยู่เมืองพะยาวกันจบเพศบรมมวลงแลก็มาสู่เมืองตนแล ท้าวก็อยู่เป็นอุปราชากับด้วยพ่อตน กั้นขุนมิเมืองตนพ่อจติไปแล้วท้าวก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อในปีเปิกสง่าตติยศักราชได้ ๖๒๐ ตัวแล ท้าวตนนี้ประกอบไปด้วยสติปัญญาปัญญามีมากท่านจบด้วยศาสตร์เพศยิ่งนักแน่ว่าท่านไปที่ได้แดดบร้อน ฝนก็บ่ล่า ท่านจักใคร่หื้อบดกับด จักใคร่หื้อแดดก็แดดเหตุตั้งอันจึงได้ชื่อว่าจำเมือง เพื่่ออันแล ท้าวก็อยู่เสวยราชสมบัติบ้านเมืองก็วุฒิรุ่งเรืองสุขเกษมรมเย็นแก่ไพร่บ้านพลเมืองมากนัก ส่วนว่าเมืองพะยาวกับเมืองเงินยางเชียงแสนก็ได้เป็นราชไมตรีกับด้วยกันแต่เจนขุนจีนแล ขุนศรีจอมธรรมสืบสายกันลำดับมาตราบ

หน้า ๔๐

ต่อเต้ารอดพระยามังรายกับจำเมือง ย่อมเป็นมิตรไมตรีกันข้าตแล คณะนาแต่กลางเหิงมารอดมังรายได้ ๑๒ ราชวงศ์แล ที่นี้จักจาด้วยมังรายก่อนแล ส่วนมังรายเกิดมาปีเปิกเส็ด เดือนเกียงแรม ๖ คำ พร้าว่าไ้วัน ๑ ยามพลันรุ่ง ฤกษ์กฏตัวชื้อปุสสยะ แล ตติยศักราชได้ ๖๐๐ ตัว รอด

ศักราชได้ ๖๒๑ ตัว ปีกัดเม็ด มังรายได้ส่วยเมืองแทนพ่อแล กั้นมังรายได้ส่วยเมืองแล้วท้าวกระ
ท่าเมตตาแก่ญาติวงศ์ทั้งหลายมีปณณาการไปเถิงเขา ท่านทั้งหลายไปถามข่าวกล่าวเถิงเขาห้อมมา
พร้อมกันเป็นอัน ๑ อันเดียวกับด้วยกัน ท้าวพระยาทั้งหลายก็กล่าวว่าตูกี้เป็นเจ้าท้าวจิงกราชตาย
ไผจักกระทำสังแก่ตูกี้ได้ตายไปแล ว่าอันจุหัวเมืองแล ส่วนว่ามังรายก็ล่ำเปิงว่าบ้านเมืองที่ไกลกันบ่มี
ฉันทะพร้อมเพียงกันจักรักษาบ่าวไพร่ บ้านเมืองก็ยากแล จึงห่างริพลไปรบได้เมือง.. เมืองเจียงไร
เมืองปง เจียงคำ เจียงเงิน เจียงช้าง เจียงทอง เมืองเทิง ได้แลใจหื้อเสนาตนไปอยู่รักษาทุกหัวเมือง
แล้วรอดตติยศักราชได้ ๖๒๔ ตัวปีเต้าเส็ดมังรายก็ลงมาสร้าง

หน้า ๔๑

เวียงเชียงรายเดือน ๕ เป้ง เม็งวัน ๓ ยามตูดคำก่อเวียง รอดสายฟ้ามาขึ้น....(มีตอ่าน
ไม่ได้)...มังรายก็ใจมันตรึผู้ ๑ ชื่อว่าอ้ายฟ้าไปขอเอาแจ้พราณแลเจียงเคียนกับท้าวจำเมืองนั้นแลส่วน
ท้าวจำเมืองจิงกล่าวว่า อันว่าหนแจ้เหียง แจ้รุ่ง ปากบอง หนองขวาง อีตาท้าวเจ้าขุนเหิงลาวก็เอา
ไปแล้ว บัดนี้สหายเจ้าข้ามาขอแถมเล่าหนอ ส่วนว่าอ้ายฟ้าก็ไหว้สาว่าขอมหาราชเจ้าจงจักหื้อ
เสียก่อนเตอะ กั้นบ่หื้อก็จักเสียไมตรีมหาราชเจ้าหากได้หื้อคำติดากับด้วยกันแล ลางเอาคืนก็ก่อ
เอาคืนเมื่อปลายหลังเตอะ ส่วนเมืองเจียงรายบ่หอนจักตั้งหมั้นเหตุนี้มาตั้งเวียงนี้หลาก กาเสีย
เพราะพระยานาคออกมาแล้วว่าหื้อพระมังรายไปหาก่อนยามสายอรุณบ่ตั้งขึ้นมา ท้าวท้อลลิมต้น
ลิมลูกกันไปหาพระยานาคก็บ่ทันเท่าปอหั้นรอย ท้าวจำเมืองจิงกล่าวว่าผิอันก็เอามนตรีอ้ายฟ้าว่า
เตอะ จักเอาไปก็มีในท่าน จักหื้อได้คืนมาก็มีในท่านเตอะกว่านเราบ่หื้อก็ว่าจักเสียไมตรี กว่านว่าเรา
หื้อก็จักเสียแผ่นดินเราจะแล ส่วนอ้ายฟ้ากว่านเท่านี้แล้วก็แบ่งลานแตกเสีย

หน้า ๔๒

เอาคำดีคำงามเมื่อไหว้สามังรายส่วนท้าวมังรายก็รำเปิงในใจ(มีตอ่านไม่ออก)....ท้าว
กล่าวเท่านั้นท้าวท้อป็นตาม....(อ่านไม่ออกมีตประมาณ ๑ บรรทัด).....บ่แนทนเท่าใดพระยาร่วงก็ลูกแต่
เมืองสุโขทัยมาสู่เมืองพะยาวเพื่อจักขึ้นมามาหาพระยาร้างเมืองตนเป็นสหาย ก็มาหั้นเมียงจำเมืองงามมี
องค์ลักษณะล้วนล้วนบรมลจิมใจสีเนหา ปฏิบัติอยู่ใจๆ ยังมีในคืน ๑ พระยาร่วง ก็เอาเพศเป็นดัง
พระยาร้างเมืองแล้วก็รักไปสู่ไปหากับด้วยนางพระยาร้างแล ในคืนเดียววันนั้นพระยาร้างเมืองก็เข้าไปสู่
ไปหานอนด้วยนางพระยาแถมเล่าแลนางจิงกล่าวว่า วันนี้สังดูหลากมหาราชเจ้าบ่อยเข้ามาสู่มาหาข้า
ถ้วน ๒ ที่นี้จา ว่าอันท้าวจำเมืองจิงรำเปิงว่ารอยจักเป็นพระยาร่วงแลนอกพระยาร่วงไปบ่มีไผจัก
ปลอมกูได้จะแล้วอันแล้วตวันลุนรุ่งเจ้าพระยาร้างเมืองก็ชุมนุมมายังเสนาโยธาทั้งหลายว่าจักจับพระ
ยาร่วงว่าอัน ส่วนพระยาร่วงก็รู้ว่าท่านจักจับเอาตนก็เนรมิตเป็นนกเอี้ยงบินหนีไปหั้นแล ส่วนจำเมือง

หน้า ๔๓

ก็ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า อินทร์ พรหม ตามสัจจะมิได้ตั้งไว้แก่กันเมื่อก่อนแล้วก็ด้วยศาสตร์
เพทแห่งตนแล ส่วนนกเอี้ยงตัวนั้นบินไปได้คนทั้งหลายไล่เลยก็ไปตกเสียที่ใกล้หนองหั้น หนองอัน
นั้นรอดได้ชื่อหาหนองเอี้ยงมาตราบบัดนี้แล แต่นั้น น้อย ๑ ซ้ากลายเป็นจ้วแดงตัวใหญ่ที่ริมจิมใกล้
หนองอัน ๑ หนองอันนั้นลวดได้ชื่อว่าหนองจ้วแดงมาต่อเต้าบัดนี้แล เสนาโยธาทั้งหลายก็เลยไล่ไปก็

เข้าไปกลายเป็นตุน บุนเจ้าไปหั้นแล ส่วนจำเมืองก็เอาเสียมสลับด้วยศาสตร์เพศแห่งตนชุดตวยไปตัน ได้ที่ตืนดอยนอกต้ง ที่นั้นเป็นก้อนผา พระยาจำเมืองก็เอาพระยาร่วงแล้ว ก็มีตูกจำ ๕ แห่งเอา มาแต่งคอก ใส่ไว้หื้อยาเฒ่าแก่ไปอุปฐากรักษาพระยาร่วง ยังมีในวันหนึ่งยาเฒ่าแก่หาอาหารจักใส่ สะโตกข้าวหื้อพระยาร่วงกินบ่ได้ จึงเอาปลาติดไม้ตาหีบไปหื้อพระยาร่วงกินหั้นแล พระยาร่วงจึงรำ เปิงว่าอายุถูกหากจักเสี่ยงในที่นี้แท้ันจา ยาเฒ่าแก่ผู้นี้ก็มาประมาทุดูแควน

หน้า ๔๔

กูร่ายนักหนาแต่นอ พระยาร่วงจึงสัจจะอธิษฐานว่ากันอายุยังจักยืนยาวไปหน้า ยังจักได้ คินไปเป็นท้าวพระยาดังเก่าของหื้อไม้ตาหีบอันนี้ได้ปรงรากออกใบบัดเดียนนี้ แต่ว่าอันแล้วก็เอาไม้ตา หีบอันนั้นปักตกดินหั้นแล ส่วนไม้ตาหีบอันนั้นก็ปรงรากออกใบบัดเดียนนั้นแต่หั้นแล ไม้ต้นนั้นก็รวด ได้ชื่อว่าไม้ตาหีบพระยาร่วงมาตราบกาลบัดนี้แล ส่วนที่พระยาร่วงเนรมิตเป็นตุนบุนเข้าดินนั้นก็ได้อื่อ ว่าบ้านตุนมาต่อเต้าบัดนี้ ส่วนฮอยอันพระยาร่วงเนรมิตเป็นตุนบุนไปแล้วพระยาจำเมืองชุดตวยนั้นก็ รวดได้ชื่อน้ำแม่ตุนมาต่อเต้าบัดนี้แล ที่นี้จักจำด้วยพระยาจำเมืองเล่าแล ส่วนว่าพระยาจำเมืองก็ แปรราชสาส์นแต่งใช้ขึ้นไปหาพระยามังราย ก็มาด้วยจตุรงค์เสนาโยธา ๔ จำพวกก็มาตั้งอยู่ที่บ้าน เชียงหมั้นหั้นแล ส่วนพระยาจำเมืองก็พร้อมด้วยเสนาอามาตย์ทั้งหลายแล้วก็นำเอาพระยาร่วงออก จากเวียงไปจุพระยามังรายแล้วก็จัดการตั้งกว๊านโพงจกบด้วยกัน ส่วนพระยามังรายก็เล่าโลมพระยา ทั้ง ๒ ด้วยจะคำจา

หน้า ๔๕

ทั้งหลายต่างๆ เพื่อหื้อท้าวทั้ง ๒ หายกำเกียดแล้วก็ตัดหื้อพระยาร่วงเสียคำหนักเท่าตัว นางเทวีนนั้นหื้อแก่พระยาจำเมืองหั้นแล ที่นี้จักจำด้วยพระยามังรายจักเอาท้าวทั้ง ๒ หื้อคินเป็นสหาย กันดังเก่าก่อนแล ส่วนพระยามังรายก็นำเอาพระยาจำเมืองกับพระยาร่วงไปส่งสอนอ๊ับเกนหื้อเป็น สหายกันที่บ้านดอนหั้น บ้านอันนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านเกน มาต่อเต้าบัดนี้แล แล้วท้าวพระยามังรายก็เข้า นำเอาท้าวทั้ง ๒ ไปสู่น้ำแม่สายตาแล้วก็เอาหลังอิงต่าฝั่งน้ำแม่สายตาแล้วก็ส่งสอนว่าตั้งแต่นี้ไปพาย หน่ออย่าได้รับรื้อวกับด้วยกัน หื้อเอากันเป็นมิตรเป็นสหายกันดังเก่า พระมัยรายเจ้าก็สละบดแจ้งไว้กับ ด้วยกันบ่หื้อพัวจาจากันได้ซ้ำปอ ๒ ตั้งแต่นั้นมาน้ำแม่สายตาก็รวดได้ชื่อน้ำแม่เอิงมาต่อเต้าบัดนี้ แล ทำน้ำที่ท้าวทั้ง ๓ ไปตั้งวจาต่อกันนั้นก็ว่าทำหนองแห่มาตราบต่อเต้าบัดนี้แล บ้านเจียงหมั้นที่ ท้าวไปตั้งกว๊านโพงกันนั้นก็รวดได้ชื่อว่าบ้านกว๊านมาต่อเต้ากาลบัดนี้แล บ้านที่คนทั้งหลายไปจุมนุช ป้อกันผ่อท้าวโพงกันนั้นก็รวดได้ชื่อว่าบ้าน

หน้า ๔๖

ปอ มาตราบต่อเต้ากาลบัดนี้แล ส่วนจำเมืองก็ปุกฉากับด้วยมัยรายว่าพระยาร่วงนี้พ่อลาว ก็พระยาลือ แม่ลาวก็ผีเสื้อจะเนรมิตเป็นเจือใดก็ได้แล (เขียก็มักไปส่งค่านันจักเป็นสันใดรือ) มัยรายก็ กล่าววว่า เอาใจสหายเจ้าว่าแต่ว่าอันแล้ว ส่วนพระยาจำเมืองก็(เอา)คำหนักเปียงตัวนางเทวีนขึ้น(คิน) หื้อพระยาร่วงดังเก่าแล้วก็เอากันเป็นมิตรเป็นสหายดังเดิมเก่านั้นก็มีแล ที่นี้จักจำด้วยมัยรายก่อนแล ส่วนว่ามัยรายก็เมื่อรอดเมืองตนแล้วอยู่นานได้ ๔ ปี พระยามังรายก็ไปสร้างเมืองฝาง ท้าวที่รู้ข่าว

ว่าเมืองละปูนสุขเกษมมากนัก ท้าวมีใจใคร่ได้จึงจากไปด้วยอ้ายฟ้าว่าหื้อไปปรปรองป้องเอาเมืองละปูน หื้อจงได้ว่าอันส่วนอ้ายฟ้าก็รับเอาอาชญาไปปรปรองป้องเอาเมืองละปูนกันว่ารู้ที่จัดชกได้จึงใช้เมื่อไหว สากด้วยพระยามังราย ก็ห้างดารีพลโยธาจตุรงค์เสนา ๔ จำพวกแล้วก็ไปเอาเมืองละปูนในปี ศักราชได้ ๖๓๔ ตัวนั้น ไปนานได้ ๕ ปี ก็ไปสร้างเวียงกุมกามนั้นมานานได้ ๓ ปี

หน้า ๔๗

ก็ไปเอาเมืองหงสาวดีตะโก้งได้นางกาโคมาเป็นเทวี ลุนนั้นมานานได้ ๒ ปี ก็ไปเอาเมือง อังวะ เอาช่างตีทอง ๓ ร้อยครวมาไว้เมืองเชียงแสนลุนนั้นมาได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๖๕๘ ตัว ปีรวาย สัน เดือน ๕ เป้ง เม็งวัน ๕ ไทย กาบใจได้วัน ๙ กองยามแตรจกดาไถ่รุ่งนาที่พาย ๒ บาท น้ำก่อเวียงเจียงใหม่ ก่อตั้งกาดก็วันนั้น คนกระทำการทั้งมวลหมื่นคน นานได้เดือนหนึ่งจึงก่อแล้ว ก่อนเมื่อจักคิดสร้างเวียงเจียงใหม่ มังรายจึงหาเอาพระยาจำเมือง และพระยาร่วงมาพร้อมกัน จำ เมืองอยู่เมืองพะยาว พระยาร่วงอยู่เมืองสุโขทัยมาแล้วก็พาเอากันขึ้นเมื่ออยู่บนจอมดอยเขา ๓ ยอด ผ่อเล็งดูคะบวน (ขบวน) เมืองที่นั่นพระยามังรายจึงถามสหายทั้ง ๒ ว่าเราตั้งเมืองอยู่ที่นี้บ้านเมืองยัง จักเป็นสันใดจา พระยาร่วงจึงกล่าวว่าเมืองอันนี้ข้าศึกศัตรูบ่มักกระทำร้ายไซ้ ประการ ๑ คนมีเงินปัน มาอยู่เมืองนี้จักมีเงินหมื่น คนมีเงินหมื่นมาอยู่จักมีเงินแสนแล้วอัน มังรายจึงกล่าวว่า หยุบหว่างขา จังจวบหา บ่กลัวแต่ข้าศึกเลยว่อันแล้ว มังรายซ้ำถามจำเมืองว่าสันนี้จัก

หน้า ๔๘

มีแต่จะรือสหายเจ้าว่าอัน จำเมืองจึงตอบว่ามีสันนั้นแต่แล เหตุว่าวาระดินมี ๗ ประการ มีไยยะก็ ๗ ประการ เมืองนี้สีหินก็แล กล่าวเท่านั้นแล้วก็เจียรจาบุจนาโจทนาซึ่งกันไป มาด้วยนานาต่างๆ แล้วก็ลงมาสู่เวียงหั้นแล กันสร้างเวียงแล้วทั่วบรมวลแล้วเมื่อนั้นพระระสีเจ้าตั้ง ๔ ตนพร้อมด้วยพระยาจำเมืองแล้วพระยาร่วงก็ห้างเครื่องราชภิเชกแล้วก็หุดสรงเศศด้วยตำ มุทธาภิเชกยังพระยามังรายหื้อเป็นเอกราชยังเวียงเจียงใหม่วันนั้นแล กันแล้วการบรมวลดีงามแล้ว ก็ส่งหื้อพระยาร่วงเมื่อสู่เมืองสุโขทัยดังเก่า บันด่งจำเมืองก็หื้ออยู่กับด้วยมังราย นานประมาณเดือน ๑ ส่วนมังรายก็เอาเมียหื้อพระยาจำเมืองคน ๑ กับแก้วลูก ๑ เป็นของแต่เจ้จนลวจังกราชกับขึ้นเมือง พรานและเชียงเคียนหื้อแก่พระยาจำ

หน้า ๔๙

เมืองดังเก่าหั้นแล ที่นี้จักจาด้วยห้องนางเทวีแห่งพระยาจำเมืองก่อนแล กันว่านางเทวีรู้ ชาวสารว่าพระยาจำเมืองไปเอาเมียอยู่เมืองเจียงใหม่ปุ่นว่าอันนางก็มีกำโกรธเคืองเกียดมากนักจึงออก ปากว่าจักไปตวยฆ่าเมียน้อยแห่งพระยาจำเมืองเสียว่าอันก็รวดขึ้นขี่ม้าออกจากเวียงไปรวดไปตวยออก แตกยังกลางทางหั้นแล ส่วนว่าเสนาอามาตย์ทั้งหลายก็เอาชาวสารเมื่อไหวสาพระยาจำเมืองจุ ประการหั้นแล ส่วนจำเมืองก็เอาชาวสารอันนางเทวีตายไปกล่าวแก่เอกราชมังรายจุประการส่วนมัง รายก็ส่งหื้อจำเมืองเมื่อหาเมืองตนดังเก่าหั้นแล ส่วนจำเมืองเมื่อรอดเมืองตนแล้วก็ส่งสากนางเทวี เสียแล้วก็อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองพะยาวนามดังท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อนก็เตียนยอมขึ้น อุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าจอมตอง ก็เวนมิลักขุ ๗๐ ครั้วหื้อตานแก่พระธาตุเจ้าตามดังท้าวพระยา

ทั้งหลายมาแต่ก่อนนั้นแล ท้าวท้าวอยู่เมืองพะยวงได้ ๖ ปีแล้วก็ลงไปอยู่เมืองงาวจึงไว้คำแดงอยู่รักษาเมืองพะยวงหือเป็นนาหลังแห่งท่านแล กั้นจำเมืองจตุติ

หน้า ๕๐

คำแดงก็ได้เสวยเมืองพะยวงแทนพ่อตนหันแล รอดสักกราชได้ ๖๘๐ ตัว ปีเปิกสง่า ขุนเครื่องเมืองนายมาบองเอาเมืองเจียงใหม่ ท้าวคำพู่อยู่ได้จึงหนีไปเปิงขุนสงครามตนที่ยังเมืองเจียงราย ท้าวทั้ง ๒ จึงมาชักเอาท้าวคำแดงเมืองพะยวง คำเล็กแล คำแดงจึงหื้อพวกน้อยคำลือตันลูกไปหันแล กั้นไปชนะข้าเล็กแป้แล้วก็คั้นมาหาเมืองตนแล้ว กั้นว่าพวกลือเมื่อรอดเมืองพะยวงแล้วก็เล่าเนื้อและราชสารินไปหาขุนสงครามเจียงรายขอเอานางแก้วปอตา ลูกขุนสงครามมาเป็นเมียพวกน้อยคำลือแล ส่วนขุนไชยสงครามก็หื้อคนมาตามนาง ๓ ร้อยครัวเอามาตั้งไว้เมืองแซ่พราณแล เจียงเคียนส่วนคำแดงก็หื้อพวกน้อยคำลือเป็นอุปราชแห่งตนหันแล กั้นท้าวคำแดงจตุติพวกน้อยคำลือก็ได้เสวยเมืองแทนหันแล ส่วนว่าราชวงศาकिनเมืองพะยวงสืบสืบกันมาคณะณาจำด้วยท้าวพระยาทั้งหลายตั้งแต่จำเมืองมารอดพระยาเมืองยี่ได้ ๑๑ เจนท้าวก็ยอมกินเมืองพะยวง

หน้า ๕๑

จตุณแล รอดตติยะสักกราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมืองเมตตาสนาล่วงแล้วไปได้ ๒๐๓๐ ปี เดือน ๘ เปิงยามตุดจ้าย เมื่อคั้นพระยานาคเอาคำออกมาหือ ๒ เถ้า(เฒ่า)แก่อันเลี้ยงเปิดเลี้ยงห่านขายกินเลี้ยงชีวิตแห่งตน พระเจ้านิพนพานไปได้ ๒๐๓๐ ปีนี้คำทั้งมวลมี ๔ แสน ปายสิบหมื่น ๕ ร้อย เอาออกมาไว้กลางสระหนองหันแล้วก็เนรมิตเป็นจายผู้ ๑ นุ่งเสื้อขาวผ้าขาวขึ้นไปสู่เรือน ๒ ขา แล้วก็เล่าขียาอันพระพุทธรเจ้าได้สั่งไว้ว่า ให้ ๒ ขาได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าจุประกาศหันแล แล้วก็สำแดงหือ ๒ ขาได้หันแหงคำอันเอาออกมาไว้ยังหนองหันหือได้หันแล้วก็เนรมิตยังพระพุทธรูปเจ้าหือใหญ่เท่าพระเจ้ากุกสันธะสูง ๓๒ ศอก แล้วก็เนรมิตตัวหือเป็นนาคเอาหินก้อนอันพระพุทธรเจ้านั่งแล้วย่ำเป็นรอยพระบาทนั้นออกสำแดงหือหันแล้วก็หนีเมื่อสู่เมืองนาคตั้งเก่านั้นแล ส่วนพระยานาคก็เตียนยอมออกมาใจ (ออกมาตรวจเยี่ยม) พระพุทธรเจ้าอยู่ได้ขาดว่าคนทั้งหลายยังเอากันไหว้กินทานครบยำอยู่ได้ขาดเป็นดังลือจาวาอันแล้วก็จึงออกเรียบเล็งผ่อกอยดูทุกเมื่อแลที่ว่าคน

หน้า ๕๒

ทั้งหลายหันนาคออกยังดอยแลยังกว่านั้นคือหากแมนพระยานาคตัวนั้นแล ๒ ขาถมสระมูจจรินคือว่าหนองเอี้ยงนานได้ ๒ ปีปลาย ๗ เดือนจึงมูลขึ้นเปียงแผ่นดินแล ๒ ขาเอากันปั้นดินก็คือดินละอิดได้แสน ๑ ยินลำบากใจนักจึงจ้างคนทั้งหลายปั้นได้ ดินก็ถม ๓ แสน เสี่ยงคำ ๒ ร้อยน้ำนักแลในกลาเจนนันพระยายอดเป็นมหากษัตริย์เจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติเมืองพิงเจียงใหม่และพระยาเมืองยี่กินเมืองพะยวงแล กั้นว่า ๒ ขาปั้นดินก็แลเผาบัวรวมแล้วมารอดถึงปลั่งงักตติยสักกราชได้ ๘๕๓ ตัวสาสนาล่วงแล้วได้ ๒๐๓๔ ปี เดือน ๘ เปิง เม็งวัน ๔ ไท เมืองหม้ายามกองงาย ขา ๒ คนผัวเมียก็แรกก้อยพระพุทธรูปเจ้าตนหลวงอยู่มาได้ ๔ ปี ดับหม้าพระยาเมืองยี่ก็จตุติปีนั้นพระยาเมืองยี่ก็จตุตินั้นในดับหม้าเดือน ๑๒ เปิง เม็งวัน ๑ ไท เปิกยี่ พระเมืองแก้วได้นั่งแทนแก้วเป็น

มหากษัตริย์เมืองเจียงใหม่แล้วหื้อพระยาหัวเขียนไปกินเมืองพะยาวในปีรเวศสิ กินเมืองได้ ๒๐ ปี
จตุติ พระยาเมืองแก้ว

หน้า ๕๓

หื้อพระยาเมืองตูไปกินเมืองพะยาวในปีเปิกยี่ ๒ ขาแรกก่อพระพุทธรูปเจ้าแต่ปีรุ่งไก่อ
อายุผู้ผัวได้ ๕๔ อายุผู้เมียได้ ๕๑ ตั้งแรกก่อพุทธรูปเจ้ามาถึงปีกาบสันเดือน ๘ เป็ง จึงก่อแล้วแล
รวมทั้งมวลก่อนานได้ ๓๓ ปี จึงแล้วแล ในคำ ๔ แสนนั้น จ้างทั้งมวลยังคำ ๒ พัน จึงจ้างท่านตีใส่
คอมปอกุมหัวลอรอดคางเบื่อง ๑ แล ยามแบ่งจะเบ็ดหน้านั้นพระยาอินทร์ก็ลงมาช่วยแบ่งจะเบ็ดหน้า
หื้องามแลเสียงหางหมื่น ๑ เสียงน้ำรัก ๓ แสน เสียงปุนล้าน เสียงน้ำอ้อยล้านปลาย ๑ หมื่น ชื้อ
เสียงคำร้อย ๑ กันสร้างพุทธรูปเจ้าแล้วพระยาเมืองตูต้นเป็นเจ้าเมืองพะยาวจึงนำเอาโกฐากมหานา
บุญอันได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าเมื่อกราบพิทุลถวายถึงมหากษัตริย์พระเมืองแก้วเจียงใหม่ เล่าแต่ต้น
ถึงปลายหื้ออาชญาได้แจ้งจุประการ ส่วนพระยาเมืองแก้วเจ้าท่านก็มีพระราชศรัทธาประสาทยินดี
มากนักก็จึงปงคำในออก ๓ พัน เงิน ๖ พัน มาปงสร้างยังพระมหาวีหารหลวงนานได้ ๓ ปี จึงแล้ว
แล พระเมืองแก้วเจ้าท่านก็จึงปงคนในออกสิบครัว พระเมืองตู ก็สิบครัว รวมทั้งมวลเป็น ๒๐ ครัว
เอาถวายเป็นทานไว้อุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้าตราบต่อเต้า

หน้า ๕๔

๕๐,๐๐ วัสสาพระเมืองแก้วเจ้าท่านก็มาบั้นเขตวัด ด้านเหนือเอาดินดอยจอมทองสุดเป็น
เขต ด้านใต้ตั้งแต่หน้าวัดอุณห้า ตัดไปหาทางวันออกพันวา ด้านวันตก ๕ ร้อย วา เพื่อกักหื้อโสตุ
จะนะปะริสดี หื้อตรัสรู้ยังโบราณจาริตแต่สันตติแห่งมหากษัตริย์ตราธิราชอันเป็นปฐมก่อแรกสร้าง
มหาพุทธรูปเจ้าอันหื้อบวรมวลแล้วตามพุททิกอันได้ทำนายถปุ่นนาไว้เพื่อกักหื้ออภัยแก่เนื่อนกและ
สัตว์ทั้งหลายอันเข้ามาอาศัยอยู่ในอันตะพุทเขตเหตุว่าบหื้อคนทั้งหลายไปกระทำร้ายยังต้นไม้และ
ลูกไม้ ดอกไม้และสัตว์เนื่อนกทั้งหลายอันมีในระวงโขงเขตวัดที่นั่นแล นาท่ง (นาทุ่ง) หน้าวัดนั้นก็
เป็นนาพระเจ้าเสียงแลฯ

ข้าพเจ้าเขียนตำนานเมืองพะยาวแล้วจุลศักราชได้ ๑๒๙๐ ตัว ปีเปิกสี่ เดือน ๙ ลง ๑ คำ
พราได้วัน ๑ แตร จื่อข้าต้นหน้อยพระมหายส ย่อมอาศัยอยู่ปฏิบัติครูบาโท วัดจันทวิมานค่านกวัน
นั้นแล

๒.๔ คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ปิรวรรตจากภาษาล้านนา เป็นภาษาไทยกลาง

การปิรวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาจากภาษาล้านนา เป็นภาษาไทยกลาง จะพยายามคงความหมายไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลง และจะรักษาคำบางคำที่สามารถเข้าใจตรงกันได้ในปัจจุบัน

หน้า ๑

ศรีสุภะชัยยะมังคละ วรระสิทธิ สวัสดิ์ฯ ที่นี้จักกล่าวตำนานแห่งพระยาภูมิเทวดา องค์ชื่อว่าลวจังกุมมเทวราช ท่านต้องการให้เป็นคุณในพุทธศาสนาจึงตรวจดูในเมืองมนุษย์ ศาสนาพระพุทเจ้าจักตั้งอยู่ในเมืองยวนตลอด ๕,๐๐๐ พระวัสสา ดังนั้น ลวจังกุมมเทวราช จึงเจรจากับด้วย ภรรยาผู้เป็นที่รักแห่งตนว่า ภัทเท ดูกรนาง กาละบัดนี้เป็นเวลาอันควรที่เราทั้งสองจะลงไปเป็นท้าวพระยาในเมืองคน เลือยกยอยยังศาสนาพระพุทเจ้าแล เทวดาผู้เป็นภรรยาก็รับเอาคำสามีของตนว่า สาธุ ดีดี แล้วจึงเนรมิต อุโกเหรัญญเสนียะ ยังบันไดเงินอัน ๑ พาดแต่จอมเขาลงมาถึงกลางทุ่งผาไร่กับผากองนั้นแล้ว คนทั้งหลายเห็นจึงเรียกกันมาดูเป็นจำนวนมาก ชาวยวนทั้งมวลมีพระยาเจ้าเมืองเป็นต้น และอุปราช เสนาอำมาตย์ มนตรี ทั้งคหบดี และนักบวช ทั้งพ่อค้าและชาวเมืองทั้งหลายพากันมาดูจำนวนมากแล้วเขาก็บูชาสาธุการอย่างมากด้วยคำพูดว่า เทวดาตนนั้นเป็นผู้วิเศษมาเนรมิตบันได เป็น

หน้า ๒

อันดงามมากนักส่วนว่า ภูมิเทวดาทั้ง ๒ มีภูมิเทวดาทั้งหลาย ๑,๐๐๐ องค์ หากมาแวดล้อมเป็นบริวารก็ลงมาด้วยบันไดเงิน สามิลงมาก่อนภรรยาตามหลังลงมา กันทางฉัตร ปิดบัวจาวมอน ดุวิลาศ องค์อาจและสนั่นก้องไปด้วยเสียงดุริยดนตรี เป็นที่ไพเราะเหมาะแก่หมู่คนทั้งหลายมากนักแล พอลงมาถึงแผ่นดินแล้วจึงเนรมิตแท่นเงินอัน ๑ กว้างสิบสองศอก ยาว ๑๗ ศอก สูง ๘ ศอก ไว้ในร่มไม้พุทรา คือว่าไม้ต้น (ภาษาล้านนา) ต้นใหญ่สูงมีสาขากว้างขวางมากนักแล ส่วนภูมิเทวดาก็ขึ้นยืนอยู่เหนือบนแท่นเงินอันนั้นแล้วกล่าวกับคนทั้งหลายว่า ดูราเพื่อนทั้งหลายเราเป็นพระยาเทวดาตนชื่อว่าลวจังกะเทวราช จึงไคร่ลงมาเป็นพระยาแก่พวกท่านแล้วจักสั่งสอนท่านทั้งหลายให้รู้ธรรมะ ให้ตั้งอยู่ในไตรรัตน์ สรรณคม ทุกๆ คนแล คนทั้งหลายก็รับเอาคำว่า สาธุ ดีดี ทุกคนแล เหตุตั้งนั้นที่นั่นได้ชื่อว่า เจียงสา จนถึงบัดนี้แล หากว่าเทวดาทั้ง ๒ ก็จุติกาลกิริยาแล ที่นี้จักกล่าวด้วย ปฐมศักราชก่อนแล ศักราชตั้งตัว ๑ ในปีกัตเม็ด ศักราชได้ ๕๑๙ ตัว ลำดับมาถึงปีเมือง

หน้า ๓

ไล่ แต่ปีพระพุทเจ้าปรินิพพาน นับแต่ปีพระพุทเจ้าปรินิพพานมาถึงปีเปิกยี เอา ๕๑๙ มาสมกับกันมี ๘๐๐ ตรงกับพระยาองค์ชื่อว่า สิริจักขุ เสวยเมืองลังกา ตัดศักราช^๔ ใหม่ตัว ๑ ในปีกัตเม็ดมาตั้งแต่นั้นมาได้ ๘๐๐ ตัวอีก พอถึงปีเปิกยีเส็ดนั้น พระยานุรุทธเสวยเมืองพุกาม ตัดเสียเล่าแล้วจึงตั้งอีกตัว ๑ ในปีกัตไก่อเป็นตติยศักราชตั้งแต่นั้นมาไม่ตัดอีกเลย ตั้งแต่นั้นไปจักพูดด้วย

^๔ ตัดศักราช, หมายถึง การตั้งศักราชขึ้นใหม่

โอปปาติกะ ก่อนแล ท้าวเกิดมาในปีกุน ไทยว่า ปีกัดไก่ เดือน ๖ เพ็ญ เม็งวัน ๖ (ศุกร์) กล้าเหมา ยามเที่ยงวันเวลาที่ท้าวเกิดมาแล้วเครื่องราชภิเชก ก็บังเกิดมาพร้อมทุกสิ่งแล ส่วนภุมมเทวดา ทั้งหลายพันตนแล มนุสสะ ผุ้คนทั้งหลายมีท้าวพระยาเป็นต้น ก็พร้อมกันราชภิเชกท้าว โอปปาติกะ ให้เป็นพระยาปรากฏว่า ลวจักรราช แล้วมอบเมืองทั้งมวลให้ท้าวได้เสวยครึ่ง ๑ ส่วนว่า เทวดาพันตน หากว่าเสร็จพิธีมงคลราชภิเชกแล้ว บางหมู่ก็อยู่รักษากับด้วยท้าวลวจักรราช บางหมู่ ก็หนีกลับ ด้วยบันไดเงินอันนั้น หากว่าเทวดาทั้งหลายกลับขึ้นไปแล้ว อัน..

หน้า ๔

ว่าบันไดเงินอันนั้นก็กลับหายเสียแล แต่นั้นไปคนทั้งหลายผุ้อยู่ไกลมาไม่ทันจึงร้องถาม ซึ่งกันไปมา บางคนก็กล่าวว่า เงื่อนยัง^๔ ว่าอัน เหตุนั้นเมืองอันนั้นเลยได้ชื่อว่า เมืองเงื่อนยัง ภายหลังมานี้จึงได้ ชื่อว่าเมืองเงินยาง มาตราบัดนี้แล ลวจักรราช ก็มอบราชอาญาให้บุตรเอาแทน เงินมาตีให้เป็นบัว เป็นตอง แล้วตอกตราเป็นเงินยางหมายให้รู้ว่าเป็นเงินทิพย์ แล้วก็จำหน่ายให้ เป็นทานแก่ยากคนขอทั้งหลาย แล้วสร้างแบ่งพระธาตุเจดีย์ และกุฏิวิหาร ตามราชศรัทธาแห่งตน แล ที่นี้ความราชาปรากฏด้วยคำว่า ท้าวนั้นมีบุญสมภารมาก ตกมาจากฟากฟ้าลงมาเกิดด้วยโอปปาติกในเมืองเงินยาง กระทำให้สุขเกษมแก่บ้านเมืองมากนักแล ความอันนั้นลวดแผ่กว้างออกไปทุก บ้านทุกเมือง คนทั้งหลายทิสานุทิสะ ก็เข้ามาอ่อนน้อมยินดีอยู่เป็นราชเสวนามากนัก ตั้งแต่นั้นมา ได้ ๑๖ ปี พระยาตนเป็นเจ้าเมืองยวนที่นั้นจึงชุมนุมมายังท้าวพระยาเสนาอามาตย์และบุโรหิต ทั้งหลายให้หา

หน้า ๕

ฤกษ์วันยามอันดีอันเป็นมงคลแล้ว ส่วนว่าตนพระยาอันมีเสนาอามาตย์หากแวดล้อมเป็น บริวารก็นำยกราชบรรณาการทั้งหลายเป็นต้นว่า รถ และ นาง ช้าง ม้า ข้าคนเงินทองผ้าเสื้อทั้งหลาย เข้าไปถวายแก่ท้าว มากนักแล้วก็เชิญขึ้นหอสงฆชำระองค์เศกเกล้าด้วยน้ำ มุทธาภิเชกอันบรมลพรี อมเต็มในหอยสังข์ ผุ้เป็นชัยมงคลแล้วก็ถวายยังรัฐบาลเมืองทั้งมวลให้ท่านได้เสวยแล้วจึง ตั้งชื่อขึ้น ใหม่ว่า ลวจักรราชกษัตริย์ว่าอันก็มีแล ส่วนมหากษัตริย์ตนนั้นก็สั่งสอนยังปาเวณียะธรรมแก่ท้าว พระยา เสนาอามาตย์ ปิชนาราชทั้งหลายให้ได้ตั้งอยู่ในไตรรัตนคมนาทุกคนแล้วท้าวก็อยู่เสวยราช สัมปัตติในเมืองเหรียญนคร ก็เตียนยอมขึ้นไปอุปัฏฐากมหาชินธาตุเจ้าตอยตุงทุกปีไม่ขาด ก็ให้ตาม ตามิละทั้งหลาย ๕๐๐ คน ให้อุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าด้วยตามดั่งโบราณราชวงศ์ทั้งหลายอันสืบ ราชปาเวณียามากนักนั้นแล เตียนยอมให้ความสวัสดิแก่ชาวเมือง

หน้า ๖

ทั้งหลายแล้วหากว่าหาราชบุตรดา บุตตี ไม่มี ลูกหญิง ลูกชาย อันจักสืบราชวงศ์ไปภาย หน้าไม่ได้ ท้าวก็นั่งเจียรจกกับด้วยราชเทวีแห่งตนว่า ภัทเท ดูกรน้องรักแก่พี่ ส่วนว่าเราทั้งสองลง มาเกิดในมนุษยโลกเมืองคนอย่างนี้ก็เพื่อว่าใครให้มีท้าวพระยาเป็นธรรมิกค้ำชูศาสนาแห่งพระพุทธเจ้า

^๔ เงื่อนยัง หมายถึง ส่วนที่เหลือค้างอยู่

ให้รุ่งเรืองไปตลอดจิรกาลยาวนานนัก บัดนี้กลับไม่มีลูกอันจักสืบยังราชวงศ์ นางจงรักษาศีล ๕ ศีล ๘ แล้วจงอธิษฐานซึ่งเทวดา อินทร์ พรหม ทั้งมวลแล้วจงขอเอาลูกผู้จักสืบราชวงศ์เถาะ ส่วนว่านางพระยาก็รับเอาคำผัวแห่งตนด้วยคำว่าสาธุดีดีแท้แล้วอั้น แล้วนางก็กระทำตามคำพระยาทุกประการนั้น แล ไม่นานเท่าใดนางก็ทรงครรภ์ ได้ ๑๐ เดือนบวรมวลแล้วก็ประสูติได้ลูกผู้ ๑ ในปีรวายสัน หากว่ากุมารผู้นั้นใหญ่มาสามารถเดินไปมาได้แล้วตั้งนั้นนางก็ทรงครรภ์อีก ๑๐ เดือนเต็มบวรมวลแล้วจึงประสูติได้ลูกอีกผู้ ๑ ในปีเปิกเส็ด หากว่าราชกุมารผู้ถ้วน ๒ กำลังเดินไปมาได้ตั้งนั้นนางก็มาเห็นยังนี้..

หน้า ๗

มิตตะ ฝันเห็นสิ่งควรเป็นอัศจรรย์มากนัก ฝันเห็นว่าแก้วลูก ๑ มีรัศมีรุ่งเรืองงามตกลงมาแต่บนอากาศกลางหาวแล้วก็เข้ามาสู่อุ้งมือแห่งนาง มีรัศมีส่องสว่างทั่วเมืองเงินยางทั้งมวลแล้วนางก็มีความโสมนัสชมชื่นยินดีมากนัก นางก็สะดุ้งตื่นจากความฝัน แล้วนางจึงไปทูลนิมิตฝันแก่พระยาเจ้าตนเป็นสามี ส่วนว่าลวจังกราชมหากษัตริย์ก็พิจารณาดูนิมิตฝันอันนั้นก็รู้แจ้งแก่ใจตนแล้วทำวาก็กล่าวว่า ดูกรนางเจ้าจึ่งมีความสวัสดิ์เถาะ บัดนี้ลูกผู้ประเสริฐมีบุญสมภารอันได้กตาทิการมามากก็หากมาเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางแล นางจงรักษาคัพพะแห่งนางไว้ให้ดีเถิด ลูกผู้นี้จักยิ่งเหลือกว่าลูกสองคนอันเกิดมาก่อนนั้นแล หากว่านางทรงครรภ์ได้ ๑๐ เดือนเต็มบวรมวลแล้วจึงประสูติได้ลูกชายอีก ๑ คน มีรูปร่างอันเลงามมากนักประกอบด้วยบุริสลักษณะครบถ้วนทุกประการเกิดมาในปีกตจำเริญ ตติยาศักราชได้ ๖๒ ตัว เดือน ๑๐ เป็ง เมีงวัน ๕ (พฤหัสบดี) ไทยดับเมา

หน้า ๘

พอเกิดมาแล้วทำวตนเป็นพ่อจึงใส่ชื่อว่า ลาวเกล้าแก้วมาเมือง เมื่อเติบโตใหญ่มาพอที่จะรับราชการแล้วตั้งนั้น เมื่อนั้นยังมีบุตร ๑ ใหญ่เท่าเสวียนข้าวอันใหญ่มีลูก ๒ ตัว ใหญ่เท่าเสวียนข้าวขนาดย่อมลงมา เมื่อกลางคืนมันย่อมพาเอาลูกมันมากัดกินข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลายเสียก็มี คืบจัวก็ตาย คืบควายก็ล้มเมื่อนั้นพระยาตนพ่อจึงใช้ลูก ๓ คนให้ไปจับเอาปู ๓ ตัวนั้นให้ได้ว่าจั้น เขาก็ไปติดตามรอยปู ๓ ตัวนั้นก็เห็นรอยร่องน้ำไปตลอดดอยอัน ๑ ก็เห็นปู ๓ ตัวนั้นเข้าอยู่ในรูถ้ำนั้น เจ้าสองคนผู้พี่ก็อยู่เอากันชุดรูปอยู่นั้น จึงบังคับแก้วมาเมืองผู้น้องให้เอาน้ำ(อุปกรณ์ดักสัตว์) ไปกางไว้ด้านทิศใต้ กับทั้งทิศเหนือหัวห้วยนั้นแล้ว ให้ได้ถือค้อนก็อมคอยระวังเผื่ออยู่ หากว่าปูมีกำลัง เล่นหนีไปเสียจว่าอั้น แก้วมาเมือง ผู้น้องหล้ากล่าวว่าเราทั้ง ๓ คนพี่น้องตามมาทันปูตรงนี้แล้วควรช่วยกันชุดเอา พี่กลับว่าจักให้เข้าไป ข้าไม่ไปแล้วจั้น ส่วนว่าพี่ทั้ง ๒ นั้นก็ดำแล้วก็บังคับผู้น้องไปจนได้ ส่วนแก้วมาเมืองผู้น้องก็

หน้า ๙

เอาน้ำไปกางไว้ภายใต้้น้ำห้วยโน้นนั้นแล แก้วมาเมืองผู้น้องก็ถือเอาท่อนไม้คอยระวังตีปูอยู่ตรงนั้นตลอดวันจนค่ำ ส่วนว่าพี่ชายทั้ง ๒ ชุดปูไม่ได้เหตุรูปเป็นผาหินแน่นหนามีความแข็งแรงมาก ทั้ง ๒ คนก็เลื่อนก้อนหินอันใหญ่ปิด รูปูไว้แล้วก็พากันหนีกลับบ้านเสียไม่ได้เรียกน้องสักคำ จนถึงตอนค่ำตะวันตก แก้วมาเมืองผู้น้องจึงขึ้นห้วยมาหาพี่ทั้ง ๒ ก็ไม่เห็น ก็จึงกลับมาเวลาค่ำๆ มีดๆ ก็

ไปบอกเหตุอันนั้นให้แก่พ่อพระยาฟังทุกประการนั้นแล พ่อพระยาตนพ่อได้รู้เหตุอันนั้นแล้ว จึงได้พูดสั่งสอนลูกแห่งตนว่า เจ้าทั้งหลายหากยังหวังเป็นท้าวพระยาในภายหน้าอย่าทั้งกันไม่ดี หนึกลับมาไม่เรียกไม่ร้องไม่บอกน้องไม่ดี คนรักเท่าหนึ่งปลาจาด คนชิงเท่าสาตกะลา, ลืมตาไม่เห็นหน้าพี่ ตีตาไม่เห็นหน้าน้องไม่ดี, ตูหุมาใส่ต่างหย่าง, บางคนชำนาญทางบก แต่บางคนกับดิ่งลงน้ำ, บางคนยุให้ได้ บางคนยุให้เสีย, บางคนดิ่งให้ถี บางคนตีให้ห่างไม่ดี, น้องดิ่งไปทางซ้าย พี่ดิ่งไปทางขวา, ชิงกว่าชิงรา ช่างกว่าช่างแรง, พี่บอกจะจี น้องกับบอกว่าจะแกง, ปึงยังไม่ทันสุก กับถอดออกมาจีไม่ดีแล, ขาดิท้าวพระยาใช้ไป

หน้า ๑๐

ที่ใดต้องไปให้สุด ขุดให้ได้, จงให้มีไมตรีติดต่อกันให้หันหน้าเข้าหาเจรจาจนจบดีแลลูกเอยว่าดังนั้นแล้วในเมื่อพระยาตนพ่อสั่งสอนดังนี้ส่วนพี่ชายทั้งสองคนก็โกรธไม่ฟังคำพ่อสักอัน พอถึงอีกวันตอนเช้าส่วนลาวเกล้าแก้วมาเมืองนั้นก็พาริพลคนทั้งหลายให้ถือหอกดาบ มอกนาค หน้าไม้ ค้อน ก้อน เสียมจก ไปมากนักก็ให้กางนั่งไว้ภายใต้ร่มน้ำดีแล้วจึงให้ขุด ๓ รอยเสียมจึงเจอปู ๓ ตัวนั้นแล ลูกปูตัว ๑ วิ่งออกมาก่อนไปถูกนั่งเขารุมกันฆ่าเสียให้ตาย แล้วจึงเก็บเอาคีมไปทำเป็นกลอง ปูสองตัวแม่กับตัวพินก็วิ่งออกมาภายหลัง คนทั้งหลายรุมกันฟันก็ไม่เข้า ทูบตีด้วยไม้ค้อนก็ไม่ตายเหตุมีกระดองอันแข็งมากนักถูกนั่งก็ฉีกขาดไป ได้ฆ่าคนตายมากนัก ปู ๒ ตัวนั้นจึงล่องไปด้วยน้ำแม่อัน ๑ แล้วไปถึงแม่น้ำรวก ล่องน้ำแม่รวกไปถึงแม่น้ำของ คนทั้งหลายชี้ ช้าง ม้า ไก่ไปก็ไม่ทัน ส่วนว่าปู ๒ ตัวนั้นก็เข้าไปหลบอยู่อย่างถ้ำอันเป็นจอมผาลึกนัก คนทั้งหลายจกจับเอาก็ไม่ได้ก็จึงพากันหนึกลับเสีย

หน้า ๑๑

แล เมื่อลาวเกล้าแก้วมาเมืองจึงกล่าวกับด้วยพ่อลาวหลวงตนเป็นพ่อว่าเรารวมกันอยู่ไม่ดูแลแพร่หลาย กันแพร่หลายก็จึงดูเยอะ ขอพ่อเจ้าลาวหลวงจงจกปลุกแบ่งผู้ข้าทั้ง ๓ พี่น้องนี้ไปอยู่คนละแห่งเถิด อยู่ด้วยกันอุปฐากพ่อแม่ตราบเผ่าแก่ชราดังนั้นก็กลัวภัยจะเกิดมีภายหน้าเหตุว่าพี่ ๒ คนนี้เป็นอันขัดชินนักแล้วดังนั้น เมื่อนั้นลาวจกกราชตนพ่อก็แบ่งราชสมบัติ ช้าง ม้า ข้าคนให้เสมอกันทุกคนแล้วภายหลังท้าวก็ให้ผู้ไปกินเมืองม้าเชียงของ ให้ผู้กลางไปกินเมืองยอนนั้นแล ท้าวก็ให้นำเอามายังนางแก้วรูปทิพย์อันเป็นลูกสาวแห่งพระยาเมืองหลวงปู่คา มาเป็นเมียลาวเกล้าแก้วมาเมืองอันเป็นลูกคนสุดท้ายแห่งตนแล้ว ท้าวก็สอนปาเวณียะธรรมแก่ลาวเกล้าแก้วมาเมืองทุกประการนั้นแล ท้าวก็อยู่เสวยราชสมบัติตราบอายุได้ ๑๒๓ ปี จุตินปีรวงเป้า ตติยศักราชได้ ๑๒๓ ตัวศาสนาพระพุทธเจ้ากาล่วงแล้วได้ ๑๓๐๓ พระพรรษา ก็มีแล ลาวเกล้าแก้วมาเมืองเสวยเมืองแทนพ่อก็ศักราชเดียนั้นแล ลาวเกล้าแก้วแทนได้

หน้า ๑๒

๒๕ ปี ก็สวรรคตไปส่วนว่าราชวงศ์ทั้งหลายก็เสวยเมืองสืบๆ กันมาด้วยลำดับกันมา จกคณนาตั้งแต่ ลวจกกราชมาตราบถึงท้าวลาวเคียงได้ ๑๙ เจนท้าวแล ส่วนว่าท้าวลาวเคียงจำลำพึงว่าบ้านเมืองอันใดแลหารั้วเวียงเจียงแก่นไม่ได้ดังนั้นก็สมควรจกเป็นราชธานีเมืองใหญ่ หากข้าศึกมา

หาที่พึ่งไม่ได้แล อันว่าทางตุงม่อนกุตกไหนควรกูสร้างเวียงขึ้นที่นั่นหะ ว่าขึ้นแล้วท้าวาก็ไปพิจารณา
ดูที่อันจักสร้างเวียงนั้นแล แล้วก็ให้ตัดเอาหัวยางอัน ๑ ไปเกี่ยวเอาถ้ำอัน ๑ แล้วตั้งขึ้นทางเหนือ
ถึงแม่น้ำอัน ๑ ชื่อว่าแม่ละวา ข้างวันออกเอาดินนาเป็นแดนหากตั้งให้ตั้งแล้วก็ให้คนตัดให้ลาบเปีย
งเลียงงาม ที่สูงก็ให้คำที่ต่ำก็ให้ยอ ที่ต่อก็ให้สินที่หินก็ให้เปิกเสีย ข้าพน้ำก็ให้กายชั่วข้าม แล้วนิมนต์
เจ้าภิกขุสังฆะไปสูตรมนต์ที่จักตั้งคุ่มน้อยแห่ง ๑ ท่ามกลางเวียงแห่ง ๑ ประตุเวียงตั้ง ๓๖ แลมุม
เวียงทั้งมวลแล เอาคาเขียวแลฝ้ายล้งแวดเวียงทั้งมวลแล้วให้ชุดชุมอันจักฝังเสาอินทิลและลำเวียง
แล้วก็ให้ใส่น้ำสูตรมนต์ใส่ในไหแล้วจึงให้สูตรมนต์ตั้งลำแลมหาสมยไจยะตั้ง ๗ สูตรธัมมจักรพร้อม

หน้า ๑๓

แล้วจึงเอาแก้ว ๗ ประการ แสงทั้งหลายต่างๆ แผ่นยันต์ทั้งมวล มีต้นว่า ฝนแสนห่า
ยันต์ฟ้าฟัก ลำเวียงแสนจัน ยันต์มณีโชติ ใส่ไหชิน แล้วใส่ในดินเสาทุกแห่งแล้วก็หล่อทอง เป็นรูป
ช้าง รูปม้า รูปวัวสุทะไว้ในทิศทั้ง ๔ ด้านแล้วกันถึงฤกษ์วันยามอันดีก็ให้ตฤริยะดนตรี ช้อง กลอง
ทั้งมวลแล้วให้ปกละลำเวียงทั้งมวลให้พร้อมตามกันยามเดียวกันแล อัน ๑ ก็ให้ฝังคำ เปิกหมื่น
แสงสุริยะ ๓ ลูก ควรค่าเมือง เปิก ๓ ลูก มหานิล ๓ ลูก บอรกฏ (มรกต) ๓ ลูก แก้วก้อ
(ทับทิม) ๓ ลูก ควรค่าเมืองทุกลูกแล สัพพะยันต์ทั้งมวลใส่ในไหคำฝังไว้ใต้หอสงวันออกหอนอน
นั้นแล เพื่อให้เป็นมงคลศรีเตจะอนุภาวะสืบสายท้าวพระยาไปภายหน้าชั่วลูกหลานเหลนดีแล แล
เหตุตั้งนั้นเวียงอันนั้นได้ชื่อว่ายายสาय เหตุว่าเวียงนั้นเกี่ยวแม่ละวา ได้ชื่อว่าแม่สาय มาจนถึงบัด
เดี๋ยวนี้แล ท้าวลาวเคียง สร้างเวียงเหรียญนครในปรัวงเม็ต เดือน ๖ เพ็ญ เม็งวันอาทิตย์ ไทกต สี
ยามกองงาย ฤกษ์ ๑๖ ตัว ชื่อว่า จิตะ ตติยะศักราชได้ ๑๕๓ ตัวแล คณะณาดั้งแต่ท้าวลาวเคียง
มาถึงขุนเงินได้ ๑๑ เจน กษัตริย์นี้ยอม

หน้า ๑๔

อยู่เวียงเงินยางสายทุกตนแล ส่วนลาวก้อ ลาวเกือง อันไปกินเมืองม้าเจียงของ และ
เมืองยอนนั้นมีลูกหลาน เหลนแพร่หลวงหลายมากนักเขาก็แต่งแบ่งกันไปกินเมืองทั้งหลายเป็นหลาย
แห่งหลายที่เขาสร้างบ้านแปงเมืองไปตามวิสัยแห่งเขาแล ส่วนขุนเงินเสวยเมืองเหรียญนครแทนพ่อ
ตนไม่นานเท่าใดก็มีลูกชายสองคนผู้พี่ชื่อว่าขุนชิน ผู้น้องชื่อว่าขุนศรีจอมธรรม ส่วนว่าขุนเงินผู้พ่อ
จึงลำเปิง(ลำพิง) คว้าชาติข้างสาร ๒ ตัวจักให้อยู่ร่วมโรงเดียวกันก็จักกระทำยุทธกรรมกับด้วยกันแล
ในลูก ๒ คนนี้ควรจะให้อยู่แลคนละเมืองเตอะว่าอันแล้วก็แบ่งราชสมบัติ ข้าง ม้า ข้าคนทั้งมวลให้
เสมอกันแล้ว ก็ให้ขุนจอมธรรมไปกินเมืองพุกามยาว แต่นั้นแล ส่วนขุนศรีจอมธรรม ก็ตกแต่งสักกุ
ละเสนาโยธาอันประกอบด้วยเครื่องทั้งมวล บรมวลพร้อมแล้วจึงยกออกจากเมืองเงินยางไปในวันยาม
อันดีแล ส่วนว่าท้าวตนพ่อก็มีพระราชอาญาให้ท้าวพระยาอันเป็นราชวงศ์และเสนาอามาตย์สุลโยธา
แล้วหารทั้งหลายมาตามส่งเสด็จเป็นจำนวนมาก เพื่อให้มีราชาปรากฏไปทั่วบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้ง
มวลแล ส่วนว่าขุนศรี..

หน้า ๑๕

จอมธรรมและสกุลเสนาโยธา ก็เดินทางมาตามระยะทางนานได้ ๗ ค่ำ จึงมาถึงเมืองพยาว จึงมาตั้งทัพอยู่บ้านเชียงหมั่น ที่ข้างดอยจุก ท้าวตั้งทัพพักอยู่ที่นี่ตามประเพณีแห่งราชวงศ์ท้าวพระญาทั้งหลายแต่ก่อน หากท้าวพระยาตนใดจักมาเสวยราชสมบัติในเมืองพยาว ก็ย่อมมาหยุดพักที่บ้านเชียงหมั่นก่อน เหตุเป็นเมืองแรกมีมาแต่ก่อนแล ก็แต่งเสนาผู้ชื่อว่า พันธุเสนา กับบุโรหิตผู้ชื่อว่า สามผญา ให้ได้ไปเลียบเล็งดูยังเวียงเจียงแก่นทั้งมวล ว่ายังจักมีชัยภูมิ หรือว่าไม่มี ส่วนว่าท้าวก็หยุดพักอยู่ตรงนั้นหลายวัน บริเวณที่ตรงนั้นก็ห่างไกลแม่น้ำมาก ท้าวก็ให้ชุดล่าเหมืองเอาน้ำจากแม่น้ำสายตา^{๑๐} ให้ไหลเข้ามาด้านวันตะวันออกบ้านเชียงหมั่น ให้ริพล ช่าง ม้าได้อาบได้กิน บริเวณที่ตรงนั้นเลยได้ชื่อว่า แม่เหมืองมาจนถึงทุกวันนี้แลส่วนว่าเสนาผู้ชื่อว่า พันธุเสนา และบุโรหิตผู้ชื่อว่า สามผญา ก็พากันไปพิจารณาดูยังที่อันจักเป็นมงคลและไม่เป็นมงคล ก็วัดพื้นที่ให้รู้กระบวนเวียงทั้งมวลด้านกว้างมี ๑,๐๐๐ วา ด้านยาวมี ๑,๒๐๐ วา คูเมืองลึก ๗ วา ประตุมิ ๘ ประตู เวียงสูงด้านตะวันตก

หน้า ๑๖

ถึงตะวันออก สระใหญ่มีด้านทิศอีสาน สระใหญ่มีด้านพายัพ ก็รู้ว่าเป็นชัยมงคลอันประเสริฐ เวียงตั้งอยู่ที่บริเวณท้ายดอย มีต้นไม้ ๓ ต้นอยู่ริมประตูด้านตะวันออกเวียงตั้งอยู่ในที่นี้ตามโหรบอกว่า นามราชสี นามสิหราช แล้วจึงเอาเนื้อความทั้งมวลกับไปกราบทูลขุนศรีจอมธรรม ขุนศรีจอมธรรมก็มีราชอาชญา ให้เสนาอำมาตย์และบุโรหิตผู้ฉลาดให้ได้หำงดาตงแต่งเครื่องฉลองเมืองตามอุปเทศจึงไปอาราธนานิมนต์พระสงฆ์คณะทั้งหลาย กับทั้งเจ้าผู้จักเสวยเมืองให้เข้ามาในหอมนทปอันประดับงามด้วยพวงมาลัยและด้วยดอกไม้ห้อยย้อยไว้แล้ว ก็ให้เรียงรายประพรม ข้าวตอกดอกไม้ ของหอม ทุกด้าน ประทีปรูปเทียนจุดให้รุ่งเรืองงามแล้วให้ไปนำเอามายังสิริทกมมงคล มีเสวาลิลเป็นต้น ในรัตนสุวรรณาภาชนะมาเป็นมงคลแล้ว ไปฝังไว้ประตูเมืองและประตูคุ่มน้อย แล้วเอาสิริทกขนามะ มาฝังไว้ทำเป็นเสาประตูเวียงตั้ง ๘ แล้วก็อาราธนาพระสงฆ์มาสวดมนต์ทั้งมวล มีอาณาตยสูตร อตติยสูตร สหัสวิชัย ทั้งมวลสูตรชัยยะตั้ง ๗ แลมหาสมัยและมหาสันติ และสักกะปัญหา เอาตั้งแต่ อก

หน้า ๑๗

โช โส ภควา ทั้งมวลแล้วสวด วชิรประการ ทั้งมวล ๗ รอบ แล้วให้ได้บูชาท้าวทั้ง ๔ เสียก่อนแล้วให้ทำกระทง ๘ อัน ใส่เครื่องร้อยทุกอัน หากว่าสวดมนต์แล้วให้นำออกไป ๘ ทิศให้ปล่อยนก ปล่อยปลา สัตว์ทั้งหลาย ๔ เท้า ๒ เท้า แล้วเอาไทยทานถวายแก่พระสงฆ์เจ้าทุกรูป แล้วกรวดน้ำไปหาท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ เทวบุตรเทวดา อินทพรหมทั้งหลาย แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ถวายราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลให้แก่ท้าวศรีจอมธรรมให้ได้เป็นใหญ่เสวยราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลให้ได้เป็นเจ้าแก่ประชาชนราชทั้งหลาย แล้วถึงร่ายตรีกลางคตินั้นท้าวศรีจอมธรรมก็เกิดความวิตกคิดในใจตนอยู่ตลอดเวลาว่า บ้านเมืองที่นี้กาลไปภายหน้าจักร้ายและดีเป็นอย่างไร พอถึงร่ายตรีจะไกลรู้ท้าวก็กลับไปนิตหนึ่ง ยังมีเทวดาตน ๑ มากล่าวยังอีกพระ ๓ ตัวแก่ท้าวพระ

^{๑๐} แม่น้ำสายตา ปัจจุบันคือแม่น้ำอิง

ยาจอมธรรมว่า สุ ณะ กะ ดังนี้ ผิวว่ามหาราชเจ้าใครรู้บ้านเมืองจกักร้ายแลดีปานใดตั้งนั้น จงพิจารณาดูตามอักขระ ๓ ตัวนี้เถิด อักขระ ๓ ตัวนี้หากเป็นนิมิต ๓ ประการแล กล่าวเท่านั้นแล้วก็ภัยไป

หน้า ๑๘

แลเมื่อถึงตอนรุ่งแจ้ง ท้าวก็เรียกหามายังบุโรหิตทั้งหลาย ๘ คนมีบุโรหิตผู้ชื่อว่า สาม ณะญา อันจบไตรเพท เป็นประธานแก่บุโรหิตทั้งหลาย พอมาถึงแล้วก็เล่านิมิต ๓ ประการนั้นให้บุโรหิตได้พิจารณาทุกประการแล บุโรหิตทั้งหลายพิจารณาความรู้แล้วจึงให้ท้าวศรีจอมธรรมกราบทูลว่า

ในนิมิตบทว่า สุ นั้นคือว่าสุวรรณมณีรัชชณะ แลผิวว่าท้าวพระยาตนใดเสวยเมืองพยาวที่นี้ยังประกอบด้วยศีล ๕ ศีล ๘ มีปัญญารู้แต่โบราณประเพณีธรรม กระทำให้วุฒิจำริญแก่นครฐานะบ้านเมืองแลเสนาอามาตย์ปชานะราช แลสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ก็ตั้งอยู่ในคลองอันดีทุกประการ แลมีในกาลเมื่อใด อันว่าความวุฒิจำริญธรรม ๔ ประการคือว่า อายุ ก็ยืน วรณะเนื้อทน กังาม คือประกอบไปด้วยกายิกะสุขในตนตัว แลประกอบไปด้วยกายพละ แลปัญญาพละ แลสวัสดิบรมวลด้วยอุปโภคและบริโภค บรมวลทุกประการแก่ตนเป็นพระยาเจ้าเมือง แลแก่ตนตัวเสนาอามาตย์ แลไพร่น้อยประชานรัฐทั้งมวล แลเป็นดังแก้วเงินทองปนกันไว้นั้นแล นิมิตบทว่า ฐ นั้น คือว่าธัญญาธัญญัตถ์จะ

หน้า ๑๙

ทั้งมวล แลหัวเมืองน้อยทั้งหลายเป็นต้นว่า เมืองงาว เมืองกวาว เมืองชะเอียบ เมืองเจียงม่วน เมืองสะ เมืองปง เมืองออย เมืองจิม เมืองสะลาว เมืองครอบ เชียงแลง เชียงคำ เมืองหลวง เมืองล่อ เมืองเทิง แซ่เหียง แซ่ลู่ ปากบอง หนองขวาง เวียงป่าเป้า เจืองแจ แจ้คอด เมืองวัง แจ้ซ้อแจ้ หลวง เมืองพาน แจ้ห่ม มาพร้อมทุกบ้านทุกเมืองแล้ว จึงมีราชอาชญาให้บันทึกนับดูคนในท้องเขตแขวงเมืองพยาว ลูกเมืองตั้งมวล ส่วนว่าเสนาอามาตย์ทั้งหลาย แลนายหนังสือเสมียนทั้งหลายก็ไปจดหมายเอาเส้นคนทุกบ้านทุกเมืองทุกแห่งทุกที่ แล้วส่งรวมทั้งมวลมีคนแสนแปดหมื่น ส่งรวมทั้งหัวเมืองนอกมีคนล้าน ๓ แสน ๒ หมื่น ๓ พันคน (๑,๓๒๓,๐๐๐ คน) แล้วจึงตั้งไว้ ๓๖ พันนา และ ๕ คนไหน เป็นนาย ๑ คิง คนไหนให้ทำนา ๕ ตาง คือว่า ๕ หมื่นข้าวเชื้อแล ที่นี้จักจา ฯ บังเก้าน้ำข้าพเจ้าตุ้ใจยาแต่้ม บังปลายพระแดงแต่้มเพราะว่าแต่้มกำกัน (พร้อมกัน)ตั้งเก้าแต่้มวันเดียวกันแล ทุกศักราชได้ ๑๒๙๐ ปีเปิกสี่เดือน ๙ ออก ๓ ค่ำพร้าว่าได้วันจันทร์ยามสันตอน (ฉันเพล) แล้วนั้นดีแล^{๑๑}

หน้า ๒๐

สธัมโม ภริตตจิตโต ทสสยลา กัลยาณ วตต สมปนโนโสภิตต

^{๑๑} หน้าที ๑๙ เป็นการสลับหน้าใบลาน หน้าที ๑๘ เนื้อหาจะต่อหน้า ๒๐ - ๒๒ ส่วนหน้า ๑๙ ต่อจากหน้า ๒๒ จบหน้าที่ ๑๙ ไปอ่านต่อหน้า ๒๓

หน้า ๒๑

โสภิตศัพท นตถิ คือว่าในกาลเมื่อใด คือว่าท้าวพระยาตนเป็นเจ้าแห่งนี้ แลเสนาอา มาตย์ แลไพร่น้อยปี่ชานรัฐกับสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่ตั้งอยู่ตามคลองธรรมอันชอบให้ ครบถ้วนเสมอกัน แลพากันกระทำการอันเป็นบาปผิดจากคลองธรรม แลกระทำการกุศลอันเป็นบุญ ชอบธรรมก็มีบ้างเหมือนกัน หากว่าท้าวพระยาไม่ตั้งอยู่ในคลองธรรมอันดีอันชอบไม่เสมอกันบางคน ใจบุญบางคนใจบาปแลมีในกาลเมื่อใด ท้าวพระยาเสนาอา มาตย์ไพร่น้อยปี่ชานราชทั้งหลาย ก็จัก เขียวแห้งถดถอยไปเป็นดังกองข้าวเมล็ดสมบูรณ์ แลกองข้าวลีบ ปนกันนั้นแล

นิมิตบ่ว่า กะ นั้น คือว่า กลี กล่ กณห์ กณหา คือในกาลเมื่อใดท้าวพระยาตนเป็นเจ้า เมืองพยาวที่นี้กับเสนาอา มาตย์ แลไพร่น้อยปี่ชานราชกับสมณะพราหมณ์ก็ไม่พากันตั้งอยู่ตามคลอง ธรรมอันชอบแลไม่ตั้งอยู่ตามปาเวณียธัมม์ แลอภิธานิยธรรมและกระทำหิงสราวิเปียดเบียนแก่กัน ร้ายนัก เป็นต้นว่า ปเลณหาวหาร แลอินนาทาน อภิกตวา ตณหาติ ผจญแพแล้วแล อีกอย่าง ๑ คือว่าโบราณปาเวณียะธรรมอันท่านตนเป็นใหญ่เป็นผู้รู้หากได้บัญญัติตั้งไว้ให้วุฒิจำเริญสุขเกษมแก่ บ้านเมือง

หน้า ๒๒

มาแต่ก่อนกลับไม่กระทำตาม ไม่เอา ภินทะติ แลมาตัดสินริตมังเสีย มาแต่งตั้งขึ้นอีก ใหม่ให้ได้เป็นการเดือดเนื้อร้ายใจ แก่ปี่ชานราชบ้านเมือง แลมีเมื่อใดตั้งนั้นไพร่น้อยทั้งหลายก็จัก เดือดร้อนเป็นทุกข์มาก หากไพร่น้อยเดือดร้อนเป็นทุกข์เสนาอา มาตย์ทั้งหลายก็เดือดร้อนเป็นทุกข์ นัก หากเสนาอา มาตย์เดือดร้อนเป็นทุกข์ตั้งนั้น ท้าวพระยาตนเป็นเจ้าเมืองก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์ มากนัก เป็นต้นในบทพุทธาจักร ว่า เอโก ราชา วิทญญาเรนคร สัสสุญญาภเวต เป็นท้าวพระยาหากมี ตนเดียว บ้านเมืองทั้งมวลจักเปล่าล้างสูญเสียก็เหตุไม่ตั้งอยู่ในคลองธัมม์ตั้งนั้น แลมีในกาลเมื่อใด ท้าวพระยาเสนาอา มาตย์และไพร่น้อยในเมืองทั้งมวลก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนักก็จักเขียวแห้ง ถดถอยเสีย เป็นต้นถ่านไฟดำนั้นแล หากท่านท้าวศรีจอมธรรมได้ตรัสรู้นิมิต ๓ ประการนั้นแล้วท้าว ก็มีโสมนัสจมนิยิตมากนัก แล้วท้าวศรีจอมธรรมก็มีอาชญาให้เอาหนังสือพื้นเมือง ตำนานเมือง มา ตรวจอบดูให้รู้ทุกประการแล้ว ท้าวก็จดจำไว้ในพระทัยแห่งตนแล้ว ท้าวก็ชุมนุมมายังท้าวพระยาอัน เป็นราชาติวงศาแลเสนาอา มาตย์

หน้าที่ ๒๓

ที่นี้จักกล่าวด้วยห่องพันนาก่อนแล ๑ พันนาเชียงดี ๒ พันนาครกหลวง ๓ พันนาคิม ๔ พันนาแปน ๕ พันนาเคง ๖ พันนาแจตัก ๗ พันนาปิม ๘ พันนาม่วง ๙ พันนาชั้น ๑๐ พันนาแลง ๑๑ พันนาภิม ๑๒ พันนาโต่งหลวง ๑๓ พันนาไชย ๑๔ พันนาโลใต้ ๑๕ พันนา เจียงเคียน ๑๖ พันนาธัน ๑๗ พันนาเอียน ๑๘ พันนาภูช่วย ๑๙ พันนาควั ๒๐ พันนาเจียงจี ๒๑ พันนาสาเลา ๒๒ พันนาชะนาค ๒๓ พันนาช้าง ๒๔ พันนาแจ้หัว ๒๕ พันนามแห่นัน ๒๖ พันนาแจ้จ้าง ๒๗ พันนาเจียงเคียน ๒๘ พันนาแจ้กาด ๒๙ พันนาต่อไค้ ๓๐ พันนาโร ๓๑ พันนา แก้ว ๓๒ พันนาเรือง ๓๓ นาสร้างหลวง ๓๔ พันนามูล ๓๕ พันนาแคว้นเอียน ๓๖ พันนาเข้า ฯ หากนับทั้งหัวเมืองอันอื่นกับในเมืองพุกามยาวทั้งมวลมี ๒๖๔ พันนาแล ที่นี้จักกล่าวด้วยปักแคว้น

แดนดินแห่งเมืองพุกามยาวนี้ก่อนแลฯ ทิศด้านตะวันตกเฉียงใต้ มีผาหลักไก่อ เป็นแดน ตรงไปด้าน ตะวันออก ไปถึงขุนผากาตรวงแล้ว ไปถึงจำบอน ไปถึงตาดม่าน แล้วไปถึง ศรีธำไปถึง ไฮ ๓ เชื้อ แล้วไปถึงสบน้ำห้วยพุ แล้วไปน้ำงู

หน้า ๒๔

ล่องน้ำงูไปน้ำยมไปถึงสบน้ำปิง แลไปถึงสบห้วยตอง แล้วไปถึงสบห้วยบ่อตอง แล้วไป ถึงตาด ๒๐ วา แล้วขึ้นไปถึงกัวเข้า ไต่แป้ไต่ไปจับกัวแก้วแล้วไปจับกัว ๓ ขวง ที่นี้ฝั่งหินไว้ ๓ ก่อน ให้เป็นกัมมฐาน (หลักฐาน) สืบชั่วลูกหลานเหลน ไปภายหน้า ตั้งค่าไว้ว่าค่าพันค่าจะแล แล้วไป จับกัวฤาษี ก็ขึ้นปลาซ่อนตัวน้อยตัวใหญ่ไว้แล้ว ไปถึงน้ำแม่สายตาแล้วไปถึงกัวขวาง แล้วไต่แป้ไปถึง กัวตุ่ม แล้วไปถึงกัวเสื่อซาเปี้ยไต่แป้ไปจับดอยปาง ไต่สันดอยปางไปรอดแม่พาด ตรงไปทิศตะวันตก ไต่แป้สันกลางไปโป่งปู้ ตรงไปถึงน้ำแก้ว ขึ้นน้ำแม่แก้วไปถึงกัวแก้วดอยปุย แล้วไปถึงแม่คาว ขึ้นน้ำ คาวไปถึงกัวม่วง แล้วไต่แป้ล่องไปทิศใต้ ไปถึงกัวรูเหล่า ไต่สันไปถึงม่อนจิกจ้อง ร่องไปถึงกัวขุนท่า ไปถึงดอยตั่ง ปายไปวันตกดอยหนอกไปถึงผาหนอกจัว ไปถึงทุ่งแจ่มมาน ไปบรรจบผาหลักไก่อที่เดิม แต่ยุคท้าวตนนี้ปราบไปทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีดอยรามาก่อนเส้าเป็นแดน ทิศใต้มีประตูผาเป็นแดน ทิศวันออกเฉียงใต้มีน้ำน๊ะเป็นแดน ด้านทิศตะวันออกมีดอยอยู่ฟ้าเป็นแดน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

หน้า ๒๕

มีดอยยาวเป็นแดน ทิศเหนือมีน้ำทรี คือน้ำแม่กก เป็นแดน ทิศวันตกมีดอยลังกาเป็น แดนแล หากว่าบุคคลผู้ใดใครรู้ชัดแจ้งให้ดูหนังสือบัน(พัน)ผูกหลวงนั้นเถิด ท้าวก็สอนยังปาเวณียะ ธรรม อปทานียธรรม แก่ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ปชชานราชทั้งหลาย อันว่าปาเวณียธรรม ๗ ประการมีดังนี้ว่า ตัวคนเดียวไม่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมืองตาย เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ กว่าตนก็ยังมีตาย หากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับ ก็อย่าปรับ ขุนหมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุน แสนให้คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตาเป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็นกับตา ได้เห็นกับตาควร พิจารณาถ้วนถี่ก่อนแล ชาติเป็นเจ้าแก่ปฐวีตนได้ยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชาสัตว์นิกายทั้งหลายดัง อัน แม่น้ำข้าร้ายขโมยโจรทั้งหลายจักมาบิบบเบียนบ้านเมือง เขาจักมากระทำก็ไม่ได้ เปรียบเหมือน ดัง เทียนไขเล่มเดียวจักเผาทั้งน้ำมันหาสมุทรดังลือ จักร้อนได้นั้นจา อันนี้เป็นจำเรียมเมืองอัน ๑ แล อัน ๑ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดีให้เป็นที่พึ่งเมือง

หน้า ๒๖

เมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ ให้ได้ป่าวเตือนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือน ให้ได้เยียะไรทำนา ค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้ม หวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไปให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ ยายตามข้างทาง ที่เป็นช่วงก็ให้สร้างช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุก ทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ผู้ใดกินบ้านเมืองโดยอยู่บ้านเมืองโดยไม่ปลุกไม้ไผ่ ไม่สร้างไม่แบ่ง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลุกรู้สร้างรู้แบ่ง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั้น อันนี้ก็เป็นจำเรียมเมืองอันถ้วน ๒ แล อัน ๑ อาณาจักรวัดติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคหลวงจักราช

หากสั่งสอนไว้สับบๆ กันมายังคลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม ตโต
ครุฑ แม้ว่าฉัตรหินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาทำวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้ง
อาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็นจำเรียมเมืองอันถ้วน ๓ แลอัน ๑ ให้ได้กระทำมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระ
ยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำเรียมเมืองอันถ้วน ๓ แล อัน ๑ ขุนผู้ใดกิน

หน้า ๒๗

เมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ติดังว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมาก
นักดังอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อ
เอาครว้มันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเตอะอันนี้ก็เป็นจำเรียมเมืองอันถ้วน ๔ อัน ๑ ข้าพระยาไปสู่
ไพร่เมืองมีลูกหญิงลูกชายเท่าใดจงไว้เป็นไพร่เมื่อนับเสียอย่าเอาเป็นข้าหลวงแม้ว่าข้าภายนอกก็เป็น
ของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้ตายก็อย่าเอาครว้มันไว้เป็นไพร่
กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายมิว่าผู้ข้าหลวงไปสู่ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ติดังอัน มิว่าลูกบ่มี
ให้เอาครว้ผู้ชายมาเล่มเกี่ยว ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยากนักแกอันนี้ก็เป็นจำเรียม
เมืองอันถ้วน ๕ แล อัน ๑ เสนามนตรีผู้มีผญาฉลาดอาตรรู้รศคลองคติโลกคติธรรมรู้โบราณบุราณ อัน
เป็นปาเวณีธรรม อภิพหานิยธรรมแต่งบ้านแปงเมืองตัก แต่งอันใดให้แล้ว อันนั้นจำคำก็เป็นบทเป็น
บาท

หน้า ๒๘

เป็นข้อไม่ให้ก่อวกันไม่พูดกลับไปกลับมา อันใดที่อยู่อันนั้น ไม่หลอกลวง ไม่กินคำจ้าง
เพื่อง มนตรีสิ่งนี้หายากนักเมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใด เท่าใดให้เอาแต่เท่านั้นอย่า
เอาสิ่งของ เชื้อสายมันลูกหลานมันมิให้เลี้ยงไว้สับเชื้อสายมัน หาเชื้อคนผู้ตื้นหายากนักแก อันนี้ก็
เป็นจำเรียมเมืองอันถ้วน ๖ แลประการ ๑ หมอโหรา หมอยาคนพิช หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้
ยาสัปะแลรู้ศาสตร์ศิลป์ กิติ จำบ้านจำแหลม จำสาบ พ่อครัวรู้โลกคำอาหารการกินท้าวพระยาที่
นายหนังสือเมืองกิติ จำเมืองจำไต่กิติ เขาผู้นี้ตายอย่าให้สิ่งของ เพราะจะเสียหนังสือประเวณี เขาไป
จา ให้ลูกหลานเขาได้สับสายเขาต่อไปอันนี้ก็เป็นจำเรียมเมืองถ้วน ๗ แลที่นี้จักให้อภิพหานิยธรรม
เล่าแล อภิพหานิยธรรม ๗ ประการมีดังนี้ อภินนาหาสนนิปัตันติ ผู้เป็นใหญ่หื้อพร้อมประสม
ชุมนุมกันวันไหนวัน ๓ ครั้งอย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตนเองกิติ แต่บ้านเมือง
ท้าวพระยาผู้อื่นกิติ พร้อมกันสนนี้ก็เป็นอภิพหานิยธรรมอันถ้วน ๑ แล สมคาวุตถปนเนน หากมา

หน้า ๒๙

พร้อมชุมนุมกันแล้วให้ลูกกลับพร้อม หากกิจอันใดมิให้พร้อมกันกระทำแล้ว แม้นข้าศึก
มากให้ท้าวไปรบกับพร้อมกันอย่าให้ต่างคนต่างทำ อันนี้ก็เป็นอภิพหานิยธรรมถ้วน ๒ แล ปัญญาตติ
นสมลิตินติ อญตตันปัญญาเพนติ แม้นสวไรศาไรค่านาราชทัณฑ์ อันท้าวพระยาหากแต่งแบ่งหื้อ
จำเรียมวุฒิก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ อย่าดัดอย่ายานเสียส่วยไรอันใดบ่มีแต่ก่อนแต่โบราณ
นั้นอย่าให้มีอย่าดัดใหม่ใส่แถม อันนี้ก็เป็นอภิพหานิยธรรมอันถ้วน ๓ แลบัณฑิตโบราณเก มลล
เกสกุโรโรนติ เตสั วจัน โสตพพ มยณติ ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณอันหื้อจำเรียมแก่บ้านเมืองผู้เป็น

ใหญ่ควรครบยาเส็งถาม ควรปู่จา ควรฟังยังคำขุนผู้นั้น ควรปฏิบัติตามคำคนทั้งหลายผู้รู้ อันนี้ก็เป็นอุปทานิยธรรมอันถ้วน ๔ แลกฤทธิโย กฤทธิตาโย โอโละเสนติ หยงผู้ใดหนุ่มมีรูปร่างพึงใจคนยังนักหยงผู้นั้นเป็นเมียท่านก็ดี ไม่ชอบไม่พอใจเพื่ออยู่กับด้วยคน

หน้า ๓๐

ผู้เป็นใหญ่ ก้อย่าครอบงำเอาด้วยอำนาจอาชญาแห่งตนอันนี้ก็เป็นอุปทานิยธรรมอันถ้วน ๕ แล

อนตรธาหิน เจตยานํ กลิธมมิก อปฺปริหาเสนติ สันฐานที่ใดเป็นต้นว่าไม้เลียงเสียเมืองในบ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นที่พลีกรรมปู่จาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปปู่จาเลี้ยงดูแล พลีกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุจูงใจแก่บ้านเมืองอันนี้ก็เป็นอุปทานิยธรรมอันถ้วน ๖ แล สีลวนตา ธมมิกสมณพรมณานํ ธมมิกการุษา ธรคฺตติสสฺวิทิตตา อัน ๑ ชาวเจ้าสมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สูตรเรียนมากได้บำเพ็ญธุระ ๒ ประการคือคันถะธุระ และวิปัสสนาธุระ แลสถิตอยู่ในพระอารามกุฎิ วิหาร ที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนก็ดี ให้ผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าให้คนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายเบียดเบียนชาวเจ้า แลเบียดเบียนยังเขตวัดวาอารามที่นั้น อย่าให้ไปเบียดเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั้นคือว่า ต้นไม้ ดอกไม้ ลูกไม้

หน้า ๓๑

หน่วยไม้ ให้ชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล ให้เลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ ให้ชาวบิณฑบาตรเป็นทานทุกวันอย่าขาดแม้ชาวเจ้าลำบากด้วยเปิยธิพยาก็ให้แต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรมนั้นก็เป็นอุปทานิยธรรมอันถ้วน ๗ แลส่วนท้าวศรีจอมธรรมก็สั่งสอนปวงนิธรรมแลอุปทานิยธรรมแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย เสนาอำมาตย์ ปชชานราชทั้งหลายแลให้ท้าวพระยาทั้งหลายกลับคืนเมื่อสู่บ้านเมืองแห่งเขาทุกตนแล้ว ท้าวที่อยู่เสวยเมืองได้ ๓ ปีก็บังเกิดได้ลูกผู้ ๑ เกิดมาปีเกิดเหมาเดือน ๗ เป้ง เม็งวัน ๓ ไทยกาบเสียดยามแดรุ่ง คือ ๒๗ อยู่เม็ด ลาหุ อยู่กุมภ ๓ อยู่มังกร ๕ อยู่กรกฎ ๖ อยู่ตุล ลัคนาอยู่ มีน กันเกิดมาแล้วก็เอาหม้อโหระมาถวายเป็นราชกุมารตนนี้จักได้เป็น เอกราชปราบสักกะชุมพูทวีปทั้งมวลเท่าไม่บินไปในอากาศได้สิ่งเดียวเท่านั้นแล เกิดมาประมาณ เอกมาสเดือน ๑ ท้าวก็จึงชุมนุมมายังญาติราชวงศ์สาทั้งหลายยังเมืองเชียงแสนมาพร้อมแล้วก็ทำงดาเครื่องครัวทั้งหลายอัน

หน้า ๓๒

จักกระทำมหาราชสู่ขวัญแห่งราชกุมารคือว่าหลอนเดือนให้มีที่มาอายุให้อยู่หมั่นยืนยาวมากนักแล้วจึงใส่ชื่อว่าเจ้าขุนเจือง ส่วนในร่ายตรียามกลางคืนอันนั้นเครื่องทิพย์ ๓ ประการก็เกิดมีมาเต็มอยู่ปางข้างแห่งเจ้าขุนเจือง คือ ดาบศรีภักย์ไชยทิพย์ แสงทิพย์ น้ำต้นคนชิตทิพย์ ก็เกิดมีมาพร้อมกันมียามเดิวนั้นแล ตติยศักราชได้ ๔๒๑ ปีแล รอดตติยศักราชได้ ๔๒๓ ปีรวงใส่ข้าเกิดมาแลคน ๑ ใส่ชื่อเจ้าขุนจอง ส่วนว่าเจ้าทั้ง ๒ พี่น้องก็จำเริญขึ้นใหญ่มาแล้วดั่งอัน ส่วนเจ้าขุนเจืองท่านก็เรียนเจิงช้าง เจิงม้า เจิงหอก เจิงดาบ เจิงค้อน เจิงพ่อน เจิงรำ เจิงปล้ำ เจิงตีละกุก ด้วยศาสตราเพททั้งมวลสิ่งไม่เหลือแล ส่วนเจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๖ ปีไปคล้องช้างเมืองน่านพระยา

น่านตนชื่อว่า พลทวะ มีความยินดีเอาลูกสาวถวายคน ๑ ชื่อว่านางจันทะเทวี เอาให้แก่เจ้าขุนเจือง กับช้างแถมร้อยตัววันนั้นแล เจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๘ ปีไปคล้องช้างเมืองแป เจ้าเมืองแป ตนชื่อว่า พระยาพรหมวังโส มีความยินดีเอาลูกสาว

หน้า ๓๓

ถวายคน ๑ ชื่อว่านางแก้วษัตรีเอาให้แก่เจ้าขุนเจืองกับช้าง ๒ ร้อยตัว เจ้าขุนเจืองมี ช้าง ๓ ร้อยตัว มีช้างพานคำเป็นต้น แลเมื่อเจ้าขุนเจืองจักได้ช้างพานคำ เจ้าขุนเจืองนอนหลับอยู่ ในกลางคีนันจักดาใกล้รุ่งแจ้ง เทวดาเนรมิตเป็นคนมานุสสโลก มากล่าวแก่เจ้าขุนเจืองว่ากัณ มหาราชเจ้ายังใครได้ช้างตัวประเสริฐตั้งอัน ยังมีช้าง ๓ ตัวแล ตัว ๑ ชื่อว่าช้างงาไฟ กัณชีไปทาง ไตย้อมไหม้ทั้งโลก ตัวถ้วน ๒ ชื่อว่าช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวตายเสียทั้งทีป(ทวีป) ตัวถ้วน ๓ ชื่อว่าช้าง พานคำ เตียนย้อมนำเอาเจ้าแห่งตนไปปราบทวีปแล กัณมหาราชเจ้ายังใครได้เปิงใจตัวใด จงเรียกเอาเตื่อว่าอัน เจ้าขุนเจืองไม่ได้พิจารณาจึงออกปากตอบเทวดาว่าเราใครได้ช้างพานคำนั้น แลว่าอัน เทวดาจึงกล่าวว่าในวันพุกนี้ให้มหาราชเจ้าได้ไปอยู่ที่ทำน้าวังผายังจักมีช้าง ๓ ตัวร้อมมา มหาราชเจ้าจึงป็นขึ้นชีเอาตัวถ้วน ๓ นั้นเตื่อหากแมนช้างพานคำว่าอันแล้ว

หน้า ๓๔

หนีไปแล ที่แท้เทวดาหากล่าวเป็นปัญหาว่า ช้างงาไฟชีไปทางใดไหม้ทั้งโลกนั้น กัณได้ เมือง ๑ แล้ว ลวดได้ปราบทั้งโลกทั้ง ๔ ทีปแล ช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวตายทั้งทีป นั้นกัณได้ เมือง ๑ แล้วลวดได้ปราบสักกระชุมบูที้ทั้งมวลแล ช้างพานคำย้อมนำเอาเจ้าไปปราบที่ป็นนั้น กัณชี ไปรอดไหนก็ได้ปราบแฉวรอดนั้นแล แม้นว่าขุนเจืองจักเอาตัวอื่นก็ได้ หากว่าได้ออกปากกับด้วย เทวดาว่าจักเอาช้างพานคำนั้น สองตัวมาก่อนก็ไม่เอาเพื่ออันแล หากว่าขุนเจืองได้ช้างพานคำแล้วก็ อยู่เป็นอุปราชกับด้วยพ่อท้าวจอมผาเรืองคือท้าวศรีจอมธรรมในเมืองปูกามยาว นั้นแลส่วนท้าวศรี จอมธรรมผาเรือง เสวยราชสมบัติเป็นพระยานานได้ ๒๑ ปี อายุได้ ๗๙ ปี ทุกติ ขุนเจืองก็ได้ เสวยเมืองแทนพ่อต่อนานได้ ๖ ปี ศึกแก้วมาตกเมืองเจียงแสน ท้าวท้าวและ เองกา เป็นแก้วแก้วท้าว พระยาทั้งหลายมีริพล ๓ ล้าน ช้าง ม้า มากกว่าแสนตัว พระยาชินตนเป็นลุนยินเคียงใจมากนักจึง ใช้หมื่นพิจิตตรา อันเป็นเสนาถือราช

หน้า ๓๕

สาสน์มาหาพระยาเจืองตนเป็นหลาน ว่าบัดนี้ท้าวท้าวและเองกา ก็เอาริพลมามากนักขอ หลานจงรีบเร็วขึ้นมามีด้วยตัวนป็นแต่ ส่วนนางโศค่าควรเมืองกับแบ่งเงินผงและราชสมบัติทั้งมวลลุนก็ เหวเกนให้แก่หลานทุกประการจ๊ะแล พระยาเจืองได้ยินคำอันนั้นมิไยยินดีเหมือนดังพระยาอินทร์จัก ได้รับศึก ส่วนท้าวท้าวก็ตักลงไยนั้นทะเถรีปาวริพลเมืองพะยาว แลชะลาว ลอ เทิง กวาวหงาว คอบ คำ เชียงแรง ชะเอียบ เชียงม่วน สะปง ออย จิม และเมืองสอง เมืองงาว แจ่มแจ่ม แจ่มหลวง ป่า เป้า เมืองวัง ป่าบอง หนองขวาง แจ่มเลียง เจียงแจ่ม แจ่มคอด แจ่มหาน แจ่มลุน มาพร้อมแล จึงจัก ยกออกจากเวียงไปตั้งทัพไยอยู่ยงดอนแห่ง ๑ จัดดุริยพลคนหารได้ ๓ แสน ๖ หมื่น ๓ พัน ช้าง ๗ พัน ม้า ๓ หมื่นตัว เหตุตั้งนั้นดอนที่นั้นจึงได้ชื่อว่าดอนไยหนองหลวง ที่นั้นจึงได้ชื่อว่าหนอง

หารหลวง ภายหลอนพากคนไม่อยู่ที่เฝ้ารวรว่าหนองฮ่างมาถึงกาลบัดนี้แล กั้นจัดพลเหมียตหมั้นแล้ว ท้าวก็ยกยาตราออกไปถึงแม่हनาด ส่วนนางอัครมเหสีทั้ง ๒ แลนางนาสนมทั้งหลายอัน

หน้า ๓๖

ไปตวยตามส่งขุนเจืองถึงฐานะที่นั่นแล้วจึงเอาช้างไปล้อมช้างเจืองกล่าวถวายปอนว่า มหาราชเจ้าจะมีไยชนะปราบแป้ข้าศึกศัตรูจงให้ได้ปราบชุมภูทวิปจรับคินมาจมตุแม่ ให้ยศเจ้าแม่ แสนเมืองระหวั้นเหตุดั่งนั้นฐานะที่นั่นจึงได้ชื่อว่าล้อมช้างมาถึงกาลบัดนี้แล ขุนเจืองจึงสั่งกับนางอัครมเหสีว่าพี่ไปศึกพางนี้หากไม่มาเสียแต่ดั่งนั้นเมื่ออัครมเหสีทั้ง ๒ จงคินเมื่อหาพ่อหาแม่แห่งเมื่อแต่ เตอะ ท้าวสั่งเท่านั้นแล้วก็พรากจากที่นั่นไปถึงเมืองคัว จึงมัดพรานป่าผู้ ๑ แซ่น้ำไว้คิน ๑ เหตุนี้เมืองคัว จึงได้ชื่อว่าเมืองพราน ต่อแต่กาลบัดนี้แล ตั้งแต่นั้นไปก็ร่าดับไปถึงไปเชียงต้ง เชียงซาง ตราบถึงเมืองเชียงแสนแล้ว ก็เข้าไปด้วยประตูเวียงหนวันตก หากว่าขุนเจืองไปถึงแล้วพระยาชินก็ เวนราชสมบัติบ้านเมืองแลนางโศค่าควรเมือง ให้แก่เจ้าขุนเจืองแล้วจึงเลี้ยงรพลเจือง ๓ วันแล้วจึง ออกรบด้วยแก้วท้าวก็ได้

หน้า ๓๗

ไยชนะปราบแป้แก้วแล้วจึงไล่ส่งศึกให้พันเขตเมืองแล้วคินมาเสวยราชสมบัติอยู่เมืองเงิน ยางเชียงแสนไม่นานเท่าใดจิเอาริพล ๖๖๖,๐๐๐ (๖ แสน ๖ หมื่น ๖ พัน) ไปปองเอาเมืองลาว เมือง แก้ว ได้แล้วลวดได้ปราบสักกะราชชุมพูทวิป ทั้งมวลยังค้ำแต่เมืองแมน ค้างแต่เมืองแมนตากอกไม่ มาน้อมท้าวก็ยกริพลไปบรรวดไปตายเสียที่รบหน้าศึกปุ่นแล กวั้นพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชทุกติไป แล้วท้าวจอมผาเรืองแว่นฟ้าคำชากินเมืองเชียงแสน แทนได้ ๑๕ ปี ทุกติไปแล้วท้าวจอมแปงตนลูก แทนเมืองได้ ๗ ปีทุกติไปไม่มีลูกสักคนแล ที่นี้จักจาด้วยห้องขุนจางตนน้องก่อนแล ท้าวก็อยู่เสวย ราชสมบัติเมืองพะเยาแทนพี่ตนด้วยอันประกอบขอบ ทศราชธรรม ส่วนว่าบ้านเมืองก็วุฒิจำเรียมอยู่ สุขเกษมยิ่งนักเหตุว่าท่านได้เรื่องจำเรียมเมือง ๗ ประการแล อับพาณิยธรรมและ ประเว..

หน้า ๓๘

ณิยธรรมอันให้จำเรียมบ้านงามแก่บ้านเมืองกับด้วยท้าวตนพ่อแห่งตนแล ส่วนว่าขุนจางมี ลูกชาย ๒ คนกล้าหารยั้งนัก ผู้พี่ชื่อว่าขุนเหิง ผู้น้องชื่อว่าขุนแก้วแว่นเมือง ก็มีแล ส่วนว่าขุนจอม แปงหลานพระยาเจืองเสวยเมืองเชียงแสนได้ ๗ ปีทุกติไปไม่มีลูกสักคนเข้ามาขอเอาขุนเหิงลูกขุน จางผู้เป็นพี่ขุนแก้วแว่นเมือง เมืองพะเยาเมื่อเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนแลมเลาก็มีแล ส่วนว่าขุน จางเสวยเมืองได้ ๒๐ ปีทุกติอายุได้ ๖๙ ปี ขุนแก้วแว่นเมืองก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อแห่งตนก็มีแล ที่นี้จักคณน้ายท้าวพระยาทั้งหลายตั้งแต่ท้าวศรีจอมธรรมมารอดพระยาจำเมืองได้ ๑๓ เจนท้าวนี้ก็ ได้เสวยเมืองพะเยาทุกตนแล ส่วนว่าจำเมืองเกิดมาปีเปิกเส็ด เดือน ๖ เป็ง เม็งวัน ๕ ไท เต้าใจ ิยามพลันรุ่ง ฤกษ์อยู่กรกฎ ๑๒๔๖๗๘ อยู่กิด ๓ ธนู ลัคนาอยู่มรกด ๑๗ ตัว ชื่ออนุราธ ศักราช ได้ ๖๐๐ ตัว แล ท้าวตนนี้สติปัญญาปัญญาดีมาก

หน้า ๓๙

นักท้าวจำเริญขึ้นใหญ่มาได้ ๑๕ ปีไปเรียนศาสตร์เพศกับด้วยเทพรสีตนอยู่ด้วยด้นจบ
บรรพแล้วใหญ่มาอายุได้ ๑๖ ปีไปเรียนศาสตร์เพศกับสุกทันตรฤาษีตนอยู่ดอยเมืองละโว้จบเพศ
บรรพแล้วกับพระยาร่วงเมืองสุโขทัย ได้เรียนศาสตร์เพศร่วมครุเดียวกับด้วยกันแล ส่วนจำเมืองอยู่
เมืองพะยาวกันจบเพศบรรพแล้วก็มาสู่เมืองตนแล ท้าวก็อยู่เป็นอุปราชากับด้วยพ่อตน กันขุนมิ
งเมืองตนพ่อทุกตติไปแล้วท้าวก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อในปีเบิกส่งาศติศกราชได้ ๖๒๐ ตัวแล ท้าว
ตนนี้ประกอบไปด้วยสติปัญญาปัญญามีมากท่านจบด้วยศาสตร์เพศยิ่งนักแน่ว่าท่านไปได้แต่ดไม่ร้อน
ฝนก็ไม่ล่า ท่านจักใครให้บัดกับด จักใครให้แดดก็แดดเหตุตั้งนั้นจึงได้ชื่อว่าจำเมือง เพื่ออันแล ท้าว
ก็อยู่เสวยราชสมบัติบ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองสุขเกษมรมเย็นแก่ไพร่บ้านพลเมืองมากนัก ส่วนว่าเมืองพะ
ยาวกับเมืองเงินยางเชียงแสนก็ได้เป็นราชไมตรีกับด้วยกันแต่เงินขุนจีนแล ขุนศรีจอมธรรมสืบสายกัน
ลำดับมาตราบ

หน้า ๔๐

ต่อแต่ารอดพระยามังรายกับจำเมือง ย่อมเป็นมิตรกันไม่ขาดแล คณะนาแต่กลางเหิงมา
รอดมังรายได้ ๑๒ ราชวงศ์แล ที่นี้จักจาดด้วยมังรายก่อนแล ส่วนมังรายเกิดมาปีเบิกเส็ด เดือน
เกียง แรม ๖ ค่ำ พร่ำว่าไฉวัน ๑ ยามพลันรุ่ง ฤกษ์กฤตวี่ชื่อปุสสยะ แล ตติศศกราชได้ ๖๐๐ ตัว
รอดศศกราชได้ ๖๒๑ ตัว ปักดเม็ด มังรายได้เสวยเมืองแทนพ่อแล กันมังรายได้เสวยเมืองแล้วท้าว
กระทำเมตตาแก่ญาติวงศ์ทั้งหลายมีปณณการไปถึงเขา ท่านทั้งหลายไปถามข่าวกล่าวถึงเขาให้มา
พร้อมกันเป็นอัน ๑ อันเดียวกับด้วยกัน ท้าวพระยาทั้งหลายก็กล่าวว่าตูกี้เป็นเจ้าท้าวจิงกราชตาย
ไผจักกระทำสังแก่ตูกี้ได้ตายไม่ไปแล ว่าอันทุกหัวเมืองแล ส่วนว่ามังรายก็ล่ำเปิงว่าบ้านเมืองที่ไกลกัน
ไม่มีฉันทะพร้อมเพียงกันจักรักษาไม่วาไพร่ บ้านเมืองก็ยากแล จึงห่างริพลไปรบได้เมือง.. เมืองเจียง
ไร เมืองปง เจียงคำ เจียงเงิน เจียงช้าง เจียงของ เมืองเทิง ได้แลเจ้าให้เสนาตนไปอยู่รักษาทุกหัว
เมืองแล้วรอดตติศศกราชได้ ๖๒๔ ตัวปีเต้าเส็ดมังรายก็ลงมาสร้าง

หน้า ๔๑

เวียงเชียงรายเดือน ๕ เป็ง เม็งวัน ๓ ยามตูดคำก่อเวียง รอดสายฟ้ามาขึ้น....(มีดอ่าน
ไม่ได้)...มังรายก็ไฉมนตรี้ผู้ ๑ ชื่อว่าอ้ายฟ้าไปขอเอาแจ่งพรานแลเจียงเคียนกับท้าวจำเมืองนั้นแลส่วน
ท้าวจำเมืองจึงกล่าวว่า อันว่าหนแจ่งเหียง แจ่งรุ่ง พากบอง หนองขวาง อีตาท้าวเจ้าขุนเหิงลาวก็เอา
ไปแล้ว บัดนี้สหายเจ้าข้ามาขอแถมเล่าหนอ ส่วนว่าอ้ายฟ้าก็ไหว้สาว่าขอมหาราชเจ้าจงจักให้
เสียก่อนเตอะ กันไม่ให้จักเสียไมตรีมาราชเจ้าหากได้ให้คำกติกากับด้วยกันแล ลางเอาคืนก็ก่อ
เอาคืนเมื่อภายหลังเตอะ ส่วนเมืองเจียงรายไม่หอนจักตั้งหมั้นเหตุนิมิตมาตั้งเวียงนี้หลาก กาเสีย
เพราะพระยานาคออกมาล่าวว่าให้พระมังรายไปหาก่อนยามสายอรุณไม่ตั้งขึ้นมา ท้าวท้อหลิมลิ้ม
ลิ้มลูกกันไปหาพระยานาคก็ไม่ทันเท่าปอหันรอย ท้าวจำเมืองจึงกล่าวว่าผิอันก็เอามนตรีย้ายฟ้าว่า
เตอะ จักเอาไปก็มีในท่าน จักให้ได้คืนมาก็มีในท่านเตอะกว่านเราไม่ให้ก็ว่าจักเสียไมตรี กว่านว่าเรา
ให้ก็จักเสียแผ่นดินเราจะแล ส่วนอ้ายฟ้ากว่านเท่านั้นแล้วก็แบ่งลานแตกเสีย

หน้า ๔๒

เอาคำดีคำงามเมื่อไหว้สามมัยรายส่วนท้าวมังรายก็รำเปิงในใจ(มีดอ่านไม่ออก).....ท้าวกล่าวเท่านั้นท้าวก็ป็นตาม....(อ่านไม่ออกมีดประมาณ ๑ บรรทัด).....ไม่นานเท่าใดพระยาร่วงก็ลุกแต่เมืองสุโขทัยมาสู่เมืองพะยาวเพื่อจักขึ้นมาหาพระยาร้างเมืองตนเป็นสหาย ก็มาหันเมี่ยงำเมืองงามเมืองคัลลักษณะล้วนล้วนบรมวลจึงมีใจเสนาหา ปฏิบัติอยู่ไฉ่ๆ ยังมีในคืน ๑ พระยาร่วง ก็เอาเพศเป็นดังพระยาร้างเมืองแล้วก็รักไปสูไปหากับด้วยนางพระยาร้างนั้นแล ในคืนเดิยวนั้นพระยาร้างเมืองก็เข้าเข้าไปสูไปหานอนด้วยนางพระยาแถมเล่าแลนางจึงกล่าวว่า วันนี้สังดูหลากมหาราชเจ้าป่อยเข้ามาสู่มาหาข้าถ้วน ๒ ที่นี้จ่า ว่าอันท้าวจ่าเมืองจึงรำเปิงว่ารอยจักเป็นพระยาร่วงแลนอกพระยาร่วงไปไม่มีไผจักปลอมกุได้จะแล้วอันแล้วตวันลุนรุ่งเจ้าพระยาร้างเมืองก็ชุมนุมมายังเสนาโยธาทั้งหลายว่าจักจับพระยาร่วงว่าอัน ส่วนพระยาร่วงก็รู้ว่าท่านจักจับเอาตนก็เนรมิตเป็นนกเอี้ยงบินหนีไปนั้นแล ส่วนจ่าเมือง

หน้า ๔๓

ก็ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า อินทร์ พรหม ตามสัจจะมีได้ตั้งไว้แก่กันเมื่อก่อนแล้วก็ด้วยศาสตร์เพทแห่งตนแล ส่วนนกเอี้ยงตัวนั้นบินไปไม่ได้คนทั้งหลายไล่เลยก็ไปตกเสียที่ใกล้หนองนั้น หนองอันนั้นรวดได้สัจจะว่าหนองเอี้ยงมาตราบบัดนี้แล แต่นั้น น้อย ๑ ซ้ำกลายเป็นจั่วแดงตัวใหญ่ที่ริมจิมใกล้หนองอัน ๑ หนองอันนั้นรวดได้สัจจะว่าหนองจั่วแดงมาต่อเต้าบัดนี้แล เสนาโยธาทั้งหลายก็เลยไล่ไปก็เข้าไปกลายเป็นตุ่น บุนเจ้าไปนั้นแล ส่วนจ่าเมืองก็เอาเสียมสลูไปด้วยศาสตร์เพทแห่งตนชูดวยไปตั้นได้ที่ดินดอยนอกต้ง ที่นั้นเป็นก้อนผา พระยาร้างเมืองก็ขึ้นได้พระยาร่วงแล้ว ก็มีดผูกจ่า ๕ แห่งเอามาแต่งคอก ใส่ไว้ให้ยาเฒ่าแก่ไปอุปฐากรักษาพระยาร่วง ยังมีในวันหนึ่งยาเฒ่าแก่หาอาหารจักใส่สะโตกข้าวให้พระยาร่วงกินไม่ได้ จึงเอาปลาติดไม้ตาหีบไปให้พระยาร่วงกินนั้นแล พระยาร่วงจึงรำเปิงว่าอายุถูกหากจักเสี่ยงในที่นี้แท้อันจ่า ยาเฒ่าแก่ผู้นี้ก็มาประมาทดูแควน

หน้า ๔๔

กูร่ายนักหนาแต่นอ พระยาร่วงจึงตั้งสัจจะอธิษฐานว่ากันอายุยังจักยืนยาวไปหน้า ยังจักได้คืนไปเป็นท้าวพระยาดังเก่าของให้ไม้ตาหีบอันนี้ได้ปรงรากออกใบบัดเดิยวนี้ แต่ว่าอันแล้วก็เอาไม้ตาหีบอันนั้นปักตดินนั้นแล ส่วนไม้ตาหีบอันนั้นก็ปรงรากออกใบบัดเดิยวนั้นแต่นั้นแล ไม้ตนั้นก็รวดได้ชื่อว่าไม้ตาหีบพระยาร่วงมาตราบกาลบัดนี้แล ส่วนที่พระยาร่วงเนรมิตเป็นตุ่นบุนเข้าดินนั้นก็ได้ชื่อว่าบ้านตุ่นมาต่อเต้าบัดนี้ ส่วนฮอยอันพระยาร่วงเนรมิตเป็นตุ่นบุนไปแล้วพระยาร้างเมืองชูดวยนั้นก็รวดได้ชื่อว่าน้ำแม่ตุ่นมาต่อเต้าบัดนี้แล ที่นี้จักจาดด้วยพระยาร้างเมืองเล่าแล ส่วนว่าพระยาร้างเมืองก็แบ่งราชสาสน์แต่งใช้ขึ้นไปหาพระยามังราย ก็มาด้วยจตรุงคเสนาโยธา ๔ จำพวกก็มาตั้งอยู่ที่บ้านเชียงหมื่นนั้นแล ส่วนพระยาร้างเมืองก็พร้อมด้วยเสนาอามาตย์ทั้งหลายแล้วก็นำเอาพระยาร่วงออกจากเวียงไปจูพระยามังรายแล้วก็จัดการตั้งกวานโพงจากับด้วยกัน ส่วนพระยามังรายก็เล่าโลมพระยาทั้ง ๒ ด้วยวจะคำจ่า

หน้า ๔๕

ทั้งหลายต่างๆ เพื่อให้ท้าวทั้ง ๒ หายกำเริบแล้วก็ตัดให้พระยาร่วงเสียคำหนักเท่าตัวนางเทวีนันให้แก่พระยาจำเมืองนั้นแล ที่นี้จักจาด้วยพระยามังรายจักเอาท้าวทั้ง ๒ ให้คืนเป็นสหายกันดังเก่าก่อนแล ส่วนพระยามังรายก็นำเอาพระยาจำเมืองกับพระยาร่วงไปส่งสอนอับเณให้เป็นสหายกันที่บ้านดอนนั้น บ้านอันนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านเณ มาต่อเต้าบัดนี้แล แล้วท้าวพระยามังรายก็ชำนำเอาท้าวทั้ง ๒ ไปสู่น้ำแม่สายตาแล้วก็เอาหลังอิงตาฝั่งน้ำแม่สายตาแล้วก็สั่งสอนว่าตั้งแต่นี้ไปภายหน้าอย่าได้รับร่ำรึกกับด่วยกัน ให้เอากันเป็นมิตรเป็นสหายกันดังเก่า พระมังรายเจ้าก็สละบดแจ้งไว้กับด่วยกันไม่ให้พินว่าจากกันได้เข้าปอ ๒ ตั้งแต่นั้นมาน้ำแม่สายตาก็รวดเร็วชื่อน้ำแม่เมืองมาต่อเต้าบัดนี้แล ทำหน้าที่ท้าวทั้ง ๓ ไปตั้งวาทะต่อกันนั้นก็ว่าท่าหนองแห่งมาตราบต่อเต้าบัดนี้แล บ้านเจียงหมื่นที่ท้าวไปตั้งกว๊านโพกนั้นก็ลวดได้ชื่อบ้านกว๊านมาต่อเต้ากาลบัดนี้แล บ้านที่คนทั้งหลายไปทุกมุนมป้อกันผ่อท้าวโพกนั้นก็ลวดได้ชื่อบ้าน

หน้า ๔๖

ปอ มาตราบต่อเต้ากาลบัดนี้แล ส่วนจำเมืองก็ปูลงกับด่วยมังรายว่าพระยาร่วงนี้พ่อลาวก็พระยาลือ แม่ลาวก็มีเชื้อจะเนรมิตเป็นเจ้าใดก็ได้แล (เขียก็มักไปส่งคำนั้นจักเป็นสันใดริอ) มังรายก็กล่าวว่า เอาใจสหายเจ้าว่าแต่ว่าอันแล้ว ส่วนพระยาจำเมืองก็(เอา)คำหนักเปียงตัวนางเทวีนันขึ้น(คืน)ให้พระยาร่วงดังเก่าแล้วก็เอากันเป็นมิตรเป็นสหายดังเดิมเก่านั้นก็มีแล ที่นี้จักจาด้วยมังกายก่อนแล ส่วนว่ามังกายกันเมื่อรอดเมืองตนแล้วอยู่นานได้ ๔ ปี พระยามังรายก็ไปสร้างเมืองฝาง ท้าวที่รู้ข่าวว่าเมืองละปูนสุขเกษมมากนัก ท้าวมีใจใคร่ได้จึงจากด่วยอ้ายฟ้าว่าให้ไพร่พรองพองเอาเมืองละปูนให้จงได้ว่าอันส่วนอ้ายฟ้าที่รับเอาอาชญาไปไพร่พรองพองเอาเมืองละปูนหาว่ารู้ที่จัดชกได้จึงใช้เมื่อไหว้สากับด่วยพระยามังราย ก็ห้างดารีพลโยธาจตุรงค์เสนา ๔ จำพวกแล้วก็ไปเอาเมืองละปูนในปีศักราชได้ ๖๓๔ ตัวนั้น ไปนานได้ ๕ ปี ก็ไปสร้างเวียงกุมกามนั้นมานานได้ ๓ ปี

หน้า ๔๗

ก็ไปเอาเมืองหงสาวดีตะโก้งได้นางกาโคมาเป็นเทวี ลุนนั้นมานานได้ ๒ ปี ก็ไปเอาเมืองอังวะ เอาช่างตีทอง ๓ ร้อยครวมาไว้เมืองเชียงแสนลุนนั้นมาได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๖๕๘ ตัว ปีรวายสันเดือน ๕ เป้ง เม็งวัน ๕ ไทย กาบใจ ได้วัน ๔ กองยามแตรจักดาไกล์รุ่งนาที่กาย ๒ บาท น้ำก่อเวียงเจียงใหม่ ก่อตั้งกาดก็วันนั้น คนกระทำการทั้งมวลหมื่นคน นานได้เดือนหนึ่งจึงก่อแล้วก่อนเมื่อจักคิดสร้างเวียงเจียงใหม่ มังรายจึงหาเอาพระยาจำเมือง และพระยาร่วงมาพร้อมกัน จำเมืองอยู่เมืองพะยาว พระยาร่วงอยู่เมืองสุโขไทยมาแล้วก็พาเอากันขึ้นเมื่ออยู่บนจอมดอยเขา ๓ ยอดผ่อเล็งดูกะบวน (ขบวน) เมืองที่นั้นพระยามังรายจึงถามสหายทั้ง ๒ ว่าเราตั้งเมืองอยู่ที่นี้บ้านเมืองยังจักเป็นสันใดจาพระยาร่วงจึงกล่าวว่าเมืองอันนี้ข้าศึกศัตรูไม่มากระทำร้ายไซ้ ประการ ๑ คนมีเงินปันมาอยู่เมืองนี้จักมีเงินหมื่น คนมีเงินหมื่นมาอยู่จักมีเงินแสนแล้วอัน มังรายจึงกล่าวว่า หยุบหว่างขาจึงจวบทำ ไม่กลัวแต่ข้าศึกเลยว่แล้ว มังรายซ้ำถามจำเมืองว่าสันนี้จัก

หน้า ๔๘

มีแต่จะรื้อสหายเจ้าว่าอัน จำเมืองจึงตอบว่ามีสันนั้นแต่แล เหตุว่าวาระดินมี ๗ ประการ มีไฉยก็ ๗ ประการ เมืองนี้สิทธินี้แล กล่าวเท่านั้นแล้วก็เจียรจาบุจนาโจทนาซึ่งกันไปมาด้วยนานา ต่างๆ แล้วก็ลงมาสู่เวียงนั้นแล กั้นสร้างเวียงแล้วทั่วบรมลแล้วเมื่อนั้นพระระสีเจ้าตั้ง ๔ ตนพร้อมด้วย พระยงจำเมืองแล้วพระยาร่วงก็ห้างเครื่องราชภิเชกแล้วก็หุดสรงเศศด้วยตำมูทธาภิเชกยังพระยามัง รายให้เป็นเอกราชยังเวียงเจียงใหม่วันนั้นแล กั้นแล้วการบรมลตังมแล้ว ก็ส่งให้พระยาร่วงเมื่อสู่ เมืองสุโขทัยดั่งเก่า แบ่งตั้งจำเมืองก็ให้อยู่กับด้วยมังราย นานประมาณเดือน ๑ ส่วนมังรายก็เอาเมียให้ พระยงจำเมืองคน ๑ กับแก้วลูก ๑ เป็นของแต่เจนนลจกกราชกับขึ้นเมืองพรานและเชียงเคียนให้แก่ พระยงจำ

หน้า ๔๙

เมืองดั่งเก่านั้นแล ที่นี้จักจาดด้วยห้องนางเทวีแห่งพระยงจำเมืองก่อนแล หากว่านางเทวีรู้ ข่าวสารว่าพระยงจำเมืองไปเอาเมียอยู่เมืองเจียงใหม่ปุ้นว่าอันนางก็มีกาโกรธเคืองเกียดมากนักจึงออก พากว่าจักไปตวยฆ่าเมียน้อยแห่งพระยงจำเมืองเสียว่าอันก็รวดขึ้นขี่ม้าออกจากเวียงไปรวดไปตวยออก แตกยังกลางทางนั้นแล ส่วนว่าเสนาอามาตย์ทั้งหลายก็เอาข่าวสารเมื่อไหว้สาพระยงจำเมืองทุก ประการนั้นแล ส่วนจำเมืองก็เอาข่าวสารอันนางเทวีตายไปกล่าวแก่เอกราชมังรายทุกประการส่วนมัง รายก็ส่งให้จำเมืองเมื่อหาเมืองตนดั่งเก่านั้นแล ส่วนจำเมืองเมื่อรอดเมืองตนแล้วก็ส่งสากนางเทวีเสีย แล้วก็อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองพะยวงนามดั่งท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อนก็เตียนยอมขึ้นอุปัฏฐาก พระมหาธาตุเจ้าจอมตอง ก็เวนมิลักขุ ๗๐ ครวให้ตานแก่พระธาตุเจ้าตามดั่งท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ ก่อนนั้นแล ท้าวที่อยู่เมืองพะยวงได้ ๖ ปีแล้วก็ลงไปอยู่เมืองงาวจึงไว้คำแดงอยู่รักษาเมืองพะยวงให้ เป็นนาหลังแห่งท่านแล กั้นจำเมืองทุกตติ

หน้า ๕๐

คำแดงก็ได้เสวยเมืองพะยวงแทนพ่อตนนั้นแล รอดสักราชได้ ๖๘๐ ตัว ปีเปิกสง่า ขุนเครือ ลูกเมืองนายมาปองเอาเมืองเจียงใหม่ ท้าวคำพู่อยู่ไม่ได้จึงหนีไปเปิงขุนสงครามตบที่ยังเมืองเจียงราย ท้าวทั้ง ๒ จึงมาชักเอาท้าวคำแดงเมืองพะยวง คำเสกแล คำแดงจึงให้พวกน้อยคำลือต่นลูกไปนั้นแล กั้นไปชนะข้าเสกแป้แล้วก็คืนมาหาเมืองตนแล้ว หากว่าพวกลือเมื่อรอดเมืองพะยวงแล้วก็เล่าเนื้อและ ราชสารนไปหาขุนสงครามเจียงรายขอเอานางแก้วปอตา ลูกขุนสงครามมาเป็นเมียพวกน้อยคำลือแล ส่วนขุนไชยสงครามก็ให้คนมาตามนาง ๓ ร้อยครวเอาจมาตั้งไว้เมืองแซ่พรานแล เจียงเคียน ส่วนคำแดง ก็ให้พวกน้อยคำลือเป็นอุปราชแห่งตนนั้นแล กั้นท้าวคำแดงทุกตติพวกน้อยคำลือก็ได้เสวยเมืองแทน นั้นแล ส่วนว่าราชวงศาгинเมืองพะยวงสืบสืบกันมาคณะจาดด้วยท้าวพระยาทั้งหลายตั้งตั้งจำเมือง มารอดพระยาเมืองยี่ได้ ๑๑ เจนนท้าวก็ยอมกินเมืองพะยวง

หน้า ๕๑

ทุกตนแล รอดตติยะสักราชได้ ๘๔๔ ตัวปีเมืองเม็ตสาสนาล่วงแล้วไปได้ ๒๐๓๐ ปี เดือน ๘ เพ็ญ ยามตูดจ้าย เมื่อคืนพระยานครเอาคำออกมาให้ ๒ เจ้า(เฒ่า)แก่อันเลี้ยงเปิดเลี้ยงท่านชายกิน

เลี้ยงชีวิตแห่งตน พระเจ้านิพพานไปได้ ๒๐๓๐ ปี น้ำนักรบทั้งมวลมี ๔ แสน ภายสิบหมื่น ๕ ร้อยเอาออกมาไว้กลางสระหนองนั้นแล้วก็เนรมิตเป็นชายผู้ ๑ นุ่งเสื้อผ้าขาวขึ้นไปสู่เรือน ๒ ขา แล้วก็เล่าขียนอันพระพุทธรูปเจ้าได้สั่งไว้ว่า ให้ ๒ ขาได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าทุกประการนั้นแล แล้วก็สำแดงให้ ๒ ขาได้หันทางคำอันเอาออกมาไว้ยังหนองนั้นให้ได้หันแล้วก็เนรมิตยังพระพุทธรูปเจ้าให้ใหญ่เท่าพระเจ้ากุกุสันธะสูง ๓๒ ศอก แล้วก็เนรมิตตัวให้เป็นนาคเอาหินก้อนอันพระพุทธรูปเจ้านั่งแล้วเหยียบเป็นรอยพระบาทนั้นออกสำแดงให้เห็นแล้วก็หนีเมื่อสู่เมืองนาคตั้งเก่านั้นแล ส่วนพระยานาคก็เตียนยอมออกมาใจ (ออกมาตรวจเยี่ยม) พระพุทธรูปเจ้าอยู่ไม่ได้ขาดว่าคนทั้งหลายยังเอากันไหวสาгинตานครบยาอยู่ไม่ได้ขาดเป็นดังลือจาวาอันแล้วก็จึงออกเรียบเล็งผ่อกอยดูทุกเมื่อแลที่วาคน

หน้า ๕๒

ทั้งหลายเห็นนาคออกยังดอยแลยังกวันนั้นคือหากเป็นพระยานาคตัวนี้แล ๒ ขาถมสระมูจกรินคือว่าหนองเอี้ยงนานได้ ๒ ปีปลาย ๗ เดือนจึงสูงขึ้นเสมอแผ่นดินแล ๒ ขาพากันขึ้นดินก็คือก้อนอิฐได้แสน ๑ ยินลำบากใจนักจึงจ้างคนทั้งหลายขึ้นได้ ดินก็ถม ๓ แสน หมดคำ ๒ ร้อยน้ำนักรบ ในกาลนั้นพระยายอดเป็นมหากษัตริย์เจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติเมืองพิจัยใหม่และพระยาเมืองยี่กินเมืองพะยาวแล หากว่า ๒ ขาขึ้นดินก็แลเผาบรมวลแล้วมารอดถึงปลั้วงักตติยสักราชได้ ๘๕๓ ตัวสาสนาล่วงแล้วได้ ๒๐๓๔ ปี เดือน ๘ เพ็ญ เม็งวัน ๔ ไท เมืองหม้ายามกองงาย ขา ๒ คนผิวเมี้ยก็แรกก่อยั้งพระพุทธรูปเจ้าต้นหลวงอยู่มาได้ ๔ ปี ดับหม้าพระยาเมืองยี่กัศคตปีนั้นพระยาเมืองยี่กัศคตปีนั้นในดับหม้าเดือน ๑๒ เพ็ญเม็งวัน ๑ ไทย เปกีย พระเมืองแก้วได้นั่งแทนแก้วเป็นมหากษัตริย์เมืองเจียงใหม่แล้วให้พระยาหัวเขียนไปกินเมืองพะเยาในปรัวยสี่ กินเมืองได้ ๒๐ ปี ก็กัศคต พระยาเมืองแก้ว

หน้า ๕๓

ให้พระยาเมืองตูไปกินเมืองพะเยาในปีเปกีย ๒ ขาแรกก่อพระพุทธรูปเจ้าแต่ปรั้วงัก อายุผู้ผิวได้ ๕๔ อายุผู้เมี้ยได้ ๕๑ ตั้งแรกก่อพุทธรูปเจ้ามาถึงปีกาบสันเดือน ๘ เพ็ญ จึงก่อแล้วแลรวมทั้งมวลก่อนานได้ ๓๓ ปี จึงแล้วแล ในคำ ๔ แสนนั้น จ้างทั้งมวลยังคำ ๒ พัน จึงจ้างท่านตีใส่คอมปอกุมหัวลงรอดคางเบื่อง ๑ แล ยามแบ่งชะเบ็ดหน้านั้นพระยาอินทร์ก็ลงมาช่วยแบ่งชะเบ็ดหน้าให้งามแล หมดทางหมื่น ๑ หมดน้ำรัก ๓ แสน หมดปูล้าน หมดน้ำอ้อยล้านปลาย ๑ หมื่น ชื่อหมดคำร้อย ๑ พอสร้างพุทธรูปเจ้าแล้วพระยาเมืองตูต้นเป็นเจ้าเมืองพะเยาจึงนำเอาโกฐากมทานาบุญอันได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าไปกราบบังคมทูลถวายถึงมหากษัตริย์พระเมืองแก้วเจียงใหม่ เล่าแต่ต้นถึงปลายให้อาชญาได้แจ้งทุกประการ ส่วนพระยาเมืองแก้วเจ้าท่านก็มีพระราชศรัทธาประสาธะยินติมากนักก็จึงปงคำในออก ๓ พัน เงิน ๖ พัน มาปงสร้างยังพระมหาวิหารหลวงนานได้ ๓ ปี จึงแล้วแล พระเมืองแก้วเจ้าท่านก็จึงปงคนในออกสิบครัว พระเมืองตู ก็สิบครัว รวมทั้งมวลเป็น ๒๐ ครัว เอาถวายเป็นทานไว้อุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้าตราบต่อเต้า

หน้า ๕๔

๕๐,๐๐ วัสสา พระเมืองแก้วเจ้าท่านก็มาแบ่งเขตวัด ด้านเหนือเอาตีนดอยจอมทองสุดเป็นเขต ด้านใต้ตั้งแต่หน้าวัดอุ่มหล้า ตัดไปหาทางวันออกพันวา ด้านวันตก ๕ ร้อย วา เพื่อว่าจักให้โสดจะนะบริษัท ให้ตรัสรู้ยังโบราณจารีตแต่สันตติแห่งมหากษัตริย์ตราธิราชอันเป็นปฐมก่อแรกสร้างมหาพุทธรูปเจ้าอันให้บรมวลแล้วตามพุททกิจอันได้ทำนายถปุ่นนาไว้เพื่อว่าจักให้อภัยแก่เนืองน และสัตว์ทั้งหลายอันเข้ามาอาศัยอยู่ในอันตะพุทธเขตเหตุว่าไม่ให้คนทั้งหลายไปกระทำร้ายยังต้นไม้ และลูกไม้ ดอกไม้และสัตว์เนืองนทั้งหลายอันมีในระวงโขงเขตวัดที่นั่นแล นาด่ง (นาทุ่ง) หน้าวัดนั้นก็ เป็นนาพระเจ้าเลี้ยงแลฯ

ข้าพเจ้าเขียนตำนานเมืองพะยาวแล้วจุลศักราชได้ ๑๒๙๐ ตัว ปีเปกสี เดือน ๙ ลง ๑ คำ พร้าไต้หวัน ๑ แตร ชื่อข้าต้นน้อยพระมหาผล ยอมอาศัยอยู่ปฏิบัติครูบาโท วัดจันทวิมานค่านกวัน นั้นแล

พื้นตำนานเมืองพะเยาคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ เขียนขึ้นโดย พระมหาผล วัดจันทวิมานค่านก แต่วัดดังกล่าวไม่ปรากฏชื่อในปัจจุบันว่าเป็นวัดไหน ซึ่งระบุปีที่เขียนเสร็จไว้ในท้ายคัมภีร์ว่า ข้าพเจ้าเขียนตำนานเมืองพะเยาเสร็จจุลศักราช ๑๒๙๐ ตัว (พุทธศักราช ๒๔๗๑) ปีเปกสี (ปีมะโรง) แรม ๑ คำ วันอาทิตย์ ตามปีพุทธศักราชดังกล่าว คัมภีร์ฉบับนี้นับถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๒) อายุได้ ๙๑ ปี มีทั้งหมดจำนวน ๑ ผูก มีเนื้อหาจำนวน ๕๔ หน้าลาน วัสดุที่ใช้ในการจารได้แก่ใบลาน จารด้วยอักษรภาษาล้านนา สภาพคัมภีร์สมบูรณ์เกือบทั้งหมด มีเพียงบางบรรทัดที่อักษรเลื่อนไปบ้าง แต่ยังสามารถอ่านหรือคงเนื้อความไว้ได้ คัมภีร์ดังกล่าวเป็นลักษณะที่ได้ทำการคัดลอกมาจากฉบับเก่าอีกที เรียกว่าฉบับหลวง ซึ่งปัจจุบันไม่ทราบว่ายู่ที่ใด และมีอายุเท่าไร แต่ฉบับวัดศรีโคมคำ เป็นฉบับที่คัดลอกมาอีกทีหนึ่ง ตามข้อความที่ปรากฏในท้ายลานหน้าที่ ๑๙ ว่า

“บังเก้านข้าพเจ้าตุ้ใจยาแถม บังปลายพระแดงแถมเพราะว่าแถมภัก (พร้อมกัน) ตั้งเก้าแถมวันเดียวกันแล จุลศักราชได้ ๑๒๙๐ ปีเปกสีเดือน ๙ ออก ๓ คำพร้าไต้หวันจันทรยามสันตอน (ฉันทพล) แล้วนั้นดีแล”

จากข้อความนี้แสดงว่ามีการแบ่งกันคัดลอก คือตอนต้น ตุ้ใจยา เป็นคนคัดลอก ท่อนปลาย พระแดง เป็นผู้คัดลอก ในล้านนาจะเรียกพระสงฆ์ว่า ตุ้ จะเรียกสามเณรว่า พระ ดังนั้นฉบับนี้ พระกับสามเณรช่วยกันคัดลอก โดยทำการคัดลอกพร้อมๆ กัน เสร็จในเวลาพล ตรงกับวันจันทร์ แต่ในลานหน้าสุดท้ายกับปรากฏว่าผู้เขียนชื่อพระมหาผล เป็นผู้เขียนอีกที ส่วนปีที่เขียนตรงกัน

การศึกษาใช้วิธีการปริวรรต จากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย และแปลความหมายจากภาษาล้านนาไทยเป็นภาษาไทยกลางอีกทีหนึ่ง ผลการปริวรรตพบว่าคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ตั้งแต่ หน้าลานที่ ๑ - ๑๓ ได้ถึงเล่าประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ลาวจิงกราช ตั้งแต่เมืองหิรัญเงินยางเชียงแสนในลักษณะนิทานปรัมปรา กล่าวถึงการโอบปาติกลงมาจากสวรรค์ของลาวจิงกราช และได้มาครองเมืองเชียงแสน และได้แผ่ขยายอาณาจักรออกไปอีกหลายเมือง ในตอนนี้ได้ปรากฏหลักคำสอนซึ่งเป็นแนวทางในการถือปฏิบัติของกษัตริย์องค์ต่อๆ มาในหน้าที่ ๘

เป็นคำสอนที่เสมือนพ่อสอนลูก มีทั้งหมด ๑๒ เป็นคำสอนที่ใช้การเปรียบเทียบเปรียบเทียบ เน้นหลักความสามัคคี การเพียร ความอดทน การเสียสละ การรู้จักให้ ความพอประมาณ และการเจรจาประสานไมตรี

ตอนที่ ๒ ตั้งแต่หน้าลานที่ ๑๔ - ๓๐ เป็นช่วงที่มีใจความสำคัญ เนื่องจากได้กล่าวถึงการแยกตัวออกมาตั้งเมืองภูกามยาว หรือพะเยา ของขุนศรีจอมธรรม ได้กล่าวถึงการเลือกชัยภูมิ สำหรับตั้งเมือง ซึ่งมีชัยมงคลโดยมีแม่น้ำสายตาเป็นสำคัญ และปรากฏว่าเคยเป็นที่ตั้งเมืองมาก่อนแต่ร้างไปเมื่อได้ทำการบูรณะคูเมืองประตูเมือง และได้ทำการสถาปนาขุนศรีจอมธรรมให้ครองเมืองพะเยาเสร็จแล้วได้มีการวางระบบการบริหารบ้านเมือง มีการสำรวจกำหนดเขตแดนเมือง เมืองบริวารที่อยู่โดยรอบ จำนวนประชากรทั้งในและนอกกำแพงเมือง และการวางหลักการปกครองบ้านเมือง ซึ่งเปรียบเสมือนนโยบายและกฎหมายในการปกครอง ซึ่งในตอนดังกล่าวถือว่าเป็นใจความสำคัญ เพราะเป็นวัตถุประสงค์หนึ่งในการศึกษา เพื่อให้ทราบถึงหลักการปกครองบ้านเมืองของพะเยาในอดีต

หลักการปกครองที่ปรากฏในตอนนี้ได้แก่ หลักปาเวณียธรรม ๗ ข้อซึ่งรวมเนื้อหาที่ใช้ในการปกครองที่เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญ ครอบคลุมทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม การบริหาร การปกครอง การทูต กฎหมายการตัดสินความ ซึ่งหลักปาเวณียธรรมดังกล่าวถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ใช้สืบทอดมาแต่ครั้งอดีตและใช้ต่อๆ กันมา นอกจากนี้ยังปรากฏหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น หลักปรีชาญาณธรรม ๗ ประการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปกครองบ้านเมืองในอดีตของเมืองพะเยา

ตอนที่ ๓ ตั้งแต่หน้าลานที่ ๓๑ - ๕๐ เล่าถึงประวัติของกษัตริย์องค์สำคัญของเมืองพะเยา คือ พญาเงี้ยวธรรมิการาช และพญาจำเมือง โดยเฉพาะพญาจำเมืองถือได้ว่าเป็นบุคคลที่นักประวัติศาสตร์ยอมรับว่ามีตัวตนในประวัติศาสตร์ มีหลักฐานทางโบราณคดี เช่น หลักศิลาจารึกได้กล่าวถึงไว้ชัดเจน นอกจากนี้เนื้อหาในช่วงนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ๓ อาณาจักร คือ อาณาจักรเชียงราย อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรพะเยา ได้กล่าวถึงตอนที่พญามังรายมาตัดสินคดีระหว่างพญาร่วงและอาณาจักรสุโขทัย และพญาจำเมืองแห่งอาณาจักรพะเยา และได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของพญาร่วงและพญาจำเมือง ในการไปช่วยวางแผนเมืองเชียงใหม่ร่วมกับพญามังราย

ตอนที่ ๔ ตั้งแต่หน้าลานที่ ๕๑ - ๕๔ ในตอนท้ายของคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาได้เขียนถึงประวัติการสร้างพระเจ้าตนหลวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองพะเยา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับการให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพะเยาและอาณาจักรล้านนา

โดยสรุป คัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาเป็นตำนานที่คัดลอกสืบทอดกันมา เนื้อหาส่วนใหญ่เล่าถึงการสร้างบ้านแปงเมืองของกษัตริย์ในอดีตนับแต่เมืองหิรัญเงินยางเชียงแสน จนมาถึงเมืองพะเยา กล่าวถึงการเลือกชัยภูมิที่ตั้งเมือง การแบ่งเขตการปกครอง การวางรูปแบบการปกครอง โดยใช้หลักปาเวณียธรรม และหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาใช้ในการปกครอง และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสถาบันกษัตริย์ในอดีตด้วย

บทที่ ๓

วิเคราะห์หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรม ด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา

จากการปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณที่ได้คัดลอกสืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต ได้ปรากฏหลักการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ที่ปกครองเมืองพะเยาในอดีตที่ปกครองบ้านเมืองสืบๆ ต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ปรากฏการสั่งสอนหลักการปกครองในลักษณะสายเลือดสืบทอดในลักษณะของราชวงศ์ เป็นองค์ความรู้ที่บรรพบุรุษสั่งสอนและปฏิบัติสืบทอดกันมา นอกจากนี้ยังปรากฏการนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นหลักในการปกครอง มีคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกในหลักปกครองอยู่ด้วย ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาถึงรูปแบบในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์พะเยาในอดีตว่าทรงใช้หลักการปกครองแบบไหน และทรงใช้หลักพุทธธรรมในเรื่องใดมาเป็นหลักในการปกครอง ซึ่งจากการศึกษาปรากฏผลดังนี้

๓.๑ หลักการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา

จากการศึกษาคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ พบว่าในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบการปกครอง ดังนี้

๓.๑.๑ ความเชื่อในหลักสมมติเทพ

จากการปริวรรตในหน้าที่ ๑ ของคัมภีร์พบว่า ความเชื่อของชาวล้านนาในอดีตมีคติความเชื่อเกี่ยวกับสมมติเทพ โดยได้ยกย่องผู้ที่จะมาปกครองบ้านเมืองว่าเป็นเทพอยู่บนสวรรค์มาก่อน แล้วมีความประสงค์ที่จะลงมาเพื่อปกครองบ้านเมืองในโลกมนุษย์เพื่อยกย่องพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนตราบ ๕ พันปี ดังความตอนนีว่

“....ตีนี้จักกล่าวตำนานแห่งพระยาภุมมเทวดาตนชื่อว่า ลวจิงภุมมเทวราช ตนมักใคร่หื้อเป็นคุณในพุทธศาสนาจึงเล็งแลดูในเมืองคนหัน ศาสนาพระพุทธเจ้าจักตั้งอยู่ในเมืองยวนตราบ ๕,๐๐๐ พระวัสสาตั้งอัน ลวจิงภุมมเทวราช จึงมันตนาเจียรจากับด้วยภริยาเมียรักแห่งตนว่า ภัทเท ดูกรนางกาละอันนี้ก็เป็นกาละอันควรรา (เรา) ทั้งสองลงเมื่อเป็นท้าวพระยาในเมืองคน เลือยกยกยอยังศาสนาพระพุทธเจ้าควรจ๊ะแล....”

จากข้อความตอนนี้ได้ยกย่อง ลวจิงราช ซึ่งถือว่าเป็นปฐมกษัตริย์แห่งเมืองหิรัญเงินยางเชียงแสนว่าเป็นเทพบนสวรรค์มาก่อนแล้วได้โอปปาติกะ คือ การลงมาเกิดโดยไม่ปรากฏว่าเป็นลูกของใคร แต่กล่าวถึงในลักษณะปาฏิหาริย์ ซึ่งหลักการยกย่องกษัตริย์ว่าเป็นสมมติเทพยังคงปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์ประเภทตำนาน และความเชื่อดังกล่าวยังปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๑.๒ หลักการปกครองบ้านเมือง

ปรากฏตอนหนึ่งในหน้าที่ ๘ - ๑๐ ตอนที่ลูกของลวจักรราชทั้ง ๓ คนพี่น้องได้พากันไปดักจับปูที่ออกอาละวาดกัดกินต้นข้าวในนาของชาวเมือง ในตำนานได้บอกว่าเป็นปูขนาดใหญ่ ๓ ตัวหนีเข้าไปในรูผา ผู้เป็นพี่ชายทั้งสองคนต้องการที่จะสร้างผลงานจึงบังคับให้น้องไปทำกับดักไว้ท้ายน้ำ อ้างว่ากลัวปูจะหนีไปทางนั้น ถึงแม้จะไม่เห็นด้วยพยายามทัดทานแต่ก็ไม่เป็นผลจึงต้องยอมไปตามคำพี่ชาย แต่พี่ชายทั้งสองพยายามขุดปูจนค่ำแต่ไม่สำเร็จจากกลับ ไม่ได้เรียกน้องชายให้กลับด้วย ทั้งให้อยู่จนค่ำมืด พอน้องชายมาหาพี่ชายทั้งสองไม่เจอจึงกลับไปฟ้องผู้เป็นบิดาคือ ลวจักรราช ซึ่งในตอนนั้นท้าวลวจักรราชได้ทรงตกเตือนสั่งสอนลูกทั้ง ๓ คือ

“...กั้นพระยาตนพ่อได้รู้เหตุอันนั้นแล้วก็จะเจียรจาสั่งสอนลูกแห่งตนว่าเจ้าทั้งหลายยังหวังเป็นท้าวพระยาเมื่อหน้าอย่าละกันบ่ดีหนา หนีมาบ่เรียกบ่ร้องบ่บอกน้องบ่ดีแล ผู้รักเท่าหนึ่งปลาจาด ผู้จ้งเท่าสาตกะลา มินตาบ่หันหน้าพี่ ตีตาบ่หันหน้าน้องบ่ดีหนา ตูหุมาใส่ต่างหย่าง ฟ่องจ่าง (ชำนานู)เมื่อบกฟ่องถกลงวัง ฟ่องรังหื้อได้ฟ่องไก่อหื้อเสีย ฟ่องจิก(ตึง)หื้อถืฟ่องต๋หื้อห่างบ่ดีนา เจ้ายี้จิก(ตึง)เมือซ่ายอ้ายจิกเมือขวา ชิงกัว่าชิงก่า ช่ากัว่าชาแกง อ้ายกัว่าจักจี ยี้กัว่าจักแกง ปั้งบ่ตันสูกบ่ยถอดมาจีบ่ดีแล จาติท้าวพระยาใช้ไป ที่ใดต้องไต่หื้อสุดซุดหื้อได้ จุงหื้อมีไมตรีติดต่อหื้ออว้ายหน้าล่อไฟเจียรจากันจิงดีแลลูกเหย....”

<พอพระยาตนพ่อได้รู้เหตุอันนั้นแล้ว จึงได้พูดสั่งสอนลูกแห่งตนว่า เจ้าทั้งหลายหากยังหวังเป็นท้าวพระยาในภายหน้าอย่าทิ้งกันไมตรี หนีกลับมาไม่เรียกไม่ร้องไม่บอกน้องไม่ดี คนรักเท่าหนึ่งปลาจาด คนซ้งเท่าสาตกะลา, ลืมตาไม่เห็นหน้าพี่ ตีตาไม่เห็นหน้าน้องไม่ดี, ตูหุมาใส่ต่างหย่าง, บางคนชำนานูทางบก แต่บางคนกับดิ่งลงน้ำ, บางคนยุให้ได้ บางคนยุให้เสีย, บางคนตึงให้ถื บางคนตีให้ห่างไม่ดี, น้องตึงไปทางซ้าย พี่ตึงไปทางขวา, ชิงกัว่าชิงรา ช่ากัว่าชาแรง , พี่บอกจะจี น้องกับบอกว่าจะแกง, ปั้งยังไม่ทันสูก กับถอดออกมาจีบ่ดีแล, ขาติท้าวพระยาใช้ไป ที่ใดต้องไปให้สุด ซุดให้ได้, จงให้มีไมตรีติดต่อ ให้หันหน้าเข้าหาเจียรจากันจิงดีแลลูกเหย>

ซึ่งจากคำสอนดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงหลักในการปกครองแบบพ่อสอนลูก โดยพยายามสั่งสอนให้ลูกได้รักใคร่สามัคคีกันโดยบอกกับลูกทั้งสามว่า ไปภายภาคหน้าถ้ายังหวังจักเป็นท้าวพระยาจงอย่าทิ้งกัน และได้กล่าวคำสอนเป็นข้อ คือ

๑. **ผู้รักเท่าหนึ่งปลาจาด ผู้จ้งเท่าสาตกะลา** หมายถึง คนรักเท่าผืนหนึ่งปลาจาด^๑ คนซ้งเท่าผืนเสือ คือ คนรักนั้นมีจำนวนน้อย แต่คนซ้งนั้นมีมาก ดังนั้นต้องรู้จักสามัคคีกันไว้อย่าให้แตกแยกกัน

๒. **มินตาบ่หันหน้าพี่ ตีตาบ่หันหน้าน้อง** หมายถึง ลืมตาไม่เห็นหน้าพี่ ตีตา (ถ่างตา) ไม่เห็นหน้าน้อง คือคนที่ไม่เห็นแก่หน้าพี่หรือน้อง ทำตามใจตัวเองมากเกินไปไม่ดี ต้องให้รู้จักรักที่รักน้องมีความรักใคร่สามัคคีกัน

^๑ ปลาจาด หมายถึง ปลาพื้นเมืองชนิดหนึ่งมีขนาดเล็กไม่ใหญ่ เมื่อเทียบกับเสือที่सानจากไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่กว่าหลายเท่า

๓. **ตุหฺยมาใส่ต่างหย่าง** หมายถึง ของมีขนาดเล็กเอาของใหญ่มาใส่ไม่สมควร คือทำอะไรให้พอดี อย่าทำอะไรเกินกำลังของตัวเอง

๔. **พองจ่าง (ขำนาญ)** เมื่อบกพองถกลงวัง หมายถึง บางคนถนัดทางบก แต่กลับตั้งไปทางน้ำ คือ การใช้คนต้องให้เป็นไปตามความถนัด มีใช้ถนัดอีกอย่างแต่ไปใช้อีกอย่าง

๕. **พองรังหือได้พองไก่อหือเสีย** หมายถึง บางคนอยู่ให้ได้ แต่บางคนก็อยู่ให้เสีย คือ บางคนก็สนับสนุนในทางที่ดี แต่บางคนก็สนับสนุนในทางที่เสีย ดังนั้นผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองต้องตรึกตรองให้ดี

๖. **พองจิก(ตึง)หือถื่อพองตีหือห่างบตีนา** หมายถึง บางคนขยี้ให้ถื่อเข้า แต่บางคนก็มาทำให้ห่างออกไปอีก คือ คนมีทั้งที่ปรารถนาดีและปรารถนาร้าย ผู้ปกครองจึงต้องระมัดระวัง

๗. **เจ้าย่จิก (ตึง) เมื่อซ่ายอ้ายจิกเมื่อขวา** หมายถึง คนน้องตั้งไปทางซ้าย คนพี่ตั้งไปทางขวา คือ การบริหารที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันย่อมก่อให้เกิดความแตกแยก

๘. **ซิงก็ว่าซิงกำ ซ่าก็ว่าซาแกง** หมายถึง ซิงก็บอกว่าซิงมีรสแรง ซ่าก็บอกว่าซ่าก็มีรสแรงเหมือนกัน หมายถึงต่างคนต่างไม่ยอมกัน ผลสุดท้ายก็นำไปสู่ความแตกแยก

๙. **อ้ายก็ว่าจักจี ยี่ก็ว่าจักแกง** หมายถึง พี่บอกว่าจะบั้ง แต่น้องกลับบอกว่าจะแกง เข้าลักษณะของการมีความคิดเห็นที่แตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้ง

๑๐. **บั้งบตันสูกบ้อยถอดมาจีบตีแล** หมายถึง บั้งยังไม่ทันสูก ก็รีบถอดเอามาจีไฟ คือ การเป็นคนใจร้อนไม่มีความอดทน

๑๑. **จาดิต้าวพระยาใช้ไป ที่ใดต้องไต่หือสุดซุดหือได้** หมายถึง ท้าวพระยาใช้ให้ไปทำงานที่ใด ก็ต้องทำให้ถึงที่สุด คือ เมื่อผู้เป็นนายใช้ให้ไปทำงานก็ต้องทุ่มเททำให้เต็มกำลังจนถึงที่สุด อย่าท้อถอยในขณะทำงาน

๑๒. **จุงหือมิไมตรีติดต่อหืออว้ยหน้าล่อโพเจียรจากัน** หมายถึง จงให้มีไมตรีจิต หันหน้าเข้าหาเจรจา คือการใช้หลักในการเจรจาเพื่อหาข้อตกลงกัน

ซึ่งหลักการทั้ง ๑๒ ข้อนี้ถือได้ว่าเป็นหลักการปกครองที่ท้าวหลวงจักราชได้ทรงสั่งสอนให้กับลูกทั้ง ๓ ของพระองค์ เพื่อใช้เป็นแนวในการปกครองบ้านเมืองสืบไปในภายภาคหน้า โดยกล่าวไว้ชัดเจนว่า ถ้าหากหวังจักเป็นท้าวพระยาในภายหน้าจงอย่าทิ้งกัน และให้มีหลักการทั้ง ๑๒ ข้อนี้

๓.๑.๓ หลักการเลือกชัยภูมิเพื่อตั้งเมืองพะเยาของพ่อขุนศรีจอมธรรม

ปรากฏในหน้าที่ ๑๔ – ๑๗ ได้กล่าวถึงหลักการในการเลือกพื้นที่ในการตั้งเมืองของพ่อขุนศรีจอมธรรมปฐมกษัตริย์ของเมืองพะเยา และการประกอบพิธีกรรมในการตั้งเมือง ดังนี้

ในหน้าที่ ๑๔ ได้กล่าวถึงตอนที่ขุนเงินซึ่งครองเมืองหิรัญเงินยางเชียงแสนแทนผู้เป็นบิดา และมีลูกสองคน คือ ขุนชิน กับขุนศรีจอมธรรม ต่อมาได้แบ่งราชสมบัติให้ขุนจอมธรรมไปหาชัยภูมิเพื่อตั้งเมืองใหม่ ด้วยไม่ต้องการเห็นพี่น้องต้องมาแย่งชิงราชสมบัติกันเอง เป็นการตัดไฟแต่ต้นลม ลักษณะการโยกย้ายเมืองของขุนจอมธรรมเพื่อมาตั้งเมืองใหม่นั้น มีลักษณะที่ต้องการปาวประกาศให้

ผู้คนได้รับรู้ทั่วกัน อีกนัยหนึ่งเปรียบเสมือนการป่าวประกาศศกดาแก่บ้านน้อยเมืองใหญ่ให้รับรู้ ดังความตอนนีว่

“...ส่วนขุนศรีจอมธรรม ก็ห้ำงลักกุละเสนาโยธาแล้วล้มปยุ ครว้ทั้งมวล บรมวลพร้อม แล้วจึงยกออกจากเมืองเงินยางไปด้วยวันยามอันดีแล ส่วนว่ท้าวตนพ่อกี้มีพระราชอาชญาหื้อท้าวพระยาอันเป็นราชวงศ์และเสนาอามาตย์สุลโยธาแก้วหารทั้งหลายมาตามตวยส่งมากนั้กเพื่อหื้อมีราชาปรากฏไปทั่วบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งมวลแล ส่วนว่ขุนศรีจอมธรรมแลสกุลเสนาโยธา ก็มาตามระยะควาตางนานได้ ๗ คีนจึงมารอดเมืองพะยาว จึงมาตั้งทัพอยู่บ้านเชียงหมั้น ที่ข้างดอยจุกหั้นแล ท้าวตั้งทัพพักยั้งอยู่ทั้นั้นตามปาเวณนี้แห่งราชวงศ์ ท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อน กั้นท้าวพระยาตนใดจักมาเสวยราชสมบัติในเมืองพะยาวที่น้เดียนย้อมมายังบ้านเชียงหมั้นหั้นก่อนเหตุเป็นเก้าเมืองแต่ก่อนแล.....”

< ส่วนขุนศรีจอมธรรม ก็ตักแต่งลักกุละเสนาโยธาอันประกอบด้วยเครื่องทั้งมวล บรมวลพร้อมแล้วจึงยกออกจากเมืองเงินยางไปในวันยามอันดีแล ส่วนว่ท้าวตนพ่อกี้มีพระราชอาชญาให้ท้าวพระยาอันเป็นราชวงศ์และเสนาอามาตย์สุลโยธาแล้วหารทั้งหลายมาตามส่งเสด็จเป็นจำนวนมากเพื่อหื้อมีราชาปรากฏไปทั่วบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งมวลแล ส่วนว่ขุนศรีจอมธรรมแลสกุลเสนาโยธา ก็เดินทางมาตามระยะทางนานได้ ๗ คีน จึงมาถึงเมืองพะยาว จึงมาตั้งทัพอยู่บ้านเชียงหมั้น ที่ข้างดอยจุก ท้าวตั้งทัพพักอยู่ทั้นั้นตามประเพณีแห่งราชวงศ์ท้าวพระยาทั้งหลายแต่ก่อน หากท้าวพระยาตนใดจักมาเสวยราชสมบัติในเมืองพะยาว ก็ย้อมมาหยุดพักที่บ้านเชียงหมั้นก่อน เหตุเป็นเมืองแรกมีมาแต่ก่อนแล>

ความตอนน้้นนอกจากแสดงให้เห็นถึงการประกาศศกดาของพ่อขุนจอมธรรมในระหว่างที่เดินทางมายังเมืองพะเยาแล้วยังแสดงให้เห็นว่าเมืองพะเยาเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน และบริเวณบ้านเชียงหมั้นก็เคยเป็นที่ตั้งเมืองเก่า ซึ่งเป็นราชประเพณีของเจ้าเมืองในอดีตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาว่าหากผู้ใดจะมาครองเมืองพะเยาจะต้องมาหยุดพัก ณ ที่แห่งน้้นก่อนๆ ที่จะเข้าสู่ตัวเมืองพะเยา แล้วจึงแต่งตั้งให้ผู้ที่มีความชำนาญในการเลือกชัยภูมิไปทำการสำรวจเพื่อที่จะตั้งเมืองต่อไป

“...ก็แต่งเสนาผู้จ้ื่อว่ พันธเสนากระบิโรหิตผู้ซื้อสามผญา หื้อได้เข้าไปเลียบเล็งผ่อดูย้งวอเวียงเจียงแก่นทั้งมวลย้งจักมีใจยะภูมิ รู้ว่ปม้นนจา ส่วนว่ท้าวที่ย้งอยู่หั้น หลายวันในฐานะที่น้นก็เป็นอันไกลน้ันนั้ ท้าวก็หื้อชุดเหมืองเอาแม่สายตาหื้อไหลเข้ามาวันออกบ้านเชียงหมั้นหื้อริพล ช้างม้าได้อาบได้กินในฐานะที่น้นลวดได้ซื้อว่แม่เหมืองมาตราบบัดเดียนนี้แล

ส่วนว่เสนาผู้ซื้อว่ พันธเสนาและปริโรหิตผู้ซื้อว่สามผญา ก็ปากันไปพิจารณาคุย้งที่อันจักเป็นมงคลแลบ่เป็นมงคลก็เชิงเอาหื้อรู้กระบวนเวียงทั้งมวลลงกว้งมี พันวา ลงยาวมี พันปลายสองร้อยวา คือลิก ๗ วา ประตุมิ ๘ ประตุมิ เวียงสูงหนวันตกตำหนวันออก สระใหญ่มีหนอีสานสระใหญ่มีหนพายัพ ก็รู้ว่หากเป็นใจมงคลอันประเสริฐ เวียงตั้งอยู่ที่ทางดอย สดุมิไม้ ๓ ต้นอยู่ริมประตูวันออกเวียงตั้งอยู่ฐานะที่น้นตามท้าวว่านามราชสี นามสิหราช แล้วก็เอาเนื้อความตั้งมวลคีนเมื่อไหว้สา.....”

< ก็แต่งเสนาผู้ชื่อว่า พันธเสนา กับบุโรหิตผู้ชื่อว่า สามผลญา ให้ได้ไปเลียบเล็งดูยังเวียงเจียงแก่นทั้งมวล ว่ายังจกมีชัยภูมิ หรือว่าไม่มี ส่วนว่าท้าวทักขณอยู่ตรงนั้นหลายวัน บริเวณที่ตรงนั้นก็ห่างไกลแม่น้ำมาก ท้าวทักขณก็ให้ขุดลำเหมืองเอาน้ำจากแม่น้ำสายตา^๒ ให้ไหลเข้ามาด้านวันตะวันออกบ้านเชียงหมั่น ให้ริพล ช่าง ม้าได้อาบได้กิน บริเวณที่ตรงนั้นเลยได้ชื่อว่า แม่เหมืองมาจนถึงทุกวันนี้แล

ส่วนว่าเสนาผู้ชื่อว่า พันธเสนา และบุโรหิตผู้ชื่อว่า สามผลญา ก็พากันไปพิจารณาดูยังที่อันจักเป็นมงคลและไม่เป็นมงคล ก็วัดพื้นที่ให้รู้กระบวนเวียงทั้งมวลด้านกว้างมี ๑,๐๐๐ วา ด้านยาวมี ๑,๒๐๐ วา คูเมืองลึก ๗ วา ประตูมี ๘ ประตู เวียงสูงด้านตะวันตกถึงตะวันออก สระใหญ่มีด้านทิศอีสาน สระใหญ่มีด้านพายัพ ก็รู้ว่าเป็นชัยมงคลอันประเสริฐ เวียงตั้งอยู่ที่บริเวณท้ายดอย มีต้นไม้ ๓ ต้นอยู่ริมประตูด้านตะวันออกเวียงตั้งอยู่ในที่นี้ ตามโหรบอกว่า นามราชสี นามสิหราช แล้วจึงเอาเนื้อความทั้งมวลกับไปกราบทูลขุนศรีจอมธรรม>

จากข้อความตอนนี้ทำให้เห็นลักษณะในการเลือกชัยภูมิที่จะตั้งเมือง คือ เป็นบริเวณที่อยู่ติดกับแหล่งน้ำ มีพื้นที่กว้าง ๑,๐๐๐ วา ยาว ๑,๒๐๐ วา มีคูเมืองลึก ๗ วา และมีประตูเมืองถึง ๘ ประตู เข้าตามหลักโหรว่าเป็น นามสิหราช หรือนามราชสีห์ เหมาะแก่การตั้งเมือง ซึ่งจากการศึกษาประวัติศาสตร์การสร้างบ้านแปงเมืองของกษัตริย์ในอดีตสิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงคือการมีแหล่งน้ำที่เพียงพอ เนื่องจากสังคมอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม ต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตร ดังนั้นการมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่จึงถือว่าเป็นชัยภูมิที่เป็นมงคลในการตั้งเมือง นอกจากนี้การมีคูคลองล้อมรอบ เพื่อป้องกันข้าศึกที่จะมารุกรานก็ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ในการตั้งเมืองพะเยาก็คำนึงถึงคูเมืองและแนวภูเขาที่เปรียบเสมือนกำแพงธรรมชาติที่คอยป้องกันตัวเมืองจากข้าศึกที่จะเข้ามารุกราน

๓.๑.๔ การประกอบพิธีสถาปนาเมืองพะเยา

หลังจากขุนศรีจอมธรรมได้กราบเนื้อความที่พันธเสนาและบุโรหิตชื่อสามผลญาได้กราบทูล จึงทรงให้ประกอบพิธีกรรมในการสถาปนาเมืองพะเยา ดังปรากฏในหน้าที่ ๑๖ – ๑๗ ความตอนนั้นว่า

“...ขุนศรีจอมธรรมท้าวทักขณราชอาญา หื้อเสนาอามาตย์แลบุโรหิตผู้ฉลาดหื้อได้ห้างดาตงแต่งเครื่องฉลองเมืองตามอุปเทศจึงไปราชนาณมณฑลพระสงฆ์คณะทั้งหลายกับทั้งเจ้าตนจกเสวยเมืองหื้อเข้ามาในหอมณฑปอันประดับงามด้วยพวงมาลัยแลด้วยดอกไม้ห้อยย้อยไว้แล้ว ก็ให้เรียงรายพะผาย ข้าวตอกดอกไม้ ของหอม รอดจุก่า ผะทีปธูปเทียนจุดตามไปให้รุ่งเรืองงามแล้วให้ไปนำเอามายังสิริรุกมณฑลมีเสวาลเป็นต้น ในรัตนะสุวรรณราชภาะมาเป็นมงคลแล้วไปฝังไว้ประตูเมืองและประตูคุ่มน้อย แล้วเอาสิริรุกขนามะ มาฝังไว้แปงเสาประตูเวียงตั้ง ๘ แล้วก็อาราธนาพระสงฆ์สูตรมนต์ทั้งมวล มีอานาตยสูตร อตถิอุณห์สสะวิไชย ทั้งมวลสูตรไชยตั้ง ๗ แลมหาสมัยและมหาสันติงและลักกปัญหา เอาตั้งแต่ อถ โข โส ภควา ทั้งมวลแล้วสูตรวชิระประการทั้งมวล ๗ คาบ แล้วหื้อได้บุจาท้าวทั้ง ๔ เสียก่อนแล้วหื้อแปงชะดวง ๘ อัน ใส่เครื่องร้อยจุชะดวง กันว่าสูตรมนต์แล้วหื้อส่งออกไป ๘ ทิศ หื้อปล่อยนก ปล่อยปลา สัตว์ทั้งหลาย ๔ ตีน ๒ ตีน แล้วเอาครวตาดนถวายแก่พระสงฆ์เจ้าจุตนแล้วหยาดน้ำไปหาท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ เทวบุตรเทวดา อินตาพรหมทั้งหลาย แล้วเสนาอามาตย์

^๒ แม่น้ำสายตา ปัจจุบันคือแม่น้ำอิง

ทั้งหลายก็เวนราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลหื้อแก่ท้าวศรีจอมธรรมหื้อได้เป็นใหญ่เสวยราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลหื้อได้เป็นเจ้าแก่ปชานะราชทั้งหลาย.....”

<ขุนศรีจอมธรรมก็มีราชาอาญา ให้เสนาอำมาตย์และบุโรhitผู้ฉลาดให้ได้ห่างดาตกแต่งเครื่องฉลองเมืองตามอุปเทศจึงไปอาราธนาในมณฑลพระสงฆ์คณะทั้งหลาย กับทั้งเจ้าผู้จักเสวยเมืองให้เข้ามาในหอมณฑปอันประดับงามด้วยพวงมาลัยและด้วยดอกไม้ห้อยย้อยไว้แล้ว ก็ให้เรียงรายประพรม ข้าวตอกดอกไม้ ของหอม ทุกด้าน ประทีปธูปเทียนจุดให้รุ่งเรืองงามแล้วให้ไปนำเอามายังสิริรุกมณฑล มีเสวตีสลเป็นต้น ในรัตนะสุวรรณราชาภูมาเป็นมงคลแล้ว ไปฝังไว้ประตูเมืองและประตูคุ่มน้อย แล้วเอาสิริรุกขนามะ มาฝังไว้ทำเป็นเสาประตูเวียงตั้ง ๘ แล้วก็อาราธนาพระสงฆ์มาสวดมนต์ทั้งมวล มีอานาตยสูตร อตถิถุณห์สสะวิชัย ทั้งมวลสูตรชัยยะตั้ง ๗ แลมหาสมัยและมหาสันตติ และสักกะปัญหา เอาตั้งแต่ อถ โข โส ภควา ทั้งมวลแล้วสวด วชิรประการ ทั้งมวล ๗ รอบ แล้วให้ได้บูชาท้าวทั้ง ๔ เสียก่อนแล้วให้ทำกระทง ๘ อัน ใส่เครื่องร้อยทุกอัน หากว่าสวดมนต์แล้วให้น้ำออกไป ๘ ทิศ ให้ปล่อยนก ปล่อยปลา สัตว์ทั้งหลาย ๔ เท้า ๒ เท้า แล้วเอาไทยทานถวายแก่พระสงฆ์เจ้าทุกรูป แล้วกรวดน้ำไปหาท้าวจุโลกบาลทั้ง ๔ เทวบุตรเทวดา อินทพรหมทั้งหลาย แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ถวายราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลให้แก่ท้าวศรีจอมธรรมหื้อได้เป็นใหญ่เสวยราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลหื้อได้เป็นเจ้าแก่ปชานะราชทั้งหลาย>

ถ้าหากมองในแง่ของการปกครอง การประกอบพิธีกรรมในการสถาปนา และพิธีราชาภิเษกของพ่อขุนศรีจอมธรรม ก็คือการสร้างความชอบธรรมในการปกครอง การใช้พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามา นอกจากจะประกอบพิธีเพื่อความป็นสิริมงคลแล้ว ยังเป็นการประกาศให้ชาวบ้านชาวเมืองได้รับรู้ถึงการสถาปนาภคิรัยองค์ใหม่ในดินแดนเมืองพะเยา เพื่อให้หัวเมืองใหญ่น้อยได้แสดงออกถึงการยอมรับด้วยการเข้าถวายเครื่องสักการะต่อภคิรัยองค์ใหม่

๓.๑.๕ นิมิตทำนายดวงชะตาเมืองพะเยา

ถึงแม้พ่อขุนศรีจอมธรรมจะทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นภคิรัยครองเมืองพะเยา แต่ก็ทรงมีความวิตกกังวลถึงอนาคตของเมืองพะเยาว่า ในอนาคตจะร้ายหรือดีอย่างไร จนถึงกับเก็บเอาไปฝัน ดังข้อความในหน้าที่ ๑๗ - ๑๘ และคาบไปถึงหน้าที่ ๒๑ - ๒๒ ที่กล่าวถึงนิมิตความฝันของพ่อขุนศรีจอมธรรม และคำทำนายเกี่ยวกับเมืองพะเยาไว้ว่า

“...แล้วถึงรายตรีกลางคืนนั้นท้าวศรีจอมธรรมก็มารำเปิงในใจตนอยู่ใจๆ ว่าบ้านเมืองที่นี้กาลไปปลายหน้าจักร้ายและดีเป็นสันใดนี้จา เถิงรายตรีจักตาไกลรุ่งท้าวก็หลับไปน้อย ๑ ยังมีเทวดาตน ๑ มากล่าวยังอีกขระ ๓ ตัวแก่ท้าวพระยาจอมธรรมว่า สุ ณะ กะ ดังนี้ ผิว่ามหาราชเจ้าใครรู้บ้านเมืองจักร้ายแลดีปานใดตั้งอันจุพิจารณาตามอีกขระ ๓ ตัวนี้เตอะ อีกขระ ๓ ตัวนี้หากเป็นนิมิต ๓ ประการแล กล่าวเท่านั้นแล้วก็กับหายไป

แลก็นว่ารายตรีคืนนั้นแลรุ่งแจ้งมาแล้วดังอัน ท้าวก็เรียกหาไปยังบุโรhitทั้งหลาย ๘ คนมีบุโรhitผู้ชื่อว่า สามพะยา อันจบเพศทั้ง ๓ เป็นประธานแก่บุโรhitทั้งหลายมาแล้วก็เล่านิมิต ๓

ประการนั้นหื้อโปรทิดได้พิจารณาอุประการหั้นแล โปรทิดทั้งหลายพิจารณาตุรู้แล้วจึงไห้ท้าวศรีจอมธรรมว่า

ในนิมิตบพว่า สุ นั้นคือว่าสุวรรณมณีนีรัชชฎะ แลผิว่าท้าวพระยาตนใดเสวยเมืองพะยาวที่นี่ยังประกอบด้วยศีล ๕ ศีล ๘ มีผุ้รู้แต่โบราณปาเวณียะธรรมกระทำหื้ออุตมิจำเริญแก่นครฐานะบ้านเมืองแลเสนาอามาตย์ปชชานะราชแลสมณะพราหมณ์ทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในคลองอันดีจุประการ แลมีในกาลเมื่อใด อันว่าความอุตมิจำเริญธรรม ๔ ประการคือว่า อายุ กียัน วรรณะเนื้อทน กังาม คือประกอบไปด้วยกายิกะสุขในตนตัวแลประกอบไปด้วยกายพละแลปัญญาพละแลสวัสตีบริมวลด้วยอุปโภคและบริโภคบัวริมวลจุประการแก่ตนเป็นพระยาเจ้าเมืองแลแก่ตนตัวเสนาอามาตย์แลไพร่น้อยประชานรัฐทั้งมวล แลเป็นดั่งแก้วเงินคำสุน กันไว้นั้นแล

นิมิตบพว่า ฐ นั้น คือว่า ธัญญาธัญญัตจะ สธัมโม ภีรตตจิตโต ทสสยลา กัลยาณ วตตสมปนโนโสภิตตคัพพะ นัตถิ คือว่าในกาลเมื่อใดคือว่าท้าวพระยาตนเป็นเจ้าแก่ที่นี้แลเสนาอามาตย์แลไพร่น้อยปชชานรัฐกับสมณะพราหมณ์ทั้งหลายบ่ตั้งอยู่ตามคลองธรรมอันชอบหื้อล้วนล้วนเสมอกันแลปาเอากันกระทำการอันเป็นบาปผิดจากคลองธรรมแลกระทำการกุศลอันเป็นบุญชอบธรรมก็มีพ้องดั่งอันกันว่าท้าวพระยาบ่ตั้งอยู่ในคลองธรรมอันดีอันชอบบ่เสมอกันพ้องใจบุญพ้องใจบาปแลมีในกาลเมื่อใด ท้าวพระยาเสนาอามาตย์ไพร่น้อยปชชานราชทั้งหลาย ก็จักเหี่ยวแห้งถอยถอยไปเป็นดั่งกองข้าวเต้ง แลกองข้าวลืบ สุนกัน(ปนกัน) นั้นแล

นิมิตบพว่า กะ นั้น คือว่า กลีกลังกันหัง กันหา คือในกาลเมื่อใดท้าวพระยาตนเป็นเจ้าเมืองพะยาวที่นี่ยกับเสนาอามาตย์แลไพร่น้อยปชชานราชกับสมณะพราหมณ์ก็บ่เอากันตั้งอยู่ตามคลองธรรมอันชอบแลบ่ตั้งอยู่ตามปาเวณียะธรรมแลอุปหิยธรรมและกระทำหิงสราวิบีบเบียนแก่กันร้ายนัก เป็นต้นว่าบ่เสนาอาหารแลอหินนาทาน อภิกตาวตณหาติ ผจญบ่แล้วแลเอาอัน ๑ คือว่าโบราณปาเวณียะธรรมอันท่านตนเป็นใหญ่เป็นผู้รู้หากได้บัญญัติตั้งไว้หื้ออุตมิจำเริญสุขเกษมแก่บ้านเมืองมาแต่ก่อนบ่อยบ่กับตาม บ่เอาหินทะติ แลมาตตสินริตมังเสียมมาแต่งตั้งขึ้นแกมใหม่หื้อได้เป็นการเดือดเนื้อร่อยใจแก่ปชชานราชบ้านเมืองแลมีเมื่อใดดั่งอันไพร่น้อยทั้งหลายก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์กันไพร่น้อยเดือดร้อนเป็นทุกข์เสนาอามาตย์ทั้งหลายจักเดือดร้อนเป็นทุกข์นัก กันเสนาอามาตย์เดือดร้อนเป็นทุกข์ดั่งอันท้าวพระยาตนเป็นเจ้าเมืองก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนักเป็นดั่งในบทพุทธาจักร ว่า เอโก ราชา วิหณญาเร นคร สตุญญาภเวตฺ เป็นท้าวพระยาหากมีตนเดียว บ้านเมืองทั้งมวลจักเป่าห่างสูญเสียก็เหตุบ่ตั้งอยู่ในคลองธัมมดั่งอัน แลมีในกาลเมื่อใด ท้าวพระยาเสนาอามาตย์แลไพร่น้อยในเมืองทั้งมวลก็ จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนักก็จักเหี่ยวแห้งถอยถอย คสส เป็นดั่งถ่านไฟดำนั้นแล กว้านท่านท้าวศรีจอมธรรมได้ตรัสรู้นิมิต ๓ ประการนั้นแล้วท้าวก็มีสมนัสจมนินตินมากนัก...”

< แล้วถึงร่ายตริกกลางคีนนั้นท้าวศรีจอมธรรมก็เกิดความวิตกคิดในใจตนอยู่ตลอดเวลาว่าบ้านเมืองที่นี้กาลไปภายหน้าจักร้ายและตีเป็นอย่างไร พอถึงร่ายตริกจะใกล้รุ่งท้าวก็หลับไปนิตหนึ่งยังมีเทวดาตน ๑ มากล่าวยังอักขระ ๓ ตัวแก่ท้าวพระยาจอมธรรมว่า สุ ฐะ กะ ดังนี้ ผิว่ามหาราชเจ้าใครรู้บ้านเมืองจักร้ายแลตีปานใดดั่งนั้น จงพิจารณาตามอักขระ ๓ ตัวนี้เถิด อักขระ ๓ ตัวนี้หากเป็นนิมิต ๓ ประการแล กล่าวเท่านั้นแล้วก็กับหายไป

แต่เมื่อถึงตอนรุ่งแจ้ง ท้าวก็เรียกหาหม้ายบุโรหิตทั้งหลาย ๘ คนมีบุโรหิตผู้ชื่อว่า สาม
พะญา อันจบไตรเพท เป็นประธานแก่บุโรหิตทั้งหลาย พอมาถึงแล้วก็เล่านิมิต ๓ ประการนั้นให้บุโรหิต
ได้พิจารณาทุกประการแล บุโรหิตทั้งหลายพิจารณาความรู้แล้วจึงให้ท้าวศรีจอมธรรมกราบทูลว่า

ในนิมิตบทว่า สุนั้น คือว่าสุวรรณมณีนีรัชชฎะ แลผิวท้าวพระยาตนใดเสวยเมืองพยาวที่นี้
ยังประกอบด้วยศีล ๕ ศีล ๘ มีปัญญารู้แต่โบราณประเพณีธรรม กระทำให้วุฒิจำเริญแก่นคร ฐานะ
บ้านเมืองแลเสนาอำมาตย์ปี่ชานะราช แลสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ก็ตั้งอยู่ในคลองอันดีทุกประการ
แลมีในกาลเมื่อใด อันว่าความวุฒิจำเริญธรรม ๔ ประการคือว่า อายุ ก็ยืน วรรณะเนื้อตึงงาม คือ
ประกอบไปด้วยกายิกะสุขในตนตัว แลประกอบไปด้วยกายพละ แลปัญญาพละ แลสวัสดิบรมวลด้วย
อุปกะและบริกค บรมวลทุกประการแก่ตนเป็นพระยาเจ้าเมือง แลแก่ตนตัวเสนาอำมาตย์ แลไพร
น้อยประชานรัฐทั้งมวล แลเป็นดังแก้วเงินทองปนกันไว้นั้นแล

นิมิตบทว่า ธ นั้น คือว่า ธัญญาธัญญัตจะ สัมโม ภิตตจิตโต ทสสยลา กัลยาณ วตต
สมปนโนโสภิตตคัพเพ นัตถิ คือว่าในกาลเมื่อใด คือว่าท้าวพระยาตนเป็นเจ้าแห่งที่นี้ แลเสนาอา
มาตย์ แลไพรน้อยประชานรัฐกับสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่ตั้งอยู่ตามคลองธรรมอันชอบให้ครบถ้วน
เสมอกัน แลพากันกระทำการอันเป็นบาปผิดจากคลองธรรม แลกระทำการกุศลอันเป็นบุญชอบธรรม
ก็มีบ้างเหมือนกัน หากว่าท้าวพระยาไม่ตั้งอยู่ในคลองธรรมอันดีอันชอบไม่เสมอกันบางคนใจบุญบาง
คนใจบาปแลมีในกาลเมื่อใด ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ไพร่น้อยประชานราชทั้งหลาย ก็จักเหี่ยวแห้ง
ถดถอยไปเป็นดังกองข้าวเมล็ดสมบูรณ์ แลกองข้าวลีบ ปนกันนั้นแล

นิมิตบทว่า กะ นั้น คือว่า กลี กล กณห์ กณหา คือในกาลเมื่อใดท้าวพระยาตนเป็นเจ้า
เมืองพยาวที่นี้กับเสนาอำมาตย์ แลไพรน้อยประชานราชกับสมณะพราหมณ์ก็ไม่พากันตั้งอยู่ตามคลอง
ธรรมอันชอบแลไม่ตั้งอยู่ตามปาเวณียธัมม์ แลอุปหานิยธรรมและกระทำหิงสราวิเปียดเบียนแก่กัน
ร้ายนัก เป็นต้นว่า ปเสนหาหาร แลอินนาทาน อภิกตวา ตณหาติ ผจญแพ้วแล้วแล อีกอย่าง ๑ คือ
ว่าโบราณปาเวณียธรรมอันท่านตนเป็นใหญ่เป็นผู้รู้หากได้บัญญัติตั้งไว้ให้วุฒิจำเริญสุขเกษมแก่
บ้านเมืองมาแต่ก่อนกลับไม่กระทำตาม ไม่เอา ภินทะติ แลมาตัดสินริตมังเสีย มาแต่งตั้งขึ้นอีกใหม่ให้
ได้เป็นการเดือดเนื้อร้ายใจ แก่ประชานราชบ้านเมือง แลมีเมื่อใดดังนั้นไพร่น้อยทั้งหลายก็จักเดือดร้อน
เป็นทุกข์มาก หากไพร่น้อยเดือดร้อนเป็นทุกข์เสนาอำมาตย์ทั้งหลายจักเดือดร้อนเป็นทุกข์นัก หาก
เสนาอำมาตย์เดือดร้อนเป็นทุกข์ดังนั้น ท้าวพระยาตนเป็นเจ้าเมืองก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนัก
เป็นดังในบทพุทธาจักร ว่า เอโก ราชา วิณญูเรนคร สัสสุญญาภเวต เป็นท้าวพระยาหากมีคนเดียว
บ้านเมืองทั้งมวลจักเปลว้างสูญเสียก็เหตุไม่ตั้งอยู่ในคลองธัมมดังนั้น และมีในกาลเมื่อใด ท้าวพระยา
เสนาอำมาตย์แลไพร่น้อยในเมืองทั้งมวลก็จักเดือดร้อนเป็นทุกข์มากนักก็จักเหี่ยวแห้งถดถอยเสีย
เป็นดังถ่านไฟดำนั้นแล หากท่านท้าวศรีจอมธรรมได้ตรัสรู้นิมิต ๓ ประการนั้นแล้วท้าวก็มีโสมนัส
จมจิ้นยินดีมากนัก>

จากข้อความในตอนนี้ได้กล่าวถึงอนาคตของเมืองพะเยา โดยพิจารณาจากหลัก ๓
ประการ คือ

๑. ในยุคที่เจ้าเมือง เสนาอำมาตย์และราษฎร ในบ้านในเมืองยังคงรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ปฏิบัติตามโบราณราชประเพณีอันดีงาม ก็จะเจริญรุ่งเรืองด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ บ้านเมืองจะมั่นคง มั่งคั่ง เป็นยุคทอง เปรียบเสมือนแก้วแหวนเงินทองกองรวมกัน

๒. ในยุคที่เจ้าเมือง เสนาอำมาตย์และราษฎร ในบ้านในเมืองบางหมู่ก็ตั้งอยู่ในธรรม บางหมู่ก็ทำผิดทำนองคลองธรรม บ้านเมืองก็จะถดถอยลง เปรียบเสมือนกองข้าวที่มีทั้งเมล็ดสมบูรณ์และเมล็ดที่ลีบ

๓. ในยุคที่เจ้าเมือง เสนาอำมาตย์และราษฎร ในบ้านในเมืองต่างพากันกระทำผิดศีลผิดธรรม ทะเลาะเบาะแว้งทำร้ายกันไปมา ไม่ยึดถือหลักโบราณราชประเพณีอันดีงาม พากันตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ก็จะทำให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งวุ่นวายไปหมด เปรียบยุคนี้เหมือนถ่านไฟดำ คือ ยุคมืดนั่นเอง

๓.๑.๖ พ่อขุนศรีจอมธรรมให้สำรวจไพร่พลในเมืองพะเยาและหัวเมืองขึ้น

หลังจากที่พ่อขุนศรีจอมธรรมได้ทรงการสถาปนาเมืองพะเยาขึ้นอีกครั้ง และทรงได้รับการราชาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ครองเมืองพะเยาตามโบราณราชประเพณี ก็ทรงให้ทำการสำรวจไพร่พลทั้งในเมืองและนอกเมือง พร้อมกำหนดพินนาในเมืองพะเยา และเมืองที่ขึ้นกับเมืองพะเยา ดังข้อความในคัมภีร์ใบลานหน้าที่ ๑๙ ซึ่งเนื้อหาตอนนี้นำมาเพื่อหาการทำนายนิมิตของพ่อขุนศรีจอมธรรม น่าจะเกิดจากการจัดเรียงหน้าผิวดลาดตอนถ่ายไมล์โครฟิล์ม เพราะเนื้อหาตอนนี้อยู่ในหน้าที่ ๒๓ ซึ่งกล่าวถึงการเรียกเจ้าผู้ครองหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองพะเยามาประชุม นัยว่าเป็นการสำรวจหัวเมืองต่างๆ ว่าจะให้การยอมรับในการเป็นกษัตริย์ของพระองค์หรือไม่ ซึ่งปรากฏว่ามีหัวเมืองต่างๆ พร้อมจำนวนไพร่พลที่ขึ้นกับเมืองพะเยาดังนี้

“...แล้วท้าวศรีจอมธรรมก็มีอาชญาหื้อเอาหนังสือพื้นเมืองตำนานเมืองมาเลียบเลิงดูหื้อรู้จุประการแล้วท้าวทักสินำจำจื่อไว้ในใจแห่งตนแล้วท้าวทักสินมมายังท้าวพระยาอันเป็นราชญาติวงศ์แลเสนาอำมาตย์ทั้งมวลแลหัวเมืองน้อยทั้งหลายเป็นต้นว่าเมืองงาว เมืองกวาว เมืองชะเอียบ เมืองเจียงม่วน เมืองสะ เมืองปง เมืองออย เมืองจิม เมืองสะลาว เมืองครอบ เชียงแลง เชียงคำ เมืองหลวง เมืองล่อ เมืองเทิง แซ่เหียง แซ่ลู่ ปากบอง หนองขวาง เวียงป่าเป้า เจียงแจ แจ่คอด เมืองวัง แจ่ซ้อน แจ่หลวง เมืองพาน แจ่มหม มาพร้อมจวบ่านจู่เมืองแล้วจึงมีราชอาชญาหื้อจดนับดูคนในท้องเขตแขวงเมืองพุกามยาว ลูกเมืองตั้งมวล ส่วนว่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายแลนายหนังสือเสมียนทั้งหลายก็ไปจดหมายเอาเส้นคนจวบ่านจู่เมืองจู่แห่งจู่ดีแล้วสั่งรวมทั้งมวลมีคนแสนแปดหมื่น สั่งรวมทั้งหัวเมืองนอกมีคนล้าน ๓ แสน ๒ หมื่น ๓ พันคน (๑,๓๒๓,๐๐๐ คน) แล้วจึงตั้งไว้ ๓๖ พันนา และ ๕ คนไหน เป็นนาย ๑ คิง คนไหนหื้อเยะนา ๕ ตาง คือว่า ๕ หมื่นเข้าเจ้าแล

ที่นี้จักจาดด้วยห้องพันนาก่อนแล ๑ พันนาเชียงดี ๒ พันนาครกหลวง ๓ พันนาคิม ๔ พันนาแปน ๕ พันนาเคง ๖ พันนาแจ่ตัก ๗ พันนาปิม ๘ พันนาม่วง ๙ พันนาชั้น ๑๐ พันนาแลง ๑๑ พันนาภิม ๑๒ พันนาโต่งหลวง ๑๓ พันนาไชย ๑๔ พันนาล่อใต้ ๑๕ พันนาเจียงเคียน ๑๖ พันนาธัน ๗ พันนาเอียน ๓๘ พันนาภูช่วย ๑๙ พันนาควั ๒๐ พันนาเจียงจี ๒๑

พินนาสาเลา ๒๒ พินนาชะนาค ๒๓ พินนาช้าง ๒๔ พินนาแจ้หัว ๒๕ พินนามแห่นัน ๒๖ พินนาแจ้จ้าง ๒๗ พินนาเจียงเคื่อน ๒๘ พินนาแจ้กาด ๒๙ พินนาต่อไค้ ๓๐ พินนาริ ๓๑ พินนาแก้ว ๓๒ พินนาเรื่อง ๓๓ นาสร้างหลวง ๓๔ พิน นามูล ๓๕ พิน แคว้นเอียน ๓๖ พินนาเข้า ๆ จาด้วยนับทั้งหัวเมืองอันอื่นกับในเมืองพุกามยาวทั้งมวลมี ๒๖๔ พินนาแล...”

<แล้วท้าวศรีจอมธรรมก็มีอาชญาให้เอาหนังสือพินเมือง ตำนานเมือง มาตรวจรอบดูให้รู้ทุกประการแล้ว ท้าวก็จดจำไว้ในพระทัยแห่งตนแล้ว ท้าวก็ชุมนุมมายังท้าวพระยาอันเป็นราชญาติวงศ์แลเสนาอำมาตย์ทั้งมวล แลหัวเมืองน้อยทั้งหลายเป็นต้นว่า เมืองงาว เมืองกวาว เมืองชะเอียบ เมืองเจียงม่วน เมืองสะ เมืองปง เมืองออย เมืองงิม เมืองสะลาว เมืองครอบ เชียงแลง เชียงคำ เมืองหลวง เมืองล่อ เมืองเทิง แซ่เหียง แซ่ลู่ ปากบอง หนองขวาง เวียงป่าเป้า เจียงแจ แจ้คอด เมืองวังแจ้ซ้อน แจ้หลวง เมืองพาน แจ้ห่ม มาพร้อมทุกบ้านทุกเมืองแล้ว จึงมีราชอาชญาให้บันทึกนับดูคนในท้องเขตแขวงเมืองพยาว ลูกเมืองตั้งมวล ส่วนว่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย แลนายหนังสือเสมียนทั้งหลายก็ไปจดหมายเอาเส้นคนทุกบ้านทุกเมืองทุกแห่งทุกที่ แล้วส่งรวมทั้งมวลมีคนแสนแปดหมื่น สรรวมทั้งหัวเมืองนอกมีคนล้าน ๓ แสน ๒ หมื่น ๓ พันคน (๑,๓๒๓,๐๐๐ คน) แล้วจึงตั้งไว้ ๓๖ พินนา และ ๕ คนไหน เป็นนาย ๑ คิง คนไหนให้ทำนา ๕ ต่าง คือว่า ๕ หมื่นข้าวเชื้อแล

ที่นี้จกกล่าวด้วยห้องพินนาก่อนแล ๑ พินนาเชียงดี ๒ พินนาครกหลวง ๓ พินนาคิม ๔ พินนาแปน ๕ พินนาเคง ๖ พินนาแจ้ตาก ๗ พินนาปิม ๘ พินนาม่วง ๙ พินนาชัน ๑๐ พินนาแลง ๑๑ พินนากิม ๑๒ พินนาโถ่งหลวง ๑๓ พินนาไชย ๑๔ พินนาล่อไค้ ๑๕ พินนาเจียงเคียน ๑๖ พินนาธัน ๑๗ พินนาเอียน ๑๘ พินนาภูช่วย ๑๙ พินนาควั ๒๐ พินนาเจียงจี ๒๑ พินนาสาเลา ๒๒ พินนาชะนาค ๒๓ พินนาช้าง ๒๔ พินนาแจ้หัว ๒๕ พินนามแห่นัน ๒๖ พินนาแจ้จ้าง ๒๗ พินนาเจียงเคื่อน ๒๘ พินนาแจ้กาด ๒๙ พินนาต่อไค้ ๓๐ พินนาริ ๓๑ พินนาแก้ว ๓๒ พินนาเรื่อง ๓๓ นาสร้างหลวง ๓๔ พินนามูล ๓๕ พินแคว้นเอียน ๓๖ พินนาเข้า ๆ หากนับทั้งหัวเมืองอันอื่นกับในเมืองพุกามยาวทั้งมวลมี ๒๖๔ พินนาแล>

จากข้อความตอนนี้จะทำให้ทราบว่าหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองพะเยาในอดีตมีทั้งหมดถึง ๒๗ หัวเมือง คือ

๑. เมืองงาว
๒. เมืองกวาว
๓. เมืองชะเอียบ
๔. เมืองเจียงม่วน
๕. เมืองสะ
๖. เมืองปง
๗. เมืองออย
๘. เมืองงิม
๙. เมืองสะลาว
๑๐. เมืองครอบ

๑๑. เชียงแลง
๑๒. เชียงคำ
๑๓. เมืองหลวง
๑๔. เมืองลอ
๑๕. เมืองเทิง
๑๖. แะหิยง
๑๗. แะลูง
๑๘. ปากบอง
๑๙. หนองขวาง
๒๐. เวียงป่าเป้า
๒๑. เจืองแจ
๒๒. แจ๋คอด
๒๓. เมืองวัง
๒๔. แจ๋ซ็อน
๒๕. แจ๋หลวง
๒๖. เมืองพาน
๒๗. แจ๋ห่ม

ซึ่งในปัจจุบันเมืองต่างๆ ยังปรากฏอยู่ แต่บางหัวเมืองคงเหลือแต่ชื่อ บางหัวเมืองก็ไม่ได้
อยู่ในเขตจังหวัดพะเยาแล้ว ที่ยังคงอยู่ในเขตจังหวัดพะเยาคงมีเพียง ๘ เมือง คือ

๑. เมืองเจียงม่วน
๒. เมืองสะ
๓. เมืองปง
๔. เมืองออย
๕. เมืองจิม
๖. เชียงคำ
๗. เมืองหลวง
๘. เมืองลอ

ส่วนจำนวนประชากรภายในเขตตัวเมืองพะเยามีจำนวน ๑๘๐,๐๐๐ คน ส่วนในหัวเมือง
ต่างๆ มีจำนวน ๑,๓๒๓,๐๐๐ คน ซึ่งถ้ารวมประชากรทั้งในเมืองและนอกเมืองแล้วมีจำนวนประชากร
ทั้งหมดถึง ๑,๕๐๓,๐๐๐ คน ซึ่งนับว่ามีจำนวนประชากรมากพอสมควร เมื่อเทียบกับจำนวน

ประชากรของจังหวัดพะเยาในปัจจุบันที่มีประชากรเพียง ๔๘๔,๔๕๔ คน^๓ ซึ่งเมื่อทำการสำรวจจำนวนประชากรทั้งหมดแล้วก็กำหนดเขตพื้ดินในเมืองพะเยา โดยแบ่งออกเป็น ๓๖ พื้ดิน คือ

๑. พื้ดินเชียงดี
๒. พื้ดินนครหลวง
๓. พื้ดินคิม
๔. พื้ดินแปน
๕. พื้ดินเคง
๖. พื้ดินแจ้ตาก
๗. พื้ดินปืม
๘. พื้ดินม่วง
๙. พื้ดินซัน
๑๐. พื้ดินแลง
๑๑. พื้ดินกิม
๑๒. พื้ดินโต้งหลวง
๑๓. พื้ดินไชย
๑๔. พื้ดินล่อใต้
๑๕. พื้ดินเจียงเคียน
๑๖. พื้ดินอัน
๑๗. พื้ดินเอียน
๑๘. พื้ดินกู๋ซัว
๑๙. พื้ดินคัว
๒๐. พื้ดินเจียงจี
๒๑. พื้ดินสาเลา
๒๒. พื้ดินชะนาค
๒๓. พื้ดินซ้าง
๒๔. พื้ดินแจ้โหว่
๒๕. พื้ดินนามแห่นัน
๒๖. พื้ดินแจ้จ้าง
๒๗. พื้ดินเจียงเคือน

^๓ จังหวัดพะเยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.phayao.go.th/au/generalty.php> (๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๐).

- ๒๘. พันนาแจกาด
- ๒๙. พันนาต่อไค้
- ๓๐. พันนารี
- ๓๑. พันนาแก้ว
- ๓๒. พันนาเรื่อง
- ๓๓. นาสร้างหลวง
- ๓๔. พันนามูล
- ๓๕. พันแคว้นเอียน
- ๓๖. พันนาเข้า

๓.๑.๗ เขตแดนเมืองพะเยา

ข้อความในหน้าที่ ๒๓ – ๒๕ ได้กล่าวถึงการกำหนดเขตแดนของเมืองพะเยาในแต่ละด้าน ซึ่งได้ยึดเอาเขตแดนตามหลักภูมิศาสตร์ โดยยังปรากฏเห็นได้ในปัจจุบันนี้ คือ

“...ที่นี้จักจาดด้วยปักแคว้นแดนดินแห่งเมืองพุกามยวนี้ก่อนแลฯ ทิศหนวันตกแจ้งได้มีผาหลักไก่อ เป็นแดน ตัดไปหนวันออกไปจับขุนผากาตร่วงแล้วไปจับจำบอน ไปจัตตาดม่าน แล้วไปจับศรีธำไปจับไฮ ๓ เชื้อแล้วไปจับสบน้ำห้วยบูแล้วไปน้ำรุง(ทุ่ง) ล่องน้ำรุงไปน้ำยมไปจับสบน้ำปัง แลไปจับสบห้วยตองแล้วไปจับสบห้วยบ่อตอง แล้วไปจับตาด ๒๐ วา แล้วขึ้นไปจับกัวเข้าใต้แป้ใต้ไปจับกัวแก้วแล้วไปจับกัว ๓ ขวง ที่นี้ฝั่งหินไว้หั้น ๓ ก้อน หื้อเป็นกัมมะยะฐาน (หลักฐาน) สืบชั่วลูกหลานเหลนไปพายหน้าตัดค่าไว้ว่าค่าพันค่าจะแล แล้วไปจับกัวระสี(ฤาษี) ซาก่อปลาก่อตัวน้อยตัวใหญ่ไว้หั้นแล้วไปจับน้ำแม่สายตาแล้วไปจับกัวซาง แล้วใต้แป้ไปจับกัวตุ้มแล้วไปจับกัวซาเปี้ย ใต้แป้ไปจับดอยปางใต้สันดอยปางไปรอดแม่พาด ตัดไปทิศตะวันตก ใต้แป้สันกลางไปโป่งปู้ ตัดไปจับน้ำแก้ว ขึ้นน้ำแม่แก้วไปจับกัวแก้วดอยคุย แล้วไปจับแม่ควาขึ้นน้ำควาไปจับกัวม่วง แล้วใต้แป้รองไปหนใต้ไปจับกัวรูเหล้า ใต้สันไปจับม่อนจิกจ้อง ร่องไปจับกัวขุนท่าไปจับดอยตั้งป้ายไปวันตกดอยนอกไปจับผาหนอกจัว ไปจับต่ง(ทุ่ง)แจ่มมานไปไควผาหลักไก่อที่เกว แต่เจนท้าวตนหนี่ปราบไปหนวันตกแจ้งได้มีดอยรามา ก้อนเล่าเป็นแดนหนใต้มีประตุม่าเป็นแดน หนวันออกแจ้งได้มีน้ำน๊ะเป็นแดน หนวันออกมีดอยอยู่ฟ้าเป็นแดน หนวันออกแจ้งเหนือมีดอยยาวเป็นแดน หนเหนือมีน้ำทรี คือน้ำแม่กก เป็นแดน หนวันตกมีดอยลังกาเป็นแดนแล...”

<ที่นี้จักกล่าวด้วยปักแคว้นแดนดินแห่งเมืองพุกามยวนี้ก่อนแลฯ ทิศด้านตะวันตกเฉียงใต้ มีผาหลักไก่อ เป็นแดน ตรงไปด้านตะวันออก ไปถึงขุนผากาตร่วงแล้ว ไปถึงจำบอน ไปถึงตาดม่าน แล้วไปถึง ศรีธำไปถึง ไฮ ๓ เชื้อ แล้วไปถึงสบน้ำห้วยบู แล้วไปน้ำรุง ล่องน้ำรุงไปน้ำยมไปถึงสบน้ำปัง แลไปถึงสบห้วยตอง แล้วไปถึงสบห้วยบ่อตอง แล้วไปถึงตาด ๒๐ วา แล้วขึ้นไปถึงกัวเข้า ใต้แป้ใต้ไปจับกัวแก้วแล้วไปจับกัว ๓ ขวง ที่นี้ฝั่งหินไว้ ๓ ก้อน ให้เป็นกัมมฐาน (หลักฐาน) สืบชั่วลูกหลานเหลน

ไปภายในหัว ตั้งค่าไว้ว่าค่าพันค่าจะแล แล้วไปจับกัฏฐาณี ก็ปั่นปลาซ้อนตัวน้อยตัวใหญ่ไว้แล้ว ไปถึง น้ำแม่สายตาแล้วไปถึงกัฏฐาณี แล้วไต่แป้ไปถึงกัฏฐาณี แล้วไปถึงกัฏฐาณีเปียไต่แป้ไปจับดอยปาง ไต่ สันดอยปางไปรอดแม่พาด ตรงไปทิศตะวันตกไต่แป้สันกลางไปโป่งปู ตรงไปถึงน้ำแก้ว ขึ้นน้ำแม่แก้ว ไปถึงกัฏฐาณีดอยเปีย แล้วไปถึงแม่ควา ขึ้นน้ำควาไปถึงกัฏฐาณี แล้วไต่แป้ลงไปทิศใต้ ไปถึงกัฏฐาณีเหล้า ไต่สันไปถึงม่อนจิกจ้อง ร่องไปถึงกัฏฐาณีท่า ไปถึงดอยตั้ง ป้ายไปวันตกดอยนอกไปถึงผาหนอกงัว ไป ถึงทุ่งแจ่มมาน ไปบรรจบผาหลักไก่อที่เดิม แต่ยุคท้าวตนนี้ปราบไปทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีดอยราผาก่อน เล้าเป็นแดน ทิศใต้มีประตูผาเป็นแดน ทิศวันออกเฉียงใต้มีน้ำนะเป็นแดน ด้านทิศตะวันออกมีดอยอยู่ ฟ้าเป็นแดน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีดอยยาวเป็นแดน ทิศเหนือมีน้ำหรี คือน้ำแม่กก เป็นแดน ทิศ วันตกมีดอยลังกาเป็นแดนแล>

ในการกำหนดเขตแดนเมืองพะเยาในยุคพ่อขุนศรีจอมธรรม สามารถกำหนดในทิศใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

ทิศเหนือ มีแม่น้ำหรี หรือเป็นน้ำกก เป็นเขตแดน

ทิศใต้ มีประตูผา เป็นเขตแดน

ทิศตะวันออก มีดอยอยู่ฟ้าเป็นแดน

ทิศตะวันตก มีดอยลังกาเป็นแดน

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีดอยยาวเป็นเขตแดน

ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีน้ำนะ เป็นเขตแดน

ทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีดอยรา ผาก่อนเล้า เป็นเขตแดน

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไม่ได้กล่าวไว้แต่ถ้าคำนวณตามที่กล่าวไว้ว่าจะมีแม่น้ำ สายตา หรือแม่น้ำอิงเป็นเขตแดน เพราะอยู่ในเขตรหว่างทิศเหนือไปตะวันตก

๓.๑.๘ พ่อขุนศรีจอมธรรมสั่งสอนเรื่องปาเวณียธรรมและหลักการบริหารนิยธรรม

หลังจากที่ทรงสำรวจไพร่พลชาวเมืองพะเยาทั้งในเมืองและนอกเมือง ตลอดจนได้กำหนด เขตแดนเมืองพะเยาแล้วพ่อขุนศรีจอมธรรมก็ทรงสั่งสอนท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ ประชาชน ทั้งหลาย ซึ่งเปรียบเสมือนทรงประกาศนโยบายหรือรัฐธรรมนูญในการปกครองบ้านเมือง หรือ แนวทางในการบริหารบ้านเมืองของพระองค์ โดยทรงยึดหลักปาเวณียธรรม ๗ ประการ และ หลักอปร นิยธรรม ๗ ประการดังความในคัมภีร์โปลานหน้าที่ ๒๕ – ๓๑ ความว่า

“.....ท้าวที่สอนยังปาเวณียธรรม อปรหานียธรรม แก่ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ปชชาน ราชทั้งหลาย อันว่าปาเวณียธรรม ๗ ประการมีดังนี้ว่า ตัวคนเดียวบ่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมืองตาย เหตุยังมี ท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่กว่าตนก็ยังมิตาย กว้านโทษบ่พอฆ่าก็อย่าฆ่า โทษบ่พอตีใหม่ก็อย่า ใหม่ ขุนหมื่นที่ถือคิดหมิ่นจัน ขุนแสนที่ถือคิดแสนจัน ท้าวควรมีแสนตาเป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูหื้อ ได้เห็นแก่ตา ได้เห็นแก่ตาควรพิจารณาถ้วนถี่ก่อนแล จาติเป็นเจ้าแก่ปฐวีตนไฉนไพร่บ้านพลเมือง รัฐ ประชาสัตว์นิกายทั้งหลายดังอันแม่นว่าข้าร้ายขโมยโจรทั้งหลายจักมาบีบเบียนบ้านเมือง เขาจักมา กระทำก็บ่ได้ เฝียบเหมือนดังไขเตียน(เทียนไข) เล่มเดียวจักเผายังน้ำมันมหาสมุทรดังเรือ จักร้อนได้นั้นจา

อันนี้เป็นจำเริญเมืองอัน ๑ แล อัน ๑ หื้อสร้างรั้วแบ่งเวียงหื้อดีหื้อเป็นที่เป้ง(เพ็ง)เมือง เมื่อมีศึกมานั้น แล อัน ๑ หื้อได้ข่าวเตือนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาว เรือนหื้อได้เียะไรทำนา ค่าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมากปู กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไป หื้อได้ขุดน้ำบ่อ สร้างศาลา แบ่งข้าว สร้างแบ่งหนตางเตียว ปลุกไม้ไผ่ยายตามข้างตางที่เป็น ช่วงก็หื้อ แบ่งช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ล้มหวานปลุกต้นดอกต้นดวงก็หื้อปลุกจุประการในบ้านในเมืองในแคว้นแห่ง ตนจุนคน ผู้ใดกินบ้านเมืองใดอยู่บ้านเมืองใดปลุกบ่ฝ่บ่สร้างบ่แบ่ง หื้อได้ถอดนาเสีย ผู้ใดหมั่นบ่ค้ำน รู้ปลุกรู้สร้างรู้แบ่ง หื้อผู้นั้นได้อยู่กินที่นั่น อันนี้ก็เป้นจำเริญเมืองอันถ้วน ๒ แล อัน ๑ อาณาจักรวัดติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่เจ้จนลวจังกราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมายังคลองอันเป้นบุญและการอันเป้น บาบหื้ออยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม ตโตครุ่กั มักว่าฉัตรหินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่า ค่าอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๓ แล อัน ๑ หื้อ ได้กระทำมิตไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำเริญเมืองอัน ถ้วน ๓ แล อัน ๑ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแบ่งเมืองที่ดินดังว่ามานั้นเป้นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้าน ชาวเมืองมากนัkdังอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้หื้ออยู่กินไปตราบต่อเต้าตายกันตายหื้อลูกมันแทน ต่อไปแต่เอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเตื่ออันนี้เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๔ อัน ๑ ข้าพระ ยาไปสู่ไพร่เมืองมีลูกหญิงลูกชายเท่าใดจงไว้เป้นไพร่เมื่อนับเลี้ยงอย่าเอาเป้นข้าหลวงแม้ว่าข้าปายน ออกก็เป็นของเราอันเป้นข้าพระยา แม้นไพร่เมื่อก็กเป็นของเราตายแม้นตายก็อย่าเอาครัวมันไว้เป้นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายมิว่าฝูงข้าหลวงไปสู่ไพร่ได้เป้นข้าสร้างเมืองที่ดินดังอัน มิว่าลูกบ่มี หื้อเอาครัวผู้ขามาเล่นเกวียน ๑ ไว้เมี่ยมันเป้นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยากนักแก่อนนี้ก็เป็นจำเริญเมือง อันถ้วน ๕ แล อัน ๑ เสนามนตรีผู้มีฝีมือฉลาดอาตุรู้รีตคลองคดีโลกคดีธรรมรู้โบราณบุราณ อันเป้น ปาเวณธรรม อภิธานิธรรมแต่งบ้านแบ่งเมืองดินนัก แต่งอันใดหื้อแล้วอันนั้นจำค่าก็เป็นบพเป็นบาท เป้นข้อบ่ หื้อก่อกวนกันบ่ปนถ้อยปนคำไฟ (พูด)อันใดก็อยู่อันนั้นบ่ล่ายบ่เลี้ยง บ่กิน(ค่า)จ้าง (ปอ้งก็สัน เสรีย) มนตรีสิ่งนี้หายากนักเมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใดเท่าได้หื้อเอาแต่เท่านั้นอย่า เอาครัวเจ้าสายนลูกหลานมันมีหื้อเลี้ยงไว้สืบเจ้าสายนหาเจ้าคนผู้ดีนี้หายากนักแก่อนนี้ก็เป็น จำเริญเมืองอันถ้วน ๖ แล ประการ ๑ หมอโหราหมอยาคณพิช หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะ แลรู้ศาสตร์ศิลป์ กิติ จ่าบ้านจ่าเล่ม จ่าสาบ พ้อครัวรู้โหลกคำอาหารการกินท้าวพระยาที่ดี นายหนังสือ เมืองที่ดี จาเมืองจ่าไต่ที่ดี เขาฝูงนี้ตายอย่าหื้อครัวเียะเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา หื้อลูกหลานเขา ได้สืบสายเขาต่อไปอันนี้เป็นจำเริญเมืองถ้วน ๗ แล

ที่นี้จักไขอภิธานิธรรมเล่าแล อภิธานิธรรม ๗ ประการมีดังนี้ อภินนาหาสันนิปตัน นิ ผู้เป้นใหญ่หื้อพร้อมประสมชุมนุมกันวันไหนวัน ๓ คาบอย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีใน เมืองตัวก็ดี แต่บ้านเมืองท้าวพระยาฝูงอื่นก็ดีพร้อมกันสนนี้ก็เป็นอภิธานิธรรมอันถ้วน ๑ แล สม ภาวตุถปนเนน กันมาพร้อมชุมนุมกันแล้วหื้อลูกหนีเมื่อพวักันผิกิจจอันใดมีหื้อพร้อมกันกระทำแล้ว แม้นข้าศึกมาก็หื้อท้าวไปร้างบ่พร้อมกันอย่าหื้อต่างตัวต่างคิงกับด้วยกัน อันนี้ก็เป้นอภิธานิธรรม ถ้วน ๒ แล ปัญญัตตนาสมลิตนตือาญตตนปญญาเปนิต แม้นสวยไรคาไรค่านาราชทัณฑะ อันท้าวพระ ยาหากแต่งแบ่งหื้อจำเริญภูมิแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมบุราณ(โบราณ) อย่าตัดอย่าหย้านเสียส่วยไว้ อันใดบ่มีแต่ก่อนแต่โบราณนั้นอย่าให้มีอย่าตัดใหม่ใส่แถม อันนี้ก็เป้นอภิธานิธรรมอันถ้วน ๓ แล บัณชิตโบราณเกมลุล เกสทุกโรนิตเตสจัน โสตพพ มยนติ ผู้ใดเป้นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณอันหื้อจำเริญแก่

บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครบยำเส็งถามควรปู่จา ควรฟังยังคำขุนผู้้นั้น ควรปฏิบัติตามคำคนทั้งหลายผู้รู้
 รู้อันนี้ก็เป็นอุปทานิยธรรมอันถ้วน ๔ แล กุลธิโยกุลธิตาโย โอโลเสนติ ญิงผู้ใดหนุ่มมีรูปร่างเป้งใจคน
 ยิ่งนักญิงผู้้นั้นเป็นเมียท่านก็ดีปลื้มมักเพื่ออยู่ด้วยคนผู้เป็นใหญ่ ก็อย่าคบจำเอาด้วยอำนาจอาชญา
 แห่งตนอันนี้ก็เป็นอุปทานิยธรรมอันถ้วน ๕ แล อนุตเรธาหินยาตียานกลิธมมิก อับปริหาทเสนติ
 สันฐานที่ใดเป็นต้นว่าไม่เลี้ยงเลื้อเมืองในบ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นพลกรรมปู่จาสืบมาแต่
 ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปปู่จาเลี้ยงดูแล พลกรรมตามจาริตโบราณให้เป็นเหตุวุฒิจำเรียวแก่
 บ้านเมืองอันนี้ก็เป็น อับทนิยธรรม อันถ้วน ๖ แล สีสวนดา ธมมิกสมณพรมุณณานิ ธมมิกการุษา
 ธรรคุดิสสวาทิตตา อัน ๑ ขาวเจ้าสมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สุตเรียนมากได้ป่าเป้งธุระ ๒ ประการคือ
 คันถะธุระ และวิปัสสนาธุระแลสถิตอยู่ในพระอารามกุฎิวิหารที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดน
 เมืองตนก็ดีหื้อผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าหื้อคนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายปีบเบียนชาวเจ้าแล ปีบเบียนยังเขตวัด
 วาอารามที่นั่นอย่าหื้อไปปีบเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั่นคือว่าต้นไม้ดอกไม้
 ลูกไม้หน่วยไม้หื้อชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล หื้อเลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ หื้อข้าวบิณฑบาตเป็นทานทุกวัน
 อย่าขาดแม้ชาวเจ้าลำบากด้วยเปียรพยาธิก็หื้อแต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยขอบธรรมอัน ก็เป็น
 อับปหาริยธรรมอันถ้วน ๗ แล ส่วนท้าวศรีจอมธรรมก็สั่งสอนปวงเณรธรรมแลอับทานิยธรรมแก่ท้าว
 พระยาทั้งหลาย เสนาอำมาตย์ ปชชานราชทั้งหลายแล ท้าวพระยาทั้งหลายหื้อปิกคินเมื่อหาบ้านเมือง
 แห่งเขาจุดน...”

< ท้าวกัสนยังปาเวณิยธรรม อับทานิยธรรม แก่ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ปชชานราช
 ทั้งหมด อันว่า ปาเวณิยธรรม ๗ ประการมีดังนี้ว่า

ตัวคนเดียวไม่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมืองตาย เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่กว่าตน
 ก็ยังมีตาย หากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับ ก็อย่าปรับ ขุนหมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุนแสนให้คิด
 แสนขึ้น ท้าวควรมีแสนดาเป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็นกับตา ได้เห็นกับตาควรพิจารณา
 ถ้วนถี่ก่อนแล ซาติเป็นเจ้าแก่ปฐวิตนไดยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชาสัตว์นิกายทั้งหลายดังอัน แม้น
 ว่าข้าราชการไม่ว่าจกทั้งหลายจักมาปีบเบียนบ้านเมือง เขากจกมากระทำก็ไม่ได้ เปรียบเหมือนดัง เทียนไข
 เล่มเดียวจักเผาไหม้ทั้งสามสมุทรดังลือ จักร้อนได้นั้นจา อันนี้เป็นจำเรียวเมืองอัน ๑ แล

อัน ๑ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดีให้เป็นที่พึ่งเมือง เมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ ให้ได้ปาวเตือน
 คนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือน ให้ได้เยื่อไร่ทำนา ค้าขาย
 ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ขอบธรรม ถัดนั้นไปให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา
 สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ตามข้างทาง ที่เป็นช่องก็ให้สร้างช่อง ที่ใดควรปลุกไม้ส้ม
 หวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ผู้ใดกิน
 บ้านเมืองโดยอยู่บ้านเมืองใดไม่ปลุกไม้ฝางไม่สร้างไม่แปง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลุก
 รู้สร้างรู้แปง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั่น อันนี้ก็เป็นจำเรียวเมืองอันถ้วน ๒ แล

อัน ๑ อาณาจักรวัดติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุค ลวจักรราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมายัง
 คลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม ตโต ครูก็ แม้ว่าฉัตรหินแห่งพระ
 ยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังหนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็น

จำเริญเมืองอันถ้วน ๓ แลอัน ๑ ให้ได้กระทำมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์
ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๓ แล

อัน ๑ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ดินตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่
ชาวบ้านชาวเมืองมากนักรั้งอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้
ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเตอะอันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๔

อัน ๑ ข้าพระยาไปสุไพรเมืองมีลูกญิงลูกชายเท่าใดจงไว้เป็นไพร่เมืองนับเลี้ยงอย่าเอา
เป็นข้าหลวงแม้ว่าข้าภายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้น
ตายก็อย่าเอาครัวมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายมิว่าฝูงข้าหลวงไปสุไพรได้เป็นข้า
สร้างเมืองที่ดินตั้งอัน มิว่าลูกบ่มีให้เอาครัวผู้ชายมาเล่มเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือน
ยากนักแก่อนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๕ แล

อัน ๑ เสนามนตรีผู้มีญาณฉลาดอาตุรู้ตลวงคติโลกคติธรรมรู้โบราณบุราณ อันเป็น
ปาเวณีธรรม อปทานิธรรมแต่งบ้านแปงเมืองตักก แต่งอันใดให้แล้ว อันนั้นจำค่าก็เป็นบาทเป็นบาท
เป็นข้อไม่ให้ก่อวณกันไม่พูดกลับไปกลับมา อันใดก็อยู่อันนั้น ไม่หลอกลวง ไม่กินค่าจ้างเพื่อง มนตรี
สิ่งนี้หายากนักเมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใด เท่าใดให้เอาแต่เท่านั้นอย่าเอาสิ่งของ
เชื้อสายมันลูกหลานมันมิให้เลี้ยงไว้สืบเชื้อสายมัน หาเชื้อคนผู้ตักนี้หายากนักแก่อนี้ก็เป็นจำเริญเมือง
อันถ้วน ๖ แล

ประการ ๑ หมอโหรา หมอยาคนพิช หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะและรู้ศาสตร์ศิลป์
กิติ จำบ้านจำแหลม จำสาบ พอครัวรู้โลกคำอาหารการกินท้าวพระยากิติ นายหนังสือเมืองกิติ จำ
เมืองจำไต่กิติ เขาฝูงนี้ตายอย่าให้สิ่งของ เพราะจะเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา ให้ลูกหลานเขาได้
สืบสายเขาต่อไปอันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองถ้วน ๗ แล

ที่นี้จักไขอุปทานิธรรมเล่าแล อุปทานิธรรม ๗ ประการมีดังนี้

อกินนาหาสนนิปัตนติ ผู้เป็นใหญ่หื้อพร้อมประชุมชุมนุมกันวันไหนวัน ๓ ครั้งอย่าขาดเพื่อ
จักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตนเองกิติ แต่บ้านเมืองท้าวพระยาฝูงอื่นกิติ พร้อมกันสนนี้ก็เป็น
อุปทานิธรรมอันถ้วน ๑ แล

สมคาวุตถูปเนน หากมาพร้อมชุมนุมกันแล้วให้ลูกกลับพร้อม หากกิจอันใดมิให้พร้อมกัน
กระทำแล้ว แม้นข้าศึกมาก็ให้ท้าวไปรับพร้อมกันอย่าให้ต่างคนต่างทำ อันนี้ก็เป็นอุปทานิธรรม
ถ้วน ๒ แล

ปัญญาตติ นสมสิทนต์ อดุตตันปญญาเปนต์ แม้นสวไรคาไรค่านาราชทัณฑ์ อันท้าว
พระยาหากแต่งแปงหื้อจำเริญวุฒิแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ อย่าตดอย่าย่านเสียส่วยไรอันใด
บ่มีแต่ก่อนแต่โบราณนั้นอย่าให้มียาตัดใหม่ใส่แถม อันนี้ก็เป็นอุปทานิธรรมอันถ้วน ๓ แล

บัณฑิตโบราณเก มลล เกสกุโรนติ เตสั วจัน โสตพพ มยนต์ ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่
โบราณอันหื้อจำเริญแก่บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครบบยาเส่งถาม ควรปู่จา ควรฟังยังคำขุนผู้นั้น ควร
ปฏิบัติตามคำคนทั้งหลายผู้รู้ อันนี้ก็เป็นอุปทานิธรรมอันถ้วน ๔ แล

กุลธियो กุลธิตาโย โอโละเสนติ หึงผู้ใดหนุ่มมีรูปร่างพึงใจคนยิ่งนักหึงผู้นั้นเป็นเมีย
ท่านกิติ ไม่ชอบไม่พอใจเพื่ออยู่กับด้วยคนผู้เป็นใหญ่ ก็อย่าครอบงำเอาด้วยอำนาจาญาแห่งตนอัน
นี้ก็เป็นอุปทานิธรรมอันถ้วน ๕ แล

อนตรธานิ เจตียนํ กลิธมิกิ อปฺปริหาเสนติ สันฐานํที่ใดเป็นต้นว่าไม้เลื้อยเลื้อยเมืองใน
บ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นที่พลีกรรมปูจาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปปูจาเลี้ยง
ดูแล พลีกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุจุมจำเรียวแก่บ้านเมืองอันนี้ก็เป็นอัปฺปิณฺณธรรมอันถ้วน
๖ แล

สีลวนตา ธมฺมิกสมณพฺรหฺมณานํ ธมฺมิกการุชา ธรคฺคติสสํวิทิตตา อัน ๑ ชาวเจ้า
สมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สูตรเรียนมากได้บำเพ็ญธรรมา ๒ ประการคือคันถะธรรมา และวิปัสสนาธรรมา แล
สถิตอยู่ในพระอารามกุฎิ วิหาร ที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนก็ดี ให้ผู้ใหญ่ได้รักษา
อย่าให้คนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายเบียดเบียนชาวเจ้า แลเบียดเบียนยังเขตต์วาอารามที่นั้น อย่าให้ไป
เบียดเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั้นคือว่า ต้นไม้ ดอกไม้ ลูกไม้ หน่วยไม้
ให้ชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล ให้เลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ ให้ชาวบิณฑบาตรเป็นทานทุกวันอย่าขาดแม้
ชาวเจ้าลำบากด้วยเปิธิพยาธิก็ให้แต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรมนั้น ก็เป็นอัปฺปหาริยธรรมอัน
ถ้วน ๗ แล

ส่วนท้าวศรีจอมธรรมก็สั่งสอนปวณิธรรมแลอัปฺปหาณิธรรมแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย
เสนาอำมาตย์ ปชชาณราชทั้งหลายแลให้ท้าวพระยาทั้งหลายกลับคืนเมื่อสู่บ้านเมืองแห่งเขาทุกตน>

ปวณิธรรม ๗ ประการนี้ถือว่าเป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองที่สั่งสอนสืบต่อกันมา
ซึ่งพ่อขุนศรีจอมธรรมได้นำมาสั่งสอนแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย เสนาอำมาตย์ ตลอดถึงชาวเมือง
ทั้งหลาย แต่เมื่อพิจารณาในแต่ละข้อแล้วจะเน้นไปที่ตัวผู้ปกครองเป็นหลัก คือ

ข้อที่ ๑ บุคคลคนเดียวไม่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมือง เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่
กว่าตนก็ยังมี หากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับ ก็อย่าปรับ ขุนหมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุนแสนให้
คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตา เป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็นกับตา ได้เห็นกับตาควรพิจารณา
ถ้วนถี่ก่อนแล ขาดิเป็นเจ้าแก่ปฐวิทนไดยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประศาสน์วินายกทั้งหลายตั้งอัน แม้น
ว่าข้ารายขโมยโจรทั้งหลายจักมาบีบเบียนบ้านเมือง เขาจักมากระทำก็ไม่ได้ เปรียบเหมือนดัง เทียนไข
เล่มเดียวจักเผาทั้งน้ำมันหาสมุทรดังลือ จักร้อนไถ้นั้นจา อันนี้เป็นจำเรียวเมืองอัน ๑ แล

ข้อที่ ๑ ได้ให้หลักการปกครองอยู่ ๓ ข้อ คือ

- **หลักในการครองตน** คือ นักปกครองอย่าทะนงตัวในความเป็นใหญ่
เพราะผู้ที่มีฐานะสูงกว่าก็ยังมี

- **หลักในการตัดสินคดี** คือ การพิจารณาโทษหากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า
โทษไม่ถึงปรับก็อย่าปรับ

- **หลักในการพิจารณา** ซึ่งตรงกับหลัก โยนิโสมนสิการ ของ
พระพุทธศาสนา คือ ผู้ปกครองในแต่ละชั้นต้องมีความรอบครอบในการพิจารณาสิ่งต่างๆ เป็นขุน
หมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุนแสนให้คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตา เป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็น
กับตา ได้เห็นกับตาควรพิจารณาถ้วนถี่ก่อนแล สุดท้ายแม้เห็นด้วยตาก็ต้องคิดให้ถ้วนถี่ก่อนตัดสินใจ

ถ้าหากนักปกครองได้ดูแลไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชา ตลอดถึงสัตว์ทั้งหลายภายใต้การปกครองของตน แม้จะมีผู้ประสงค์ร้ายจักมาประสงค์สร้างความแตกแยกก็ทำไม่ได้ เปรียบความมั่นคงของชาวเมืองเหมือนมหาสมุทร ผู้ที่ประสงค์ร้ายก็เปรียบเสมือนเทียนไขเพียงเล่มเดียว ก็ไม่อาจทำให้น้ำทะเลร้อนได้

ข้อที่ ๒ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดีให้เป็นที่พึ่งเมืองเมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ ให้ได้ป่าเวื่อนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือน ให้ได้ทำไร่ทำนา ค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไปให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ตามข้างทาง ที่เป็นช่วงก็ให้สร้างช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ผู้ใดกินบ้านเมืองไคอยู่บ้านเมืองไคไม่ปลุกไม้ฝางไม่สร้างไม่แปง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลูก รู้สร้างรู้แปง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั่น อันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๒ แล

ข้อที่ ๒ ได้สอนหลักการปกครอง ๓ ข้อ คือ

- **หลักการสร้างความมั่นคง** คือ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดี เพื่อให้เป็นที่พึ่งเมืองเมื่อมีข้าศึกมารุกราน เป็นหลักการป้องกันข้าศึกจากภายนอก
- **หลักการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ** คือ ให้ได้กล่าวเตือนคนทั้งหลายทุกครอบครัว ทั้งเสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกครอบครัว ให้ได้ทำไร่ ทำนา ค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ข้อนี้มุ่งเน้นการส่งเสริมด้านอาชีพแก่ชาวเมือง เพราะเมื่อชาวเมืองกินดีอยู่ดีย่อมเป็นผลดีต่อบ้านเมืองทั้งยังเป็นความมั่นคงทางอาหารแก่ชาวเมือง และเมื่อมีภัยสงคราม บ้านเมืองต้องการเสบียงอาหารก็ไม่ขัดสน เป็นหลักป้องกันข้าศึกภายใน
- **หลักการส่งเสริมการมีจิตสาธารณะ** คือ ให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ตามข้างทาง ที่เป็นช่วงก็ให้สร้างช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ซึ่งในข้อนี้ได้มุ่งเน้นให้ส่งเสริมการทำสาธารณะประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยได้กำหนดโทษสำหรับผู้ปกครองไว้ชัดเจนว่า ผู้ใดกินบ้านเมืองไคอยู่บ้านเมืองไคไม่ปลุกไม้ฝางไม่สร้างไม่แปง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลูก รู้สร้างรู้แปง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั่น คือถ้าไม่ทำให้ถอดนาเสีย ความหมายคือให้ลดตำแหน่งลง

ข้อที่ ๓ อาณาจักรวัดติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคหลวงจักรราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมายังคลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม ตโต ครูภูมิ แม้ว่าฉัตรหินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แลอัน ๑ ให้ได้กระทำมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แล

ข้อที่ ๓ ได้สั่งสอนหลักการปกครองอยู่ ๒ ข้อ คือ

- **หลักการเคารพจารีตและผู้ใหญ่** คือ อาณาจักรวัดติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคหลวงจักราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมายังคลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพคลองธรรม ตโต ครูก็ แม้ว่าฉัตรหินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้ ข้อนี้มุ่งเน้นให้เคารพกฎกติกาที่เคยตั้งไว้ ไม่ให้ทำร้าย ซึ่งเปรียบเสมือนการเคารพกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุด เพื่อให้บ้านเมืองมีหลักการปกครองที่มั่นคง

- **หลักการทูต** คือ ให้ได้กระทำความมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรม ซึ่งถือว่าเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับบ้านเมืองอื่นๆ ตลอดถึงเหล่านักปราชญ์ผู้ฉลาดรู้คลองธรรม เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับมิตรประเทศ

ข้อที่ ๔ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ดินตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนัkdั้งอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเตอะอันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๔

ในข้อที่ ๔ **สอนหลักการให้คุณ** แก่ผู้สร้างประโยชน์แก่บ้านเมือง คือ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ดินตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนัkdั้งอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาล

ข้อที่ ๕ ข้าพระยาไปสู่ไพร่เมืองมีลูกหญิงลูกชายเท่าใดจงไว้เป็นไพร่เมืองนับเสียอย่าเอาเป็นข้าหลวงแม้ว่าข้าภายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้ตายก็อย่าเอาครัวมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายมิว่าฝูงข้าหลวงไปสู่ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ดินตั้งอัน มิว่าลูกบมิให้เอาครัวผู้ชายมาเล่นเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยากนักแก่อนนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๕ แล

ในข้อที่ ๕ **ได้สอนหลักการลงโทษ** พร้อมบทลงโทษ คือ หากข้าพระยา ลดไปสู่ฐานะไพร่เมือง หากมีลูกผู้หญิง ลูกผู้ชายเท่าใด จงให้เป็นไพร่เมืองทั้งหมด อย่าเอาเป็นข้าหลวง แม้นว่าข้าภายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้ตายก็อย่าเอาครัวมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ หากว่าฝูงข้าหลวงไปสู่ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ดินตั้งอัน หากว่าลูกไม่มีให้เอาสิ่งของผู้ชายมาเล่นเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือน

ข้อที่ ๖ เสนามนตรีผู้มีปัญญาฉลาดอาจรู้จารีตคลองคดีโลกคดีธรรมรู้โบราณ อันเป็นปาเวณิธรรม อภิพหานิธรรมแต่งบ้านแปงเมืองดีนัก สร้างสิ่งไหนก็สำเร็จ พูดคำก็เป็นบทเป็นบาท

เป็นข้อไม่พูดสับสน ไม่พูดกลับไปกลับมา พูดชัดเจน ไม่หลอกลวง ไม่กินค่าจ้างเพื่อง มนตรีนี้น้าหายากนัก เมื่อมันจกตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใด เท่าใดให้เอาแต่เท่านั้นอย่าเอาสิ่งของ เชื้อสายมัน ลูกหลานมันมิให้เลี้ยงไว้สืบเชื้อสายมัน หาเชื้อคนผู้ดีน้าหายากนักแก อันนี้ก็เป็นจำเรณูเมืองอันถ้วน ๖ แล

ในข้อที่ ๖ ให้สั่งสอน **หลักการส่งเสริมคนดี** คือ บัณฑิตนักปราชญ์ที่รู้หลักการปกครองบ้านเมือง เป็นผู้มีความคุณธรรม มีคำพูดน่าเชื่อถือ ผู้ปกครองควรสนับสนุนจนถึงลูกหลานให้ได้สืบทอดตระกูลแทนสืบไป

ข้อที่ ๗ หมอโหรา หมอยาคนพิช หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะปะแลรู้ศาสตร์ศิลป์ ก็ดี จำบ้านจำแหลม จำสาบ พ่อครัวรู้โฉลกคำอาหารการกินท้าวพระยาที่ดี นายหนังสือเมืองที่ดี จำเมืองจำไต่ก็ดี เขาฝูงนี้ตายอย่าให้สิ่งของ เพราะจะเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา ให้ลูกหลานเขาได้สืบสายเขาต่อไปอันนี้ก็เป็นจำเรณูเมืองถ้วน ๗ แล

ในข้อที่ ๗ มุ่งเน้นสอน **หลักการบริหารงานบุคคล** การส่งเสริมผู้ชำนาญการในแต่ละด้าน เปรียบเสมือนการส่งเสริมให้มีผู้เชี่ยวชาญในเมือง เพื่อให้สืบทอดหน้าที่จนถึงลูกหลาน ถือได้ว่าเป็นหลักการบริหารงานบุคคลที่สำคัญของนักปกครอง

ซึ่งหลักปาเวณียะธรรม ทั้ง ๗ ข้อนี้ได้ให้หลักการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญถึง ๑๒ ประการ คือ

๑. หลักในการครองตน
๒. หลักในการตัดสินใจ
๓. หลักในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ
๔. หลักการสร้าง ความมั่นคง
๕. หลักการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ
๖. หลักการส่งเสริมการมีจิตสาธารณะ
๗. หลักการเคารพจารีตและผู้ใหญ่
๘. หลักการพูด
๙. สอนหลักการให้คุณ
๑๐. หลักการลงโทษ
๑๑. หลักการส่งเสริมคนดี
๑๒. หลักการบริหารงานบุคคล

ภาพแสดง: หลักปาเวณียะธรรม หลักการในการปกครองบ้านเมืองพะเยา

หลักอปริหานิยธรรม คือ หลักการปกครองของผู้นำ ๗ ประการ ที่พ่อขุนศรีจอมธรรมได้นำมาสั่งสอน คือ

๑. ผู้เป็นใหญ่ให้พร้อมประชุมกันวันไหน ๓ ครั้งอย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตนเองก็ดี แต่บ้านเมืองท้าวพระยาฝูงอื่นก็ดี
๒. หากมาพร้อมชุมนุมกันแล้วให้ลูกกลับพร้อมกัน หากกิจการอันใดมิให้พร้อมกันกระทำ แม้นข้าศึกมาก็ให้ท้าวไปราบจับพร้อมกันอย่าให้ต่างคนต่างทำ
๓. แม้นสวไร ค่าไร่ ค่านา ราชทัณฑ์ อันท้าวพระยาหากตั้งไว้เพื่อให้เกิดความจำเริญวุฒิแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ อย่าตัดทำลายเสีย ส่วยไร่อันใดไม่มาแต่ในอดีตแต่โบราณนั้น ก็อย่าได้ตั้งเพิ่มมาใหม่
๔. ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณ อันทำความเจริญแก่บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครบบยำเกรง สอบถาม ควรบูชา ควรฟังยังคำขุนผู้นั้น ควรปฏิบัติตามคำของคนทั้งหลายผู้รู้

๕. หญิงผู้ใดหนุ่มมีรูปงามพึงใจคนยิ่งนัก หญิงผู้นั้นเป็นเมียท่านก็ดี ไม่ชอบไม่พอใจเพื่ออยู่กับด้วยคนผู้เป็นใหญ่ ก็อย่าครอบงำเอาด้วยอำนาจอาญาแห่งตน

๖. สันฐานที่ใดเป็นต้นว่า ไม่เลี้ยงเสียเมือง ในบ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นที่พลีกรรมบูชาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปบูชาเลี้ยงดูแล พลีกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุจำเริญแก่บ้านเมือง

๗. ขาวเจ้าสมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สูตรเรียนมากได้บำเพ็ญธุระ ๒ ประการ คือคันถะธุระ และวิปัสสนาธุระ แลสถิตอยู่ในพระอาราม ภูมิจิต วิหาร ที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนก็ดี ให้ผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าให้คนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายเบียดเบียนขาวเจ้า แลเบียดเบียนยังเขตวัดวาอารามที่นั้น อย่าให้ไปเบียดเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั้นคือว่า ต้นไม้ ดอกไม้ ลูกไม้ หน่วยไม้ ให้ขาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล ให้เลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ ให้ขาวบิณฑบาตรเป็นทานทุกวันอย่าขาดแม้ขาวเจ้าลำบากด้วยเปื่อยพยาธิก็ให้แต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรม

ทั้งหลักปาณณียธรรม และหลักอภิราชนิยธรรม ถือได้ว่าเป็นหลักปกครองบ้านเมืองที่ดี ที่กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองพะเยาสั่งสอนสืบต่อกันมา นับตั้งแต่สมัยลวจักราช

๓.๑.๙ พญาเจืองประสูติ - ยุทธวิธีแผ่อำนาจสู่เมืองน่าน และเมืองแพร่

ภายหลังที่ท้าวศรีจอมธรรมครองเมืองพะเยาได้ ๓ ปี พระมเหสีก็ได้ประสูติโอรสองค์หนึ่ง ซึ่งต่อมาจะเป็นผู้มีบทบาทต่อการปกครองในหัวเมืองต่างๆ ดังข้อความในลานที่ ๓๑ - ๓๓ ว่า

“.....ท้าวที่อยู่ส่วยเมืองได้ ๓ ปีก็บังเกิดได้ลูกผู้ ๑ เกิดมาปีกัดหม้าเดือน ๗ เป้ง เม้งวัน ๓ ไทยกาบเสียดยามแดร์รุ่ง คือ ๒๗ อยู่เม็ด ลาหุ อยู่กุมภ ๓ อยู่มังกร ๕ อยู่กรกฎ ๖ อยู่ตุล ลัคนา อยู่ มีน กันเกิดมาแล้วก็เอาหมอโหรมาถวายเป็นราชกุมารตนนี้จักได้เป็น เกราชปราบลัทธิกะชุมบูทวิปทั้งมวลแต่่าบับไปในอากาศได้สิ่งเดียวเท่านั้นแล เกิดมาประมาณ เอกมาสเดือน ๑ ท้าวก็จึงชุมนุมมายังญัตติราชวงศ์สาทั้งหลายยังเมืองเชียงแสนมาพร้อมแล้วก็หำงดาเครื่องครัวทั้งหลายอัน จักกระทำมหาราชผู้ช่วยแห่งราชกุมารคือว่าหลอนเดือนที่มิทมิทอายุที่อยู่ออยู่หมั่นยืนยาวมากนัแล้วจึงใส่จื่อว่าเจ้าขุนเจือง ส่วนในร่ายตรียามกลางคืนอันนั้นเครื่องทิพย์ ๓ ประการก็เกิดมีมาเต็มอยู่ข้างแห่งเจ้าขุนเจือง คือ ดาบศรีภุญไชยทิพย์ แสงทิพย์ น้ำตันคณชิตทิพย์ ก็เกิดมีมาพร้อมกันมียามเดียวนั้นแล ตติยศักราชได้ ๔๒๑ ปีแล รอดตติยศักราชได้ ๔๒๓ ปีรวงไล่ข้าเกิดมาแถมคน ๑ ใส่ชื่อเจ้าขุนจอง ส่วนว่าเจ้าทั้ง ๒ พี่น้องก็จำเริญขึ้นใหญ่มาแล้วดังอัน ส่วนเจ้าขุนเจืองท่านก็เรียนเจิงข้าง เจิงม้า เจิงหอก เจิงดาบ เจิงค้อน เจิงฟ้อน เจิงรำ เจิงปล้ำ เจิงตีละกุก ด้วยศาสตราเพททั้งมวลเลี้ยงบ่หลอแล ส่วนเจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๖ ปีไปคล้องช้างเมืองน่านพระยาน่านตนชื่อว่า พลเทวะ มีความยินดีเอาลูกสาวถวายคน ๑ ชื่อว่านางจันทะเทวี เอาหื้อแก่เจ้าขุนเจืองกับข้างแถมร้อยตัววันนั้นแล เจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๘ ปีไปคล้องช้างเมืองแป้ เจ้าเมืองแป้ ตนชื่อว่า พระยาพรหมวังโส มีความยินดีเอาลูกสาว

(๓๓) ถวายคน ๑ ชื่อว่านางแก้วกษัตริเอาหื้อแก่เจ้าขุนเจืองกับช้าง ๒ ร้อยตัว เจ้าขุนเจืองมีช้าง ๓ ร้อยตัว มีช้างปานคำเป็นต้น...”

<ท้าวที่อยู่เสวยเมืองได้ ๓ ปี ก็ประสูติลูกชายพระองค์ ๑ เกิดมาปีกัดเหม้า วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน๗ เม็งวันอังคาร ไทยกาบเส็ด ยามแตรรุ่ง คือ ๒๗ อยู่เม็ด ราหู อยู่กุมภ ๓ อยู่มังกร ๕ อยู่กรกฎ ๖ อยู่ตุล ลัคนาอยู่ มীন พอประสูติมาแล้วก็ให้หมอโหรมาถวายเป็นราชกุมารองค์นี้ว่า จักได้เป็น เอรราชปราบสักกะชมพูทวีปทั้งมวล ขาดแต่เพียงไม่หะไปในอากาศได้สิ่งเดียวเท่านั้นแล เกิดมาประมาณ เอกมาส ๑ เดือน ท้าวก็จึงชุมนุมมายังญาดิราชวงศ์สาทั้งหลายยังเมืองเชียงแสน มาพร้อมแล้วก็ตกแต่งเครื่องครว้ทั้งหลายอัน จักกระทำมหรสพสู่ขวัญแห่งราชกุมารชื่อว่า หลอน เดือน ให้มีพิธีมาอายุให้อยู่หมั่นยืนยาวมากนักแล้วจึงใส่จื่อว่า “เจ้าขุนเจือง” ส่วนในร่ายตรียาม กลางคืนนั้นเครื่องทิพย์ ๓ ประการก็เกิดมีมาแทบด้านช้างแห่งเจ้าขุนเจือง คือ ดาบศรีภักุไชยทิพย์ แสงทิพย์ น้ำต้นคนทีทิพย์ ก็เกิดมีมาพร้อมกันยามเดิวนั้นแล

ตติยศักราชได้ ๔๒๑ ปีแล รอดตติยศักราชได้ ๔๒๓ ปีรงไล่ ข้าก็ประสูติโอรสอีกองค์ ๑ ใส่ชื่อว่า “เจ้าขุนจอง” ส่วนว่าเจ้าทั้ง ๒ พี่น้องก็เจริญเติบโตขึ้นมาพร้อมกัน ส่วนเจ้าขุนเจือง ท่านก็เรียนศิลปเชิงช้าง เชิงม้า เชิงหอก เชิงดาบ เชิงค้อน เชิงฟ้อน เชิงรำ เชิงปล้ำ เชิงมวย ด้วยศาสตราเพททั้งมวลทุกชนิด ส่วนเจ้าขุนเจืองอายุได้ ๑๖ ปี ไปคล้องช้างเมืองน่าน พระยาน่านตนชื่อว่า พลเทวะ มีความยินดีเอาลูกสาวถวายคน ๑ ชื่อว่านางจันทะเทวี ถวายพร้อมกับช้าง อีกร้อยตัววันนั้นแล เจ้าขุนเจืองอายุได้ ๑๘ ปี เสด็จไปคล้องช้างเมืองแพร่ เจ้าเมืองแพร่ ตนชื่อว่า พระยาพรหมวังโส มีความยินดียกเอาลูกสาวถวาย ๑ คน ชื่อว่านางแก้วกษัตริ ถวายพร้อมกับช้าง ๒ ร้อยตัว เจ้าขุนเจืองมีช้าง ๓ ร้อยตัว มีช้างปานคำเป็นต้น>

จากข้อความดังกล่าวจะเป็นกลวิธีในการขยายอาณาเขตของพญาเจือง ไปยังเมืองน่าน และเมืองแพร่ โดยใช้วิธีการคล้องช้างเพื่อแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์แก่หัวเมืองต่างๆ โดยไม่ต้องทำศึกสงคราม จนเป็นที่ยำเกรงของเจ้าเมืองน่านและเมืองแพร่ ยอมยกลูกสาวพร้อมช้างให้ เพื่อแสดงไมตรี จนทำให้พญาเจืองมีกองทัพช้างที่ยิ่งใหญ่และเป็นกำลังสำคัญในเวลาต่อมา

๓.๑.๑๐ ช้างคู่บารมี

ในลานที่ ๓๓ ได้กล่าวถึงตอนที่ขุนเจืองไปคล้องช้างที่แม่น้ำมาเป็นช้างคู่บารมี ความว่า

“.....เจ้าขุนเจืองนอนหลับอยู่ในกลางคืนนั้นจักดาไกล่รุ่งแจ้ง เทวดาเนรมิตเป็นคนมานุสสโลก มากล่าวแก่เจ้าขุนเจืองว่ากัณห์มหาราชเจ้ายังใครได้ช้างตัวประเสริฐดังอัน ยังมีช้าง ๓ ตัวแล ตัว ๑ ชื่อว่าช้างงาไฟ กัณห์ไปทางโดย้อมใหม่ทั้งโลก ตัวถ้วน ๒ ชื่อว่าช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวตาย เลี้ยงทั้งทีป(ทวีป) ตัวถ้วน ๓ ชื่อว่าช้าง ปานคำ เตียนย้อมนำเอาเจ้าแห่งตนไปปราบทวีปแล กัณห์มหาราชเจ้ายังใครได้เปิงใจตัวใดจงเรียกเอาเตือว่าอัน เจ้าขุนเจืองบได้พิจารณาจึงออกปากตอบ เทวดาว่าเราใครได้ช้างปานคำนั้นแล้วอัน เทวดาจึงกล่าวว่าในวันพุกนี้หื้อมหาราชเจ้าได้ไปอยู่ที่ทำน้ำวังผายังจักมีช้าง ๓ ตัวร่อนมา มหาราชเจ้าจงป็นขึ้นชีเอาตัวถ้วน ๓ นั้นเตือะหากแมนช้างปานคำว่าอัน

แล้วก็ (๓๔) หนีไปแล ที่แท้เทวดาหากกล่าวเป็นปัญหาว่า ช้างงาไฟซีไปทางใดใหม่ทั้งโลกนั้น กันได้เมือง ๑ แล้ว ลวดได้ปราบทั้งโลกทั้ง ๔ ทวีปแล ช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวยตายทั้งทวีป นั้นกันได้เมือง ๑ แล้วลวดได้ปราบสักกระชุมปูทวีปทั้งมวลแล ช้างปานคำย้อมนำเอาเจ้าไปปราบที่ป่านั้น กันซีไปรอดไหนก็ได้ปราบแผ้วรอดหั้นแล แม้ว่าขุนเจืองจักเอาตัวอื่นก็ได้ เทว่าได้ออกปากกับด้วยเทวดาว่าจักเอาช้างปานค่านั้น สองตัวมาก่อนก็ไปเอาเพื่ออันแล กันว่าขุนเจืองได้ช้างปานคำแล้วก็อยู่เป็นอุปราชกับด้วยพ่อท้าวจอมผาเรื่องคือท้าวศรีจอมธรรมในเมืองปูกามยาว หั้นแล...”

< เจ้าขุนเจืองทรงบรรทมอยู่ในกลางคิन्नนั้นพอถึงเวลาใกล้รุ่งแจ้ง เทวดาเนรมิตเป็นคนมาุษย์โลก มากล่าวแก่เจ้าขุนเจืองว่า “หากมหาราชเจ้ายังใครได้ช้างตัวประเสริฐนั้น ยังมีช้าง ๓ เชือกแล ตัว ๑ ชื่อว่าช้างงาไฟ หากซีไปทางใดยอมใหม่ทั้งโลก เชือกที่ ๒ ชื่อว่าช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวยตายหมดทั้งทวีป เชือกที่ ๓ ชื่อว่าช้าง ปานคำ สามารถนำเอาเจ้าแห่งตนไปปราบทวีปแล ถ้าหากมหาราชเจ้ายังอยากได้ พอใจเชือกใดจงเรียกเอาเถิด” วาอย่างนั้นแล้ว เจ้าขุนเจืองไม่ได้พิจารณาจึงออกปากตอบเทวดาว่าเราใครได้ช้างปานค่านั้นแล้วจัน เทวดาจึงกล่าวว่าในวันพรุ่งนี้ให้มหาราชเจ้าได้ไปอยู่ที่ทำนั้ววังผายังจักมีช้าง ๓ ตัวลงมา มหาราชเจ้าจงป็นขึ้นซีเอาเชือกถ้วน ๓ นั้นเถิด หากเป็นช้างปานคำว่าอย่างนั้นแล้วก็ (๓๔) หนีไปแล ที่แท้เทวดาหากกล่าวเป็นปัญหาว่า ช้างงาไฟซีไปทางใดใหม่ทั้งโลกนั้น กันได้เมือง ๑ แล้ว ลวดได้ปราบทั้งโลกทั้ง ๔ ทวีปแล ช้างอ้ายก่างาเขียวแทงคนเดียวยตายทั้งทวีป นั้นหากได้เมือง ๑ แล้วจักได้ปราบสักกระชุมปูทวีปทั้งมวลแล ช้างปานคำย้อมนำเอาเจ้าไปปราบทวีปนั้น หากซีไปถึงที่ไหนก็ได้ปราบถึงที่นั่นแล แม้ว่าขุนเจืองจักเอาตัวอื่นก็ได้ แต่ว่าได้ออกปากกับด้วยเทวดาว่าจักเอาช้างปานค่านั้น สองเชือกมาก่อนก็ไม่จับเอาเพราะเหตุนั้นแล หากว่าขุนเจืองได้ช้างปานคำแล้วก็อยู่เป็นอุปราชกับด้วยพ่อท้าวจอมผาเรื่องคือท้าวศรีจอมธรรมในเมืองปูกามยาว นั้นแล>

จะเห็นได้ว่าความเชื่อในเรื่องช้างมงคล หรือช้างคู่บารมี ยังมีปรากฏอยู่ทั่วไป และเปรียบเสมือนเป็นคตินิยมของมหากษัตริย์ในอดีต เช่น พระเวสสันดร ก็มีช้างคู่บารมี หรือแม้แต่กษัตริย์ในยุคต่อๆ มา ก็มักจะแสวงหาช้างมงคล ไว้คู่บารมีประดุจเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำเพื่อให้เกิดการยอมรับและแสดงถึงบุญญาบารมี เป็นที่ปรากฏแก่เหล่าพสกนิกรไพร่หล้า คติดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

๓.๑.๑๑ พญาเจืองครองเมืองพะเยา และออกศึกช่วยเหลือ

ในหน้าที่ ๓๔ – ๓๗ ได้กล่าวถึงตอนที่ ท้าวศรีจอมธรรมผาเรื่อง ปฐมกษัตริย์เมืองพะเยา ได้สวรรคตและขุนเจือง ซึ่งเป็นโอรสองค์โตได้สืบราชสมบัติต่อจากผู้เป็นบิดา อันแสดงถึงราชประเพณีที่สืบทอดกันมาว่าลูกคนโตจะได้ครองราชสืบต่อเมื่อบิดาสวรรคต เนื้อความตอนนี่ยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพะเยากับเมืองเชียงแสน ในฐานะที่สืบเชื้อสายเดียวกันมาแต่ปู่เจ้าลาวจกหรือลาวจกราช จะเห็นได้จากเมื่อมีภัยสงครามก็ส่งข่าวถึงกัน ความตอนนี่ยังแสดงถึงพระราชอำนาจของขุนเจืองที่มีเหนือเมืองต่างๆ ดังปรากฏชื่อหัวเมืองที่ทรงเรียกระดมกำลังพล เพื่อไปช่วยรบศึกแควที่บุกมาตีเมืองเชียงแสน สามารถรวบรวมบริพลได้ถึง ๓๖๓,๐๐๐ คน (สามแสนหกหมื่นสามพันคน)

ช้าง ๗ พันเชือก ม้า ๓ หมื่นตัว ซึ่งถือได้ว่าเป็นกองทัพที่มีขนาดใหญ่มากในยุคสมัยนั้น ดังข้อความว่า

“...ส่วนท้าวศรีจอมธรรมผาเรือง เสวยราชสมบัติเป็นพระยานานได้ ๒๑ ปี อายุได้ ๗๙ ปี จุตี ขุนเจืองก็ได้สวຍเมืองแทนพ่อต่อนานได้ ๖ ปี ศีกแก้วมาตกเมืองเจียงแสน ท้าวท้าวและ เองกา เป็นแก้วแก้วท้าวพระยาทั้งหลายมีริพล ๓ ล้าน ช้าง ม้า มากกว่าแสนตัว พระยาชินตนเป็นลุงยีนเคียง ใจมากนักจึงใช้หมื่นพิจิตตรา อันเป็นเสนาถึอราช

สาส์นมาหาพระยาเจืองตนเป็นหลาน ว่าบัดนี้ท้าวท้าวและเองกา ก็เอาริพลมามากนักขอ หลานจงรีบเร็วขึ้นมาด้วยด่วนป็นแต่ ส่วนนางโศค่าควรเมืองกับแบ่งจันผงและราชสมบัติทั้งมวลลูกก็ เวรเกนหื้อแก้วหลานจุประการจ๊ะแล พระยาเจืองได้ยินคำอันนั้นมิไยยินดีเหมือนดังพระยาอินทร์จัก ได้รับศีก ส่วนท้าวท้าวก็ตักลงใจนันทะเกรีป่าวิพลเมืองพะยาว แลชะลาว ลอ เทิง กวาวหวาง คอบ คำ เชียงแรง ชะเอียบ เชียงม่วน สะ ปง ออย จิม และเมืองสอง เมืองงาว แจ่มแจ่ม แจ่มหลวง ป่า เป้า เมืองวัง ป่าบอง หนองขวาง แจ่มเลียง เจียงแจ่ม แจ่มคอด แจ่มหาน แจ่มสูง มาพร้อมแล จิงจัก ยกออกจากเวียงไปตั้งทัพไยอยู่ยงดอนแห่ง ๑ จัดดุริพลคนหารได้ ๓ แสน ๖ หมื่น ๓ พัน ช้าง ๗ พัน ม้า ๓ หมื่นตัว เหตุดังอันตอนนี้นั้นจึงได้ชื่อว่าดอนไยหนองหลวง ที่นั่นจึงได้ชื่อว่าหนองหาร หลวง ปายลุนปากคนบ่อยู่ที่เก่าวรรคว่าหนองฮ่างมาถึงกาลบัดนี้แล กั้นจัดพลเหมียดหมื่นแล้วท้าวท้าว กียาตราออกไปถึงแม่หนาด ส่วนนางอัครมเหสีทั้ง ๒ แลนางนาสนมทั้งหลายอัน

ไปดวยตามส่งขุนเจืองถึงฐานะที่นั่นแล้วจึงเอาช้างไปล้อมช้างเจืองกล่าวถว้ยปอนว่า มหาราชเจ้าจุมไยขณะปราบแป้ข้าศึกศักรจุหื้อได้ปราบชุมภูทวิปจุงรับคินมาจมตุแม่ หื้อยศเจ้าแม่ แสนเมืองระหวั้นเหตุดังอันฐานะที่นั่นจึงได้ชื่อว่าล้อมช้างมาถึงกาลบัดนี้แล ขุนเจืองจึงสั่งกับนางอัคร มเหสีว่าฟี่ไปศีกปางนี้หากบ่มาเสียแต่ตั้งอันเมื่ออัครมเหสีทั้ง ๒ จุงคินเมื่อหาพ่อหาแม่แห่งเมื่อแต่เตอะ ท้าวสั่งเท่านั้นแล้วก็พรากจากที่นั่นไปถึงเมืองคัว จิงมัดพรานป่าผู้ ๑ แชน้ำไวกิน ๑ เหตุนี้เมืองคัว จิงได้ชื่อว่าเมืองพราน ต่อแต่กาลบัดนี้แล ตั้งแต่นั้นไปก็ร่ำดบไปถึงไปเชียงต้ง เชียงซาง ตราบถึงเมือง เชียงแสนแล้ว ก็เข้าไปด้วยประตูเวียงหนวันตก กั้นว่าขุนเจืองไปถึงแล้วพระยาชินก็เวยราชสมบัติ บ้านเมืองแลนางโศค่าควรเมือง หื้อแก้วเจ้าขุนเจืองแล้วจิงเลี้ยงริพลเจือง ๓ วันแล้วจิงออกรบด้วยแก้ว ท้าวท้าวได้

ไยขณะปราบแป้แก้วแล้วจิงไล่ส่งศีกหื้อพันเขตเมืองแล้วคินมาเสวยราชสมบัติอยู่เมืองเงิน ยางเชียงแสน...”

<ส่วนท้าวศรีจอมธรรมผาเรือง เสวยราชสมบัติเป็นพญานานได้ ๒๑ ปี พระชนมายุได้ ๗๙ ปี ก็สวรรคต ขุนเจืองจึงได้สวຍเมืองแทนพ่อต่อนานได้ ๖ ปี เกิดข้าศึกแก้ว(ญวน)มาตีเมืองเจียง แสน ท้าวท้าวและ เองกา เป็นผู้นำแก้วท้าวพระยาทั้งหลายมีริพล ๓ ล้านคน ช้าง ม้า มากกว่าแสนตัว พญาชินผู้เป็นลุงค้ำคั้นใจยังนักจึงใช้ให้หมื่นพิจิตตรา อันเป็นเสนาถึอราชสาส์นมาหาพญาเจืองผู้ เป็นหลาน ว่าบัดนี้ท้าวท้าวและเองกา ได้นำเอาริพลมามากนักขอหลานจงรีบเร็วขึ้นมาด้วยด่วนพลัน ส่วนนางโศค่าควรเมือง กับนางแบ่งจันผง และราชสมบัติทั้งมวลลูกก็ยกให้แก้วหลานทุกประการจ๊ะแล พระยาเจืองได้ยินคำอันนั้นมิไยยินดีเหมือนดังพระยาอินทร์จักได้รับศีก ส่วนท้าวท้าวก็ตักลงใจนันทะ เกรี ปาววิพลเมืองพะยาว แลชะลาว ลอ เทิง กวาวหวาง คอบคำ เชียงแรง ชะเอียบ เชียงม่วน สะ

ปง ออย จิม และเมืองสอง เมืองงาว แจ่มหม่ แจ่มหลวง ป่าเป้า เมืองวัง ป่าบอง หนองขวาง แจ่มเสียง เจียงแจ่ม แจ่มคอด แจ่มหาน แจ่มลุง มาพร้อมแล จึงจักยกออกจากเวียงไปตั้งทัพใจอยู่ยังเนินแห่ง ๑ สำรวนนับศุริพลคนหารได้ ๓ แสน ๖ หมื่น ๓ พัน ช้าง ๗ พัน ม้า ๓ หมื่นตัว เหตุตั้งนั้นเนินที่นั่นจึงได้ชื่อว่าดอนใจหนองหลวง ที่นั่นจึงได้ชื่อว่าหนองหารหลวง ภายหลังเปลี่ยนมาเรียกว่าหนองฮ่างมาถึงกาลบัดนี้แล เมื่อสำรวนกำลังพลเสร็จแล้วท้าวก็ยกยาตราออกไปถึงแม่हनาด ส่วนนางอัคคมเหสีทั้ง ๒ แลนางนาสนมทั้งหลายอัน

ไปติดตามส่งขุนเจืองถึงฐานะที่นั่นแล้วจึงเอาช้างไปล้อมช้างพญาเจืองกล่าวถวายเป็นพรว่า “มหาราชเจ้าจึ่งมีใจชนะปราบแป้ข้าศึกศัตรูจึ่งหื้อได้ปราบชุมภูทวีปจึ่งรับคืนมาจึ่งมุตแม่ ห้อยศเจ้าแม่แสนเมืองระหว่น” เหตุตั้งนั้นฐานะที่นั่นจึงได้ชื่อว่าล้อมช้างมาถึงกาลบัดนี้แล ขุนเจืองจึงส่งกับนางอัคคมเหสีว่าพี่ไปศึกปางนี้หากไม่กลับมาเสียแต่ตั้งนั้น ขอให้อัคคมเหสีทั้ง ๒ จงกลับคืนไปหาพ่อหาแม่แห่งสุเจ้าแต่เตอะ ท้าวส่งเท่านั้นแล้วก็พราจากที่นั่นไปถึงเมืองคัว จึงมัตพรานป่าผู้ ๑ แขน้ไ้ไ้คืน ๑ เหตุนั้นเมืองคัว จึงได้ชื่อว่าเมืองพราน トラบถึงกาลบัดนี้แล ตั้งแต่นั้นไปก็ร่ำดับไปถึงไปเชียงต้งเชียงขวาง トラบถึงเมืองเชียงแสนแล้ว ก็เข้าไปด้วยประตูเวียงหนวันตก หากว่าขุนเจืองไปถึงแล้ว พญาชินก็เวยราชสมบัติบ้านเมืองแลนางโอรศาครเมือง ให้แก่เจ้าขุนเจืองแล้วจึงเลี้ยงริพลเจือง ๓ วันแล้วจึงออกรบด้วยแก้วท้าวก็ได้ชัยชนะปราบแก้วแล้วจึงไล่ส่งศึกให้พันเขตเมืองแล้วกลับคืนมาเสวยราชสมบัติอยู่เมืองเงินยางเชียงแสน>

๓.๑.๑๒ พญาเจืองสวรรคตในสนามรบขุนจอมครองเมืองพะเยา

ในหน้าที่ ๓๗ – ๓๘ ได้กล่าวถึงการสวรรคตของขุนเจือง และการขึ้นครองราชย์สืบต่อของกษัตริย์ในเมืองพะเยาความว่า

“...บ่บานเท่าใดจิเอาริพล ๖๖๖,๐๐๐ (๖ แสน ๖ หมื่น ๖ พัน) ไปป้องเอาเมืองลาว เมืองแก้ว ได้แล้วลวดได้ปราบสักกะราชชุมภูทวีป ทั้งมวลงค้ำแต่เมืองแมน ค้างแต่เมืองแมนตากอกบ่มา น้อมท้าวก็ยกกริพลไปบรรวดไปตายเสียที่รบหน้าศึกปืนแล...”

กว่านพญาเจืองฟ้าธรรมิกราชจติไปแล้วท้าวจอมผาเรืองแว่นฟ้าคำขากินเมืองเชียงแสนแทนได้ ๑๕ ปี จุตติไปแล้วท้าวจอมแปงตนลูกแทนเมืองได้ ๗ ปีจุตติไปมีลูกสักคนแล ที่นี้จักจาด้วยห้องขุนจอมตนน้องก่อนแล ท้าวก็อยู่เสวยราชสมบัติเมืองพะเยาแทนพี่ตนด้วยอันประกอบชอบ ทศราชธรรม ส่วนว่าบ้านเมืองก็วุฒิจำริอยู่สุขเกษมยิ่งนักเหตุว่าท่านได้เรื่องจำริเมือง ๗ ประการแลอุปหานิยธรรมและ ประเวณิยธรรมอันหื้อจำริอยู่บ้านงามแก่บ้านเมืองกับด้วยท้าวตนพ่อแห่งตนแล ส่วนว่าขุนจอมมีลูกชาย ๒ คนกล่าหารยังนัก ผู้พี่ชื่อว่าขุนเหิง ผู้น้องชื่อว่าขุนแก้วแว่นเมือง ก็มีแล ส่วนว่าขุนจอมแปงหลานพระยาเจืองเสวยเมืองเชียงแสนได้ ๗ ปีจุตติไปมีลูกสักคนเข้ามาขอเอาขุนเหิงลูกขุนจอมผู้เป็นพี่ขุนแก้วแว่นเมือง เมืองพะเยาเมื่อเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนแถมเล่าก็มีแล ส่วนว่าขุนจอมเสวยเมืองได้ ๒๐ ปีจุตติอายุได้ ๖๙ ปี ขุนแก้วแว่นเมืองก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อแห่งตนก็มีแล ที่นี้จักคนนายทั้งท้าวพระยาทั้งหลายตั้งแต่ท้าวศรีจอมธรรมมารอดพระยาจำเมืองได้ ๑๓ เจนท้าวนี้ก็ไ้เสวยเมืองพะเยาจตุณแล....”

<ไม่นานเท่าใดจึงเอาริพล ๖๖๖,๐๐๐ (หกแสนหกหมื่นหกพัน) ไปปราบเอาเมืองลาว เมืองแก้ว ได้แล้วรวดได้ปราบสักกระชาชุมพูทวีป ทั้งมวลยังคงเหลือแต่เมืองแมน เหลือแต่เมืองแมน ตาตอกไม่มาน้อมท้าวก็ยกริพลไปรบ ก็ไปสวรรคตเสียที่รบหน้าศึกที่นั่นแล

พอพญาเจืองฟ้าธรรมิกราชจุติไปแล้ว ท้าวจอมผาเรืองแว่นฟ้าคำขากินเมืองเชียงแสน แทนได้ ๑๕ ปี จุติไปแล้ว ท้าวจอมแปงผู้เป็นลูกเสวยเมืองแทนได้ ๗ ปีจุติไป ไม่มีลูกสักคนแล ที่นี้จก กล่าวถึงขุนจางผู้เป็นน้องขุนเจืองก่อนแล ท้าวก็อยู่เสวยราชสมบัติเมืองพะเยาแทนพี่ตนด้วยอัน ประกอบชอบ ทศพิธราชธรรม ส่วนว่าบ้านเมืองก็วิญจำเรียมอยู่สุขเกษมยิ่งนัก เหตุว่าท่านได้จำเรียม เมือง ๗ ประการแล อับปหานิยธรรมและประเวณิยธรรม อันให้จำเรียมบ้าน งามแก่บ้านเมืองกับด้วย ท้าวตนพ่อแห่งตนแล ส่วนว่าขุนจางมีโอรส ๒ องค์ กล้าหารยิ่งนัก ผู้พี่ชื่อว่าขุนเหิง ผู้น้องชื่อว่าขุน แก้วแว่นเมือง ส่วนว่าขุนจอมแปงหลานพระยาเจืองเสวยเมืองเชียงแสนได้ ๗ ปีจุติไปไม่มีลูกสักคน จึงมาขอเอาขุนเหิงลูกขุนจางผู้เป็นพี่ขุนแก้วแว่นเมือง จากเมืองพะเยาไปเสวยเมืองเงินยางเชียงแสน แทนก็มีแล ส่วนว่าขุนจางเสวยเมืองได้ ๒๐ ปี จุติอายุได้ ๖๙ ปี ขุนแก้วแว่นเมืองก็ได้เสวยเมืองแทน พ่อแห่งตนก็มีแล ที่นี้จกคณายังท้าวพระยาทั้งหลายตั้งแต่ท้าวศรีจอมธรรมมารอดพระยาจำเมืองได้ ๑๓ เจนท้าวนี้ก็เสวยเมืองพะเยาจุตนแล>

เนื้อความตอนนี้ นอกจากจะแสดงลำดับการสืบราชสมบัติของกษัตริย์ในเมืองเชียงแสน และเมืองพะเยาแล้ว ยังกล่าวถึงการนำหลักอับปหานิยธรรม และหลักประเวณิยธรรม มาใช้เป็นหลัก ในการปกครองบ้านเมืองของขุนจาง ซึ่งนับเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ ของเมืองพะเยา โดยพระองค์ทรงยึด หลักการปกครองบ้านเมืองตามแบบอย่างพระราชบิดาที่ทรงวางไว้ จึงทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ยาวนานถึง ๒๐ ปี ก่อนจะสวรรคต

๓.๑.๑๓ พญาจำเมืองประสูติ - พญาจำเมืองครองเมืองพะเยา

ในหน้าที่ ๓๙ - ๔๐ ได้กล่าวถึงตอนที่พ่อขุนจำเมือง หรือพญาจำเมือง ได้ประสูติและได้ เสวยราชย์สมบัติสืบต่อผู้เป็นบิดาคือขุนมิงเมือง ดังความว่า

“...ส่วนว่าจำเมืองเกิดมาปีเปกเส็ด เดือน ๖ เป็ง เม็งวัน ๕ ไท เต้าใจ ยามพลันรุ่ง ฤกษ์อยู่ กรกฎ ๑๒๔๖๗๘ อยู่กิด ๓ ธนู ลัคนาอยู่มรกด ๑๗ ตัว ชื่อนุราธ ศักราชได้ ๖๐๐ ตัว แล ท้าวตน นี้ลตติญาปัญญามีมากนักท้าวจำเรียมขึ้นใหญ่มาได้ ๑๕ ปีไปเรียนศาสตร์เพศกับด้วยเทพรสิตนอยู่ดอย ด่วนจบบรรพชาแล้ว ใหญ่มาอายุได้ ๑๖ ปี ไปเรียนศาสตร์เพศกับสุกทันตรฤาษีตนอยู่ดอยเมืองละโว้ จบเพศบรรพชาด้วยพระยาร่วงเมืองสุโขทัย ได้เรียนศาสตร์เพศร่วมครุเดียวกับด้วยกันแล ส่วนจำ เมืองอยู่เมืองพะเยากันจบเพศบรรพชาแลก็มาสู่เมืองตนแล ท้าวก็อยู่เป็นอุปราชากับด้วยพ่อตน กัน ขุนมิงเมืองตนพ่อจุติไปแล้วท้าวก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อในปีเปกสง่าตติยศักราชได้ ๖๒๐ ตัวแล ท้าว ตนนี้ประกอบไปด้วยลตติญาปัญญามีมากท่านจบด้วยศาสตร์เพศยิ่งนักแม่นยำท่านไปที่ได้แดดบร้อน ฝนก็ปล่า ท่านจกใครที่ฮอดก็บด จักใคร่ที่ฮอดก็แดดเหตุดังอันจึงได้ชื่อว่าจำเมือง เพื่ออันแล ท้าวก็ อยู่เสวยราชสมบัติบ้านเมืองก็วิญรุ่งเรืองสุขเกษมร่มเย็นแก่ไพร่บ้านพลเมืองมากนัก ส่วนว่าเมืองพะ ยาวกับเมืองเงินยางเชียงแสนก็ได้เป็นราชไมตรีกับด้วยกันแต่เจนขุนชินแล ขุนศรีจอมธรรมสืบสายกัน

ลำดับมาตราบดต่อตำราดพระยามังรายกับจำเมือง ย่อมเป็นมิตรไมตรีกันบ่ขาดแล คณะนาแต่กลางเหิง มารอดมั่งรายได้ ๑๒ ราชวงศ์แล...”

<ส่วนว่าขุนจำเมืองเกิดมาปีเปิกเส็ด เพ็ญเดือน ๖ เม็งวัน ๕ (วันพฤหัสบดี) ไท เต้าใจ ยามไกลรุ่ง ฤกษ์อยู่กรกฎ ๑ ๒ ๔ ๖ ๗ ๘ อยู่กัต ๓ ธนู ลัคนาอยู่มรกด ๑๗ ตัว ชื่ออนุราธ ศักราชได้ ๖๐๐ ตัว แล ท้าวตนนี้สติปัญญาปัญญาดีมากนัก ท้าวเจริญเติบโตมาได้ ๑๕ ปี ได้ไปเรียน ศาสตร์เพศกับด้วยเทพฤาษีตนอยู่ดอยดวนจบบรรพแล้ว เติบใหญ่มาอายุได้ ๑๖ ปี ไปเรียนศาสตร์ เพศกับสุกทันตรฤาษีตนอยู่ดอยเมืองละโว้ จบเพศบรรพแล้วกับพระยาร่วงเมืองสุโขทัย ได้เรียนศาสตร์ เพศร่วมครุเดียวกับด้วยกันแล ส่วนขุนจำเมืองอยู่เมืองพะเยาพอจบเพศบรรพแล้ว ก็มาสู่เมืองตนแล ท้าวก็อยู่เป็นอุปราชากับด้วยพ่อตน เมื่อขุนมิงเมืองตนพอจตุไปแล้วท้าวก็ได้เสวยเมืองแทนพ่อในปี เปิกสง่า ตติยศักราชได้ ๖๒๐ ตัวแล ท้าวตนนี้ประกอบไปด้วยสติปัญญาปัญญาดีมากท่านจบด้วยศาสตร์ เพศยังนักแน่นว่าท่านไปที่ใดแดดก็ไม่ร้อน ฝนก็ไม่ตกใส่ ท่านจักใคร่ให้เกิดร่มกั่ม จักใคร่ให้แดดก็แดด เหตุตั้งนั้นจึงได้ชื่อว่าจำเมือง ท้าวก็อยู่เสวยราชสมบัติบ้านเมืองก็อุดมรุ่งเรืองสุขเกษมร่มเย็นแก่ไพร่บ้าน พลเมืองมากนัก ส่วนว่าเมืองพะเยากับเมืองเงินยางเชียงแสนก็ได้เป็นราชไมตรีกับด้วยกันแต่สมัยขุน ชินแลขุนศรีจอมธรรม สืบสายกันลำดับมาตราบจนมารอดพญามังราย กับพญางำเมือง ย่อมเป็นมิตร ไมตรีกันไม่ขาดแล นับแต่อดีตมาถึงพญามังรายได้ ๑๒ ราชวงศ์แล>

ความตอนนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กันของ ๓ อาณาจักรใหญ่ คือ อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรเชียงแสน และอาณาจักรพะเยา โดยพญางำเมืองทรงเป็นศิษย์ร่วมสำนักเรียนครูคนเดียวกัน กับพระยาร่วงแห่งเมืองสุโขทัย จึงทรงเป็นสหายที่สนิทกัน ส่วนพญามังราย กับพญาร่วงทรงมี ความสัมพันธ์กันทางสายเลือดสืบมาแต่บรรพบุรุษคือ ขุนชิน และขุนศรีจอมธรรม ซึ่งจาก ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงทำให้ทั้ง ๓ อาณาจักรต่างมีราชสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน มีการพบปะไปมาหาสู่ กันตลอด

๓.๑.๑๔ พญามังรายประสูติและขึ้นครองเมืองเชียงราย

ความในหน้าที่ ๔๐ – ๔๑ ได้กล่าวถึงตอนที่พ่อขุนมังรายประสูติและเสวยเมืองแทนบิดา ดังความว่า

“...ที่นี้จักจาดด้วยมังรายก่อนแล ส่วนมังรายเกิดมาปีเปิกเส็ด เดือนเกียง แรม ๖ ค่ำ พร่ำ ว่าได้วัน ๑ ยามพลันรุ่ง ฤกษ์ภูตั่วชื่อปุลสยะ แล ตติยศักราชได้ ๖๐๐ ตัว รอดศักราชได้ ๖๒๑ ตัว ปีกัดเม็ด มังรายได้เสวยเมืองแทนพ่อแล กันมังรายได้เสวยเมืองแล้วท้าวก็กระทำเมตตาแก่ญาติ วงศาทั้งหลายมีปณณาการไปเถิงเขา ท่านทั้งหลายไปถามข่าวกล่าวเถิงเขาห้อมมาพร้อมกันเป็นอัน ๑ อันเดียวกับด้วยกัน ท้าวพระยาทั้งหลายก็กล่าวว่าตุ๊กเป็นเจ้าท้าวลงจากราชดาบ ไผจักกระทำสังแก่ ตุได้ตายไปแล้ว ว่าอันจุหัวเมืองแล ส่วนว่ามังรายก็เล่าเปิงว่าบ้านเมืองที่ไกลกันบ่มีฉันทะพร้อมเพียง กันจักรักษาบ่าวไพร่ บ้านเมืองก็ยากแล จึงห้างริพลไปรบได้เมืองบก เมืองเจียงไร่ เมืองบง เจียงคำ เจียงเงิน เจียงช้าง เจียงของ เมืองเทิง ได้แลใจหื้อเสนาตนไปอยู่รักษาทุกหัวเมืองแล้วรอดตติยศักราช

ได้ ๖๒๔ ตัวปีเต้าเส็ดม้งรายก็ลงมาสสร้าง (๔๑)เวียงเชียงรายเดือน ๕ เป็ง เม็งวัน ๓ ยามตุดคำ ก่อเวียง รอดสายฟ้าม่านาขึ้นมากแล้ว...”

<ที่นี้จักกล่าวถึงพญามังรายก่อนแล ส่วนม้งราย ประสูติมาปีเป็กเส็ด เดือนเกียง แรม ๖ ค่ำ พร่ำว่าไคววัน ๑ (วันอาทิตย์) ยามพลันรุ่ง ฤกษ์กฤตวซื่อปุสสยะ แล ตติยศักราชได้ ๖๐๐ ตัว รอดศักราชได้ ๖๒๑ ตัว ปักตเม็ด ม้งรายได้เสวยเมืองแทนพอลแล พอลพญามังรายได้เสวยเมืองแล้ว ท้าวกระท่าเมตตาแก่ญาติวงศ์ทั้งหลายมีปัญณาการไปถึงเขา ท่านทั้งหลายไปถามข่าวกล่าวถึงเขา ให้มาพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ท้าวพระยาทั้งหลายก็กล่าวว่าตูกี้เป็นเชื้อท้าวหลวงจิงกรายตาย ใครจักกระท่าอะไรแก่ตูกี้ได้ตาย ไม่ไปแล ว่าอย่างนี้ทุกหัวเมืองแล ส่วนว่าม้งรายก็ดำริว่าบ้านเมืองที่ไกล กันไม่มีฉันทะพร้อมเพียงกัน จักรักษาบ่าวไพร่ บ้านเมือง ก็ยากแล จึงหำงริพลไปรบได้เมื่อบก เมือง เจียงไร่ เมืองปง เจียงคำ เจียงเงิน เจียงช้าง เจียงของ เมืองเทิง ได้แล ใช้ให้เสนาตนไปอยู่รักษาทุก หัวเมืองแล้วรอดตติยศักราชได้ ๖๒๔ ตัวปีเต้าเส็ดม้งรายก็ลงมาสสร้าง เวียงเชียงราย เดือน ๕ เพ็ญ เม็งวัน ๓ (วันอังคาร) ยามตุดคำก่เวียง รอดสายฟ้าม่านาขึ้นมากแล้ว>

ข้อความตอนนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงตอนที่พญามังรายได้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนบิดา และได้ส่งข่าวไปยังหัวเมืองต่างๆ ให้เข้ามาประชุมโดยพร้อมเพรียงกันเพื่อเป็นการประกาศให้รับทราบ แต่หัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลกับแสดงอาการไม่ยอมรับ ด้วยคิดว่าพญามังรายยังเยาว์วัย และถือว่าตนก็สืบสายมาจากหลวงจิงกรายเหมือนกัน จึงไม่มาร่วมประชุม จึงเป็นเหตุให้พญามังรายต้องระดมริบไปรบหัวเมืองต่างๆ ดังปรากฏรายชื่อ คือ เมืองเชียงไร่ เมืองปง เชียงคำ เชียงเงิน เชียงช้าง เชียงของ และเมืองเทิง ซึ่งเมืองต่างๆคาบเกี่ยวกับเมืองพะเยาด้วย เช่น เมืองปง และเมืองเชียงคำ ซึ่งต้องอ้อมเมืองพะเยาไป เมื่อได้เมืองต่างๆ แล้วก็มาตั้งเมืองเชียงราย ในปีจุลศักราชได้ ๖๒๔ ตัว ตรงกับ ปีพุทธศักราช ๑๘๐๕

๓.๑.๑๕ พญามังรายยกทัพสู่เมืองพะเยาเจอกองทัพธรรมของพญางำเมือง

ข้อความในหน้าที่ ๔๑ - ๔๒ ได้กล่าวถึงตอนที่พญามังราย แห่งเมืองเชียงราย ได้ยกทัพไปเมืองพะเยา

“...ส่วนม้งรายก็ใจมันตรีผู้ ๑ ชื่อว่าอ้ายฟ้าไปขอเอาแจพรรานแลเจียงเคียนกับท้าวจำเมืองนั้นแลส่วนท้าวจำเมืองจึงกล่าวว่า อันว่าหนแจเหียง แจรุ่ง ปากบอง หนองขวาง อีตาท้าวเจ้าขุนเหงาลาก็เอาไปแล้ว บัดนี้สหายเจ้าข้ามาขอแถมเล่าหนอ ส่วนว่าอ้ายฟ้าก็ไหว้สวาทว่าขอมหาราชเจ้า จุงจักหื้อเสียก่อนเตอะ กั้นบ่หื้อก็จักเสียไมตรีมหาราชเจ้าหากได้หื้อคำติกาไปด้วยกันแล ลางเอาคืนก็ก่อยเอาคืนเมื่อปายหลังเตอะ ส่วนเมืองเจียงรายบ่หอนจักตั้งหมั้นเหตุนิมิตมาตั้งเวียงนี้หลาก กาเสียเพราะพระยานาคออกมาล่าวว่าหื้อพระม้งรายไปหาก่อนยามสายอรุณบ่ตั้งขึ้นมา ท้าวท้อหลิมลิ้นลิ้มลูกกันไปหาพระยานาคก็บ่ทันเท่าปอหั้นรอย ท้าวจำเมืองจึงกล่าวว่าผิอันก็เอามนตรีอ้ายฟ้าว่าเตอะ จักเอาไปก็มีในท่าน จักหื้อได้คืนมากก็มีในท่านเตอะกว่านเราบ่หื้อก็ว่าจักเสียไมตรี กว่านว่าเราหื้อก็จักเสียแผ่นดินเราจะแล ส่วนอ้ายฟ้ากว่านเท่า่นั้นแล้วก็แบ่งลานแตกเสีย (๔๒)เอาคำดีคำงามเมื่อไหว้

สามังรายส่วนท้าวมังรายก็รำเปิงในใจว่าเป็นดั่งสหายเจ้าว่าจู้อันแล ท้าวกล่าวเท่านั้นแล้วท้าวก็ป็นเอาตามใจมักแห่งตนหั้นแล...”

<ส่วนมังรายก็ใช้มนตรีผู้ ๑ ชื่อว่าอ้ายฟ้าไปขอเอาแจ่งพรวนและเจียงเคียนกับท้าวจำเมืองนั้นแล ส่วนท้าวจำเมืองจึงกล่าวว่า อันว่าหนแจ่งเหียง แจ่งรุ่ง ปากบอง หนองขวาง อีตาท้าวเจ้าขุนเหิงลาวก็เอาไปแล้ว บัดนี้สหายเจ้าเข้ามาขอแถมเล่าหนอ ส่วนว่าอ้ายฟ้าก็ไหว้สวาทขอพระราชเจ้าจู้จักหื้อเสียก่อนเตอะ กันบ่หื้อก็จักเสียไมตรีมาราชเจ้าหากได้หื้อคำกตีกากับด้วยกันแล ลางเอาคืนก็ก่อยเอาคืนเมื่อปายหลังเตอะ ส่วนเมืองเจียงรายบ่หื้อจกตั้งหมั้นเหตุนิมิตมาตั้งเวียงนี้หลาก กาเสียเพราะพระยานาคออกมากล่าวว่าหื้อพระมังรายไปหาก่อนยามสายอรุณบ่ตั้งขึ้นมา ท้าวก็หลบลิ้มตื้นลิ้มลูกกันไปหาพระยานาคก็ปัดนเท่าปอหั้นรอย ท้าวจำเมืองจึงกล่าวว่าผิอันก็เอามนตรีอ้ายฟ้าว่าเตอะ จักเอาไปก็มีในท่าน จักหื้อได้คืนมาก็มีในท่านเตอะกว่านเราบ่หื้อก็ว่าจักเสียไมตรี กว่านว่าเราหื้อก็จักเสียแผ่นดินเราจะแล ส่วนอ้ายฟ้ากว่านเท่านั้นแล้วก็แบ่งลานแตกเสีย (๔๒)เอาคำดีคำงามเมื่อไหว้สามังรายส่วนท้าวมังรายก็รำเปิงในใจว่าเป็นดั่งสหายเจ้าว่าจู้อันแล ท้าวกล่าวเท่านั้นแล้วท้าวก็ป็นเอาตามใจมักแห่งตนหั้นแล>

เมื่อพญามังรายตีหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ห่างไกล และไม่ยอมรับในการขึ้นครองราชย์ของพญามังราย และปรากฏว่าได้ยกทัพมาทางพะเยา เพื่อต้องการรบ แต่ด้วยเป็นสายเลือดเดียวกัน พญามังรายจึงใช้การเจรจา ยอมยกหัวเมืองภายนอกให้ จึงไม่เกิดการรบระหว่างสองอาณาจักร และตอนหลัง พญามังรายก็คืนหัวเมืองกลับคืนเหมือนเดิม ถือได้ว่าพญามังรายทรงใช้หลักการทูตตามหลักประเพณีธรรม มาแก้ปัญหา

๓.๑.๑๖ พญาร่วงแอบลักลอบเสด็จวรสกับนางเทวีของพญามังเมือง

ข้อความในหน้าลานที่ ๔๒ คาบเกี่ยวกับหน้า ๔๓ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์พระยาล่วงแห่งเมืองสุโขทัยได้แอบลักลอบเข้าห้องบรรทมพระมเหสีพญามังเมือง และเหตุการณ์ไล่ตามจับพระยาล่วงคือ

“...ตั้งแต่นั้นบ่พานเท่าใดพระยาร่วงก็ลักแต่เมืองสุโขทัยมาสู่เมืองพะเยาเพื่อจักขึ้นมาหาพระยามังเมืองตนเป็นสหาย ก็มาหั้นเมียมังเมืองงามเมืองคัลลักษณะล้วนล้วนบรมลจิมมีใจสินหาปฏิบัติอยู่ไฉ่ ยังมีในคืน ๑ พระยาร่วง ก็เอาเพศเป็นดั่งพระยามังเมืองแล้วก็รักไปสู่ไปหากับด้วยนางพระยาหั้นแล ในคืนเดียวนั้นพระยามังเมืองก็เข้าเข้าไปสู่ไปหานอนด้วยนางพระยาแถมเล่าแลนางจึงกล่าวว่า วันนี้สังดูหลากมาราชเจ้าบ่ยอมเข้ามาสู่มาหาข้าถ้วน ๒ ที่นี้จา ว่าอันท้าวจำเมืองจึงรำเปิงว่ารอยจักเป็นพระยาร่วงแลนอกพระยาร่วงไปบ่มีไฟจักปลอมกูได้จ๊ะแล้วอันแล้วตกวันลุนรุ่งเจ้าพระยามังเมืองก็ชุมนุมาแย่งเสนาโยธาทั้งหลายว่าจักจับพระยาร่วงว่าอัน ส่วนพระยาร่วงก็รู้ว่าท่านจักจับเอาตนก็เริมิตเป็นนกเอี้ยงบินหนีไปหั้นแล ส่วนจำเมืองก็ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า อินทร์ พรหม ตามสัจจะมีได้ตั้งไว้แก่กันเมื่อก่อนแล้วก็ด้วยศาสตร์เพทแห่งตนแล ส่วนนกเอี้ยงตัวนั้นบินไปได้คณทั้งหลายไล่เลยก็ไปตกเสียที่ใกล้หนองหั้น หนองอันนั้นรวดได้สัจจะว่าหนองเอี้ยงมาตราบบัดนี้แล แต่นั้น น้อย ๑ ข้ากลายเป็นงัวแดงตัวใหญ่ที่ริมจิมใกล้หนองอัน ๑ หนองอันนั้นรวดได้สัจจะว่าหนองงัวแดงมาต่อเต้าบัดนี้แล เสนาโยธาทั้งหลายก็เลยไล่ไปก็เข้าไปกลายเป็นตุ่น บุนเจ้าไปหั้นแล ส่วนจำเมืองก็เอาเสียมส

ลูปด้วยศาสตร์เพศแห่งตนชุดตวยไปตันได้ที่ตีนคอยนอกตั้ง ที่นั่นเป็นก้อนผา พระยารำเมืองกั้นได้ พระยาร่วงแล้ว ก็มีผู้จำ ๕ แห่งเอามาแต่งคอก ใส่ไว้หื้อย่าเฒ่าแก่ไปอุปฐากรักษาพระยาร่วง ยังมีในวันหนึ่งย่าเฒ่าแก่หาอาหารจักใส่โต๊ะกินข้าวหื้อพระยาร่วงกินบได้ จึงเอาปลาติดไม้ตาหีบไปหื้อพระยาร่วงกินหั้นแล พระยาร่วงจึงรำเพิงว่าอายุถูกหากจักเสี่ยงในที่นี้แท้ันจา ย่าเฒ่าผู้นี้ก็มาประมาท ดูความร้ายนักหนาแต่นอ พระยาร่วงจึงสั่งจะอธิษฐานว่ากั้นอายุยังจักยืนยาวไปหน้า ยังจักได้คืนไปเป็นท้าวพระยาดังเก่าของหื้อไม้ตาหีบอันนี้ได้ปรงากออกใบบัดเดียนี้ แต่ว่าอันแล้วก็เอาไม้ตาหีบอันนั้นปักตกดินหั้นแล ส่วนไม้ตาหีบอันนั้นก็ปรงากออกใบบัดเดียนั้นแต่หั้นแล ไม้ต้นนั้นก็รวดได้ชื่อว่าไม้ตาหีบพระยาร่วงมาตราบาลบัดนี้แล ส่วนที่พระยาร่วงนมิตเป็นต้นบุ่นเข้าดินนั้นก็ได้ชื่อว่าบ้านตุนมาต่อเต้าบัดนี้ ส่วนฮอยอันพระยาร่วงนมิตเป็นต้นบุ่นไปแล้วพระยารำเมืองชุดตวยนั้นก็รวดได้ชื่อน้ำแม่ตุนมาต่อเต้าบัดนี้แล...

<หลังจากนั้นไม่นานเท่าไรพระยาร่วงก็เสด็จมาจากเมืองสุโขทัยมาสู่เมืองพะเยา เพื่อจักขึ้นมาหาพญาเมืองผู้เป็นสหาย ก็มาเห็นมเหสีของพญาเมืองดงามเมืองงดงามมีองค์ลักษณะสมส่วนทุกอย่าง จึงมีใจเสนาหา พระนางมาคอยดูแลปฏิบัติอยู่ตลอด ยังมีในคืน ๑ พระยาร่วง ก็แปลงเพศเป็นดงพญาเมืองแล้วก็แอบลักลอบเข้าไปสู่ห้องบรรทมพระมเหสีพญาเมือง ในคืนเดียวกันนั้นพญาเมืองก็ได้เข้าไปสู่ห้องนอนของพระนางเหมือนกัน พระนางจึงกล่าวว่า วันนี้ทำไมดูแปลกมหาราชเจ้า ทำไมเข้ามาสู่มาหาข้าถึง ๒ ครั้ง ว่าดั่งนั้นพญาเมืองจึงด่าริษรอยจักเป็นพระยาร่วงแล นอกจากพระยาร่วงไปไม่มีใครจักปลอมเป็นกูได้ คิดดั่งนั้นแล้วพอถึงรุ่งเช้าอีกวันพญาเมืองก็เรียกประชุมเสนาโยธาทั้งหลายตกลงว่าจะจับพระยาร่วง ส่วนพระยาร่วงก็ทราบว่าจะถูกจับก็นมิตตนเป็นนกเอี้ยงบินหนีไป ส่วนพญาเมืองก็ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า อินทร์ พรหม ตามสัจจะมี ได้ตั้งไว้แก่กันเมื่อก่อนแล้วก็ด้วยศาสตร์เพศแห่งตนแล ส่วนนกเอี้ยงตัวนั้นบินไปไม่ได้คนทั้งหลายไล่จับ ก็บินไปตกเสียที่ใกล้หนองน้ำ หนองน้ำแห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า หนองเอี้ยง มาจนทุกวันนี้ พระยาร่วงก็กลับกลายเป็นวัวแดงตัวใหญ่ หนีไปล้มลงที่ใกล้หนองน้ำอีกแห่งหนึ่ง หนองน้ำนั้นจึงได้ชื่อว่า หนองวัวแดงมาจนทุกวันนี้ เสนาโยธาทั้งหลายพากันไล่จับ พระยาร่วงก็กลายร่างเป็นตัวตุน ชุดดินหนีไป ส่วนพญาเมืองก็จึงนำเสียมมาเสกด้วยศาสตร์เพศ(เวทย์มนต์) ของตนชุดตามรอยตุนไป จนไปถึงตีนคอยนอก บริเวณนั้นเป็นก้อนหินผา ไปต่อไม่ได้ พญาเมืองพอจับได้พระยาร่วงแล้วก็ผูกมัดมือมัดเท้าและคอ แล้วจับขังไว้ในคุก แล้วให้หญิงแก่ (บางฉบับว่าเป็นหญิงหม้าย) คอยอุปฐากดูแลพระยาร่วง มีอยู่วันหนึ่งหญิงแก่หาอาหารที่จะใส่สำหรับไปถวายพระยาร่วงไม่ได้ จึงเอาหนังปลาติดไม้หีบปิ้งปลาไปถวายให้พระยาร่วงเสวย พระยาร่วงจึงรำพึงว่าอายุคงจะมาสิ้นเสียในที่นี้แน่แท้ ย่าเฒ่าผู้นี้ก็มาประมาทดูถูกดูแคลนนักหนาแท้หนอ พระยาร่วงจึงตั้งสัจจะอธิษฐานว่า หากอายุคงจะยังยืนยาวไปข้างหน้า ยังจะได้กลับไปเป็นพระยาเหมือนเดิม ขอจงให้ไม้ปิ้งปลาอันนี้แตกใบออกบัดเดียนี้ ว่าดั่งนั้นแล้วก็เอาไม้ปิ้งปลาปักลงดิน ส่วนว่าไม้ปิ้งปลาก็แตกงอกออกใบมาอีกจริงๆ ไม้ชนิดนี้จึงได้ชื่อว่า ไม้ตาหีบพระยาร่วงมาจนทุกวันนี้ ส่วนบริเวณที่พระยาร่วงนมิตเป็นต้นคำดินไปก็ได้ชื่อว่าบ้านตุนมาจนทุกวันนี้ ส่วนรอยที่พญาเมืองชุดตามรอยตุนไปนั้นก็ได้ชื่อน้ำแม่ตุนมาจนทุกวันนี้แล>

๓.๑.๑๗ พญามังรายตัดสินคคีความ

ในหน้าลานที่ ๔๔ - ๔๖ ได้กล่าวถึงตอนที่พญามังรายได้มาตัดสินคคีที่พระยาร่วงแอบลัก
 ครอบเข้าสู่ห้องบรรทมของพระมเหสีพญางำเมือง จนถูกตามจับได้และเชิญพญามังรายมาตัดสินค
 ความ

“...ที่นี้จักจำด้วยพระยางำเมืองเล่าแล ส่วนว่าพระยางำเมืองก็แบ่งราชสาส์นแต่งใช้ขึ้นไป
 หาพระยามังราย ก็มาด้วยจตุรงค์เสนาโยธา ๔ จำพวกก็มาตั้งอยู่ที่บ้านเชียงหมั้นนั้นแล ส่วนพระยางำ
 เมืองก็พร้อมด้วยเสนาอามาตย์ทั้งหลายแล้วก็นำเอาพระยาร่วงออกจากเวียงไปจุพระยามังรายแล้วก็
 จัดการตั้งกว้านโพงากับด้วยกัน ส่วนพระยามังรายก็เล้าโลมพระยาทั้ง ๒ ด้วยวจนะคำจา ทั้งหลาย
 ต่างๆ เพื่อให้ท้าวทั้ง ๒ หายก่าเกียดแล้วก็ตัดให้พระยาร่วงเสียค่านักเท่าตัวนางเทวีนันให้แก่พระยา
 กำเมืองนั้นแล ที่นี้จักจำด้วยพระยามังรายจักเอาท้าวทั้ง ๒ ให้คืนเป็นสหายกันดังเก่าก่อนแล ส่วนพระ
 ยามังรายก็นำเอาพระยางำเมืองกับพระยาร่วงไปสั่งสอนอับเคนให้เป็นสหายกันที่บ้านดอนนั้น บ้านอัน
 นั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านเคน มาต่อเต้าบัดนี้แล แล้วท้าวพระยามังรายก็ชำน้นำเอาท้าวทั้ง ๒ ไปสู่น้ำแม่
 สายตาแล้วก็เอาหลังอิงต่าฝ่งน้ำแม่สายตาแล้วก็สั่งสอนว่าตั้งแต่นี้ไปภายหน้าอย่าได้รับเรียวกับด้วยกัน
 ให้เอากันเป็นมิตรเป็นสหายกันดังเก่า พระมังรายเจ้าก็สละบดแจ้งไว้กับด้วยกันไม่ให้พินว่าจากกันได้ซ้ำปอ
 ๒ ตั้งแต่นั้นมาน้ำแม่สายตาที่รวดได้ชื่อว่าน้ำแม่อิงมาต่อเต้าบัดนี้แล ทำน้ำที่ท้าวทั้ง ๓ ไปตั้งวาจากต่อ
 กันนั้นก็ว่าทำหนองแห่มาตราบต่อเต้าบัดนี้แล บ้านเชียงหมั้นที่ท้าวไปตั้งกว้านโพงานั้นก็รวดได้ชื่อว่า
 บ้านกว้านมาต่อเต้ากาลบัดนี้แล บ้านที่คนทั้งหลายไปชุมนุมบ่อกันผ่อท้าวโพงันนั้นก็รวดได้สชื่อ
 บ้านปอ มาตราบต่อเต้ากาลบัดนี้แล ส่วนจำเมืองที่ปุจฉากับด้วยมังรายว่าพระยาร่วงนี้พอลาวก็พระยา
 ลือ แม่ลาวก็มีเลื้อจะเนรมิตเป็นเจือใดก็ได้แล (เขียก็มักไปสั่งค่านันจักเป็นสันใดริอ) มังรายก็กล่าวว
 เอาใจสหายเจ้าว่าแต่ว่าอันแล้ว ส่วนพระยางำเมืองก็ (เอา) ค่านักเปียงตัวนางเทวีนันขึ้น (คืน) ให้
 พระยาร่วงดังเก่าแล้วก็เอากันเป็นมิตรเป็นสหายดังเดิมเก่านั้นก็มีแล...”

<ต่อไปนี้จะกล่าวถึงพญางำเมืองก่อนแล ส่วนว่าพญางำเมืองก็แต่งพระราชสาส์นไปถึง
 พญามังราย พญามังรายก็เสด็จมาพร้อมกับจตุรงค์เสนาโยธา ๔ จำพวก ก็มาตั้งทัพอยู่ที่บริเวณบ้าน
 เชียงหมั้น ส่วนพญางำเมืองก็ออกไปพร้อมด้วยเสนาอามาตย์ทั้งหลาย พร้อมกับนำเอาตัวพระยาร่วง
 ออกจากเวียงไปหาพญามังราย แล้วก็ตั้งโรงตัดสินคคีจากกัน ส่วนพญามังรายก็พุดเล้าโลมพญาทั้ง ๒
 ด้วยถ้อยคำต่างๆ เพื่อให้ทั้งสองหายโมโหโธธาต่อกัน แล้วก็ตัดสินให้พระยาร่วงชดใช้ค่าเสียหายด้วย
 ทองค่านักเท่าตัวพระมเหสี ให้แก่พญางำเมืองแล ต่อไปนี้จะกล่าวถึงพญามังรายจะให้ท้าวทั้ง ๒
 กลับคืนเป็นสหายกันเหมือนเก่า พญามังรายก็นำเอาพญางำเมืองและพระยาร่วงไปสั่งสอนอับเคน
 (มอบให้) เป็นสหายกันที่บ้านดอน บ้านนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านเคนมาจนทุกวันนี้ แล้วพญามังรายก็ยัง
 นำเอาท้าวทั้ง ๒ ไปยังแม่น้ำสายตาแล้วก็เอาหลังอิง(พิง) ฝ่งแม่น้ำสายตาแล้วก็สั่งสอนว่า ตั้งแต่นี้ไป
 ภายภาคหน้าอย่าได้คิดคดต่อกัน เอนันบ่ถือกันเป็นมิตรเป็นสหายเหมือนเดิม พญามังรายก็สละ
 บดแจ้งไว้ไม่ให้ลื้อพินขึ้นมามาก ตั้งแต่นั้นมาแม่น้ำสายตากก็กลับได้ชื่อว่าแม่น้ำอิง มาจนทุกวันนี้ ทำน้ำ
 ที่ท้าวทั้ง ๓ ไปตั้งสัจจะวาจากต่อกันนั้นก็ได้ชื่อว่าทำหนองแห่มาจนทุกวันนี้ บ้านเชียงหมั้นที่ท้าวไปตั้ง
 ศาลา กว้านโพงา (ศาลาตัดสินคคี) ก็ได้ชื่อว่าบ้านกว้านมาจนทุกวันนี้ บ้านที่คนไปชุมนุมกันดูท้าว
 ตัดสินคคีกันนั้นก็ได้ชื่อว่าบ้านปอ มาจนทุกวันนี้ ส่วนพญางำเมืองก็ถามด้วยพญามังรายว่า พระยาร่วง

นี้พ่อก็คือพระยาสิอ แม็กคือผีเสื้อ จะเนรมิตตนเป็นอย่างไรก็ได้ จะทำอะไร พญามังรายก็กล่าวว่า ตามใจสหายจะว่า กล่าวอย่างนั้นแล้ว พญาจำเมืองก็เอาทองคำหนึ่งแทมเหลืคืนให้พระยาร่วงเหมือนเดิม แล้วก็นับถือกันเป็นมิตรเป็นสหายเหมือนเดิมนั้นแล>

๓.๑.๑๘ พญามังรายสถาปนาเมืองฝาง บุคตีเมืองหริภุญไชย และสถาปนาเวียงกุมกาม ๓ กษัตริย์ ร่วมกันเลือกชัยภูมิสร้างเมืองเชียงใหม่

ข้อความในลานหน้าที่ ๔๖ – ๔๘ ได้กล่าวถึงตอนที่พญามังรายบุคตีเมืองหริภุญไชย และสถาปนาเวียงกุมกาม ตอนถึงตอนที่ ๓ กษัตริย์ร่วมกันคัดเลือกชัยภูมิเพื่อสร้างเมืองเชียงใหม่

“...ที่นี้จักจาด้วยมังรายก่อนแล ส่วนว่ามังรายกั้นเมื่อรอดเมืองตนแล้วอยู่นานได้ ๔ ปี พระยามังรายก็ไปสร้างเมืองฝาง ท้าวท้าวว่าเมืองละปูนสุขเกษมมากนัก ท้าวมีใจใคร่ได้จึงจกกับด่วยอ้ายฟ้าว่าหื้อไปปรปรองปองเอาเมืองละปูนหื้อจงได้ว่าอันส่วนอ้ายฟ้าก็รับเอาอาชญาไปปรปรองปองเอาเมืองละปูนกันวารู้ที่จัดชกได้จึงใช้เมื่อไหว้สากับด่วยพระยามังราย กัห้างดารีพลโยธางตุรงคเสนา ๔ จำพวกแล้วก็ไปเอาเมืองละปูนในปีศักราชได้ ๖๓๔ ตัวนั้น ไปนานได้ ๕ ปี ก็ไปสร้างเวียงกุมกามนั้นมานานได้ ๓ ปี ก็ไปเอาเมืองหงสาวดีตะโก้งได้นางกาโคมาเป็นเทวี ลุนนั้นมานานได้ ๒ ปี ก็ไปเอาเมืองอังวะ เอาช่างตีทอง ๓ ร้อยครวมาไว้เมืองเชียงแสนลุนนั้นมาได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๖๕๘ ตัว ปีรวายสันเดือน ๕ เบ็ง เม็งวัน ๕ ไทย กาบใจ ได้วัน ๙ กองยามแตรจกดาไกลัรงนาที่บาย ๒ บาท น้ำก่อเวียงเจียงใหม่ ก่อตั้งกาดักวันนั้น คนกระทำการทั้งมวลหมื่นคน นานได้เดือนหนึ่งจึงก่อแล้วก่อนเมื่อจักคิดสร้างเวียงเจียงใหม่ มังรายจึงหาเอาพระยงำเมือง และพระยาร่วงมาพร้อมกัน งำเมืองอยู่เมืองพะยาว พระยาร่วงอยู่เมืองสุโขไทยมาแล้วก็ปาเอากันขึ้นเมื่ออยู่บนจอมดอยเขา ๓ ยอดผ่อเล็งดูกะบวน (ขบวน) เมืองที่นั้นพระยามังรายจึงถามสหายทั้ง ๒ ว่าเราตั้งเมืองอยู่ที่นี่บ้านเมืองยังจักเป็นสันใดจาพระร่วงจึงกล่าวว่าเมืองอันนี้ข้าศึกศัตรูบ่มากระทำร้ายไซ ประการ ๑ คนมีเงินปันมาอยู่เมืองนี้จักมีเงินหมื่น คนมีเงินหมื่นมาอยู่จักมีเงินแสนแล้วอัน มังรายจึงกล่าวว่า หยุบหว่างขาจิงจวบห่า บ่กลัวแต่ข้าศึกเลยว่อันแล้ว มังรายข้าถามงำเมืองว่าสันนี้จัก มีแต่จะรือสหายเจ้าว่าอัน งำเมืองจึงตอบว่ามีสันนั้นแต่แล เหตุว่าวรรณะดินมี ๗ ประการ มีไยยะก็ ๗ ประการ เมืองนี้ลัทธินักแล กล่าวเท่านั้นแล้วก็เจียรจาปุจฉาโจทนาซึ่งกันไปมาด้วยนานาต่างๆ แล้วก็ลงมาสู่เวียงหั้นแล กั้นสร้างเวียงแล้วทั่วบรมวลแล้วเมื่อนั้นพระระสีเจ้าตั้ง ๔ ตนพร้อมด่วยพระยงำเมืองแล้วพระยาร่วงกัห้างเครื่องราชภิเชกแล้วก็หุดสรงเกศด้วยตำมูทราชภิเชกยังพระยามังรายหื้อเป็นเอกราชยังเวียงเจียงใหม่วันนั้นแล...”

<ต่อไปนี้จะกล่าวถึงพญามังรายก่อนแล ส่วนว่าพญามังรายเมื่อกลับถึงเมืองของตน ต่อมาอีก ๔ ปี พญามังรายก็ไปสร้างเมืองฝาง ท้าวท้าวว่าเมืองลำพูนสุขเกษมยิ่งนัก ท้าวเกิดความอยากได้ จึงกล่าวกับอ้ายฟ้าว่า ให้ไปหาทางชิงเอาเมืองลำพูนให้จงได้ ว่อย่างนั้น ส่วนอ้ายฟ้าก็รับราชโองการไปหาทางชิงเอาเมืองลำพูน พอรู้ช่องทางที่จะตีชิงได้จึงส่งชาวไปกราบทูลพญามังราย ท้าวก็จัดกองทับริพลโยธางตุรงคเสนา ๔ จำพวก แล้วก็ไปตีเมืองลำพูนในปีศักราชได้ ๖๓๔ ตัว ครองนานได้ ๕ ปี ก็ไปสร้างเวียงกุมกามนานได้ ๓ ปี ก็ไปตีเอาเมืองหงสาวดีตะโก้ง ได้นางกาโคมาเป็นเทวี หลังจากนั้นมานานได้ ๒ ปี ก็ไปตีเอาเมืองอังวะ เอาช่างตีทอง ๓ ร้อยครวเรือน มาไว้ที่เมืองเชียงแสน หลังจากนั้น ๖ ปี ศักราชได้ ๖๕๘ ตัว ปีรวายสัน เดือน ๕ เบ็ง เม็งวัน ๕ ไทย กาบใจ ได้วัน ๙ กอง ยามแตรจกดา

ใกล้รุ่งนาทีกว่า ๒ บาทน้ำ เริ่มก่อสร้างเวียงเชียงใหม่ ก่อตั้งตลาดก็วันนั้น คนมาทำงานทั้งหมดหมื่น นานได้เดือนหนึ่งจึงสร้างเสร็จ ก่อนที่จักคิดสร้างเวียงเชียงใหม่ พญามังรายก็เชิญพญางำเมือง และ พระยาร่วง มาพร้อมกัน พญางำเมือง เมืองพะเยา พระยาร่วงเมืองสุโขทัย มาพร้อมแล้วก็พากันขึ้นไป ยืนอยู่บนยอดดอย ๓ ลูก มองดูกะบวนเมือง (ภูมิประเทศ) ขณะนั้นพญามังรายก็ถามสหายทั้ง ๒ ว่า เราตั้งเมืองอยู่ที่บ้านเมืองจักเป็นอันใด พระยาร่วงจึงกล่าวว่า บ้านเมืองนี้ข้าศึกศัตรูไม่อาจมากระทำ ร้ายได้ ประการ ๑ คนมีเงินพัน มาอยู่เมืองนี้จักมีเงินหมื่น คนมีเงินหมื่นมาอยู่จักมีเงินแสนแล พญามัง รายจึงกล่าวว่า “หยุดหว่างขาจางวบहां” (จับระหว่างขาถึงจนโดนอันตะ) ไม่กลัวแต่ข้าศึกเลยว่ อยำนั้นแล้ว พญามังรายก็ยังถามพญางำเมืองว่า จังเป็นดั่งนั้นจริงหรือสหาย พญางำเมืองจึงตอบว่ จักเป็นอยำนั้นจริง เหตุว่วาระดินมี ๗ ประการ ไชยะก็มี ๗ ประการ เมืองนี้สิทธินักแล กล่าวอยำน นั้นแล้วก็เจรจาถามไถ่ซึ่งกันไประหว่างเรื่องต่างๆ เสร็จแล้วก็กลับลงมาสู่เวียง พอสร้างเวียงเสร็จ บรมวอลแล้ว ครานั้นพระยาชีเจ้า ๕ ตน พร้อมด้วยพญางำเมืองและพระยาร่วงก็ตกแต่งเครื่อง ราชากิเชก แล้วทำพิธีสงเคราะห์ด้วยน้ำมฤตยาศึกแก่พญามังราย ให้เป็นเอกราชเวียงเชียงใหม่ในวัน นั้นแล >

๓.๑.๑๙ พระมเหสีพญางำเมือง - และพญางำเมืองสิ้นพระชนม์

ในลานหน้าที ๔๘ - ๕๑ ได้กล่าวถึงตอนที่พระมเหสีของพญางำเมืองโกรธเคืองทีพญางำ เมืองมีเมียน้อยทีเชียงใหม่ได้ออกติดตามไปและสวรรคตระหว่างทาง พญางำเมืองกับมาเมืองพะเยา และย้ายไปประทับทีเมืองจางจนสวรรคต และลำดับกษัตริย์ทีครองเมืองพะเยาสืบต่อกันมา

“...กันแล้วการบรมวอลติงามแล้ว ก็ส่งหื้อพระยาร่วงเมื่อสู่เมืองสุโขทัยดั่งเกว่ ปันดั่งงำ เมืองทีหื้ออยู่กัด้วยมังราย นานประมาณเดือน ๑ ส่วนมังรายก็เอาเมียหื้อพระยาร่วงคน ๑ กับแก้ว ลูก ๑ เป็นของแต่เจ้จนลงจังกราชกับขึ้นเมืองพรวนและเชียงเคียนหื้อแก่พระยาร่วงดั่งเกว่หันแล ทีนี้จักจาด้วยหื้อนางเทวีแห่งพระยาร่วงก่อนแล กันว่นางเทวีรู้ข่าวสารว่พระยาร่วงไปเอา เมียอยู่เมืองเจียงใหม่ปันว่อันนางก็มีกำโกรธเคืองก็ยกดมานักจึงออกปากว่จักไปตวยฆ่าเมียน้อย แห่งพระยาร่วงเสียว่อันก็รวดขึ้นขี่ม้าออกจากเวียงไปรวดไปตวยออกแตกยังกลางทางหันแล ส่วน ว่เสนาอามาตย์ทั้งหลายก็เอาข่าวสารเมื่อไหว้สาพระยาร่วงจุประการหันแล ส่วนงำเมืองก็เอา ข่าวสารอันนางเทวีตายไปกล่าวแก่เอกราชมังรายจุประการส่วนมังรายก็ส่งหื้องำเมืองเมื่อหาเมืองตน ดั่งเกว่หันแล ส่วนงำเมืองเมื่อรอดเมืองตนแล้วก็ส่งสากนางเทวีเสียแล้วก็อยู่สว่ยราชสมบัติในเมือง พะยาร่วงมาดั่งท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อนก็เตียนยอมขึ้นอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าจอมตอง ก็เวนมี ลักขุ ๗๐ ครวี่หื้อตานแก่พระธาตุเจ้าตามดั่งท้าวพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อนนั้นแล ท้าวก็อยู่เมืองพะ ยาวได้ ๖ ปีแล้วก็ลงไปอยู่เมืองจางจิงไว้ค้ำแดงอยู่รักษาเมืองพะยาวหื้อเป็นนาหลังแห่งท่านแล กันงำ เมืองจุดติค้ำแดงก็ได้สว่ยเมืองพะยาวแทนพ่อตนหันแล รอดสักราชได้ ๖๘๐ ตัว ปีเปิกสงว่ ขุนเครือ ลูกเมืองนายมาปองเอาเมืองเจียงใหม่ ท้าวคำฟูอยู่ได้จึงหนีไปเปิงขุนสงครามตนที่ยังเมืองเจียงราย ท้าวทั้ง ๒ จึงมาชักเอาท้าวคำแดงเมืองพะยาว ค้ำเล็กแล ค้ำแดงจิงหื้อพวกน้อยค้ำลือตนลูกไปหันแล กันไปชนะข้าเล็กแป้แล้วก็คีนมาหาเมืองตนแล้ว กันว่พวกลือเมื่อรอดเมืองพะยาวแล้วก็เล่าเนื้อและ ราชสารันไปหาขุนสงครามเจียงรายขอเอานางแก้วบอตา ลูกขุนสงครามมาเป็นเมียพวกน้อยค้ำลือแล

ส่วนขุนไชยสงครามก็หื้อคนมาตามนาง ๓ ร้อยครัวเอามาตั้งไว้เมืองแซ่พรานแล เจียงเคียน ส่วนคำแดงก็หื้อพวกน้อยคำลือเป็นอุปราชแห่งตนหันแล กั้นท้าวคำแดงจุดตีพวกน้อยคำลือก็ได้เสียเมืองแทนหันแล ส่วนว่าราชวงศ์เมืองพะเยาสืบสืบกันมาคณะณาจำด้วยท้าวพระยาทั้งหลายตั้งแต่จำเมืองมารอดพระยาเมืองยี่ได้ ๑๑ เจนท้าวก็ยอมกินเมืองพะยาวจุดนแล...”

<พonganเสร็จบรรพตแล้ว ก็ส่งให้พระยาร่วงกลับคืนสู่เมืองสุโขทัยเมืองเดิม ส่วนว่าพญาจำเมืองนั้นให้อยู่กับด้วยพญามังรายต่ออีกนานประมาณ ๑ เดือน พญามังรายก็ห้ามเสียให้พญาจำเมืองอีกคน ๑ พร้อมแก้วลูก ๑ ซึ่งเป็นของเก่าตั้งแต่สมัยลาวจิงกราช พร้อมยกเมืองพาน และเมืองเชียงเคียนกลับคืนให้แก่พญาจำเมืองเหมือนเก่า

ต่อไปนี้จักกล่าวถึงนางเทวีทราบข่าวสารว่าพญาจำเมืองไปเอาเมียอยู่เมืองเชียงใหม่อีก พระนางก็มีความโมโหโกรธายิ่งนัก ออกปากว่าจักไปฆ่าเมียน้อยแห่งพญาจำเมืองเสียว่าจั้น ก็จึงขึ้นขี่ม้าออกจากเวียงไป แต่ไปตรอมใจตายระหว่างทางเสียก่อน ส่วนว่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็นำเอาข่าวสารไปกราบทูลให้พญาจำเมืองทุกประการ ส่วนพญาจำเมืองก็ข่าวสารอันนางเทวีตายไปกล่าวแก่เอกราชมังรายทุกประการ ส่วนพญามังรายก็ให้ส่งพญาจำเมืองกลับคืนสู่เมืองตนเหมือนเดิม ฝ่ายพญาจำเมืองกลับมาสู่เมืองตนแล้วก็จัดงานศพนางเทวีเสร็จแล้วก็อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองพะเยาตามดังทำพญาทั้งหลายปฏิบัติมาแต่ก่อน ก็ยอมมีการขึ้นไปอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าจอมทอง มีการมอบมิลักขุ ๗๐ ครัวเรือนถวายทานให้แก่พระธาตุเหมือนอย่างท้าวพญาทั้งหลายปฏิบัติมาแต่ก่อนนั้นแล ท้าวก็อยู่เมืองพะเยาได้ ๖ ปี ก็เสด็จลงไปอยู่เมืองจาง จึงให้ท้าวคำแดงอยู่รักษาเมืองพะเยา พอพญาจำเมืองสวรรคต พญาคำแดงก็ได้เสียเมืองพะเยาแทนพ่อแห่งตนนั้นแล มาถึงสักราชได้ ๖๘๐ ตัว ปีเป็กส่า ขุนเครือยกทัพจากเมืองนายมาชิงเอาเมืองเชียงใหม่อีก ท้าวคำฟูสู้ไม่ได้จึงหนีไปพึ่งขุนสงครามที่เมืองเชียงราย ท้าวทั้ง ๒ จึงมาชวนเอาท้าวคำแดงเมืองพะเยา ไปร่วมศึกแล พญาคำแดงจึงให้พวกน้อยคำลือผู้เป็นลูกไปร่วมแล พอชนะข้าศึกแล้วก็กลับคืนมาเมืองตน พอพวกน้อยคำลือมาถึงเมืองพะเยาก็เล่าเนื้อความและส่งราชสาส์นไปถึงขุนสงคราม เมืองเชียงราย ขอเอานางแก้วปอตา ลูกขุนสงครามมาเป็นเมียพวกน้อยคำลือแล ส่วนขุนไชยสงครามก็ให้คนมาพร้อมกับนาง ๓๐๐ ครัวเรือนเอามาตั้งไว้ที่เมืองแซ่พราน และเชียงเคียน ส่วนคำแดงก็ให้พวกน้อยคำลือเป็นอุปราชแห่งตน เมื่อท้าวคำแดงสวรรคต พวกน้อยคำลือก็ได้เสียเมืองแทนนั้นแล ส่วนว่าราชวงศ์ครองเมืองพะเยาสืบๆ กันมาถ้านับตามลำดับท้าวทั้งหลายตั้งแต่พญาจำเมืองมาถึงพญาเมืองยี่ได้ ๑๑ พระองค์ ก็ล้วนครองเมืองพะเยาทุกพระองค์แล>

๓.๑.๒๐ ตำนานพระเจ้าตนหลวง

ในตอนท้ายของตำนานเมืองพะเยา ได้กล่าวถึงตำนานพะเยาตนหลวง ตั้งแต่ลานหน้าที่ ๕๑ - ๕๔ จบ จบ คือ

“... จุตนแล รอดตติยะสักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมืองเม็ตสาสนาล่วงแล้วไปได้ ๒๐๓๐ ปี เดือน ๘ เป้งยามตุดจ่าย เมื่อคืนพระยานครเอาคำออกมาหื้อ ๒ เถ้าแกอันเลี้ยงเปิดเลี้ยงห่านขายกินเลี้ยงชีวิตแห่งตน พระเจ้านิพนพานไปได้ ๒๐๓๐ ปี น้ำนักรคำทั้งมวลมี ๔ แสน ปายสิบหมื่น ๕ ร้อยเอาออกมาไว้กลางสระหนองหันแล้วก็เนรมิตเป็นจายผู้ ๑ นุ่งเสื้อขาวผ้าขาวขึ้นไปสู่เรือน ๒ ขา แล้วก็

เล่าขียนอันพระพุทธรูปเจ้าได้สั่งไว้ว่า ให้ ๒ ขาได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าจุประการหันแล แล้วก็สำแดงหื้อ ๒ ขาได้หันทางคำอันเอาออกมาไวยังหนองนั้นหื้อได้หันแล้วก็เนรมิตยังพระพุทธรูปเจ้าหื้อใหญ่เท่า พระเจ้ากฤษณะสูง ๓๒ ศอก แล้วก็เนรมิตตัวหื้อเป็นนาคเอาหินก้อนอันพระพุทธรูปเจ้านั่งแล้วย่ำเป็น รอยพระบาทนั้นออกสำแดงหื้อหันแล้วก็หนีเมื่อสู่เมืองนาคตั้งเก้าวานั้นแล ส่วนพระยานาคก็เคียน ยอมออกมาใจ (ออกมาตรวจเยี่ยม) พระพุทธรูปเจ้าอยู่ได้ขาดว่าคนทั้งหลายยังเอากันไหว้กินตานครบ ย่าอยู่ได้ขาดเป็นดังลือจาวาอันแล้วก็จึงออกเรียบเล็งผ่องยุดูทุกเมื่อแลแต่ว่าคน (๕๒) ทั้งหลายหัน นาคออกยังคอยแลยังกวันนั้นคือหากแมนพระยานาคตัวนี้แล ๒ ขาถมสระมุจจรีนคือว่าหนองเอี้ยง นานได้ ๒ ปีปลาย ๗ เดือนจึงมูลขึ้นเปียงแผ่นดินแล ๒ ขาเอากันปั้นดินก็คือดินละอิดได้แสน ๑ ยิน ลำบากใจนักจึงจำคนทั้งหลายปั้นได้ ดินก็ถม ๓ แสน เลี้ยงคำ ๒ ร้อยน้ำนักแลในกลาเจนนั้นพระยา ยอดเป็นมหากษัตริย์เจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติเมืองพิงเจียงใหม่และพระยาเมืองยี่กินเมืองพะยาวแล กันว่า ๒ ขาปั้นดินก็แลเผาบัวรวมแล้วมารอดถึงปลั่งไ้กัตติยสักราชได้ ๘๕๓ ตัวสาสนาล่วงแล้วได้ ๒๐๓๔ ปี เดือน ๘ เป็ง เม็งวัน ๔ ไท เมืองหม้ายามกองงาย ขา ๒ คนผัวเมียก็แรกก่อยังพระพุทธรูป เจ้าต้นหลวงอยู่มาได้ ๔ ปี ดับหม้าพระยาเมืองยี่กัจตุตถิปีนั้นพระยาเมืองยอดก็จตุตถินั้นในดับหม้า เดือน ๑๒ เป็ง เม็งวัน ๑ ไท เปิกยี่ พระเมืองแก้วได้นั่งแท่นแก้วเป็นมหากษัตริย์เมืองเจียงใหม่แล้ว หื้อพระยาหัวเคียนไปกินเมืองพะยาวในปี่รายสี กินเมืองได้ ๒๐ ปีจตุตติ พระยาเมืองแก้ว (๕๓) หื้อ พระยาเมืองตูไปกินเมืองพะยาวในปีเปิกยี่ ๒ ขาแรกก่อพระพุทธรูปเจ้าแต่ปีรุ่งไ้ อายุผู้ผัวได้ ๕๔ อายุผู้เมียได้ ๕๑ ตั้งแรกก่อพุทธรูปเจ้ามาถึงปีกาบสันเดือน ๘ เป็ง จึงก่อแล้วแล รวมทั้งมวลก่อนาน ได้ ๓๓ ปี จึงแล้วแล ในคำ ๔ แสนนั้น จำทั้งมวลยังคำ ๒ พัน จึงจำท่นตีใส่คอมปอกุมหัวลงรอด คางเปื่อง ๑ แล ยามแบ่งชะเบ็ดหน้านั้นพระยาอินทร์ก็ลงมาช่วยแบ่งชะเบ็ดหน้าหื้องามแลเลี้ยงหาง หมัน ๑ เลี้ยงน้ำรัก ๓ แสน เลี้ยงปูนล้าน เลี้ยงน้ำอ้อยล้านปลาย ๑ หมัน ชื่อเลี้ยงคำร้อย ๑ กันสร้าง พุทธรูปเจ้าแล้วพระยาเมืองตูต้นเป็นเจ้าเมืองพะยาวจึงนำเอาโกฐากมทานาบุญอันได้สร้างพระพุทธรูป เจ้าเมื่อกราบพิทุลถวายถึงมหากษัตริย์พระเมืองแก้วเจียงใหม่ เล่าแต่ต้นถึงปลายหื้ออาชญาได้แจ้งจุ ประการ ส่วนพระยาเมืองแก้วเจ้าท่นก็มีพระราชครุฑาประสาทยินติมากนักก็จึงปงคำในออก ๓ พัน เงิน ๖ พัน มาปงสร้างยังพระมหาวีหารหลวงนานได้ ๓ ปี จึงแล้วแล พระเมืองแก้วเจ้าท่นก็จึงปงคน ในออกสิบคร้ว พระเมืองตู ก็สิบคร้ว รวมทั้งมวลเป็น ๒๐ คร้ว เอาถวายเป็นทานไว้อุปัฏฐาก พระพุทธรูปเจ้าตราบต่อเต้า (๕๔) ๕๐,๐๐ วัสสาพระเมืองแก้วเจ้าท่นก็มาบั้นเขตวัด ด้านเหนือเอา ดินดอยจอมทองสุดเป็นเขต ด้านใต้ตั้งแต่หน้าวัดอุ้นหล้า ตัดไปหาทางวันออกพันวา ด้านวันตก ๕ ร้อย วา เพื่อว่าจักหื้อโสตุจะนะประริสดี หื้อตรัสรู้ยังโบราณจาริตแต่สันตติแห่งมหากษัตริย์ตราธิราชอัน เป็นปฐมก่อแรกสร้างมหาพุทธรูปเจ้าอันหื้อบัวรวมแล้วตามพุททกิจอันได้ทำนายถบ้นนาไว้เพื่อว่าจัก หื้ออภัยแก่เนื่อนกและสัตว์ทั้งหลายอันเข้ามาอาศัยอยู่ในอันตะพุทธเขตเหตุว่าบหื้อคนทั้งหลายไป กระทำร้ายยังต้นไม้และลูกไม้ ดอกไม้และสัตว์เนื่อนกทั้งหลายอันมีในระวงโขงเขตวัดที่นั้นแล นาต่ง (นาทุ่ง) หน้าวัดนั้นก็ป็นนาพระเจ้าเลี้ยงแลฯ..”

<ทุกพระองค์แล ถึงตติยะศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมืองเม็ตพุทธศาสนาล่วงไปได้ ๒๐๓๐ ปี เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ยามเช้า เมื่อตอนกลางคืนพระยานาคนำทองคำออกมาให้ ๒ ตายาย อันเลี้ยงเปิด เลี้ยงทานขายกินเลี้ยงชีวิตแห่งตน พระพุทธรูปเจ้านิพพานไปได้ ๒๐๓๐ ปี น้ำหนักทองคำทั้งมวลมี ๔

แสน ปายสิบหมื่น ๕ ร้อยเอาออกมาไว้กลางสระหนองน้ำตรงนั้นแล้วก็เนรมิตเป็นชายผู้ ๑ นุ่งเสื้อผ้าขาว ขึ้นไปสู่เรือน ๒ ขา แล้วก็เล่าขียนพระพุทธรูปเจ้าได้สั่งไว้ว่า ให้ ๒ ขาได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าจุ ประการหันแล แล้วก็สำแดงหื้อ ๒ ขาได้หันแท่งคำอันเอาออกมาไว้ยังหนองนั้นหื้อได้หันแล้วก็เนรมิต ยังพระพุทธรูปเจ้าหื้อใหญ่เท่าพระเจ้ากุกสันธะสูง ๓๒ ศอก แล้วก็เนรมิตตัวหื้อเป็นนาคเอาหินก้อนอัน พระพุทธรูปเจ้านั่งแล้วย่ำเป็นรอยพระบาทนั้นออกสำแดงหื้อหันแล้วก็หนีเมื่อสู่เมืองนาคดังเก่าวันนั้นแล ส่วนพระยานาคก็เตียนยอมออกมาใจ (ออกมาตรวจเยี่ยม) พระพุทธรูปเจ้าอยู่ได้ขาดว่าคนทั้งหลายยัง เอากันไหว้วินิตานครบยาอยู่ได้ขาดเป็นดังลือจว่าอันแล้วก็จึงออกเรียบเล็งผ่องกอดูทุกเมื่อแลเห็นว่า คน (๕๒)ทั้งหลายหันนาคออกยังดอยแลยังกว่านั้นคือหากแมนพระยานาคตัวนี้แล ๒ ขาถามสระ มุจจรีนคือว่าหนองเอี้ยงนานได้ ๒ ปีปลาย ๗ เดือนจึงมูลขึ้นเพียงแผ่นดินแล ๒ ขาเอากันปั้นดินก็คือ ดินละอิดได้แสน ๑ ยินลำบากใจนักจึงจำคนทั้งหลายปั้นได้ ดินก็ถม ๓ แสน เสี่ยงคำ ๒ ร้อยน้ำนัก แลในกลาเจนนั้นพระยายอดเป็นมหากษัตริย์เจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติเมืองพิงเจียงใหม่และพระยา เมืองยี่กินเมืองพะยาวแล กันว่า ๒ ขาปั้นดินก็แลเผาบรรวมแล้วมารอดถึงปลั่งไถ่ตยัสกราชได้ ๘๕๓ ตัวสาสนาล่วงแล้วได้ ๒๐๓๔ ปี เดือน ๘ เป้ง เม็งวัน ๔ ไท เมืองหม้ายามกองงาย ขา ๒ คนผิว เมียก็แรกก้อยพระพุทธรูปเจ้าต้นหลวงอยู่มาได้ ๔ ปี ดับหม้าพระยาเมืองยี่ก็จตุตปีนั้นพระยาเมือง ยอดก็จตุตปีนั้นในดับหม้าเดือน ๑๒ เป้ง เม็งวัน ๑ ไทย เป็กยี่ พระเมืองแก้วได้นั่งแท่นแก้วเป็นมหา กษัตริย์เมืองเจียงใหม่แล้วหื้อพระยาหัวเคียนไปกินเมืองพะยาวในปรีวายสี่ กินเมืองได้ ๒๐ ปีจตุต พระ ยาเมืองแก้ว (๕๓) หื้อพระยาเมืองตูไปกินเมืองพะยาวในปีเป็กยี่ ๒ ขาแรกก้อพระพุทธรูปเจ้าแต่ปีรวง ไก่อ อายุผู้ผิวได้ ๕๔ อายุผู้เมียได้ ๕๑ ตั้งแรกก้อพุทธรูปเจ้ามาถึงปีกาบสันเดือน ๘ เป้ง จึงก้อแล้วแล รวมทั้งมวลก่อนานได้ ๓๓ ปี จึงแล้วแล ในคำ ๔ แสนนั้น จำทั้งมวลยังคำ ๒ พัน จึงจำท่านตีใส่คอม ปอกุมหัวลงรอดคางเบื่อง ๑ แล ยามแบ่งขะเบ็ดหน้านั้นพระยาอินทร์ก็ลงมาช่วยแบ่งขะเบ็ดหน้าหื้อ งามแลเสี่ยงหางหมื่น ๑ เสี่ยงน้ำรัก ๓ แสน เสี่ยงปูนล้าน เสี่ยงน้ำอ้อยล้านปลาย ๑ หมื่น ชื่อเสี่ยงคำ ร้อย ๑ กันสร้างพุทธรูปเจ้าแล้วพระยาเมืองตูเป็นเจ้าเมืองพะยาวจึงนำเอาโกฐรากมหานาบุญอันได้ สร้างพระพุทธรูปเจ้าเมื่อกราบพิทุลถวายถึงมหากษัตริย์พระเมืองแก้วเจียงใหม่ เลาแต่ต้นถึงปลาย หื้ออาชญาได้แจ้งจุประการ ส่วนพระยาเมืองแก้วเจ้าท่านก็มีพระราชศรัทธาประสาทยินดีมากนักก็จึง ปงคำในออก ๓ พัน เงิน ๖ พัน มาปงสร้างยังพระมหาวีหารหลวงนานได้ ๓ ปี จึงแล้วแล พระเมือง แก้วเจ้าท่านก็จึงปงคนในออกสิบครัว พระเมืองตู ก็สิบครัว รวมทั้งมวลเป็น ๒๐ ครัว เอาถวายเป็น ทานไว้อุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้าตราบต่อเต้า (๕๔) ๕๐,๐๐ วัสสาพระเมืองแก้วเจ้าท่านก็มาปั้นเซตวัด ด้านเหนือเอาดินดอยจอมทองสุดเป็นเขต ด้านใต้ตั้งแต่น้ำวัดอุ้นหล้า ตัดไปหาทางวันออกพันวา ด้าน วันตก ๕ ร้อย วา เพื่อกว่าจักหื้อโสดจะนะปะริสัถ หื้อตรัสรู้ยังโบราณจาริตแต่สันตติแห่งมหากษัตริย์ ตราธิราชอันเป็นปฐมก่อแรกสร้างมหาพุทธรูปเจ้าอันหื้อบรรวมแล้วตามพุททกิจอันได้ทำนายลปंना ไว้เพื่อกว่าจักหื้ออภัยแก่เนื่อนกและสัตว์ทั้งหลายอันเข้ามาอาศัยอยู่ในอันตะพุทธเขตเหตุว่าบ่หื้อคน ทั้งหลายไปกระทำร้ายยังต้นไม้และลูกไม้ ดอกไม้และสัตว์เนื่อนกทั้งหลายอันมีในระวงโขงเขตวัดที่นั่น แล นาต่ง (นาทุ่ง) หน้าวัดนั้นก็ป็นนาพระเจ้าเสี่ยงแลฯ>

สรุป

หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา

หลักการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาได้แก่ หลักพ่อสอนลูก ๑๒ ข้อ และหลักประเพณีธรรม ๗ ข้อ ส่วนหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีตได้แก่หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ

หลักพ่อสอนลูก

หลักพ่อสอนลูกปรากฏมีมาตั้งแต่ท้าวลาวจิงกราช ที่กล่าวสอนลูกชายทั้ง ๓ คน ในลักษณะเป็นคำสอนเปรียบเปรยกับสิ่งของและการกระทำของคนในลักษณะต่างๆ ๑๒ ข้อ คือ

๑. **ผู้รักเท่าหนึ่งปลาจาด ผู้จึงเท่าสาตกะลา** หมายถึง คนรักเท่าผืนหนึ่งปลาจาด^๔ คนซึ่งเท่าผืนเสื้อ คือ คนรักนั้นมีจำนวนน้อย แต่คนซึ่งนั้นมีมาก ดังนั้นต้องรู้จักสามัคคีกันไว้อย่าให้แตกแยกกัน

๒. **มีตาบหันหน้าพี่ ตีตาบหันหน้าน้อง** หมายถึง สืมตาไม่เห็นหน้าพี่ ตีตา (ถ่างตา) ไม่เห็นหน้าน้อง คือ คนที่ไม่เห็นแก่หน้าพี่หรือน้อง ทำตามใจตัวเองมากเกินไปไม่ดี ต้องให้รู้จักรักพี่น้องมีความรักใคร่สามัคคีกัน

๓. **ตุหฺยมาใส่ต่างหย่าง** หมายถึง ของมีขนาดเล็กเอาของใหญ่มาใส่ไม่สมควร คือทำอะไรให้พอดี อย่าทำอะไรเกินกำลังของตัวเอง

๔. **พ่องจ่าง(ชานาญ)เมื่อบกพ่องถกลงวัง** หมายถึง บางคนถนัดทางบก แต่กลับดึงไปทางน้ำ คือ การใช้คนต้องให้เป็นไปตามความถนัด มิใช่ถนัดอีกอย่างแต่ไปใช้อีกอย่าง

๕. **พ่องรังหื้อได้พ่องไก่อหื้อเสีย** หมายถึง บางคนยุให้ได้ แต่บางคนก็ยุให้เสีย คือ บางคนก็สนับสนุนในทางที่ดี แต่บางคนก็สนับสนุนในทางที่เสีย ดังนั้นผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองต้องไตร่ตรองให้ดี

๖. **พ่องจิก(ตึง)หื้อถืพ่องตีหื้อห่างบตีนา** หมายถึง บางคนขยับให้ถี่เข้า แต่บางคนก็มาทำให้ห่างออกไปอีก คือ คนมีทั้งที่ปรารถนาดีและปรารถนาร้าย ผู้ปกครองจึงต้องระมัดระวัง

๗. **เจ้ายี่จิก(ตึง)เมื่อซ่ายอ้ายจิกเมื่อขวา** หมายถึง คนน้องดึงไปทางซ้าย คนพี่ดึงไปทางขวา คือ การบริหารที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันย่อมก่อให้เกิดความแตกแยก

๘. **ซิงก็ว่าซิงกำ ซากี้ว่าซาแกง** หมายถึง ซิงก็บอกว่าซิงมีรสแรง ซากี้บอกว่าซากี้มีรสแรงเหมือนกัน หมายถึงต่างคนต่างไม่ยอมกัน ผลสุดท้ายก็นำไปสู่ความแตกแยก

๙. **อ้ายก็ว่าจักจี ยี้ก็ว่าจักแกง** หมายถึง พี่บอกว่าจะบั้ง แต่น้องกลับบอกว่าจะแกง เข้าลักษณะของการมีความคิดเห็นที่แตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้ง

๑๐. **บั้งบตันสูกบ้อยถอดมาจิบตีแล** หมายถึง บั้งยังไม่ทันสุก ก็รีบถอดเอามาจิบไฟ คือ การเป็นคนใจร้อนไม่มีความอดทน

^๔ ปลาจาด หมายถึง ปลาพื้นเมืองชนิดหนึ่งมีขนาดไม่ใหญ่ เมื่อเทียบกับเสื้อที่สานจากไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่กว่าหลายเท่า

๑๑. **จาดิท้าวพระยาไ้ไป ที่ใดต้องไ้หื้อสุดซุดหื้อไ้** หมายถึง ท้าวพระยาไ้ให้ไปทำงานที่ใด ก็ต้องทำให้ถึงที่สุด คือ เมื่อผู้เป็นนายไ้ให้ไปทำงานก็ต้องทุ่มเททำให้เต็มกำลังจนถึงที่สุด อย่าท้อถอยในขณะทำงาน

๑๒. **จุงหื้อมิไ้มตรีติดต่หื้ออว้ายหน้าล่อโพเจียรจากัน** หมายถึง จงให้มิไ้มตรีจิต หันหน้าเข้าหาเจรจา กัน คือการใช้หลักในการเจรจาเพื่อหาข้อตกลงกัน

หลักคำสอนทั้ง ๑๒ ประการนี้ ส่วนใหญ่เน้นในเรื่องความสามัคคี หลักความอดทน หลักความรับผิดชอบ และหลักการเจรจาสมานฉันท์ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร หรือใช้เป็นหลักในการปกครองในระดับต่างๆ ได้ เพราะเป็นหลักการสำคัญทั้งในแง่การสร้างสามัคคีการทำงานที่ต้องใช้ความอดทนต่อปัญหาอุปสรรคต่างๆ หลักความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตลอดจนการใช้หลักการเจรจาเพื่อยุติความขัดแย้ง ซึ่งหลักทั้งหมดล้วนแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น

หลักประเพณีธรรม ๗ ประการ

ซึ่งในตอนทีพญาศรีจอมธรรมได้มาปกครองเมืองพะเยา ได้ปรากฏว่าพระองค์ไ้หลักประเพณีธรรม ๗ ประการมาเป็นหลักในการปกครองควบคู่กับหลักอภินิหารธรรม ๗ ประการ คือ

ข้อที่ ๑ บุคคลคนเดียวไม่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมือง เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่กว่าตนก็ยังมี หากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับ ก็อย่าปรับ ขุนหมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุนแสนให้คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตา เป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ทีหูให้ไ้เห็นกับตา ไ้เห็นกับตาควรพิจารณาถ้วนถี่ก่อนแล ซาติเป็นเจ้าแก่ปฐวิทนไ้ยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชาสัตรีนิกายทั้งหลายตั้งอัน แม้นว่าซ้าร้ายขโมยโจรทั้งหลายจักมาบีบเบียนบ้านเมือง เขาจักมากระทำก็ไ้ไม่ได้ เปรียบเหมือนดังเทียนไขเล่มเดียวจักเผายังน้ำมันหาสมุทรดังลือ จักร้อนไ้ได้นั้นจา อันนี้เป็นจำเริญเมืองอัน ๑ แล

ข้อที่ ๒ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดีให้เป็นที่พึ่งเมืองเมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ ให้ไ้ได้ป่าวเดือนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือน ให้ไ้ได้ทำไร่นาทำค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไปให้ไ้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไ้ยตามข้างทาง ที่เป็นช่วงก็ให้สร้างช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ผู้ใดกินบ้านเมืองไ้อยู่บ้านเมืองใดไม่ปลุกไม้ฝิงไม้สร้างไม้แปง ให้ไ้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลุกรู้สร้างรู้แปง ให้ผู้นั้นไ้ได้อยู่กินที่นั้น อันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๒ แล

ข้อที่ ๓ อาณาจักรวัติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคหลวงจักรราช หากสั่งสอนไ้สืบบๆ กันมายังคลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม โต ครูก็ แม้ว่าฉัตรหินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ไ้ตั้งอาชญาสั่งสอนไ้อันนี้เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๓ แลอัน ๑ ให้ไ้ได้กระทำมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๓ แล

ข้อที่ ๔ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ติดตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนักดังอื่น อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราប់จนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเดื่ออันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๔

ข้อที่ ๕ ข้าพระยาไปสู่ไพร่เมือง มีลูกหญิงลูกชายเท่าใด จงไว้เป็นไพร่เมืองนับเสีย อย่าเอาเป็นข้าหลวงแม้ว่าข้าภายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้ไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้ตายก็อย่าเอาครัวมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายผิวว่าฝูงข้าหลวงไปสู่ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ติดตั้งอื่น ผิวว่าลูกบ่มีให้เอาครัวผู้ชายมาเล่มเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยากนักแก่อนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๕ แล

ข้อที่ ๖ เสนามนตรีผู้มีปัญญาฉลาดอาตารู้จารีตคลองคดีโลกคดีธรรมรู้โบราณ อันเป็นปาเวณีธรรม อับปหานิยธรรมแต่งบ้านแปงเมืองตึก สร้างสิ่งไหนก็สำเร็จ พูดคำก็เป็นบทเป็นบาทเป็นข้อไม่พูดสับสน ไม่พูดกลับไปกลับมา พูดชัดเจน ไม่หลอกลวง ไม่กินค่าจ้างเฟื่อง มंत्रीสิ่งนี้หายากนัก เมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใด เท่าได้ให้เอาแต่เท่านั้นอย่าเอาสิ่งของ เชื้อสายมัน ลูกหลานมันมิให้เลี้ยงไว้สืบเชื้อสายมัน หาเชื้อคนผู้ดีนี้หายากนักแก่อนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๖ แล

ข้อที่ ๗ หมอโหรา หมอยาคนพิษ หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะแลรู้ศาสตร์ศิลป์ ก็ดี จำบ้านจำแหล่ จำสาบ พ่อครัวรู้โลกคำอาหารการกินท้าวพระยาที่ดี นายหนังสือเมืองที่ดี จำเมืองจำได้ก็ดี เขาฝูงนี้ตายอย่าให้สิ่งของ เพราะจะเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา ให้ลูกหลานเขาได้สืบสายเขาต่อไปอันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน ๗ แล

ซึ่งหลักปาเวณียะธรรม ทั้ง ๗ ข้อนี้ ได้ให้หลักการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญถึง ๑๒ ประการ คือ

๑. หลักในการครองตน
๒. หลักในการตัดสินใจ
๓. หลักในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบครอบ
๔. หลักการสร้าง ความมั่นคง
๕. หลักการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ
๖. หลักการส่งเสริมการมีจิตสาธารณะ
๗. หลักการเคารพจารีตและผู้ใหญ่
๘. หลักการพูด
๙. สอนหลักการให้คน
๑๐. หลักการลงโทษ
๑๑. หลักการส่งเสริมคนดี
๑๒. หลักการบริหารงานบุคคล

หลักอภิธานิธรรม ๗ ประการ

หลักอภิธานิธรรม เป็นหลักพุทธธรรม เกี่ยวกับการปกครองของผู้นำ ๗ ประการ ที่พ่อขุนศรีจอมธรรมได้นำมาสั่งสอน คือ

- ๑) ผู้เป็นใหญ่ให้พร้อมประชุมกันวันไหน ๓ ครั้งอย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตนเองก็ดี แต่บ้านเมืองท้าวพระยาผู้อื่นก็ดี
- ๒) หากมาพร้อมชุมนุมกันแล้วให้ลูกกลับพร้อมกัน หากกิจการอันใดมิให้พร้อมกันกระทำ แม้นข้าศึกมาก็ให้ท้าวไปรับพร้อมกันอย่าให้ต่างคนต่างทำ
- ๓) แม้นส่วยไร ค่าไร่ ค่านา ราชทัณฑ์ อันท้าวพระยาหากตั้งไว้เพื่อให้เกิดความจำเริญอุทิศแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ อย่าตัดทำลายเสีย ส่วยไรอันใดไม่มาแต่ในอดีตแต่โบราณนั้น ก็อย่าได้ตั้งเพิ่มมาใหม่
- ๔) ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณ อันทำความเจริญแก่บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครบยำเกรง สอบถาม ควรบูชาก็ควรฟังยังคำขุนผู้นั้น ควรปฏิบัติตามคำของคนทั้งหลายผู้รู้
- ๕) หลิงผู้ใดหนุ่มมีรูปงามพึงใจคนยิ่งนัก หลิงผู้นั้นเป็นเมียท่านก็ดี ไม่ชอบไม่พอใจเพื่ออยู่ด้วย คนผู้เป็นใหญ่ ก็อย่าครอบงำเอาด้วยอำนาจอาญาแห่งตน
- ๖) สันฐานที่ใดเป็นต้นว่า ไม่เลี้ยงเสียเมือง ในบ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นที่พลีกรรมบูชาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปบูชาเลี้ยงดูแล พลีกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุอุทิศจำเริญแก่บ้านเมือง
- ๗) ชาวเจ้าสมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สูตรเรียนมากได้บำเพ็ญธุระ ๒ ประการ คือคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ แลสถิตอยู่ในพระอาราม ภูมิจึงวิหาร ที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนก็ดี ให้ผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าให้คนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายเบียดเบียนชาวเจ้า แลเบียดเบียนยังเขตวัดวาอารามที่นั่น อย่าให้ไปเบียดเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั่นคือว่า ต้นไม้ ดอกไม้ ลูกไม้ หน่วยไม้ ให้ชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล ให้เลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ ให้ชาวบิณฑบาตรเป็นทานทุกวัน อย่าขาดแม้นชาวเจ้าลำบากด้วยเปิธิพยาธิ ก็ให้แต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรม

ทั้งหลักปาณณิธรรม และหลักอภิธานิธรรม ถือได้ว่าเป็นหลักปกครองบ้านเมืองที่ดี ที่กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองพะเยาสั่งสอนสืบต่อกันมา นับตั้งแต่สมัยลวจังกราช นอกจากหลักคำสอนที่ใช้ในการปกครองแล้วยังพบรูปแบบการปกครองในสมัยพญาศรีจอมธรรมที่ทรงวางรากฐานและรูปแบบในการปกครองบ้านเมืองในลักษณะโครงสร้างทางการปกครองที่แบ่งเป็นหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่รอบนอกและในเขตตัวเมืองด้านในที่แบ่งการปกครองเป็นพันนามีทั้งหมด ๓๖ พันนา ซึ่งถือว่าเป็นการวางรูปแบบในการบริหารจัดการบ้านเมืองอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดความสงบมั่นคงตลอดรัชสมัยของพระองค์ไม่ปรากฏศึกสงครามใดๆ เลย

บทที่ ๔

การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและหลักการปกครองบ้านเมืองเชิงบูรณาการ

จากการศึกษารูปแบบการปกครองบ้านเมืองจากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา พบว่า รูปแบบและหลักการปกครอง เป็นไปในลักษณะที่ใช้สืบต่อกันมาแต่ครั้งสมัยปู่เจ้าลาวจก หรือลวจังกราช อันเป็นองค์ปฐมแห่งราชวงศ์ ซึ่งกษัตริย์ต่อมาได้สืบต่อรูปแบบการปกครองต่อกันมาจนมาถึงสมัยพุทธศรีจอมธรรมมาปกครองเมืองพะเยา ก็ได้นำรูปแบบการปกครองดังกล่าวมาใช้ในการบริหารเมืองพะเยา ตามที่ปรากฏในตำนานเมืองพะเยา ซึ่งลักษณะการสืบทอดหลักการเป็นไปในรูปแบบการปกครองแบบพ่อสอนลูก โดยพยายามสั่งสอนให้ลูกได้รู้จักหลักการต่างๆ โดยการใช้การเปรียบเทียบเปรียบเปรยด้วยภาษากวี เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ตามที่ปรากฏในตอนต้นของพื้นตำนานเมืองพะเยาปู่เจ้าลาวจกได้กล่าวสั่งสอนลูกชายทั้ง ๓ โดยบอกกับลูกทั้งสามว่า ไปภายภาคหน้าถ้ายังหวังจักเป็นท้าวพระยาจงอย่าทิ้งกัน และได้กล่าวคำสอนเป็นข้อ คือ

๑. ผู้รักเท่าหนึ่งปลาจาด ผู้จึงเท่าสาตกะลา หมายถึง คนรักเท่าผืนหนังปลาจาด^๑ คนชังเท่าผืนเสือ คือคนรักนั้นมีจำนวนน้อย แต่คนชังนั้นมีมาก ดังนั้นต้องรู้จักสามัคคีกันไว้อย่าให้แตกแยกกัน

๒. มีนตาบ่หันหน้าผี ตีตาบ่หันหน้าน้อง หมายถึง สนิทตาไม่เห็นหน้าผี ตีตา (ถ่างตา) ไม่เห็นหน้าน้อง คือ คนที่ไม่เห็นแก่หน้าพี่หรือน้อง ทำตามใจตัวเองมากเกินไปไม่ดี ต้องให้รู้จักรักพี่รักน้องมีความรักใคร่สามัคคีกัน

๓. ตูหยูมาใส่ต่างหย่าง หมายถึง ของมีขนาดเล็กเอาของใหญ่มาใส่ไม่สมควร คือทำอะไรให้พอดี อย่าทำอะไรเกินกำลังของตัวเอง

๔. ฟ่องจ่าง (ขำนาญ) เมื่อบกฟ่องถกลงวัง หมายถึง บางคนถนัดทางบก แต่กลับดิ่งไปทางน้ำ คือ การใช้คนต้องให้เป็นไปตามความถนัด มีใช้ถนัดอีกอย่างแต่ไปใช้อีกอย่าง

๕. ฟ่องรังหื้อได้ฟ่องไก่อหื้อเสีย หมายถึง บางคนยู่ให้ได้ แต่บางคนก็ยู่ให้เสีย คือ บางคนก็สนับสนุนในทางที่ดี แต่บางคนก็สนับสนุนในทางที่เสีย ดังนั้นผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองต้องไตร่ตรองให้ดี

๖. ฟ่องจัก (ตึง) หื้อถืฟ่องตีหื้อห่างบ่ดีนา หมายถึง บางคนขยับให้ถี่เข้า แต่บางคนก็มาทำให้ห่างออกไปอีก คือ คนมีทั้งที่ปรารถนาดีและปรารถนาร้าย ผู้ปกครองจึงต้องระมัดระวัง

๗. เจ้ายี่จัก (ตึง) เมื้อซ่ายอ้ายจักเมือซาวา หมายถึง คนน้องดิ่งไปทางซ้าย คนพี่ดิ่งไปทางขวา คือ การบริหารที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันย่อมก่อให้เกิดความแตกแยก

^๑ ปลาจาด หมายถึง ปลาพื้นเมืองชนิดหนึ่งมีขนาดเล็กไม่ใหญ่ เมื่อเทียบกับเสื้อที่สานจากไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่กว่าหลายเท่า

๘. **ซิงก็ว่าซิงกา ซ่าก็ว่าซาแกง** หมายถึง ซิงก็บอกว่าซิงมีรสแรง ซ่าก็บอกว่าซ่าก็มีรสแรงเหมือนกัน หมายถึงต่างคนต่างไม่ยอมกัน ผลสุดท้ายก็นำไปสู่ความแตกแยก

๙. **ฮ้ายก็ว่าจักจี ยี้ก็ว่าจักแกง** หมายถึง พี่บอกว่าจะปิ้ง แต่น้องกลับบอกว่าจะแกง เข้าลักษณะของการมีความคิดเห็นที่แตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้ง

๑๐. **ปั้งบตันสูกบ้อยถอดมาจีบตีแล** หมายถึง ปั้งยังไม่ทันสูก ก็รีบถอดเอามาจีไฟ คือการเป็นคนใจร้อนไม่มีความอดทน

๑๑. **จาดิต้าวพระยาใช้ไป ที่ใดต้องไต่หื้อสุดซุดหื้อได้** หมายถึง ท้าวพระยาใช้ให้ไปทำงานที่ใด ก็ต้องทำให้ถึงที่สุด คือ เมื่อผู้เป็นนายใช้ให้ไปทำงานก็ต้องทุ่มเททำให้เต็มกำลังจนถึงที่สุดอย่าหือถอยในขณะทำงาน

๑๒. **จุงหื้อมีไมตรีติดต่อหื้ออว้ายหน้าล่อโพเจียรจากัน** หมายถึง จงให้มีไมตรีจิต หันหน้าเข้าหาเจรจากัน คือการใช้หลักในการเจรจาเพื่อหาข้อตกลงกัน

ซึ่งเมื่อพิจารณาหลักการทั้ง ๑๒ ข้อนี้ พบว่ามีความสอดคล้องกับการพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาอยู่หลายข้อด้วยกัน คือ

- หลักความสามัคคี
- หลักการเสียสละ คือ ทาน
- หลักความอดทน ได้แก่หลัก ขันติ
- หลักความเพียร ได้แก่หลักวิริยะ
- หลักความพอประมาณ
- หลักการเจรจาประสานไมตรี คือ หลักปิยวาจา

ซึ่งหลักการดังกล่าวได้ถือเป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองสืบๆ กันมาหลายชั่วอายุคน จนปรากฏมาถึงในช่วงสมัยท้าวศรีจอมธรรมได้แยกตัวขยายอาณาจักรการปกครองมายังแถบลุ่มน้ำสายตา หรือลุ่มแม่น้ำอิงในปัจจุบัน ได้ปรากฏรูปแบบการปกครองที่ชัดเจนขึ้นกว่าในยุคต้นๆ มีการวางโครงสร้างการปกครอง การแบ่งพื้นที่ในการปกครอง การวางหลักการรูปแบบคำสอนในการปกครอง ซึ่งเปรียบเสมือนการกำหนดนโยบายในการปกครอง ซึ่งในช่วงการปกครองของพญาศรีจอมธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นปฐมกษัตริย์แห่งเมืองพะเยา ไม่ปรากฏการศึกษาสงคราม หรือความเดือดร้อนใดๆ นั้นแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองที่ดี ทำให้บ้านเมืองสงบสุข

จากการศึกษาคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา พบว่า รูปแบบการปกครองสมัยพญาศรีจอมธรรม พระองค์ได้ทรงมีการวางโครงสร้างในการปกครองเมืองพะเยาทั้งทางกายภาพ โดยมีการสำรวจพื้นที่ทั้งภายในและภายนอกเมือง ในเบื้องต้นหลังจากที่ทรงได้รับการสถาปนาให้ครองเมืองพะเยา ทรงมีพระราชอาชญาให้ทำการสำรวจหัวเมืองน้อยใหญ่ที่อยู่ภายใต้การปกครอง พร้อมสำรวจจำนวนประชากรทั้งภายในเมือง และภายนอกกำแพงเมืองตามหัวเมืองต่างๆ ทั้งนี้ได้วางโครงสร้างการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการปกครองสมัยปัจจุบันที่การปกครองแบ่งออกเป็นหน่วยการปกครองแบ่งเป็นระดับการปกครอง และสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์หน้าที่

๒๓ ซึ่งการปกครองเมืองพะเยาในอดีตที่ปรากฏในคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา ได้แบ่งเขตพื้นที่ในการปกครองออกเป็น ๒ เขต คือ

๑) หัวเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครอง

หัวเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครอง ทั้งหมด ๒๗ หัวเมือง คือ

๑. เมืองงาว
๒. เมืองกวาว
๓. เมืองชะเอียบ
๔. เมืองเจียงม่วน
๕. เมืองสะ
๖. เมืองปง
๗. เมืองออย
๘. เมืองจิม
๙. เมืองสะลาว
๑๐. เมืองครอบ
๑๑. เชียงแลง
๑๒. เชียงคำ
๑๓. เมืองหลวง
๑๔. เมืองลอ
๑๕. เมืองเทิง
๑๖. แะห์เหียง
๑๗. แะห์ลู่
๑๘. ปากบอง
๑๙. หนองขวาง
๒๐. เวียงป่าเป้า
๒๑. เจืองแจ
๒๒. แจ้คอด
๒๓. เมืองวัง
๒๔. แจ้ซ้อ
๒๕. แจ้หลวง
๒๖. เมืองพาน
๒๗. แจ้ห่ม

๒) เขตพื้นที่ที่อยู่ในเมืองหลัก แบ่งการปกครองออกเป็นพื้นนา เมื่อเทียบกับปัจจุบัน
คือ ตำบล ได้ทั้งหมด ๓๖ พื้นนา คือ

๑. พื้นนาเชียงดี
๒. พื้นนาครกหลวง
๓. พื้นนาคิม
๔. พื้นนาแปน
๕. พื้นนาเคง
๖. พื้นนาแจตาค
๗. พื้นนาปืม
๘. พื้นนาม่วง
๙. พื้นนาชั้น
๑๐. พื้นนาแลง
๑๑. พื้นนากิม
๑๒. พื้นนาโต่งหลวง
๑๓. พื้นนาไชย
๑๔. พื้นนาลอใต้
๑๕. พื้นนาเจียงเคียน
๑๖. พื้นนาอัน
๑๗. พื้นนาเอียน
๑๘. พื้นนาภูช่วย
๑๙. พื้นนาคัว
๒๐. พื้นนาเจียงจี
๒๑. พื้นนาสาเลา
๒๒. พื้นนาชะนาค
๒๓. พื้นนาซ้าง
๒๔. พื้นนาแจโหว้
๒๕. พื้นนามแห่นัน
๒๖. พื้นนาแจจ้าง
๒๗. พื้นนาเจียงเคือน
๒๘. พื้นนาแจกาด
๒๙. พื้นนาต่อไค้

- ๓๐. พันนารี
- ๓๑. พันนาแก้ว
- ๓๒. พันนาเรือง
- ๓๓. นาสร้างหลวง
- ๓๔. พันนามูล
- ๓๕. พันแคว้นเอียน
- ๓๖. พันนาเข้า

เมื่อทรงวางโครงสร้างการปกครองทางกายภาพแล้ว ทรงวางนโยบายหรือหลักในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา หน้า ๒๕ – ๓๑ ได้แก่หลักปาเวณียธรรม ๗ ประการ ซึ่งถือได้ว่าหลักการดังกล่าวเปรียบเสมือนนโยบายหลักในการปกครอง และเป็นกฎหมายที่ใช้เป็นบรรทัดฐานในการพิจารณาการให้คุณและให้โทษ ซึ่งสามารถถอดใจความหลักการปกครองบ้านเมือง ได้ดังนี้

ข้อที่ ๑ บุคคลคนเดียวไม่เป็นใหญ่แก่ โพรเมือง เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่กว่าตนก็ยังมี หากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับ ก็อย่าปรับ ขุนหมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุนแสนให้คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตา เป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็นกับตา ได้เห็นกับตาควรพิจารณาถ่วงถี่ก่อนแล ขาดิเป็นเจ้าแก่ปฐวีตนได้ยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชาสัตว์นิกายทั้งหลายตั้งอัน มั่นว่าข้ารายขโมยโจรทั้งหลายจักมาบีบเบียนบ้านเมือง เขาจักมากระทำก็ไม่ได้ เปรียบเหมือนดังเทียนไขเล่มเดียวจักเผาทั้งน้ำมหาสมุทรดังลือ จักร้อนได้นั้นจา อันนี้เป็นจำเริญเมืองอัน ๑ แล

ข้อที่ ๑ ได้ให้หลักการปกครองอยู่ ๓ ข้อ คือ

- **หลักในการครองตน** คือ นักปกครองอย่าทะนงตัวในความเป็นใหญ่ เพราะผู้ที่มีฐานะสูงกว่าก็ยังมี
- **หลักในการตัดสินคดี** คือ การพิจารณาโทษหากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับก็อย่าปรับ
- **หลักในการพิจารณา** ซึ่งตรงกับหลักโยนิโสมนสิการของพระพุทธศาสนา คือ ผู้ปกครองในแต่ละชั้นต้องมีความรอบครอบในการพิจารณาสิ่งต่างๆ เป็นขุนหมื่นให้คิดหมิ่นขึ้น ขุนแสนให้คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตา เป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็นกับตา ได้เห็นกับตาควรพิจารณาถ่วงถี่ก่อนแล สุดท้ายแม้เห็นด้วยตาก็ต้องคิดให้ถ่วงถี่ก่อนตัดสินใจ

ถ้าหากนักปกครองได้ดูแลไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชา ตลอดถึงสัตว์ทั้งหลายภายใต้การปกครองของตน มั่นจะมีผู้ประสงค์ร้ายจักมาประสงค์สร้างความแตกแยกก็ทำไม่ได้ เปรียบความมั่นคงของชาวเมืองเหมือนมหาสมุทร ผู้ที่ประสงค์ร้ายก็เปรียบเสมือนเทียนไขเพียงเล่มเดียว ก็ไม่อาจทำให้น้ำทะเลร้อนได้

ข้อที่ ๒ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดีให้เป็นที่พักเมืองเมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ ให้ได้ปาวเตือนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือน ให้ได้ทำไร่ทำนา ค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไปให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ตามข้างทาง ที่เป็นช่วงก็ให้สร้างช่วง ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ผู้ใดกินบ้านเมืองโดยอยู่บ้านเมืองใดไม่ปลุกไม้ฝางไม่สร้างไม่แบ่ง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลูก รู้สร้างรู้แบ่ง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั้น อันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๒ แล

ข้อที่ ๒ ได้สอนหลักการปกครอง ๓ ข้อ คือ

- **หลักการสร้างความมั่นคง** คือ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดี เพื่อให้เป็นที่พักเมืองเมื่อมีข้าศึกมารุกราน เป็นหลักการป้องกันข้าศึกจากภายนอก

- **หลักการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ** คือ ให้ได้กล่าวเตือนคนทั้งหลายทุกครอบครัว ทั้งเสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกครอบครัว ให้ได้ทำไร่ ทำนา ค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ข้อนี้มุ่งเน้นการส่งเสริมด้านอาชีพแก่ชาวเมือง เพราะเมื่อชาวเมืองกินดีอยู่ดีย่อมเป็นผลดีต่อบ้านเมืองทั้งยังเป็นความมั่นคงทางอาหารแก่ชาวเมือง และเมื่อมีภัยสงคราม บ้านเมืองต้องการเสบียงอาหารก็ไม่ขาดสน เป็นหลักป้องกันข้าศึกภายใน

- **หลักการส่งเสริมการมีจิตสาธารณะ** คือ ให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ตามข้างทาง ที่ควรเป็นลานก็ให้สร้างลาน ที่ใดควรปลุกไม้ส้มหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ซึ่งในข้อนี้ได้มุ่งเน้นให้ส่งเสริมการทำสาธารณะประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยได้กำหนดโทษสำหรับผู้ปกครองไว้ชัดเจนว่า ผู้ใดกินบ้านเมืองโดยอยู่บ้านเมืองใดไม่ปลุกไม้ฝางไม่สร้างไม่แบ่ง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลูก รู้สร้างรู้แบ่ง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั้น คือ ถ้าไม่ทำให้ถอดนาเสีย ความหมายคือ ให้ลดตำแหน่งลง

ข้อที่ ๓ อาณาจักรกัณฑ์ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคหลวงจักรราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมา ยังคล่องอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คล่องธรรม ตโต ครูภูมิ แม้ว่าจะตรินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แล อัน ๑ ให้ได้กระทำมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ ตนรู้คล่องธรรมก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แล

ข้อที่ ๓ ได้สั่งสอนหลักการปกครองอยู่ ๒ ข้อ คือ

- **หลักการเคารพจารีตและผู้ใหญ่** คือ อาณาจักร อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคหลวงจักรราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมา ยังคล่องอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คล่องธรรม ตโต ครูภูมิ แม้ว่าจะตรินแห่งพระยาอินทร์ว่าเป็นหนัก ก็ยังบ่หนักเท่าคำอาชญาท้าวพระ

ยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้ ข้อนี้นุ่งเน้นให้เคารพกฎกติกาที่เคยตั้งไว้ ไม่ให้ทำร้าย ซึ่งเปรียบเสมือนการเคารพกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุด เพื่อให้บ้านเมืองมีหลักการปกครองที่มั่นคง

- **หลักการทูต** คือ ให้ได้กระทำความมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรม ซึ่งถือว่าเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับบ้านเมืองอื่นๆ ตลอดถึงเหล่านักปราชญ์ผู้ฉลาดรู้คลองธรรม เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับมิตรประเทศ

ข้อที่ ๔ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ติดตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนัkdั้งอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลเตอะอันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๔

ในข้อที่ ๔ **สอนหลักการให้คุณ** แก่ผู้สร้างประโยชน์แก่บ้านเมือง คือ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแปงเมืองที่ติดตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนัkdั้งอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครัวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาล

ข้อที่ ๕ ข้าพระยาไปสุไพรเมืองมีลูกหญิงลูกชายเท่าใดจงไว้เป็นไพร่เมืองนับเลียง อย่าเอาเป็นข้าหลวงมั่นว่าข้าภายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้นตายก็อย่าเอาครัวมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายฉิว่าฝูงข้าหลวงไปสุไพรได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ติดตั้งอัน ฉิว่าลูกบมีให้เอาครัวผู้ชายมาเล่มเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยากนักแก่อนนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๕ แล

ในข้อที่ ๕ **ได้สอนหลักการลงโทษ** พร้อมบทลงโทษ คือ หากข้าพระยา ไปสมสู่กับไพร่เมือง หากมีลูกผู้หญิง ลูกผู้ชายก็คนก็ตาม จงให้เป็นไพร่เมืองทั้งหมด อย่าเอาเป็นข้าหลวง แม้นตายก็อย่าเอาสมบัติมันเก็บไว้เป็นไพร่ แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราแม้นตายก็อย่าเอาสมบัติมันเก็บไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ หากว่าฝูงข้าหลวงไปสมสู่ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ติดตั้งอัน หากว่าลูกไม่มีให้เอาสิ่งของผู้ชายมาเล่มเกวียน ๑ ที่เหลือเก็บไว้ให้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือน

ข้อที่ ๖ เสนามนตรีผู้มีปัญญาฉลาดอาจรู้จรรีตคลองคติโลกคติธรรมรู้โบราณ อันเป็นปาเวณิธรรม อภิพหานิธรรมแต่งบ้านแปงเมืองดิดัก สร้างสิ่งไหนก็สำเร็จ พุดคำก็เป็นบทเป็นบาทเป็นข้อไม่พุดสับสน ไม่พุดกลับไปกลับมา พุดชัดเจน ไม่หลอกลวง ไม่กินคำจ้างเฟื่อง มนตรีสิ่งนี้หายากนัก เมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใด เท่าได้ให้เอาแต่เท่านั้นอย่าเอาสิ่งของ เชื้อสาย

มัน ลูกหลานมันมิให้เลี้ยงไว้สืบเชื้อสายมัน หาเชื้อคนผู้ตืน้ำหายากนักแก อันนี้ก็เป็นจำเริญเมืองอันถ้วน
๖ แล

ในข้อที่ ๖ ให้สั่งสอน **หลักการส่งเสริมคนดี** คือบัณฑิตนักปราชญ์ที่รู้หลักการปกครองบ้านเมือง เป็นผู้มีความดี มีคำพูดน่าเชื่อถือ ผู้ปกครองควรสนับสนุนจนถึงลูกหลานให้ได้สืบทอดตระกูลแทนสืบไป

ข้อที่ ๗ หมอโหรา หมอยาคนพิช หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะแลรู้ศาสตร์ศิลป์ กิติ จ่าบ้าน จ่าแหลม จ่าสาาง พ่อครัวรู้เลือกคำอาหารการกินท้าวพระยากิติ นายหนังสือเมืองกิติ จ่าเมืองจ่าไต่กิติ เขาฝูงนี้ตายอย่าให้สิ่งของ เพราะจะเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา ให้ลูกหลานเขาได้สืบสายเขาต่อไปอันนี้เป็นจำเริญเมืองถ้วน ๗ แล

ในข้อที่ ๗ มุ่งเน้นสอน **หลักการบริหารงานบุคคล** การส่งเสริมผู้ชำนาญการในแต่ละด้าน เปรียบเสมือนการส่งเสริมให้มีผู้เชี่ยวชาญในเมือง เพื่อให้สืบทอดหน้าที่จนถึงลูกหลาน ถือได้ว่าเป็นหลักการบริหารงานบุคคลที่สำคัญของนักปกครอง

โดยเมื่อพิจารณาหลักการปกครองทั้ง ๗ ข้อ สามารถถอดหลักการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีตได้ ๑๒ ข้อ คือ

๑. หลักในการครองตน
๒. หลักในการตัดสินใจ
๓. หลักในการพิจารณาสิ่งต่างๆ
๔. หลักการสร้าง ความมั่นคง
๕. หลักการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ
๖. หลักการส่งเสริมการมีจิตสาธารณะ
๗. หลักการเคารพจารีตและผู้ใหญ่
๘. หลักการทูต
๙. สอนหลักการให้คุณ
๑๐. หลักการลงโทษ
๑๑. หลักการส่งเสริมคนดี
๑๒. หลักการบริหารงานบุคคล

ซึ่งหลักการทั้ง ๑๒ ข้อนี้อาจถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองบ้านเมืองของพะเยาในอดีต ที่มีความละเอียดรอบครอบในทุกด้าน ครอบคลุมทั้งการบริหารงานบุคคล เศรษฐกิจ การบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อม การให้คุณการให้โทษ การส่งเสริมคนดี การสร้างความสัมพันธ์ทางการทูต หลัก ๑๒ ประการนี้ ได้ถูกนำมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองของพะเยาสืบๆ มา ดังจะเห็นในยุคของพญาเจ้าเมืองทรงใช้หลักการทูตในการเจรจาสงบศึกระหว่างอาณาจักรเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏในพื้นคัมภีร์ตำนานเมือง

พะเยาหน้าที่ ๔๑ - ๔๒ ที่พญามังรายยกทัพมาเพื่อหวังตีเอาเมืองพะเยา แต่พญางำเมืองก็ใช้การเจรจาทำให้ไม่เกิดการสู้รบ และยังรักษาไมตรีต่อกันไว้ได้ จนในตอนหลังได้ไปช่วยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่

ดังนั้นหลักการดังกล่าวจึงสามารถนำมาบูรณาการใช้กับหลักการบริหารองค์กร และบริหารบ้านเมืองในสมัยปัจจุบันได้ เนื่องจากมีความสอดคล้องกับหลักการบริหารในปัจจุบันอยู่หลายข้อ ทั้งยังสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ที่นิยมนำมาใช้ประกอบกับหลักการบริหารในปัจจุบัน

นอกจากหลักประเพณีธรรมทั้ง ๑๒ ประการแล้ว ยังทรงใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาเป็นหลักในการปกครอง คือ หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ผู้เป็นใหญ่ให้พร้อมประชุมกันวันไหน ๓ ครั้ง อย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตนเองก็ดี แต่บ้านเมืองทั่วพระยาผุ่่งอื่นก็ดี

๒. หากมาพร้อมชุมนุมกันแล้วให้ลูกกลับพร้อมกัน หากกิจการอันใดมิให้พร้อมกันกระทำ แม้นข้าศึกมาก็ให้ทั่วไปราบพร้อมกันอย่าให้ต่างคนต่างทำ

๓. แม้นส่วยไร ค่าไร่ ค่านา ราชทัณฑ์ อันทั่วพระยาหากตั้งไว้เพื่อให้เกิดความจำเริญวุฒิแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ อย่าตัดทำลายเสีย ส่วยไรอันใดไม่มาแต่ในอดีตแต่โบราณนั้น ก็อย่าได้ตั้งเพิ่มมาใหม่

๔. ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณ อันทำความเจริญแก่บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครบยำเกรง สอบถาม ควรบูชา ควรฟังยังคำขุนผู้นั้น ควรปฏิบัติตามคำของคนทั้งหลายผู้รู้

๕. หลึงผู้ใดหนุ่มมีรูปงามพึงใจคนยิ่งนัก หลึงผู้นั้นเป็นเมียท่านก็ดี ไม่ชอบไม่พอใจเพื่ออยู่กับด้วยคนผู้เป็นใหญ่ ก็อย่าครอบงำเอาด้วยอำนาจอาชญาแห่งตน

๖. สันฐานที่ใดเป็นต้นว่า ไม่เลี้ยงเสือเมือง ในบ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นที่พลีกรรมบูชาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปบูชาเลี้ยงดูแล พลีกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุวุฒิจำเริญแก่บ้านเมือง

๗. ชาวเจ้าสมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สูตรเรียนมากได้บำเพ็ญธุระ ๒ ประการ คือคณัธธุระ และวิปัสสนาธุระ แลสถิตอยู่ในพระอาราม ภูฏี วิหาร ที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนก็ดี ให้ผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าให้คนผู้ใจบาปไปกระทำร้ายเบียดเบียนชาวเจ้า แลเบียดเบียนยังเขตวัดวาอารามที่นั้น อย่าให้ไปเบียดเบียนสมบัติวัตถุสิ่งของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั้นคือว่า ต้นไม้ ดอกไม้ ลูกไม้ หน่วยไม้ ให้ชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล ให้เลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ ให้ชาวบิณฑบาตรเป็นทานทุกวันอย่าขาด แม้นชาวเจ้าลำบากด้วยเปิธิพยาธิ ก็ให้แต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรม

จากการศึกษาคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ซึ่งบันทึกด้วยภาษาล้านนา เพื่อศึกษาหลักการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีต ทำให้เห็นหลักการปกครองที่ใช้อยู่ในสมัยอดีต แต่เมื่อพิจารณาแล้วมีความสอดคล้องกับหลักการบริหารในปัจจุบันอยู่มาก อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมและทฤษฎีต่างๆ คือ

การวางรูปแบบโครงสร้างการปกครอง โดยแบ่งเป็นหัวเมืองภายในและภายนอก การแบ่งเขตการปกครองออกเป็นพัตนา ๓๖ พัตนา มีความสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ที่มองสังคมอย่างเป็นระบบ ทุกระบบมีหน้าที่ในการขับเคลื่อนสังคม และทำหน้าที่แตกต่างกัน ตามแนวคิดของ **ออกุสต์คอมท์** ที่เสนอว่าสังคมประกอบด้วยโครงสร้างต่างๆ หลายส่วน เช่นเดียวกับร่างกายของมนุษย์ที่ประกอบด้วยอวัยวะต่างๆ โครงสร้างแต่ละส่วนเหล่านี้จะทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน แต่ต่างประสานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ สังคมจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขหรือมีดุลยภาพ (Equilibrium) นอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ **เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์** มีความเห็นเช่นเดียวกับออกุสต์คอมท์ และขยายความเพิ่มเติมว่า โครงสร้างของสังคมจะเพิ่มความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความหลากหลายและแตกต่างไปจากโครงสร้างเดิมเสมอ แต่จะยังคงเชื่อมโยงประสานไม่ได้แยกออกจากกันแต่จะรวมกันในลักษณะของการบูรณาการ (Integration) เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนขึ้นก็ยิ่งทำให้เกิดความแตกต่างทางสังคมมากยิ่งขึ้น ทำให้สังคมขาดดุลยภาพ สมาชิกจึงต้องปรับตัวในรูปแบบต่างๆ เช่น การแบ่งงานกันทำ การจัดระเบียบทางสังคม เป็นต้น ทำให้สังคมยิ่งเพิ่มความซับซ้อนและเกิดความแตกต่างกันเป็นความพิเศษเฉพาะอย่าง (Specialization) แต่สังคมจะมีดุลยภาพเพราะโครงสร้างต่างๆ ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนและประสานสัมพันธ์กับโครงสร้างอื่นๆ ด้วย

หลักประเพณีธรรม และหลักอุปถัมภ์ธรรม ทั้ง ๒ เป็นหลักการปกครองที่ครอบคลุมสอดคล้องกับหลักการปกครองที่พูดถึงกันบ่อยในปัจจุบัน คือ ธรรมาภิบาล ในปัจจุบันสังคม องค์การส่วนใหญ่มักอ้างการบริหารการปกครองที่ต้องสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ทั้ง ๖ ข้อ คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ซึ่งเมื่อพิจารณาหลักประเพณีธรรมและหลักอุปถัมภ์ธรรม แล้วปรากฏว่าครอบคลุมหลักดังกล่าวไว้ทั้งหมด ดังนั้นในการบริหารการปกครองสมัยปัจจุบัน สามารถนำหลักการทั้ง ๒ มาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม และไม่ขัดกับหลักการปกครองตามหลักธรรมาภิบาลเลย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยพื้นตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยและการอภิปรายผลที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับหลักการปกครองบ้านเมือง พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ในการปกครองในสมัยปัจจุบันได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ เพื่อปริวรรตคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำจากการศึกษาพื้นตำนานเมืองพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ พบว่า

คัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาฉบับดังกล่าวเขียนขึ้นโดย พระมหาผล วัดจันทวิมานค่านก แต่วัดดังกล่าวไม่ปรากฏชื่อในปัจจุบันว่าเป็นวัดไหน ซึ่งระบุปีที่เขียนเสร็จไว้ในท้ายคัมภีร์ว่า ข้าพเจ้าเขียนตำนานเมืองพะเยาเสร็จจุลศักราช ๑๒๕๐ ตัว (พุทธศักราช ๒๔๗๑) ปีเบ็กลี (ปีมะโรง) แรม ๑ ค่ำ วันอาทิตย์ ตามปีพุทธศักราชดังกล่าว คัมภีร์ฉบับนี้นับถึงปีปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๒) อายุได้ ๙๑ ปี มีทั้งหมดจำนวน ๑ ผูก มีเนื้อหาจำนวน ๕๕ หน้าลาน วัสดุที่ใช้ในการจารได้แก่ใบลาน จารด้วยอักษรภาษาล้านนา สภาพคัมภีร์สมบูรณ์เกือบทั้งหมด มีเพียงบางบรรทัดที่อักษรเลื่อนไปบ้าง แต่ยังสามารถอ่านหรือคงเนื้อความไว้ได้ การศึกษาใช้วิธีการปริวรรต จากอักษรภาษาล้านนาเป็นอักษรไทย และแปลความหมายจากภาษาล้านนาไทยเป็นภาษาไทยกลางอีกทีหนึ่ง ผลการปริวรรตพบว่าคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ตั้งแต่ หน้าลานที่ ๑ - ๑๓ ได้ถึงเล่าประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ลาวจก ราชตั้งแต่เมืองหิรัญเงินยางเชียงแสนในลักษณะนิทานปรัมปรา กล่าวถึงการโอปปาติกะลงมาจกสวรรค์ของลาวจกกราช และได้มาครองเมืองเชียงแสน และได้แผ่ขยายอาณาจักรออกไปอีกหลายเมือง ในตอนนี้ได้ปรากฏหลักคำสอนซึ่งเป็นแนวทางในการถือปฏิบัติของกษัตริย์องค์ต่อๆ มาในหน้าที่ ๘ เป็นคำสอนที่เสมือนพ่อสอนลูก มีทั้งหมด ๑๒ เป็นคำสอนที่ใช้การเปรียบเทียบเปรียบเทียบ เน้นหลักความสามัคคี การเพียร ความอดทน การเสียสละ การรู้จักให้ ความพอประมาณ และการเจรจาประสานไมตรี

ตอนที่ ๒ ตั้งแต่หน้าลานที่ ๑๔ - ๓๐ เป็นช่วงที่มีใจความสำคัญ เนื่องจากได้กล่าวถึงการแยกตัวออกมาตั้งเมืองภูกามยาว หรือพะเยา ของขุนศรีจอมธรรม ได้กล่าวถึงการเลือกชัยภูมิสำหรับตั้งเมือง ซึ่งมีชัยมงคลโดยมีแม่น้ำสายตาเป็นสำคัญ และปรากฏว่าเคยเป็นที่ตั้งเมืองมาก่อนแต่ร้างไป เมื่อได้ทำการบูรณะคูเมืองประตูเมือง และได้ทำการสถาปนาขุนศรีจอมธรรมให้ครองเมืองพะเยาเสร็จแล้วได้มีการวางระบบการบริหารบ้านเมือง มีการสำรวจกำหนดเขตแดนเมือง เมืองบวรที่อยู่โดยรอบ จำนวนประชากรทั้งในและนอกกำแพงเมือง และการวางหลักการปกครองบ้านเมือง ซึ่ง

เปรียบเสมือนนโยบายและกฎหมายในการปกครอง ซึ่งในตอนดังกล่าวถือว่าเป็นใจความสำคัญ เพราะเป็นวัตถุประสงค์หนึ่งในการศึกษา เพื่อให้ทราบถึงหลักการปกครองบ้านเมืองของพะเยาในอดีต

ตอนที่ ๓ ตั้งแต่หน้าลานที่ ๓๑ - ๕๐ เล่าถึงประวัติของกษัตริย์องค์สำคัญของเมืองพะเยา คือ พญาเจืองธรรมิการาช และพญาจำเมือง โดยเฉพาะพญาจำเมืองถือได้ว่าเป็นบุคคลที่นักประวัติศาสตร์ยอมรับว่ามีตัวตนในประวัติศาสตร์ มีหลักฐานทางโบราณคดี เช่น หลักศิลาจารึกได้กล่าวถึงไว้ชัดเจน นอกจากนี้เนื้อหาในช่วงนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ๓ อาณาจักร คือ อาณาจักรเชียงราย อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรพะเยา ได้กล่าวถึงตอนที่พญามังรายมาตัดสินคดีระหว่างพญาร่วงและอาณาจักรสุโขทัย และพญาจำเมืองแห่งอาณาจักรพะเยา และได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของพญาร่วงและพญาจำเมือง ในการไปช่วยวางผังเมืองเชียงใหม่ร่วมกับพญามังราย

ตอนที่ ๔ ตั้งแต่หน้าลานที่ ๕๑ - ๕๔ ในตอนท้ายของคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาได้เขียนถึงประวัติการสร้างพระเจ้าตนหลวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองพะเยา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับการให้ความอุปถัมภ์พระพุทธรูปศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพะเยาและอาณาจักรล้านนา

๕.๑.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักพุทธธรรมด้านการปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา พบว่า หลักการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาได้แก่ หลักพ่อสอนลูก ๑๒ ข้อ และหลักประเพณีธรรม ๗ ข้อ ส่วนหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีตได้แก่หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ

หลักพ่อสอนลูก ปรากฏมีมาตั้งแต่ท้าวลวจังกราช ที่กล่าวสอนลูกชายทั้ง ๓ คน ในลักษณะเป็นคำสอนเปรียบเปรยกับสิ่งของและการกระทำของคนในลักษณะต่างๆ ๑๒ ข้อ คือ

๑. **ผู้รักเท่าหนึ่งปลาจาด ผู้จึงเท่าสาตกะลา** หมายถึง คนรักเท่าผืนหนึ่งปลาจาด^๑ คนซึ่งเท่าผืนเสือ คือ คนรักนั้นมีจำนวนน้อย แต่คนซึ่งนั้นมีมาก ดังนั้นต้องรู้จักสามัคคีกันไว้อย่าให้แตกแยกกัน

๒. **มีนตาบหันหน้าฟี่ ตีตาบหันหน้าน้อง** หมายถึง ลืมตาไม่เห็นหน้าฟี่ ตีตา (ถ่างตา) ไม่เห็นหน้าน้อง คือ คนที่ไม่เห็นแก่หน้าฟี่หน้าน้อง ทำตามใจตัวเองมากเกินไปไม่ดี ต้องให้รู้จักรักพี่รักน้องมีความรักใคร่สามัคคีกัน

๓. **ตุหฺยมาใส่ต่างหย่าง** หมายถึง ของมีขนาดเล็กเอาของใหญ่มาใส่ไม่สมควร คือทำอะไรให้พอดี อย่าทำอะไรเกินกำลังของตัวเอง

๔. **พ่องจ่าง(ช่านาญ)เมื่อบกพ่องถกลงวัง** หมายถึง บางคนถนัดทางบก แต่กลับดึงไปทางน้ำ คือ การใช้คนต้องให้เป็นไปตามความถนัด มิใช่ถนัดอีกอย่างแต่ไปใช้อีกอย่าง

^๑ ปลาจาด หมายถึง ปลาพื้นเมืองชนิดหนึ่งมีขนาดเล็ก เมื่อเทียบกับเสื้อที่สานจากไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่กว่าหลายเท่า

๕. **พ่องรังหื้อได้พ่องไก่อเสีย** หมายถึง บางคนยุให้ได้ แต่บางคนก็ยุให้เสีย คือ บางคนก็สนับสนุนในทางที่ดี แต่บางคนก็สนับสนุนในทางที่เสีย ดังนั้นผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองต้องตรึกตรองให้ดี

๖. **พ่องจิก(ตึง)หื้อถืพ่องตีหื้อท่างบตีนา** หมายถึง บางคนขยับให้ถืเข้า แต่บางคนก็มาทำให้ห่างออกไปอีก คือ คนมีทั้งที่ปรารถนาดีและปรารถนาร้าย ผู้ปกครองจึงต้องระมัดระวัง

๗. **เจ้ายี่จิก(ตึง)เมือซ่ายอ้ายจิกเมือชวา** หมายถึง คนน้องดึงไปทางซ่าย คนพี่ดึงไปทางชวา คือ การบริหารที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันย่อมก่อให้เกิดความแตกแยก

๘. **ชิงก็ว่าชิงกำ ช่าก็ว่าชาง** หมายถึง ชิงก็บอกว่าชิงมีรสแรง ช่าก็บอกว่าช่าก็มีรสแรงเหมือนกัน หมายถึงต่างคนต่างไม่ยอมกัน ผลสุดท้ายก็นำไปสู่ความแตกแยก

๙. **อ้ายก็ว่าจักจี้ ยี่ก็ว่าจักแกง** หมายถึง พี่บอกว่าจะบั้ง แต่น้องกลับบอกว่าจะแกง เข้าลักษณะของการมีความคิดเห็นที่แตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้ง

๑๐. **บั้งบตันสูกบ้อยถอดมาจิบตีแล** หมายถึง บั้งยังไม่ทันสูก ก็รีบถอดเอามาจิบไฟ คือ การเป็นคนใจร้อนไม่มีความอดทน

๑๑. **จาดิต้าวพระยาใช้ไป ที่ใดต้องไต่หื้อสุดซุดหื้อได้** หมายถึง ท้าวพระยาใช้ให้ไปทำงานที่ใด ก็ต้องทำให้ถึงที่สุด คือ เมื่อผู้เป็นนายใช้ให้ไปทำงานก็ต้องทุ่มเททำให้เต็มกำลังจนถึงที่สุด อย่าท้อถอยในขณะทำงาน

๑๒. **จุงหื้อมีไมตรีติดต่อหื้ออ้วยหน้าล่อโพเจียรจากัน** หมายถึง จงให้มีไมตรีจิต หันหน้าเข้าหาเจรจากัน คือการใช้หลักในการเจรจาเพื่อหาข้อตกลงกัน

ซึ่งในตอนหลังเมื่อพญาศรีจอมธรรมได้มาปกครองเมืองพะเยา ได้ปรากฏได้ใช้หลักประเพณีธรรม ๗ ประการมาเป็นหลักในการปกครองควบคู่กับหลักอุปถัมภ์ธรรม ๗ ประการ คือ

หลักประเพณีธรรม ๗ ประการ

ข้อที่ ๑ บุคคลคนเดียวไม่เป็นใหญ่แก่ไพร่เมือง เหตุยังมีท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่กว่าตนก็ยังมี หากโทษไม่ถึงฆ่าก็อย่าฆ่า โทษไม่ถึงปรับ ก็อย่าปรับ ขุนหมื่นให้คิดหมั่นขึ้น ขุนแสนให้คิดแสนขึ้น ท้าวควรมีแสนตา เป็นพระยาควรฟังแสนหู รู้ที่หูให้ได้เห็นกับตา ได้เห็นกับตาควรพิจารณาถ้วนถี่ก่อนแล ชาติเป็นเจ้าแก่ปฐวีตนได้ยังไพร่บ้านพลเมือง รัฐประชาสัตว์นิกายทั้งหลายตั้งอัน แม้ข้าราชโขนโยจทั้งหลายจักมาบิเบียนบ้านเมือง เขากจกมากระทำก็ไม่ได้ เปรียบเหมือนดังเทียนไขเล่มเดียวจักเผาทั้งน้ำมหาสมุทรดังลือ จักร้อนได้นั้นจา อันนี้เป็นจำเริญเมืองอัน ๑ แล

ข้อที่ ๒ ให้สร้างรั้ว สร้างเวียงให้ดีให้เป็นที่พักเมืองเมื่อมีศึกมานั้นแล อัน ๑ ให้ได้ป่าวเตือนคนทั้งหลายทุกหยาวเรือนทั้ง เสนาอำมาตย์ และหมู่ไพร่น้อยทุกหยาวเรือน ให้ได้ทำไร่ทำนา ค้าขาย ปลุกกล้า ปลุกหมาก พลู กล้วย อ้อย ส้มหวาน ให้ชอบธรรม ถัดนั้นไปให้ได้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน สร้างหนทางเดิน ปลุกไม้ไผ่ยายตามข้างทาง ที่เป็นช่วงก็ให้สร้างช่วง ที่ใดควรปลูก

ไม้สัหมหวาน ปลุกต้นดอกต้นดวง ก็ให้ปลุกทุกประการ ในบ้านในเมืองในแคว้นแห่งตนทุกคน ผู้ใดกินบ้านเมืองใดอยู่บ้านเมืองใดไม่ปลุกไม่ฝังไม่สร้างไม่แบ่ง ให้ได้ถอดนาเสีย ผู้ใดขยันไม่เกียจคร้าน รู้ปลุก รู้สร้างรู้แบ่ง ให้ผู้นั้นได้อยู่กินที่นั่น อันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๒ แล

ข้อที่ ๓ อาณาจักรวัตติ อันว่าอาชญาตั้งไว้แต่ยุคลวจังกราช หากสั่งสอนไว้สืบๆ กันมายังคลองอันเป็นบุญและการอันเป็นบาปให้อยู่ด้วยสุภาพ คลองธรรม โตโต คุรุๆ แม้ว่าฉัตรหินแห่งพระยาอินทรวาเป็นหนัก ก็ยังบหนักเท่าคำอาชญาท้าวพระยาแต่เก่าแล ได้ตั้งอาชญาสั่งสอนไว้อันนี้เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แลอัน ๑ ให้ได้กระทำความมิตรไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศราชนักปราชญ์ตนรู้คลองธรรมก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๓ แล

ข้อที่ ๔ ขุนผู้ใดกินเมือง รู้สร้างบ้านแบ่งเมืองที่ดินตั้งว่ามานั้นเป็นที่ถูกใจชอบใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองมากนักดังอัน อย่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นจงไว้ให้อยู่กินไปตราบต่อจนตาย หากตายให้ลูกมันแทนต่อไปไม่ลื้อเอาครวมันแต่งไว้เท่าได้นับเอาตามกาลแต่จะอันนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๔

ข้อที่ ๕ ข้าพระยาไปสู้ไพร่เมือง มีลูกหญิงลูกชายเท่าใด จงไว้เป็นไพร่เมืองนับเลี้ยงอย่าเอาเป็นข้าหลวงแม้ว่าข้าภายนอกก็เป็นของเราอันเป็นข้าพระยา แม้นไพร่เมืองก็เป็นของเราตายแม้นตายก็อย่าเอาครวมันไว้เป็นไพร่ กระทำการบ้านเมืองก็เพื่อไพร่ตายฉิว่าฝูงข้าหลวงไปสู้ไพร่ได้เป็นข้าสร้างเมืองที่ดินตั้งอัน ฉิว่าลูกบ่มีให้เอาครวผู้ชายมาเล่มเกวียน ๑ ไว้เมียมันเป็นไพร่เมืองข้าสร้างเรือนยานักแก่อนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๕ แล

ข้อที่ ๖ เสนามนตรีผู้มีปัญญาฉลาดอาตารู้จารีตคลองคดีโลกคดีธรรมรู้โบราณ อันเป็นปาเวณีธรรม อับปหานิยธรรมแต่งบ้านแบ่งเมืองดินนัก สร้างสิ่งไหนก็สำเร็จ พูดคำก็เป็นบทเป็นบาทเป็นข้อไม่พูดสับสน ไม่พูดกลับไปกลับมา พูดชัดเจน ไม่หลอกลวง ไม่กินค่าจ้างเพื่อง มนตรีสิ่งนี้หายากนัก เมื่อมันจักตายมันได้สั่งไว้แก่พระยาเจ้าตนใด เท่าได้ให้เอาแต่เท่านั้นอย่าเอาสิ่งของ เชื้อสายมัน ลูกหลานมันมิให้เลี้ยงไว้สืบเชื้อสายมัน หาซื้อคนผู้ดีนี้หายากนักแก่อนี้ก็เป็นจำริญเมืองอันถ้วน ๖ แล

ข้อที่ ๗ หมอโหรา หมอยาคนพิช หมอรู้ ยาช่าง ยาม้า หมอรู้ยาสัปะแลรู้ศาสตร์ศิลป์ ก็ดี จำบ้านจำแหลม จำสาग พอครัวรู้โลกค้ำอาหารการกินท้าวพระยาที่ดี นายหนังสือเมืองที่ดี จำเมืองจำไต่ก็ดี เขาฝูงนี้ตายอย่าให้สิ่งของ เพราะจะเสียหนังสือประเวณี เขาไปจา ให้ลูกหลานเขาได้สืบสายเขาต่อไปอันนี้ก็เป็นจำริญเมืองถ้วน ๗ แล

ซึ่งหลักปาเวณีธรรม ทั้ง ๗ ข้อนี้ ได้ให้หลักการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญถึง ๑๒ ประการ คือ

๑. หลักในการครองตน
๒. หลักในการตัดสินคดี
๓. หลักในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบครอบ
๔. หลักการสร้าง ความมั่นคง

๕. หลักการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ
๖. หลักการส่งเสริมการมีจิตสาธารณะ
๗. หลักการเคารพจารีตและผู้ใหญ่
๘. หลักการทศ
๙. สอนหลักการให้คุณ
๑๐. หลักการลงโทษ
๑๑. หลักการส่งเสริมคนดี
๑๒. หลักการบริหารงานบุคคล

หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ

หลักอปริหานิยธรรม คือ หลักการปกครองของผู้นำ ๗ ประการ ที่พ่อขุนศรีจอมธรรมได้นำมาสั่งสอน คือ

- ๑) ผู้เป็นใหญ่ให้พร้อมประชุมกันวันไหน ๓ ครั้งอย่าขาดเพื่อจักพิจารณาข่าวสารอันเกิดมีในเมืองตนเองก็ดี แต่บ้านเมืองท้าวพระยาฝูงอื่นก็ดี
- ๒) หากมาพร้อมชุมนุมกันแล้วให้ลูกกลับพร้อมกัน หากกิจการอันใดมีให้พร้อมกันกระทำ แม้นข้าศึกมาก็ให้ท้าวไปรับพร้อมกันอย่าให้ต่างคนต่างทำ
- ๓) แม้นสวयไร ค่าไร ค่านา ราชทัณฑ์ อันท้าวพระยาหากตั้งไว้เพื่อให้เกิดความจำเริญวุฒิแก่บ้านเมืองด้วยชอบธรรมโบราณ อย่าตัดทำลายเสีย ส่วยไรอันใดไม่มาแต่ในอดีตแต่โบราณนั้น ก็อย่าได้ตั้งเพิ่มมาใหม่
- ๔) ผู้ใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่โบราณ อันทำความเจริญแก่บ้านเมืองผู้เป็นใหญ่ควรครบยำเกรง สอบถาม ควรฟังยังคำขุนผู้นั้น ควรปฏิบัติตามคำของคนทั้งหลายผู้รู้
- ๕) หลึงผู้ใดหนุ่มมีรูปงามพึงใจคนยิ่งนัก หลึงผู้นั้นเป็นเมียท่านก็ดี ไม่ชอบไม่พอใจเพื่ออยู่กับด้วย คนผู้เป็นใหญ่ ก็อย่าครอบงำเอาด้วยอำนาจอาชญาแห่งตน
- ๖) สันฐานที่ใดเป็นต้นว่า ไม่เลี้ยงเชื้อเมือง ในบ้านในเมืองแลแดนเมืองก็ดีหากเป็นที่พลีกรรมบูชาสืบมาแต่ก่อนโบราณผู้ใดเป็นใหญ่ควรไปบูชาเลี้ยงดูแล พลีกรรมตามจารีตโบราณให้เป็นเหตุวุฒิจำเริญแก่บ้านเมือง
- ๗) ชาวเจ้าสมณะพราหมณ์อันมีศีลได้สูตรเรียนมากได้บำเพ็ญธุระ ๒ ประการ คือ คณธธุระ และวิปัสสนาธุระ แลสถิตอยู่ในพระอาราม ภูมิจิวิหาร ที่ใดก็ดี ในเวียงนอกเวียงในเขตแดนเมืองตนก็ดี ให้ผู้ใหญ่ได้รักษาอย่าให้คนผู้โง่บาปไปกระทำความร้ายเบียดเบียนชาวเจ้า แลเบียดเบียนยังเขตวัดวาอารามที่นั้น อย่าให้ไปเบียดเบียนสมบัติวัดถูลู่ของทั้งหลายอันมีในอารามที่นั้นคือว่า ต้นไม้ ดอกไม้ ลูกไม้ หน่วยไม้ ให้ชาวเจ้าได้อยู่สุขสำราญแล ให้เลี้ยงดูยังปัจจัยทั้ง ๔ ให้ชาวบิณฑบาตเป็นทานทุกวัน อย่าขาดแม้นชาวเจ้าลำบากด้วยเปียรพยาธิ ก็ให้แต่งตั้งหมอยาอยู่รักษาด้วยชอบธรรม

ทั้งหลักปาณณียธรรม และหลักอภิราณณียธรรม ถือได้ว่าเป็นหลักปกครองบ้านเมืองที่ดี ที่ กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองพะเยาสั่งสอนสืบต่อกันมา นับตั้งแต่สมัยลวจักรราช

นอกจากหลักคำสอนที่ใช้ในการปกครองแล้วยังพบรูปแบบการปกครองในสมัยพญาศรี จอมธรรมที่ทรงวางรากฐานและรูปแบบในการปกครองบ้านเมืองในลักษณะโครงสร้างทางการ ปกครองที่แบ่งเป็นหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอกและในเขตตัวเมืองด้านในที่แบ่งการปกครองเป็นพื้น นามทั้งหมด ๓๖ พื้นนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ คณะผู้วิจัยมี ข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) การศึกษาคัมภีร์โบราณ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ของชาวล้านนาในปัจจุบันยังมี ค่อนข้างน้อย เนื่องจากมีผู้ที่สามารถอ่านออกและเข้าใจความหมายภาษาที่ใช้บันทึกมีจำนวนลดลง ดังนั้นสถาบันการศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในภาคเหนือควรมี การส่งเสริมการเรียนอักษรล้านนาเพื่อให้นักศึกษาสามารถอ่านและเข้าใจความหมายเรื่องราวที่บันทึก ไว้ในคัมภีร์โบราณของล้านนา

๒) ควรมีนโยบายส่งเสริม และให้ความรู้ในการจัดเก็บและอนุรักษ์เอกสาร คัมภีร์โบราณตามวัดต่างๆ เพื่อให้มีสภาพสมบูรณ์และไม่สูญหาย

๓) ควรมีนโยบายในการส่งเสริมการอ่านและการใช้ภาษาท้องถิ่น โดยเปิด หลักสูตรท้องถิ่นศึกษาเพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบคัมภีร์ประวัติศาสตร์พื้นตำนานเมืองพะเยา ในฉบับอื่นๆ เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของเนื้อหาประวัติศาสตร์

๒) ควรมีการศึกษาเทียบเคียงคัมภีร์พื้นตำนานของเมืองต่างๆ ที่อยู่ในยุคสมัย ใกล้เคียงกัน เช่น พื้นตำนานเมืองเชียงใหม่ พื้นตำนานเมืองเชียงใหม่ พื้นตำนานเมืองลำพูน และพื้น ตำนานเมืองน่าน เป็นต้น

บรรณานุกรม

(๑) หนังสือ

- เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ. จดหมายเหตุเมืองพะเยา. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๖.
- _____ . ศิลปวัตถุที่พบในเมืองพะเยา. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๖๑.
- พระธรรมวิมลโมลี. เมืองพะเยา สำนวนอดีตเมื่อร้อยปีก่อน. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๔๙.
- _____ . พื้นตำนานเมืองเชียงแสน. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). รู้หลักก่อนแล้วศึกษาให้ได้ผล. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๔๗.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระโพธิ์รังสี. จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๔.
- พระยาประชาภิจักรจักร. พงศาวดารโยนก. นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๗.
- พระรัตนปัญญา. ชินกาลมาลีนี. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, ๒๕๕๔.
- วัดสูงเม่น. คัมภีร์ใบลานกับงานประเพณีตากธรรม.แพร่: หจก.โรงพิมพ์ธุรกิจแพร่, ๒๕๕๒.
- วิภาส ทองสุทธิ. การบริหารจัดการที่ดี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อินทภาษ, ๒๕๕๑.
- สงวน โชติสุขรัตน์. ตำนานเมืองเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๓.
- _____ . ประชุมตำนานล้านนาไทย. นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๕.
- สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๔๔.
- สนธนา พลศรี. หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘.

(๒) วิทยานิพนธ์

- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน). “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชินิตี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สุเทพ พรหมเลิศ. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายางค์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

จังหวัดพะเยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.phayao.go.th/au/generalty.php> (๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๐).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

แบบบันทึกการสัมภาษณ์/การประชุมเชิงปฏิบัติการ
การวิจัยเรื่อง การปริวรรตและวิเคราะห์รูปแบบการปกครองบ้านเมือง
จากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ

ชื่อ - นามสกุล.....

ตำแหน่ง / หน่วยงาน.....

ชื่อ- นามสกุล ผู้สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (โยธิน)

วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์...../...../.....สถานที่สัมภาษณ์.....

เวลาที่สัมภาษณ์ ตั้งแต่เวลา.....น. ถึงเวลา.....น.

ตอนที่ ๑ ความสำคัญของคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยา

๑. ที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของคัมภีร์พื้นตำนานเมืองพะเยาอย่างไรบ้าง?

.....

.....

.....

๒. ท่านเคยอ่านพื้นตำนานเมืองพะเยาจากเอกสารประเภทใดมาบ้าง?

.....

.....

.....

๓. เนื้อหาและสาระสำคัญของพื้นตำนานเมืองพะเยามีประเด็นใดบ้างที่น่าสนใจ?

.....

.....

.....

๔. ในพื้นตำนานเมืองพะเยา ปรากฏหลักการปกครองบ้านเมืองในตอนใดบ้าง?

.....

.....

.....

๕. หลักการปกครองที่ปรากฏอยู่ในพื้นตำนานเมืองพะเยามีหลักการอย่างไร?

.....

.....

.....

๖. รูปแบบการปกครองดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับหลักการปกครองในสมัยปัจจุบันได้หรือไม่อย่างไร?

.....

.....

.....

๗. ในพื้นตำนานเมืองพะเยา มีหลักการเกี่ยวกับการปกครองปรากฏอยู่ในตอนใดบ้าง?

.....

.....

.....

๘. หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นตำนานเมืองพะเยามีหลักธรรมอะไรบ้าง?

.....

.....

.....

๙. หลักธรรมดังกล่าวมีความสำคัญต่อการปกครองบ้านเมืองอย่างไร?

.....

.....

.....

๑๐. จากการศึกษาพื้นตำนานเมืองพะเยาสามารถนำหลักการปกครองและหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับหลักการปกครองสมัยปัจจุบันได้อย่างไรบ้าง?

.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 1498
 1499
 1500
 1501
 1502
 1503
 1504
 1505
 1506
 1507
 1508
 1509
 1510
 1511
 1512
 1513
 1514
 1515
 1516
 1517
 1518
 1519
 1520
 1521
 1522
 1523
 1524
 1525
 1526
 1527
 1528
 1529
 1530
 1531
 1532
 1533
 1534
 1535
 1536
 1537
 1538
 1539
 1540
 1541
 1542
 1543
 1544
 1545
 1546
 1547
 1548
 1549
 1550
 1551
 1552
 1553
 1554
 1555
 1556
 1557
 1558
 1559
 1560
 1561
 1562
 1563
 1564
 1565
 1566
 1567
 1568
 1569
 1570
 1571
 1572
 1573
 1574
 1575
 1576
 1577
 1578
 1579
 1580
 1581
 1582
 1583
 1584
 1585
 1586
 1587
 1588
 1589
 1590
 1591
 1592
 1593
 1594
 1595
 1596
 1597
 1598
 1599
 1600
 1601
 1602
 1603
 1604
 1605
 1606
 1607
 1608
 1609
 1610
 1611
 1612
 1613
 1614
 1615
 1616
 1617
 1618
 1619
 1620
 1621
 1622
 1623
 1624
 1625
 1626
 1627
 1628
 1629
 1630
 1631
 1632
 1633
 1634
 1635
 1636
 1637
 1638
 1639
 1640
 1641
 1642
 1643
 1644
 1645
 1646
 1647
 1648
 1649
 1650
 1651
 1652
 1653
 1654
 1655
 1656
 1657
 1658
 1659
 1660
 1661
 1662
 1663
 1664
 1665
 1666
 1667
 1668
 1669
 1670
 1671
 1672
 1673
 1674
 1675
 1676
 1677
 1678
 1679
 1680
 1681
 1682
 1683
 1684
 1685
 1686
 1687
 1688
 1689
 1690
 1691
 1692
 1693
 1694
 1695
 1696
 1697
 1698
 1699
 1700
 1701
 1702
 1703
 1704
 1705
 1706
 1707
 1708
 1709
 1710
 1711
 1712
 1713
 1714
 1715
 1716
 1717
 1718
 1719
 1720
 1721
 1722
 1723
 1724
 1725
 1726
 1727
 1728
 1729
 1730
 1731
 1732
 1733
 1734
 1735
 1736
 1737
 1738
 1739
 1740
 1741
 1742
 1743
 1744

၂၆၂၆၆၆၆၆

၆၀၇

၆၀၈

၆၀၉

၆၁၀

၆၁၁

၆၁၂

၆၁၃

၆၁၄

၆၁၅

၆၁၆

၆၁၇

၆၁၈

၆၁၉

၆၂၀

၆၂၁

၆၂၂

၆၂၃

၆၂၄

၆၂၅

၆၂၆

၆၂၇

၆၂၈

၆၂၉

၆၃၀

၆၃၁

၆၃၂

၆၃၃

၆၃၄

၆၃၅

၆၃၆

၆၃၇

၆၃၈

၆၃၉

၆၄၀

၆၄၁

၆၄၂

၆၄၃

၆၄၄

၆၄၅

၆၄၆

၆၄၇

၆၄၈

၆၄၉

၆၅၀

၆၅၁

၆၅၂

၆၅၃

၆၅၄

၆၅၅

၆၅၆

၆၅၇

၆၅၈

၆၅၉

၆၆၀

၆၆၁

၆၆၂

၆၆၃

၆၆၄

၆၆၅

၆၆၆

၆၆၇

၆၆၈

၆၆၉

၆၇၀

၆၇၁

၆၇၂

၆၇၃

၆၇၄

၆၇၅

၆၇၆

၆၇၇

၆၇၈

၆၇၉

၆၈၀

၆၈၁

၆၈၂

၆၈၃

၆၈၄

၆၈၅

၆၈၆

၆၈၇

၆၈၈

၆၈၉

၆၉၀

၆၉၁

၆၉၂

၆၉၃

၆၉၄

၆၉၅

၆၉၆

၆၉၇

၆၉၈

၆၉၉

၇၀၀

၇၀၁

၇၀၂

၇၀၃

၇၀၄

၇၀၅

၇၀၆

၇၀၇

၇၀၈

၇၀၉

၇၁၀

၇၁၁

၇၁၂

၇၁၃

၇၁၄

၇၁၅

၇၁၆

၇၁၇

၇၁၈

၇၁၉

၇၂၀

၇၂၁

၇၂၂

၇၂၃

၇၂၄

၇၂၅

၇၂၆

၇၂၇

၇၂၈

၇၂၉

၇၃၀

၇၃၁

၇၃၂

၇၃၃

၇၃၄

၇၃၅

၇၃၆

၇၃၇

၇၃၈

၇၃၉

၇၄၀

၇၄၁

၇၄၂

၇၄၃

၇၄၄

၇၄၅

၇၄၆

၇၄၇

၇၄၈

၇၄၉

၇၅၀

၇၅၁

၇၅၂

၇၅၃

၇၅၄

၇၅၅

၇၅၆

၇၅၇

၇၅၈

၇၅၉

၇၆၀

၇၆၁

၇၆၂

၇၆၃

၇၆၄

၇၆၅

၇၆၆

၇၆၇

၇၆၈

၇၆၉

၇၇၀

၇၇၁

၇၇၂

၇၇၃

၇၇၄

၇၇၅

၇၇၆

၇၇၇

၇၇၈

၇၇၉

၇၈၀

၇၈၁

၇၈၂

၇၈၃

၇၈၄

၇၈၅

၇၈၆

၇၈၇

၇၈၈

၇၈၉

၇၉၀

၇၉၁

၇၉၂

၇၉၃

၇၉၄

၇၉၅

၇၉၆

၇၉၇

၇၉၈

၇၉၉

၈၀၀

၈၀၁

၈၀၂

၈၀၃

၈၀၄

၈၀၅

၈၀၆

၈၀၇

၈၀၈

၈၀၉

၈၁၀

၈၁၁

၈၁၂

၈၁၃

၈၁၄

၈၁၅

၈၁၆

၈၁၇

၈၁၈

၈၁၉

၈၂၀

၈၂၁

၈၂၂

၈၂၃

၈၂၄

၈၂၅

၈၂၆

၈၂၇

၈၂၈

၈၂၉

၈၃၀

၈၃၁

၈၃၂

၈၃၃

၈၃၄

၈၃၅

၈၃၆

၈၃၇

၈၃၈

၈၃၉

၈၄၀

၈၄၁

၈၄၂

၈၄၃

၈၄၄

၈၄၅

၈၄၆

၈၄၇

၈၄၈

၈၄၉

၈၅၀

၈၅၁

၈၅၂

၈၅၃

၈၅၄

၈၅၅

၈၅၆

၈၅၇

၈၅၈

၈၅၉

၈၆၀

၈၆၁

၈၆၂

၈၆၃

၈၆၄

၈၆၅

၈၆၆

၈၆၇

၈၆၈

၈၆၉

၈၇၀

၈၇၁

၈၇၂

၈၇၃

၈၇၄

၈၇၅

၈၇၆

၈၇၇

၈၇၈

၈၇၉

၈၈၀

၈၈၁

၈၈၂

၈၈၃

၈၈၄

၈၈၅

၈၈၆

၈၈၇

၈၈၈

၈၈၉

၈၉၀

၈၉၁

၈၉၂

၈၉၃

၈၉၄

၈၉၅

၈၉၆

၈၉၇

၈၉၈

၈၉၉

၉၀၀

၉၀၁

၉၀၂

၉၀၃

၉၀၄

၉၀၅

၉၀၆

၉၀၇

၉၀၈

၉၀၉

၉၁၀

၉၁၁

၉၁၂

၉၁၃

၉၁၄

၉၁၅

၉၁၆

၉၁၇

၉၁၈

၉၁၉

၉၂၀

၉၂၁

၁၁

14

16

18

၃၀

၃၂

၃၄

၃၆

၁၁

၁၂

၁၃

၁၄

၁၅

၁၆

၁၇

၁၈

၁၉

၂၀

၂၁

၂၂

၂၃

၂၄

၂၅

၂၆

၂၇

၂၈

၂၉

၃၀

၃၁

၃၂

၃၃

၃၄

၃၅

၃၆

၃၇

၃၈

၃၉

၄၀

၄၁

၄၂

၄၃

၄၄

၄၅

၄၆

၄၇

၄၈

၄၉

၅၀

၅၁

၅၂

၅၃

၅၄

၅၅

၅၆

၅၇

၅၈

၅၉

၆၀

၆၁

၆၂

၆၃

၆၄

၆၅

၆၆

၆၇

၆၈

၆၉

၇၀

၇၁

၇၂

၇၃

၇၄

၇၅

၇၆

၇၇

၇၈

၇၉

၈၀

၈၁

၈၂

၈၃

၈၄

၈၅

၈၆

၈၇

၈၈

၈၉

၉၀

၉၁

၉၂

၉၃

၉၄

၉၅

၉၆

၉၇

၉၈

၉၉

၁၀၀

ภาคผนวก ข
ภาพกิจกรรมการจัดประชุม

การประชุมตรวจสอบเนื้อหา เพื่อพิจารณาความถูกต้องของภาษา และเนื้อความที่ปริวรรตจาก
คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ณ หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ

ภาคผนวก ค
การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์
นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นางภรณ์ ศรีธวัช ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่หอวัฒนธรรมนิทัศน์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ขอ
รับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง การบริหารและวิเคราะห์
รูปแบบการปกครองบ้านเมืองจากคัมภีร์ตำนานเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีโคมคำ ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปลัด
สุวัฒนจริยคุณ ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนาแบบแผนการเรียนการสอน
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๖๒ ถึงปัจจุบัน ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้
ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์เมืองพะเยาอย่างละเอียดสามารถประกอบกรบรรยายนำชมนิทรรศการ
ได้เป็นอย่างดี

๒. สามารถนำมาเป็นแนวทางในการอธิบายหลักการปกครองบ้านเมืองของพะเยาในอดีตได้
ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางภรณ์ ศรีธวัช)

เจ้าหน้าที่หอวัฒนธรรมนิทัศน์

ภาคผนวก ง
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต

๑. ได้ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาบับภาษาไทลื้อและภาษาไทยกลาง พร้อมองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองบ้านเมืองพะเยาในอดีต
๒. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการปกครอง และหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการปกครองในสมัยปัจจุบัน
๓. ได้องค์ความรู้รูปแบบแนวทางการปริวรรตคัมภีร์ภาษาล้านนา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปริวรรตคัมภีร์ที่บันทึกด้วยอักษรล้านนาในฉบับอื่น ๆ

ผลลัพธ์

๑. เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นล้านนา และเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดพะเยาได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบความถูกต้อง คัมภีร์ตำนานเมืองพะเยาบับปริวรรต สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบรรยายประวัติศาสตร์เมืองพะเยาประกอบโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ได้
๒. การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ นำองค์ความรู้ที่ได้เผยแพร่สู่สถาบันการศึกษาเพื่อใช้ประกอบในการเรียนการสอนวิชาท้องถิ่นศึกษาในจังหวัดพะเยา

ผลกระทบ

๑. เยาวชน นักเรียน นักศึกษา พระสงฆ์สามเณรที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เมืองพะเยา เกิดมุมมองใหม่ต่อประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ในแง่การประยุกต์หลักการปกครองและรูปแบบการปกครองกับทฤษฎีสมัยใหม่
๒. มีการนำเสนอการบรรยายประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ในมิติการปกครองตามหลักประเพณีธรรม ประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์ของจังหวัดพะเยา

ประวัติผู้วิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ,ดร.
 ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) PhrakrupaladSuwadthanajariyakhun, Dr.
 เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -
 รหัสประจำตัวนักวิจัย ๐๐๐๔๕๔๘๗
 ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ เอกรัฐศาสตร์
 หัวหน้าฝ่ายวิชาการหอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ
 ประธานเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นล้านนา
 สังกัดหน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
 ที่อยู่ เลขที่ ๕๖๖ หมู่ที่ ๒ ตำบลแม่กา
 อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐๘๙ ๘๕๐๔๒๓๖, โทรสาร ๐-๕๔ ๔๑-๐๐๕๘
 E-mail: yothin_tip@hotmail.com
 ประวัติการศึกษา พ.ศ.๒๕๓๒ นักรรรมชั้นเอก
 พ.ศ.๒๕๓๘ เปรียญธรรม ๕ ประโยค
 พ.ศ.๒๕๔๓ พธ.บ.(พระพุทธศาสนา)
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
 พ.ศ.๒๕๔๓ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
 พ.ศ.๒๕๔๖ ศศ.ม.(พัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยนเรศวร
 พ.ศ.๒๕๕๗ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
 (ยุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
 สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, สาขาวิชาสังคมศาสตร์, สาขา
 รัฐศาสตร์, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
 ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย
 ๑) นักวิจัย : ชุดโครงการวิจัย เรื่อง บทบาทเครือข่ายของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ผู้ป่วย
 เอดส์และผู้ที่ได้รับผลกระทบ กรณีศึกษาพระสงฆ์ในจังหวัดพะเยา